PGAS S3 03 (Lit)

পাশ্চাত্য সাহিত্যৰ নিৰ্বাচিত পাঠ

তৃতীয় ষাণ্মাসিক

অসমীয়া

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

বিষয় বিশেষজ্ঞ মণ্ডলী

ড° মালিনী গোস্বামী, অধ্যাপিকা, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়

ড° উপেন ৰাভা হাকাচাম, অধ্যাপক, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়

ড° খগেশ সেন ডেকা (অৱসৰপ্রাপ্ত), সহযোগী অধ্যাপক, পূব কামৰূপ মহাবিদ্যালয়

সমন্বয়ৰক্ষী ঃ ড° নিভা ৰাণী ফুকন, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

প্রস্তুতি গোটৰ সদস্য

অধ্যায়	*অৱিহণা যোগাইছে*
১ আৰু ৫	**ডালিম দাস,** আইডল, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়
২, ৩, ৪, ৭ আৰু ৮	**ড° নিভা ৰাণী ফুকন,** কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়
৬ আৰু ৯	**ড° বিউতি গগৈ,** শিৱসাগৰ ছোৱালী মহাবিদ্যালয়

সম্পাদনা ঃ

বিষয়বস্তু আৰু ভাষা সম্পাদনা	ঃ	**ড° পৰাগ কুমাৰ ভট্টাচার্য,** বি পি চলিহা মহাবিদ্যালয়
গাঁথনিক সম্পাদনা	ঃ	**ড° নিভা ৰাণী ফুকন,** কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

প্রথম প্রকাশ ঃ জুলাই, ২০১৮

© কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ দ্বাৰা সর্বস্বত্ব সংৰক্ষিত।

This Self Learning Material (SLM) of the Krishna Kanta Handiqui State Open University is made available under a Creative Commons Attribution-Non Commercial-Share Alike4.0 License (international): http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/ For the avoidance of doubt, by applying this license KKHSOU does not waive any privileges or immunities from claims that it may be entitled to assert, nor does KKHSOU submit to the jurisdiction, courts, legal processes or laws of any jurisdiction.

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ হৈ পঞ্জীয়কৰ দ্বাৰা মুদ্রিত আৰু প্রকাশিত।

এই শিক্ষণ সামগ্রী প্রস্তুতিৰ বাবে আর্থিক অনুদান আগবঢ়োৱা
নতুন দিল্লীৰ দূৰ শিক্ষা পৰিষদৰ ওচৰত বিশ্ববিদ্যালয় কৃতজ্ঞ।

মুখ্য কার্যালয় ঃ পাটগাঁও, ৰাণী গেট, গুৱাহাটী-৭৮১ ০১৭; Web : www.kkhsou.in
উপ-মুখ্য কার্যালয় ঃ হাউচফেড কমপ্লেক্স, দিচপুৰ, গুৱাহাটী-৭৮১০০৬

পাঠ্যবিষয়ৰ পৰিচয় ঃ পাশ্চাত্য সাহিত্যৰ নিৰ্বাচিত পাঠ

স্নাতকোত্তৰ অসমীয়া তৃতীয় ষাণ্মাসিকৰ সাহিত্য শাখাৰ শিক্ষার্থীৰ বাবে আগবঢ়োৱা এইখন তৃতীয় পাঠ্যবিষয়। ইয়াৰ শিৰোনাম 'পাশ্চাত্য সাহিত্যৰ নিৰ্বাচিত পাঠ'। এই পাঠ্যবিষয়ৰ পৰিচয় প্ৰসংগত আমি ইংৰাজী সাহিত্যৰ যুগ বিভাজন সম্বন্ধে এটা চমু ধাৰণা লাভ কৰা উচিত হ'ব। পাশ্চাত্য সাহিত্যৰ অধ্যয়নৰ প্ৰসংগত ইংৰাজী সাহিত্যৰ আলোচনাই গুৰুত্বপূৰ্ণ স্থান লাভ কৰে। ইংৰাজী সাহিত্যৰ ধাৰাবাহিক ক্ৰমবিকাশৰ ইতিহাস অধ্যয়ন কৰিলে আমি দেখিবলৈ পাওঁ যে ইংৰাজী সাহিত্যৰ যুগ বিভাজন কৰা হৈছে। সেই যুগ বিভাজনৰ আধাৰতে আলোচকসকলে ইংৰাজী সাহিত্যৰ আলোচনা কৰিছে। শিক্ষার্থীৰ বাবে আগবঢ়োৱা ইংৰাজী সাহিত্যৰ এই যুগ বিভাজন এম এইচ আব্ৰাম্চ আৰু জিয়'ফ্ৰে হার্ফামে সম্পাদনা কৰা 'A Glossary of Literary Terms'ৰ পৰা তুলি দিয়া হৈছে—

- ৪৫০-১০৬৬ প্ৰাচীন ইংৰাজী সাহিত্য বা এংলো-ছেক্সন স্তৰ
- ১০৬৬-১৫০০ মধ্যযুগীয় ইংৰাজী সাহিত্য
- ১৫০০-১৬৬০ নৱজাগৰণ (The Renaissance or Early Modern)
  - ➢ ১৫৫৮-১৬০৩ এলিজাবেথীয় যুগ
  - ➢ ১৬০৩-১৬২৫ জেকবীয় যুগ
  - ➢ ১৬২৫-১৬৪৯ কেৰোলীন যুগ
  - ➢ ১৬৪৯-১৬৬০ কমনৱেল্থ স্তৰ
- ১৬৬০-১৭৮৫ নব্য ধ্ৰুপদী স্তৰ (Neo-Classical Period)
  - ➢ ১৬৬০-১৭০০ পুনৰ সংস্থাপন কাল (The Restoration)
  - ➢ ১৭০০-১৭৪৫ আগষ্টীয় কাল (The Augustan Age)
  - ➢ ১৭৪৫-১৭৮৫ জনছ্নৰ কাল (The Age of Johnson)
- ১৭৪৫-১৮৩২ ৰোমাণ্টিক যুগ (The Romantic Period)
- ১৮৩২-১৯০১ ভিক্ট'ৰিয়ান যুগ (The Victorian Period)
  - ➢ ১৮৪৮-১৮৬০ দ্য প্ৰী ৰাফেলাইটছ (The Pre-Raphaelites)
  - ➢ ১৮৮০-১৯০১ এইস্থেটিছিজম এণ্ড ডিকেডেন্স (Aestheticism and Decadence)
- ১৯০১-১৯১৪ এডৱার্ডীয় যুগ (The Edwardian Period)
- ১৯১০-১৯৩৬ আধুনিক যুগ
- ➢ ১৯৪৫- প'ষ্টমডার্ণিজম (Post Modernism)

প্ৰাচীন ইংৰাজী সাহিত্য বা এংলো-ছেক্সন স্তৰটো পঞ্চম শতিকাৰ প্ৰাৰম্ভৰ পৰা ফৰাচী নৰ্মানসকলৰ নেতা উইলিয়াম দ্য কনকুৰেৰৰে ১০৬৬ত ইংলণ্ড অধিকাৰ কৰাৰ সময়লৈকে বিয়পি আছে। সপ্তম শতিকাত এংলো ছেক্সনসকল খ্ৰীষ্টিয়ান ধৰ্মলৈ দীক্ষিত হোৱাৰ পিছত তেওঁলোকৰ লিখিত সাহিত্যৰ পৰম্পৰা আৰম্ভ হয়। সেই সময়ছোৱাত ধৰ্মীয় মঠসমূহৰ জৰিয়তে শিক্ষা আৰু সংস্কৃতিৰ বিকাশ সাধন হৈছিল আৰু লেটিন ভাষাত সাহিত্য সৃষ্টি হৈছিল।

মধ্যযুগীয় ইংৰাজী সাহিত্যত অনা-লেটিন সাহিত্য ৰচনাই প্ৰাধান্য লাভ কৰিছিল। সেই সময়ৰ সাহিত্য শ্ৰেণী মূলতঃ এংলো-নৰ্মান আৰু এংলো-ছেক্সন ভাষাত ৰচিত হৈছিল। ধৰ্মনিৰপেক্ষ সাহিত্য শ্ৰেণীৰ উদ্ভৱৰ প্ৰসংগত চতুৰ্দশ শতিকাটো বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। সমসাময়িক কালত চচাৰে ইংৰাজী সাহিত্যলৈ মহত্বপূৰ্ণ অৰিহণা আগবঢ়াইছিল। জনপ্ৰিয় সাহিত্যৰ সৃষ্টিত পঞ্চদশ শতিকাৰ ভূমিকা মন কৰিবলগীয়া। সেই সময়ছোৱাত সৰ্বসাধাৰণক দৃষ্টিত ৰাখি সাহিত্য ৰচনা কৰা হৈছিল।

১৫০০-১৬৬০ এই কালছোৱা ইংৰাজী সাহিত্যত নৱজাগৰণৰ কালৰূপে প্ৰসিদ্ধ। এই বিস্তৃত কালছোৱাক কেইবাটাও স্তৰত ভাগ কৰা হৈছে। ইয়াৰ প্ৰথম স্তৰটো ৰাণী প্ৰথম এলিজাবেথৰ শাসন কালছোৱালৈ বিস্তৃত। 'এলিজাবেথীয় যুগ'টোত ইংলণ্ডৰ সৰ্বতোমুখী বিকাশ সাধন হৈছিল— সি শিল্প-বাণিজ্যই হওক বা যুদ্ধ অভিযানৰ সফলতাই হওক অথবা জাতীয়তাবোধৰ প্ৰসাৰ— সকলো দিশতে ইংলণ্ড দোপতদোপে অগ্ৰসৰ হৈছিল। ছাৰ ফিলিপ চিড্‌নি, ক্ৰিষ্টোফাৰ মার্লো, এডমাণ্ড স্পেনছাৰ, শ্বেইক্সপিয়েৰ, ফ্ৰান্সিত বেকন, বেন জনছন আদি সেই সময়ছোৱাৰ প্ৰখ্যাত লেখক-শিল্পী।

নব্য ধ্ৰুপদী স্তৰটোৱে ৰাজ দৰবাৰৰ জীৱনত প্ৰতিফলিত উচ্ছৃংখল ৰূপ, শ্লেষ-চাতুৰিক মনোজ্ঞ ৰূপত উপস্থাপন কৰিছিল। সেই সময়ছোৱাত কাব্য আৰু গদ্য-উভয় শ্ৰেণীৰ ৰচনাই বিকাশ লাভ কৰিছিল। জ'ন ড্ৰায়ডেন, থমাছ অ'টৰে আৰু অন্যান্যই 'Heroic Drama' নামৰ ট্ৰেজেডি উদ্ভাৱন কৰিছিল। ব্যংগ কবি ছেমুৱেল বাট্‌লাৰ, থলুৱা ইংৰাজী ভাষাৰ ধৰ্মীয় ৰচনা সৃষ্টি কৰা জন বুনিয়ান, দাৰ্শনিক জন ল'ক আৰু সৰ্বপ্ৰথম জনপ্ৰিয় ইংৰাজ লেখিকা আফ্‌ৰা বেনৰ নাম লেখত ল'বলগীয়া। সেই সময়ছোৱাৰ সৃষ্টিশীল সাহিত্যিকৰ ভিতৰত শ্ৰীমতী বেন অন্যতম, যাৰ কাপৰ পৰা কবিতা, নাটক আৰু গল্প নিগৰি ওলাইছিল।

ইংৰাজ কবি উইলিয়াম ৱৰ্ডছৱৰ্থ আৰু ছেমুৱেল টেইলৰ ক'লৰিজে যৌথভাৱে ১৭৯৮ চনত প্ৰকাশ কৰা 'Lyrical Ballads' নামৰ কাব্য সংকলনখনতে ইংৰাজী সাহিত্যত আৰম্ভ হোৱা ৰোমাণ্টিক আন্দোলনৰ বীজ নিহিত হৈ আছিল। সৰ্বসাধাৰণে সাহিত্যৰ মাজেৰে নিজক চিনি পাবলৈ, সাহিত্যত নিজক বিচাৰি পাবলৈ, সৰ্বসাধাৰণৰ মুখৰ ভাষা প্ৰয়োগেৰে কাব্য সংকলনখনৰ কবিতাকেইটা ৰচনা কৰা হৈছিল। পৰৱৰ্তী সময়ৰ সাহিত্য সমালোচকসকলৰ দৃষ্টিত Lyrical Balladsৰ প্ৰকাশে প্ৰচলিত নব্য ধ্ৰুপদী ধাৰাৰ বিৰুদ্ধে এক তীব্ৰ প্ৰত্যাহ্বান, কাৰণ সাহিত্যৰ ইতিহাসৰ ই যুগ পৰিৱৰ্তনৰ ইংগিত বহন কৰিছিল। এই সাহিত্য আন্দোলনৰ হোতাস্বৰূপ আছিল উইলিয়াম ব্লে'ক, উইলিয়াম ৱৰ্ডছৱৰ্থ, ছেমুৱেল টেইলৰ, ক'লৰিজ, পার্চি বিচি শ্যেলী, জন কীট্‌চ আৰু জৰ্জ গৰ্ডন বায়ৰণ।

ৰাণী ভিক্টৰিয়াৰ মৃত্যু (১৯০১)ৰ পৰা প্ৰথম বিশ্বযুদ্ধৰ আৰম্ভলৈকে (১৯১৪) আগুৰি থকা কালছোৱা এডৱাৰ্ডীয় যুগ নামে জনাজাত। এই কালছোৱা মূলতঃ গদ্য সাহিত্যৰ সমৃদ্ধিৰ যুগ। এই সময়ছোৱাৰ কবি, নাট্যকাৰ আৰু গদ্য ৰচকসকলৰ ভিতৰত উল্লেখযোগ্য হ'ল— থমাছ হার্ডি, উইলিয়াম বাট্‌লাৰ য়েট্‌চ, ৰুদয়ার্ড কিপ্‌লিং, হেনৰি আর্থাৰ জন্‌চ, জেম্‌চ বাৰি, জন গল্‌চৱর্ডি, জৰ্জ বার্ণার্ড শ্ব, যছেফ কন্‌ৰাড, এইচ জি ৱেল্‌চ আদি।

আধুনিক যুগ বুলি ক'লে সাধাৰণতে প্ৰথম বিশ্বযুদ্ধৰ আৰম্ভণি (১৯১৪)ৰ পৰা ১৯৪৫ চনলৈকে ধৰিব খোজা হয়। যুদ্ধকালীন পৰিবেশে বিশ্ব সমাজক প্ৰভাৱিত কৰা সময়ছোৱাত যি কেইগৰাকী ইংৰাজী লেখক-লেখিকাই কাপ তুলি লৈছিল, তেওঁলোকৰ ৰচনাত যুদ্ধই অনা অৱক্ষয় আৰু নিৰাশাৰ মনোজ্ঞ চিত্ৰণ ঘটিছে। সাহিত্য ৰচনাৰ বিষয়বস্তু, আংগিক আৰু ৰচনাৰীতিৰ ক্ষেত্ৰত নতুন নতুন দিশ সূচিত হৈছিল। সেই সময়ছোৱাৰ কেইগৰাকীমান লেখক-সাহিত্যিক হৈছে ক্ৰমে টি এছ এলিয়ট, ডাইলান থমাছ, জেম্‌চ জয়েচ্‌, ডি এইচ লৰেন্স, ভার্জিনিয়া উল্‌ফ, ড'ৰিচ লোং, জোছেফ কন্‌ৰাড্‌, ছেমুৱেল ব্ৰেখ্‌ট আদি। এই সময়ছোৱাত ইংৰাজী সাহিত্যই সেইসকল ইংৰাজী লেখকৰ ৰচনাক আদৰি লৈছিল, যিসকল বৃটিছ দ্বীপপুঞ্জৰ অধিবাসী আছিল। অন্য কিছুমান প্ৰখ্যাত ইংৰাজী লেখক পূৰ্বৰ বৃটিছ উপনিবেশসমূহৰ বাসিন্দা আছিল।

দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ পৰৱৰ্তী কালছোৱা প'ষ্টমডার্ণিজম (Post-Modernism) ৰূপে জনাজাত। এই সময়ছোৱাৰ বিস্তৃতি সাম্প্ৰতিক সময়লৈকে। এই সময়ছোৱাত আমি সাহিত্য আলোচনাৰ প্ৰসংগত নানা তত্ত্ব আৰু ধাৰাৰ উদ্ভৱ হোৱা দেখিছো।

এই পাঠ্যবিষয়খন নটা অধ্যায়ত বিভক্ত। প্ৰথম অধ্যায়টোৰ শিৰোনাম 'উইলিয়াম ব্লে'ক ঃ *হ'লি থার্চডে*'। ইয়াত শিক্ষার্থীয়ে ৰোমাণ্টিক যুগৰ উক্‌মুকলি কি দৰে হৈছিল তাৰ লেখ পাব। দ্বিতীয় অধ্যায়টোৰ শিৰোনাম উইলিয়াম ৱৰ্ডছৱৰ্থ ঃ *টিনটার্ণ এবে*। অধ্যায়টোত শিক্ষার্থীক ইংৰাজী কাব্য সাহিত্যলৈ ৰোমাণ্টিক ধাৰাটোৰ আগমন কিদৰে ঘটিছিল তাৰ আভাস দিয়া হ'ব। তাৰ লগতে ইয়াত ৰোমাণ্টিক আন্দোলনৰ অন্যতম হোতা উইলিয়াম ৱৰ্ডছৱৰ্থৰ জীৱন আৰু কৃতিৰ আলোচনাৰ লগতে তেওঁৰ এক সফল কাব্য সৃষ্টি *টিনটার্ণ এবেৰ* আলোচনা আগবঢ়োৱা হৈছে। তৃতীয় অধ্যায় জন কীট্‌চ ঃ *অ'ড অন এ গ্ৰেচিয়ান আর্ণ*। ইয়াত সুন্দৰৰ পূজাৰী জন কীট্‌চৰ জীৱন আৰু কবিতাৰ বিষয়ে আকর্ষণীয় বিৱৰণ আগবঢ়োৱা হৈছে। অ'ডৰ স্ৰষ্টা কীট্‌চৰ এটা অদ্বিতীয় *অ'ড* (Ode) *অন এ*

গ্রেচিয়ান আর্ণৰ আলোচনাৰ মাজেদি কবিৰ মাজত সুপ্ত হৈ থকা শিল্পী সত্তাটোৰ উমান পোৱা যায়। চতুর্থ অধ্যায়টো হ'ল ৰবার্ট ব্রাউনিং ঃ *এ গ্রামাৰিয়ান্চ ফিউনাৰেল*। ইয়াত ইংৰাজী কাব্য সাহিত্যত ভিক্টৰীয় যুগ নামে জনাজাত যুগটোৰ সাহিত্যিক স্বৰূপ আৰু যুগক প্রতিনিধিত্ব কৰা কবি ৰবার্ট ব্রাউনিঙৰ কাব্য কৃতি আলোচনাৰ লগতে তেওঁৰ লেখৰ কবিতা *এ গ্রামাৰিয়ান্চ ফিউনাৰেল*ৰ বিশ্লেষণ আগবঢ়োৱা হৈছে। পঞ্চম অধ্যায়ৰ শিৰোনাম টি এছ এলিয়ট ঃ *দ্য ৰেষ্টলেণ্ড (হুৱাট দ্য ঠাণ্ডাৰ চেইড্)*। আধুনিক সময়ৰ জটিল ৰূপ আৰু সেই সময়ে প্রভাৱিত কৰা মানুহৰ চিন্তাজগতখনৰ লেখ কবি টি এছ এলিয়টৰ এই বিশেষ কবিতাটোৰ আলোচনাৰ মাজেদি পাওঁ। ষষ্ঠ আৰু সপ্তম অধ্যায়ত ক্রমে আর্ণেষ্ট হেমিংৱেৰ *দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী* আৰু এলবার্ট ক্যেমুৰ উপন্যাস *দ্য আউটছাইডাৰ*-ৰ আলোচনা আগবঢ়োৱা হৈছে। দুয়োগৰাকী ঔপন্যাসিকৰ জীৱন-দর্শনৰ বিষয়েও এই পাঠ দুটাই আমাক কিছু তথ্য দিব। পাঠ্যবিষয়ৰ অষ্টম আৰু নৱম অধ্যায়ত দুখন নাটক সন্নিৱিষ্ট কৰা হৈছে— ইব্চেন ঃ *পিলার্ছ অফ ছচাইটি* আৰু ছেমুৱেল বেকেট ঃ *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো*। ইয়াৰ প্রথমখন বাস্তৱবাদী ধাৰাৰ নাটক আৰু দ্বিতীয়খন এব্ছার্দ নাটক। এই দুখন নাটকৰ আলোচনাই শিক্ষার্থীক বাস্তৱবাদী আৰু এব্ছার্দ ধাৰাৰ লগত পৰিচিত কৰাত সহায়ক হ'ব।

এই পাঠ্যবিষয়খন অধ্যয়ন কৰোঁতে মূল পাঠৰ সোঁ তথা বাওঁফালে কিছুমান আয়তাকাৰ বাকচ লক্ষ্য কৰিব। এইবোৰত মূল পাঠত থকা নতুন শব্দ আৰু পৰিভাষাসমূহৰ অর্থ সন্নিৱিষ্ট হৈছে। সেইদৰে — 'জানি থোৱা ভাল' বাকচবোৰত মূল পাঠৰ সৈতে জড়িত কিছু গুৰুত্বপূর্ণ তথ্যৰ সম্ভেদ আছে। প্রতিটো অধ্যায়ত থকা 'চিন্তা-চর্চা কৰক'সমূহে অধ্যয়ন অধিক সক্রিয় আৰু ফলপ্রসূ হোৱাত সহায় কৰিব। আকৌ, 'অগ্রগতি নিৰীক্ষণ'যোগে আগবঢ়োৱা প্রশ্নাৱলীয়ে অধ্যয়নৰ অগ্রগতি সম্পর্কে স্ব-পৰীক্ষণৰ সুবিধা দিব। উক্ত প্রশ্নাৱলীৰ উত্তৰসমূহৰ ৰূপৰেখা 'অগ্রগতিৰ খতিয়ান'ত সন্নিৱিষ্ট কৰা হৈছে। তাৰ সহায়েৰে আপুনি প্রশ্নবোৰৰ উত্তৰসমূহ লিখিবলৈ যত্ন কৰিলে অধিক লাভদায়ক হ'ব। অধ্যায়টিত আলোচিত বিভিন্ন ধাৰণাসমূহৰ বিষয়ে বিস্তৃত অধ্যয়নৰ বাবে 'অধিক জানিবলৈ' শিতানত উল্লেখ থকা গ্রন্থসমূহ সাৰথিস্বৰূপ। অধ্যায়বোৰৰ শেষত 'আৰ্হি প্রশ্ন' হিচাপে কেইটিমান প্রশ্নৰ আৰ্হিও তুলি দিয়া হৈছে। শেষৰ অধ্যায়টিৰ পাছত কেইখনমান 'প্রসঙ্গ পুথি'ৰ নাম উল্লেখ কৰা হৈছে। সেই কেইখন পুথিৰ সহায়েৰেই মূলতঃ এই পাঠ্যবিষয়ত উল্লেখ থকা অধ্যায়সমূহ প্রস্তুত কৰা হৈছে। আপুনি বিশদভাৱে কোনো বিষয় জানিবলৈ হ'লে সেই কেইখন অধ্যয়ন কৰিব পাৰিব।

বিষয় সূচী

পৃষ্ঠা নং

অধ্যায় ১ ঃ **উইলিয়াম ব্লেইক ঃ *হ'লি থার্চডে'*** ৯ - ২৩

উইলিয়াম ব্লেইক; জীৱনী, সাহিত্য কৃতী, হ'লি থার্চডে' (Holy Thursday); মূল ইংৰাজী কবিতাটোৰ পাঠ, কবিতাটোৰ সাধাৰণ আলোচনা, কবিতাটোৰ বিষয়বস্তু, কবিতাটোৰ ৰচনাশৈলী, কবি হিচাপে উইলিয়াম ব্লেইকৰ মূল্যায়ন

অধ্যায় ২ ঃ **উইলিয়াম ৰর্ডছ্ৱর্থ ঃ *টিনটার্ণ এবে*** ২৪ - ৫৬

ইংৰাজী কাব্য সাহিত্যত ৰোমাণ্টিক ধাৰা; উইলিয়াম ৰর্ডছ্ৱর্থ; জীৱনী, সাহিত্য কৃতী, টিনটার্ণ এবে (Tintern Abbey); মূল ইংৰাজী কবিতাটোৰ পাঠ, কবিতাটোৰ সাধাৰণ আলোচনা, কবিতাটোৰ বিষয়বস্তু, কবিতাটোৰ ৰচনাশৈলী, কঠিন শব্দৰ টোকা, কবি হিচাপে ৰর্ডছ্ৱর্থৰ মূল্যায়ন

অধ্যায় ৩ ঃ **জন কীট্চ ঃ *অ'ড অন এ গ্রেচিয়ান আর্ণ*** ৫৭ - ৮৪

জন কীট্চ; জীৱনী, সাহিত্য কৃতি, অ'ড অন এ গ্রেচিয়ান আর্ণ (Ode on a Grecian Urn); মূল ইংৰাজী কবিতাটোৰ পাঠ, কবিতাটোৰ সাধাৰণ আলোচনা, কবিতাটোৰ বিষয়বস্তু, কবিতাটোৰ ৰচনাশৈলী, কঠিন শব্দৰ টোকা, কবি হিচাপে জন কীট্চৰ মূল্যায়ন

অধ্যায় ৪ ঃ **ৰবার্ট ব্রাউনিং ঃ *এ গ্রামাৰিয়ান্চ ফিউনাৰেল*** ৮৫ - ১১১

ইংৰাজী কাব্য সাহিত্য আৰু ভিক্টৰীয় যুগ; ৰবার্ট ব্রাউনিং; জীৱনী, সাহিত্য কৃতি, এ গ্রামাৰিয়ান্চ ফিউনাৰেল (A Grammarian's Funeral); মূল ইংৰাজী কবিতাটোৰ পাঠ, কবিতাটোৰ সাধাৰণ আলোচনা, কবিতাটোৰ বিষয়বস্তু, কবিতাটোৰ ৰচনাশৈলী, কঠিন শব্দৰ টোকা, কবি হিচাপে ৰবার্ট ব্রাউনিঙৰ মূল্যায়ন

অধ্যায় ৫ ঃ **টি এছ এলিয়ট ঃ *দ্য ৰেষ্টলেণ্ড (হুৱাট দ্য ঠাণ্ডাৰ চেইড্)*** ১১২ - ১৩৮

ইংৰাজী কাব্য সাহিত্য আৰু আধুনিক যুগ; টি এছ এলিয়ট; জীৱনী, সাহিত্যকৃতি, দ্য ৰেষ্টলেণ্ড কাব্যৰ চমু আলোচনা; হুৱাট দ্য ঠাণ্ডাৰ চেইড্ (What the Thunder Said); মূল ইংৰাজী কবিতাটোৰ পাঠ, কবিতাটোৰ বিষয়বস্তু, কবিতাটোৰ ৰচনাশৈলী, কবি হিচাপে টি এছ এলিয়টৰ মূল্যায়ন

অধ্যায় ৬ ঃ **আর্ণেষ্ট হেমিংৱে ঃ *দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী*** ১৩৯ - ১৪৮

দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী; উপন্যাসখনৰ কাহিনীভাগ, উপন্যাসখনৰ চৰিত্ৰ চিত্রণ, উপন্যাসখনৰ বিষয়বস্তু, গঠন-ৰীতি আৰু প্রতীক, উপন্যাস সাহিত্যত দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চীৰ স্থান

অধ্যায় ৭ ঃ **এলবার্ট ক্যেমু ঃ *দ্য আউটছাইডাৰ*** **১৪৯ - ১৬৪**

এলবার্ট ক্যেমু; জীৱন আৰু কৃতি, এলবার্ট ক্যেমুৰ উপন্যাসৰ সাধাৰণ বৈশিষ্ট্যসমূহ, *দ্য আউটছাইডাৰ (The Outsider);* উপন্যাসখনৰ কাহিনীভাগ, উপন্যাসখনৰ চৰিত্ৰ চিত্ৰণ, উপন্যাসখনৰ বিষয়বস্তু, প্ৰসংগ আৰু প্ৰতীক, বিশ্ব উপন্যাস সাহিত্যত *দ্য আউটছাইডাৰৰ* স্থান

অধ্যায় ৮ ঃ **ইব্‌চেন ঃ *পিলার্ছ অফ ছচাইটি*** **১৬৫ - ১৮৭**

বাস্তৱবাদী নাটকৰ সাধাৰণ আভাস; হেন্‌ৰিক ইব্‌চেন; জীৱন, সাহিত্য কৃতি, হেন্‌ৰিক ইব্‌চেনৰ নাট্যৰীতি, *পিলার্ছ অফ ছচাইটি (Pillars of Society);* কাহিনীভাগ, সাধাৰণ আলোচনা, চৰিত্ৰ চিত্ৰণ, সংলাপ, বাস্তৱবাদী নাটক হিচাপে *পিলার্ছ অফ ছচাইটি*

অধ্যায় ৯ ঃ **ছেমুৱেল বেকেট ঃ *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো*** **১৮৮ - ২০৩**

ছেমুৱেল বেকেটৰ চমু পৰিচয় আৰু সাহিত্য কৃতি; জীৱনী, সাহিত্য কৃতি, ছেমুৱেল বেকেটৰ নাট্যৰীতি; *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো (Waiting for Godot); ৱেইটিং ফৰ গ'ডোৰ* কাহিনীভাগ, নাটকখনৰ চৰিত্ৰ চিত্ৰণ, *ৱেইটিং ফৰ গ'ডোৰ* বিষয় বস্তু, গঠন ৰীতি আৰু প্ৰতীক, এবছার্দ নাটক হিচাপে *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো* নাটকৰ সাধাৰণ আলোচনা

প্ৰসঙ্গ পুথি **২০৪ - ২০৬**

অধ্যায় ১ ঃ উইলিয়াম ব্লেইক ঃ হ'লি থার্চডে'

অধ্যায় গাঁথনি

১.১ উদ্দেশ্য

১.২ পৰিচয়

১.৩ উইলিয়াম ব্লেইক

১.৩.১ জীৱনী

১.৩.২ সাহিত্য কৃতী

১.৪ *হ'লি থার্চডে'* (Holy Thursday)

১.৪.১ মূল ইংৰাজী কবিতাটোৰ পাঠ

১.৪.২ কবিতাটোৰ সাধাৰণ আলোচনা

১.৪.৩ কবিতাটোৰ বিষয়বস্তু

১.৪.৪ কবিতাটোৰ ৰচনাশৈলী

১.৪.৫ কবি হিচাপে উইলিয়াম ব্লেইকৰ মূল্যায়ন

১.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১.৬ অধিক জানিবলৈ

১.৭ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

১.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

১.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- ইংৰাজী কবি *উইলিয়াম ব্লেইকৰ* পৰিচয় লাভ কৰিব
- কবি গৰাকীৰ জীৱন আৰু কৃতিৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰিব
- *হ'লি থার্চডে* কবিতাটোৰ বিষয়বস্তু ব্যাখ্যা আগবঢ়াব পাৰিব
- *হ'লি থার্চডে'* কবিতাটোৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ আলোচনা কৰিব পাৰিব
- কবিতাটোত থকা মটিফ, প্ৰতীক ইত্যাদিৰ পৰিচয় লাভ কৰিব
- ইংৰাজী কাব্য সাহিত্যত কবি উইলিয়াম ব্লেইকৰ স্থান নিৰ্ণয় কৰিব পাৰিব।

১.২ পৰিচয়

স্নাতকোত্তৰ অসমীয়া তৃতীয় ষান্মাসিকৰ সাহিত্য শাখাৰ শিক্ষাৰ্থীসকলৰ বাবে আগবঢ়োৱা তৃতীয় পাঠ্যবিষয় 'পাশ্চাত্য সাহিত্যৰ নিৰ্বাচিত পাঠ'ৰ এইটো প্ৰথম অধ্যায়। অধ্যায়টোৰ শিৰোনাম *'উইলিয়াম ব্লেইক ঃ হ'লি থার্চডে'*। ইয়াত আপুনি ইংৰাজী ৰোমান্টিক কবিতাৰ অন্যতম পুৰোধা

কবি উইলিয়াম ৱর্ডছৱর্থৰ পূর্বসূৰী কবি উইলিয়াম ব্লেইকৰ এটা অতি মনোৰম অথচ মর্মস্পর্শী কবিতা *হ'লি থার্চডে*'ৰ পাঠভাগৰ আলোচনা পঢ়িবলৈ পাব। কবিয়ে কবিতাটোত শিশু জীৱনৰ এনে এখন হৃদয়স্পর্শী ছবি অংকন কৰিছে য'ত নিষ্পাপ শিশুসকলৰ বিপৰীতে প্রাপ্ত বয়স্কসকলৰ ভণ্ডামী আৰু অন্তঃসাৰশূন্য আচৰণ প্রকাশ পাইছে।

১.৩ উইলিয়াম ব্লেইক

১.৩.১ জীৱনী

১৭৫৭ চনৰ লণ্ডনৰ চ'হ' জিলাত উইলিয়াম ব্লেইকৰ জন্ম। তেওঁৰ স্কুলীয়া শিক্ষা তেনেই অলপীয়া আছিল।

মূলতঃ মাকৰ তত্ত্বাৱধানতেই তেওঁ পঢ়া-শুনা কৰিছিল। স্বপ্নদর্শী কবি হিচাপে পিছলৈ স্বীকৃতি লাভ কৰা ব্লেইকে সঁচা-সঁচিকৈ কেতবোৰ অলৌকিক চাক্ষুস অভিজ্ঞতাৰ সন্মুখীন হোৱা বুলি ব্যক্ত কৰিছিল। উদাহৰণস্বৰূপে, ল'ৰালিকালত অনাই বনাই ঘূৰি ফুৰোতে এবাৰ হেনো তেওঁ এডাল গছত কেতবোৰ দেবদূতক আৰু পথাৰত খ্রীষ্টান সন্ত ইজেকিয়েলক দেখা পাইছিল।

শ্বেইক্সপীয়েৰকে ধৰি শ্রেষ্ঠ ইংৰাজ লেখকসকলৰ সাহিত্য অধ্যয়ন কৰাৰ উপৰিও তেওঁ ইটালীয়ান, ফৰাছী, লেটিন, গ্রীক আৰু হিব্রু ভাষাৰ জ্ঞান আহৰণ কৰে। ইয়াৰ উপৰিও নৱজাগৰণৰ সময়ৰ (Renaissance) শ্রেষ্ঠ শিল্পীসকলৰ শিল্পকর্ম তেওঁ গভীৰভাৱে অধ্যয়ন কৰিছিল। প্রকৃততে ব্লেইকে সৰুৰে পৰা শিল্পী হ'বলৈ হেঁপাহ কৰিছিল। ১৭৭৬ চনত তেওঁ জেইময় বেছায়াৰ নামৰ এজন খোদাই চিত্রশিল্পীৰ তত্ত্বাৱধানত উক্ত কলাৰ প্রশিক্ষণ লয়। বেছায়াৰে মনোযোগী ছাত্রজনক পুংখানুপুংখকৈ খোদাই চিত্রকলাৰ শিক্ষা প্রদান কৰে। তেওঁ এনেকি ব্লেইকক লণ্ডনৰ বিখ্যাত 'ৰেষ্টামিনষ্টাৰ এবি' নামৰ গীর্জালৈ উক্ত স্থাপত্যৰ বিভিন্ন ভাস্কর্য ইত্যাদিৰ চিত্র অংকন কৰিবলৈ পঠিয়ায়। সুদীর্ঘ সাত বছৰ বেছায়াৰৰ অধীনত শিক্ষাগ্রহণ কৰি ব্লেইকে ১৭৭৯ চনত খোদাই শিল্পৰ ছাত্র হিচাপে ৰয়েল একাডেমীত ভর্তি হয়। অৱশ্যে ৰয়েল একাডেমীত থকা সময়চোৱা বৰ শান্ত আৰু নিৰুপদ্রৱ নাছিল। উক্ত প্রতিষ্ঠানৰ অধ্যক্ষ ছাৰ যছুৱা ৰে'নল্ডৰ প্রতি তেওঁৰ বিষোদগাৰ আছিল। উক্ত সময়চোৱাতেই তেওঁ এফালে নিজাববীয়াকৈ পানী ৰঙ (Water colour)ৰ ছবি আঁকিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল, আনফালে বিভিন্ন প্রকাশকৰ বাবে খোদাই চিত্রৰ কাম কৰি অর্থোপার্জনো কৰিছিল। ইপিনে এই সময়তেই তেওঁ জন ফ্ল্যাক্সম্যান, থমাছ ষ্টথার্ড, হেনৰী ফছলি ইত্যাদি চিত্রশিল্পী-ভাস্কর্যশিল্পীৰো সংস্পর্শ লাভ কৰিছিল।

১৭৮২ চনত ব্লেইকে কেথেৰিন বাউছাৰক বিয়া কৰায়। অভাৱ-অনাটনৰ পৰা মুক্ত হ'ব নোৱাৰিলেও ব্লেইকৰ বৈবাহিক জীৱন সুখৰ আছিল। কেথেৰিন

আছিল সঁচা অর্থত ব্লেইকৰ সহযাত্রী। তেওঁৰ প্রথম কবিতা পুথি Poetical Sketchesৰ ছপাৰ খৰচ বহন কৰিছিল বন্ধু ফ্ল্যাক্সম্যান আৰু মেথিউ (Rev. Anthony S. Metthewয়ে (যাৰ লগত কবিক ফ্লেক্সম্যানেই চিনাকী কৰাই দিছিল)।

১৭৮০ চনত তেওঁ প্রগতিশীল গ্রন্থ বিক্রেতা জোছেফ জনছনৰ দোকানৰ বৌদ্ধিক আড্ডাত যোগ দিয়ে। এই আড্ডালৈ থমাছ পেইন, উইলিয়াম গডউইন, হ'লক্রফ্ট ইত্যাদি প্রগতিশীল চিন্তাবিদ আহিছিল। এবাৰ থমাছ পেইনৰ গ্রেপ্তাৰী পৰোৱানা ওলোৱাত ব্লেইকেইতেওঁক ফ্রান্সলৈ ততাতৈয়াকৈ পঠিয়াই দি জীৱন ৰক্ষা কৰিছিল। ১৭৮৪ চনত ব্লেইকৰ পিতৃবিয়োগ ঘটে। ব্লেইকে লণ্ডনত এটা ছপাশাল প্রতিষ্ঠা কৰে আৰু ভায়েক ৰবার্টৰ সৈতে ছপাশালৰ কাম আৰম্ভ কৰে। ১৭৮৭ চনৰ আৰম্ভণিতেই ৰবার্টৰ অসুখ আৰম্ভ হয় আৰু ফেব্রুৱাৰী মাহত মৃত্যু ঘটে। ৰবার্টৰ আৰোগ্যৰ বাবে ব্লেইকে ভায়েকৰ বহু শুশ্রষা কৰিছিল। ব্লেইকে কোৱা মর্মে, আন এক অলৌকিক স্বপ্নদর্শী (Visionary) অভিজ্ঞতা হ'ল ঃ ৰবার্টে তেওঁক হেনো দেখা দিছিল আৰু সেয়াই নহয়, পাঠ (Text) আৰু ছবি (Illustration) একেলগে ছপাব পৰা পদ্ধতি এটাৰ বিৱৰণো দিছিলে। এয়াই হ'ল ব্লেইকৰ নিজস্ব "Illuminated Painting"। এই পদ্ধতিটো হ'ল পাঠ আৰু ছবি, ধাতুৰ কোনো ফলিত খোদাই কৰি লোৱা হয় আৰু এনেকৈ ছপা হোৱা কিতাপৰ পৃষ্ঠাবোৰত ৰং কৰা হয়। এয়া অনুমেয় যে এই পদ্ধতি কষ্টবহুল আছিল আৰু এনে ধৰণে মুদ্রিত কিতাপ তেনেই কম সংখ্যক পঢ়ুৱৈৰ হাতত পৰিছিল গৈ। এই পদ্ধতিৰে ছপা হৈ ওলোৱা ব্লেইকৰ প্রথম দুখন কিতাপ হ'ল ঃ There is no Natural Religion আৰু All Religions are One।

ৰৱার্টৰ মৃত্যুৰ পিছত ব্লেইকে সপত্নীক লণ্ডনৰ ছ'হ' (Soho) লৈ উঠি যায়। ব্লেইকৰ ফৰাচী বিপ্লৱকালীন সকলো সৃষ্টি এই সময়ছোৱাৰেই দান। ১৭৯৩ চনত তেওঁলোকে টেমছ নদীৰ দক্ষিণে স্থিত লেম্বেথ নামৰ ঠাইলৈ স্থানান্তৰিত হয়। তাত তেওঁলোকে সাত বছৰ কটায়। এইছোৱা সময় ব্লেইকৰ বাবে আর্থিক স্বচ্ছলতাৰ সময়, আনহাতে গভীৰ আধ্যাত্মিক অনিশ্চয়তাৰ সময়। ফৰাচী বিপ্লৱৰ আদর্শই গভীৰভাৱে উদ্দীপিত কৰা কবি ক্রমশঃ উক্ত বৈপ্লবিক আদর্শৰ প্রতি মোহমুক্ত হৈ পৰিল। বিপ্লৱে সূচনা কৰা সমাজ পৰিবর্তনৰ আশাবাদৰ ঠাইত সৎ আৰু অসৎ সত্তাৰ সংশ্লেষণৰ প্রচেষ্টাহে তেওঁৰ বাবে প্রাসঙ্গিক হৈ পৰিল।

ব্লেইকে নিজৰ জীৱন কালত কবি হিচাপে জনপ্রিয় নাছিল। বহুতেই তেওঁক এক উন্মাদ চৰিত্রৰ লোক বুলি ভাবিছিল। চিত্রশিল্পী আৰু খোদাই শিল্পী (engraver) হিচাপেহে তেওঁ নামজ্বলা আছিল। ১৭৯৫ চনত এজন গ্রন্থ প্রকাশকে তেওঁক এডৱার্ড য়াঙ (Edward Young)ৰ Night Thoughts নামৰ গ্রন্থখনিৰ অলংকৰণৰ দায়িত্ব দিছিল। ১৭৯৭ চনলৈ কাম কৰি ব্লেইকে সর্বমুঠ ৫৩৭ খন পানী ৰঙৰ ছবি সৃষ্টি কৰি উলিয়াইছিল।

জীৱনৰ শেষৰপিনে, বিশেষকৈ ১৮০৩ ৰ পৰৱৰ্তী সময়ত, ব্লেইকৰ বৃত্তিগত জীৱনৰ সফলতা স্তিমিত হৈ আহে। তেওঁৰ শিল্প কর্মৰ বিশেষ চাহিদা নোহোৱা হৈ আহিছিল। খোদাই চিত্রসমূহো প্রায়েই তেওঁ খৰধৰকৈ সম্পূর্ণ কৰিছিল। ১৮০৯ চনত যোল্লখন পেইন্টিং আৰু পানী ৰঙৰ ছবিৰ এখন প্রদর্শনী অনুষ্ঠিত কৰিছিল যদিও দর্শকৰ উপস্থিতি আছিল সেৱেঙা। অৱশ্যে বহু বছৰৰ বিৰতিৰ মূৰত জন লিনেল নামৰ এজন হৃদয়বান পৃষ্ঠপোষকৰ প্রেৰণাত ব্লেইকে ছেমুৱেল পালমাৰৰ দৰে কেইগৰাকীমান অনুজ চিত্রশিল্পীৰ সান্নিধ্য লাভ কৰে। শেষ পর্যন্ত ব্লেইক তেওঁলোকৰ মাজৰেই সসম্ভ্রমে আছিল। যাঠিৰ উর্দ্ধৰ ৰোমান্টিক কবি গৰাকীয়ে মূলতঃ শিল্পকর্মতেই শেষপর্যন্ত নিজকে নিয়োজিত কৰিছিল। এই সময়ছোৱাত ব্লেইকে এচাম অনুগামীৰ সন্মান, সাহচার্য আৰু সমাদৰ লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল মূলত ঃ তেওঁৰ গভীৰ কল্পনাশ্রয়ী শিল্পকর্মৰ বাবে।

১.৩.২ সাহিত্য কৃতি

ওঠৰশ শতিকাৰ শেষৰপিনে আৰম্ভ হোৱা ৰোমান্টিক আন্দোলনৰ প্রথমতেই আমি নাম ল'ব লাগিব উইলিয়াম ব্লেইকৰ। ইংৰাজী সাহিত্যৰ ইতিহাসত ব্লেইকক প্রথম আৰু অন্যতম শ্রেষ্ঠ ৰোমান্টিক কবি হিচাপে গণ্য কৰা হয়। অৱশ্যে ব্লেইকৰ জীৱনৰ মূল সাধনা এজন শিল্পী হিচাপেহে। ক'ব পাৰি যে কবিৰ সাহিত্যিক কৃতিত্বৰ আঁৰত খোদাই চিত্রশিল্পী ব্লেইকৰ অবিৰত সাধনাৰ ভূমিকা আছিল প্রতুল।

ব্লেইকৰ প্রথম কাব্য সংকলন poetical Sketches প্রকাশ হৈ ওলায় ১৭৮৩ চনত। ইয়াতে ব্লেইকৰ প্রথমভাগৰ কবিতাসমূহ (বাৰ বছৰৰ পৰা বিশ বছৰ বয়সৰ ভিতৰত লিখা) সন্নিবিষ্ট হৈছে। ১৭৮৭ চনত তেওঁ এক অসম্পূর্ণ গদ্য ৰচনা *An Island in the Moon* লিখি উলিয়ায়।

ব্লেইকে নিজে উদ্ভাৱন কৰা উজ্বল ছপা (Illuminated Printing) পদ্ধতিৰে ছপা কৰি উলিয়ায় অন্য দুখন গদ্য ৰচনা—There is no Natural Religion আৰু All Religion is One। উক্ত ৰচনা দুখনত কবিৰ পৰৱৰ্তী সময়ৰ চিন্তা চেতনাৰ ইংগিত দেখিবলৈ পোৱা যায়। উদাহৰণস্বৰূপে, মানৱীয় কল্পনাশক্তিৰ সম্ভাৱনাৰ বার্তাবাহী ব্লেইকে জন লক প্রভৃতিয়ে পোষকতা কৰা আৰু ওঠৰশ শতিকাত অত্যন্ত প্রভাৱশালী হৈ পৰা যুক্তিবাদী-বস্তুবাদী চিন্তাৰ বিৰুদ্ধে বিদ্রোহ ঘোষণা কৰি কল্পনাৰ প্রাধান্য প্রতিষ্ঠা কৰে উক্ত ৰচনা দুখনতেই। অৱশ্যে এই পদ্ধতিৰে ছপা হোৱা ব্লেইকৰ যুগমীয়া কৃতি হ'ল Songs of Innocence। সুক্ষ্ম ছন্দ সজ্জা আৰু ছবিসমূহে ইয়াৰ গীতি কবিতাসমূহৰ স্নিগ্ধ ফুলাম সৌন্দর্যৰ ৰহন বঢ়াইছে। তেনেকৈ ব্লেইকৰ অন্য উল্লেখযোগ্য কৃতিসমূহ হ'ল—

The Book of thel (১৭৮৯ চনত খোদাই সম্পূর্ণ)

The French Revolution (১৭৯১)

The Marriage of Heaven and Hell (১৭৯৩)

Visions of the Daughters of Albion (১৭৯৩)

Songs of Innocence and experience (১৭৯৪)

উল্লেখযোগ্য যে Songs of Innocence and experience (দুখন কবিতাপুথিৰ একত্ৰ সংকলন) ইংৰাজী গীতিধৰ্মী কবিতাৰ অন্যতম শ্ৰেষ্ঠ সংগ্ৰহ। ইয়াৰ কবিতাবোৰত blank verseৰ পৰীক্ষণ নাই, তাৰ সলনি আছে ইংৰাজী গীত আৰু ধৰ্মীয় পদ (hymn) ত ব্যৱহৃত প্ৰথাগত ছন্দসজ্জা। ইয়াত পৌৰাণিক চৰিত্ৰও অনুপস্থিত। কবিতাখিনিত 'মানৱাত্মাৰ দুই বিপৰীত দিশ' দেখুওৱা হৈছে বুলি কবিয়ে নিজেই উল্লেখ কৰিছে। উক্ত কবিতাবোৰত একোটা সৰল গীতৰ গাঁথনিৰ মাজেৰে প্ৰকাশ পোৱা ভাৱ-চিন্তাৰ আবেদনো প্ৰত্যক্ষ আৰু তাৎক্ষণিক। কবিতাবোৰত কবিৰ সামগ্ৰিক দৃষ্টি ফুটি উঠিছে। প্ৰথমছোৱাৰ কবিতাখিনি যদি নিষ্পাপ মানৱীয় অৱস্থাৰ কল্পিত ৰূপ, পিছৰচোৱা কবিতাত (অৰ্থাৎ Songs of Experience ৰ থলটোত) সেই নিষ্পাপতা জীৱন যাত্ৰাৰ পদাঘাতত বিপৰ্যস্ত, কলুষিত। ব্লেইকৰ বাবে সৃষ্টিশীল কল্পনাৰ সক্ৰিয় জগতখন হ'ল মূল বাস্তৱ। প্ৰাত্যহিক বাস্তৱৰ, অভিজ্ঞতাবাদী দৰ্শনৰ কবলত পৰি মানুহে অন্তৰ্জগতৰ এই সৃষ্টিশীল সম্ভাৱনা আৰু শান্তি হেৰুৱাই পেলায়। অসততা, ভণ্ডামি, স্বাৰ্থপৰতাই মনৰ নিষ্পাপ অৱস্থা দূৰ কৰে।

ভাতৃ ৰবাৰ্টৰ মৃত্যুৰ পিছত টেমছ নৈৰ দক্ষিণৰ লেম্বেথত ব্লেইকে সপত্নীক কটোৱা সাত বছৰত প্ৰকাশ কৰা গ্ৰন্থসমূহ হৈছে ক্ৰমে—

Americam, A Prophecy (১৭৯৩)

Europe, A Prophcey (১৭৯৪)

The Book of Urizen (১৭৯৪)

The Book of Ahania (১৭৯৫)

The song of Los (১৭৯৫)

The song of Los (১৭৯৫)

ইয়াৰে আটাইকেইখনেই ভৱিষ্যৎ বাণীপূৰ্ণ ৰচনা য'ত কল্পনা, যুক্তি,বিদ্ৰোহী চেতনা ইত্যাদি পৰস্পৰ বিৰোধী শক্তিৰ মাজত মহাকাব্যিক যুদ্ধ ৰূপায়িত হৈছে।

১৮০৪-১৮০৮ চনৰ সময়ছোৱাত ব্লেইকে Milton নামৰ চুটি মহাকাব্য ৰচনা কৰে, য'ত তেওঁ মিল্টন আৰু চয়তানৰ মাজৰ দ্বন্দ্ব ৰূপায়িত কৰে। Jerusalem যি ব্লেইকৰ দীৰ্ঘতম মহাকাব্য, প্ৰায় একে সময়ৰেই ৰচনা।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ কবি উইলিয়াম ব্লেইকৰ জীৱন আৰু বৃত্তিৰ চমু পৰিচয় আগবঢ়াওক। (১৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

১.৪ *হ'লি থার্চডে'* (Holy Thursday)

১.৪.১ মূল ইংৰাজী কবিতাটোৰ পাঠ

Twas on a Holy Thursday, their innocent faces clean,
The children walking two & two in red & blue & green;
Grey headed beadles walkd before with wands as white as snow
Till into the high dome of Paul's they like Thames waters flow.

O what a multitude they seemd these flowers of London town!
Seated in companies they sit, with radiance all their own.
The hum of multitudes was there but multitudes of lambs,
Thousands of little boys & girls raising their innocent hands.

Now like a mighty wind they raise to heaven the voice of song,
Or like harmonious thunderings the seats of heaven among.
Beneath them sit the aged men, wise guardians of the poor,
Then cherish pity, lest you drive an angel from your door.

১.৪.২ কবিতাটোৰ সাধাৰণ আলোচনা

আলোচ্য 'হ'লি থার্চডে' নামৰ কবিতাটো ব্লেইকৰ ছংছ অফ ইন'ছেন্স নামৰ কাব্য সংকলনৰ অন্তর্গত। ই ব্লেইকৰ জনপ্রিয় গীতিধর্মী কবিতাবোৰৰ অন্যতম। 'উজ্বল ছপা' (Illuminated printing) পদ্ধতিত ১৭৮৯ চনত কবিয়ে কাব্য গ্রন্থখন প্রকাশ কৰি উলিয়াইছিল, নিঃসন্দেহে কবিতাটো তেওঁৰ কাব্য পৰিক্রমাৰ প্রথমভাগৰ অন্তর্গত। ইতিমধ্যে উল্লেখ কৰা হৈছে যে ১৭৯৪ চনত উক্ত কাব্যগ্রন্থৰ লগত 'ছংছ অফ এক্সপেৰিয়েন্স'ৰ কবিতাখনি সন্নিবিষ্ট কৰি ব্লেইকে 'ছংছ অফ ইন'ছেন্স এণ্ড এক্সপেৰিয়েন্স' উলিয়ায়। এই থুলটোৰ অন্য কবিতাবোৰৰ দৰে *'হ'লি থার্চডে'*তো কবিৰ গভীৰ কাব্য দৃষ্টি, নিটোল গাঁথনিৰ প্রতি ধ্যানস্থ মনোযোগ আৰু শিল্পীসুলভ নির্মাণ-সচেতনতাৰ সমন্বয় লক্ষ্য কৰা যায়। মন কৰিবলগীয়া কথা যে *ইন'ছেন্স আৰু এক্সপেৰিয়েন্সৰ* সুকীয়া থুলত কবিৰ কেবাযোৰাও একে নামৰ কবিতা সন্নিবিষ্ট হৈছে। তেনেকৈ 'ছংছ অফ এক্সপেৰিয়েন্স'ৰ মাজতো 'হ'লি থার্চডে' বোলা অন্য এটা কবিতা আছে। দুয়োটা কবিতাৰ সুৰ বা মেজাজ সুকীয়া হ'লেও পটভূমিৰ ঐক্য আৰু ভাৱৰ ধাৰাবাহিকতা লক্ষণীয়। এতেকে আলোচ্য কবিতাটোৰ বিচাৰত 'এক্সপেৰিয়েন্স'ৰ উক্ত কবিতাটোৱেও আমাক সহায় কৰিব।

'হ'লি থার্চডে'ৰ পটভূমি এনেধৰণৰ ঃ লণ্ডনৰ ছেইন্ট পল্‌ছ কেথিড্রেলৰ এটা ধর্মীয় অনুষ্ঠানত প্রতিবছৰে মহানগৰীৰ বিভিন্ন দাতব্য বিদ্যালয়ৰ ছহেজাৰ ল'ৰা ছোৱালীক সমবেত কৰোৱা হৈছিল। নিজ নিজ আবাস (Parish) ৰ পৰা শিশুবোৰে দুজন দুজনকৈ শাৰী পাতি আহিব লাগিছিল। সিহঁতে বিশেষ ৰঙৰ হলৌ-চোলা আৰু বেজ পৰিধান কৰি ধর্মযাজকৰ নেতৃত্বত সু-শৃংখলভাৱে খোজ কাঢ়ি কেথিড্রেলৰ প্রাঙ্গনত সমবেত হৈছিল আৰু একত্রে ধর্মীয় প্রার্থনা গাইছিল। বিভিন্ন প্রত্যক্ষদর্শীয়ে লিখি থৈ যোৱা টোকা ইত্যাদি ঐতিহাসিক সমলৰ পৰা আমি গম পাওঁ যে শত-সহস্র শিশুৰ সমবেত কণ্ঠৰ সামগ্রিক আবেদন টুলুঙা নাছিল, ই মানুহক গভীৰভাৱে আলোড়িত কৰিছিল। (ব্লেইকে হেনো নিজেও একাধিকবাৰ এই বিখ্যাত অনুষ্ঠান উপভোগ কৰিছিল)। যেনে, যোছেফ হেৰ্ড্ন (Joseph Heydn) নামৰ এজন প্রত্যক্ষদর্শীয়ে লিখিছে "No music ever moved me so deeply in my whole life... I stood there and wept like a child." মুঠৰ ওপৰত ছেইন্ট পল্‌ছ কেথিড্রেলৰ বার্ষিক অনুষ্ঠানৰ গভীৰ আবেগিক পৰিমণ্ডলেই হ'ল 'হ'লি থার্চডে' কবিতাটোৰ পটভূমি।

স্পষ্টত ঃ কবিতাটো নিস্পাপ অৱস্থাৰ উদ্‌যাপন,ইয়াত বিদ্রোহী কবিৰ সমাজৰ প্রতি বিষোদগাৰ বা অত্যাচাৰী ব্যৱস্থাৰ প্রতি ধিক্কাৰ নাই।

Twas on Holy Thursday, their innocent faces clean

.....

Till into high dome of Pauls they like Thames water flow.

Thousands of little boys & girls raising their innocent hands

চিহ্নিত শাৰী কেইটাই ল'ৰা ছোৱালীহঁতৰ অসংকোচ,সাৱলীল গতি বা সিহঁতৰ নিষ্কলুষ মনৰ কথাই সূচাইছে। ক'বলৈ গ'লে 'ছংছ অফ ইন'ছেন্স'ৰ কবিতাবোৰ শুৱনি আৰু চিকুণ, অভিজ্ঞতাৰ বিষাক্ত আঁচোৰে তাক ভাৰাক্রান্ত কৰি পেলোৱা নাই। নিষ্পাপ অৱস্থাৰ অন্ধকাৰ দিশ ইয়াত গুৰুত্বপূর্ণ নহয়। মন কৰিব লাগিব, নিষ্পাপ অৱস্থা আৰু অভিজ্ঞতাৰ দৃষ্টি ইয়াৰ কোনোটোৱেই ব্লেইকৰ সম্পূর্ণ জীৱন বীক্ষাক প্রতিফলিত নকৰে। অকলুষতা (innocence) আৰু অভিজ্ঞতা মানৱাত্মাৰ দুই বিপৰীত অথচ সংলগ্ন দিশ আৰু ইয়াতেই কবিৰ দ্বান্দ্বিক জীৱনদৃষ্টিও লুকাই আছে। সেয়ে Innocence ৰ শিশুসুলভ নিষ্পাপ দৃষ্টি অসম্পূর্ণ, কিন্তু বর্ণিত শিশুহঁত সেই অসম্পূর্ণতা সম্পর্কে অজ্ঞ। উদাহৰণস্বৰূপে 'ছংচ অফ ইন'ছেন্স'ৰ অন্তর্গত 'দ্যা চিমনী ছুইপাৰ' নামৰ কবিতাটোলৈ চাওক। ইয়াত ঘৰৰ চিমনি পৰিস্কাৰ কৰা তেনেই সৰু দুই শিশুৰ দুঃসহ কষ্টৰ মাজত এজনে আনজনক সান্ত্বনা দিছে। টম ডেকৰ নামৰ শিশুটোৱে ৰাতি সপোনত দেখিছে যে এক দেৱদূতে সিহঁতক দূৰৰ মুকলি ৰঙীয়াল পথাৰলৈ উৰুৱাই লৈ গৈছে আৰু টমক ভাল ল'ৰা হ'বলৈ পৰামর্শ দিছে। পিছদিনা

পুৰা টমে হাড় কঁপোৱা জাৰতো এক উষ্ণতা অনুভৱ কৰিছে আৰু ভাবিছে-নিজৰ দায়িত্ব ঠিকমতে পালন কৰিলে সিহঁতৰ একো অনিষ্ট হ'ব নোৱাৰে। কিন্তু ইতিমধ্যেই নিৰিহ শিশুৰ এই অন্ধকাৰাচ্ছন্ন জীৱনটোৱে ৰেখাপাত কৰা সহৃদয় পঢ়ুৱৈক নিশ্চয় এই মিছা সান্ত্বনাই আশ্বান্ত কৰিব নোৱাৰে, বৰঞ্চ টমৰ এই আন্তৰিক উপলব্ধিয়ে এক কৰুণ পৰিহাসৰহে জন্ম দিয়ে। অর্থাৎ ইন'ছেন্সৰ কবিতাবোৰ মাথো নিস্পাপ অৱস্থাৰ কেতবোৰ নিশ্চল ছবি নহয়, ইংগিতধর্মী ভাষা আৰু সুৰৰ প্রয়োগৰ জৰিয়তে উন্মোচিত হোৱা সুক্ষ্ম পৰিহাসময় পৰিস্থিতিৰ ৰূপায়ণৰ মাজতেই ব্লেইকৰ কাব্য শক্তিৰ উমান পাব পাৰি। আলোচ্য কবিতাটোৰ দ্বিতীয় শাৰীটোলৈ চাওক ঃ

The children walking two & two in red & blue green ইয়াতে ধ্বনীগত ছন্দৰ নিয়মিত সাৱলীল গতিয়ে শিশুৰ সমদলৰ অনুশাসিত গতিকেই সূচাইছে, যেন গন্তব্যৰ বাহিৰে শিশুহঁতৰ অন্য আহুকলীয়া ভাৱনা নাই। কিন্তু ইয়াৰ পৰৱর্তী শাৰীত এই সমদলক নেতৃত্ব দিয়া ধর্মযাজকক সূচোৱা হৈছে 'grey headed beadles বাক্যাংশৰে। তেওঁলোকৰ হাতত 'বৰফৰ দৰে বগা' ধর্মদণ্ড। অর্থাৎ 'নিয়ন্ত্রণ' আৰু 'অনুশাসন'ৰ অনুষংগ স্থাপিত হ'ল। grey headed beadles ত ফুটি উঠিছে কঠোৰ ধর্মযাজকৰ ছবি। 'wands as white as snowৰ ইংগিত নির্জীৱ, শীতল, মৃত্যুসম অৱস্থাৰ। তৃতীয় স্তৱকত শিশুসকলৰ জীৱনৰ অৱস্থাৰ উমান দিয়া হৈছে। সিহঁতৰ পিছফালে উপবিস্থ অভিভাৱকৰ উল্লেখেৰে যিসকল 'wise guardians of the poor'। সুক্ষ্মভাৱে নিৰীক্ষণ কৰিলে বুজা যায় যে এই বিশেষণ জাপি দিয়া হৈছে আৰু ইয়াত মৃদু ব্যংগৰ ৰেশ অনুভৱ কৰিব পাৰি।

তৃতীয় স্তৱকত ইতিপূর্বে বর্ণিত নিস্পাপ, নিৰীহ আৰু আজ্ঞানুৱর্তী,শিশুৰ ছবিখন কিছু সলনি হৈছে। সিহঁতে সমস্বৰে প্রার্থনা সংগীত গাইছে; কিন্তু ই দুর্বল, অনুচ্ছ গুঞ্জন নহয়। এই সমবেত কণ্ঠস্বৰ উত্তাল বতাহৰ সোঁতৰ দৰে সৰগৰ বুকুত বাজি উঠিছে বজ্রৰ দৰে।

Now like a mighty wind they raise to heaven the voice of song.

Or like harmonious thunderings the seats of heaven among.

বেগৱতী বতাহ আৰ বজ্রৰ অনুষঙ্গই প্রকৃতিৰ অনমনীয়, অপ্রতিৰোধ্য শক্তিৰ কথা সোঁৱৰায়। অর্থাৎ যি সংগীতৰ সমবেত ধ্বনীৰ মাজেৰে নিষ্পাপতাৰ ৰাজহুৱা গুণগান কৰা হৈছে, সেই সংগীতেই ক'ব নোৱাৰাকৈয়ে এক অতি প্রাকৃতিক শক্তি আৰু ঐশ্বর্য্য আয়ত্ব কৰি যেন এক স্বর্গীয় বিচাৰৰ বাবে আবেদন কৰিছে। 'হ'লি থার্চডে'ৰ নিৰীহতাৰ উচ্ছাসিত বন্দনাৰ মাজত নিৰীহ শিশুৰ গাত নিহিত সম্ভাব্য বিৰোধী শক্তি আৰু সম্ভাবনাৰ উমান দিয়া হৈছে।

কিন্তু এই নিৰীহ অৱস্থাৰ উদ্‌যাপনৰ লক্ষ্য কি? মানুহৰ মাজত পুতৌ আৰু সহানুভূতিৰ সৃষ্টি কৰা। কবিতাটোৰ অন্তিম শাৰীৰ তাৎপর্য মন কৰিবলগীয়া। যদি গোটেই কবিতাটো এটা ৰাজহুৱা দৃশ্যৰ ৰূপায়ণ বুলি ধৰা যায় (কবিসত্তা আৰু পঢ়ুৱৈ উভয়েই সেই দৃশ্যৰ দর্শক) শেষৰটো শাৰী উক্ত নৈর্ব্যক্তিক দৃশ্যৰ পৰা আঁতৰি আহি পঢ়ুৱৈৰ লগত মুখামুখি হৈছে।

Then cherish pity, lest you drive an angel from your door.

ইতিপূর্বেই শিশুৰ দুই বিপৰীত ছবি আমি পাঁও— স্বর্গীয় আভাৰে আলোকিত শিশু (with radiance all their Town) আৰু সিহঁতৰ দৰিদ্রতা । শেষৰ শাৰীত এই দুই বিপৰীত অপাক্তয় অনুষঙ্গ নাটকীয়ভাৱে লগ লাগি এক কৰুণ অভিঘাটৰ সৃষ্টি কৰিছে। ঘৰৰ পৰা বাহিৰ কৰি দিয়া দেৱদূতৰ সামাজিক স্থিতি পৃথিৱীৰ নির্মমতা পঢ়ুৱৈলৈ আগবঢ়োৱা সহানুভূতিৰ পাঠৰ জৰিয়তে অধিক গভীৰ হৈছে। নকলেও হ'ব সহানুভূতিশীল হ'বলৈ কোৱা এই নৈতিক শিক্ষা কবিতাটোৰ মূল নৈতিক শিক্ষা নহয়, বৰং অসাম্যৰ জগতত এনে নৈতিক শিক্ষাৰ অৱতাৰণাই ব্লেইকৰ সময়ৰ সামাজিক জগতখনৰ অন্ধকাৰখিনিকেই যেন ঘনীভূত কৰিছে।

১.৪.৩ কবিতাটোৰ বিষয়বস্তু

'হ'লি থার্চডে'ত নিস্পাপ অৱস্থাৰ স্বৰূপ উন্মোচিত হৈছে। নিৰীহ শিশুৰ ইশ্বৰ ভক্তি আৰু বন্দনাৰ জৰিয়তে পুতৌ বা কৰুণাৰ সঞ্চাৰ ঘটোৱা কবিতাটোৰ কেন্দ্রীয় ভাৱ নহয়, ই কবিতাটোৰ পটভূমিহে। তেনেকৈ, দৰিদ্রৰ প্রতি সহানুভূতিশীল হ'বলৈ দিয়া শিক্ষা কবিতাটোৰ নৈতিক চিন্তাৰ লগত একাকাৰ কৰিব নোৱাৰি। মূলতঃএজন সহানুভূতিশীল দর্শকৰ আবেগিক সঁহাৰিৰ জৰিয়তেই সহস্রাধিক শিশুৰ কেথিড্রেল অভিমুখী যাত্রা আৰু সামুহিক প্রার্থনাৰ ৰাজহুৱা দৃশ্য তুলি ধৰা হৈছে যদিও কবিসত্তাই এই নির্মল, নিস্কলুষ দৃশ্যপটৰ আঁৰৰ কেতবোৰ অস্বস্তিকৰ উপাদানো তুলি ধৰিছে। যেনে, কবিতাটোত নিষ্পাপতা তেনেই সৰল ধূলি-মাটিৰ বাস্তৱ নহয়, বৰং ইয়াক ৰাজহুৱাভাৱে আৰু সচেতনভাৱে প্রদর্শন কৰোৱা হৈছে।

"Twas on a Holy Thursday their innocent faces clean". অর্থাৎ এই innocence পৰিকল্পিত, কষ্টপ্রনোদিত। এয়া অনুমেয় যে সিহঁতৰ প্রকৃত অৱস্থাটো নিশ্চয় ইমান সৰল অথবা সমস্যাবিহীন নহয়। "The chimey Sweeper", "The little Boy Lost", "The Little Boy Found" ইত্যাদিকে ধৰি আন কবিতাত ব্লেইকে শিশুৰ সমস্যাবহুল, নিষ্পেষিত পৃথিৱীখন অংকন কৰিছে। আমি যদি 'ছংচ অফ এক্সপেৰিয়েন্স'ত থকা একে নামৰ ('হলি থার্চডে') কবিতাটোলৈ চাও, শিশুৰ এই নির্মল, নিৰীহ অৱস্থাৰ আঁৰৰ প্রকৃত ছবিখন অধিক স্পষ্টৰূপত দেখিবলৈ পাওঁ। শিশুৰ যিটো অৱস্থা আলোচ্য কবিতাটোত ব্যঞ্জনাময় ভাষা বা মেটাফৰৰ

আঁৰত লুকাই আছে, এক্সপেৰিয়েন্সৰ একে নামৰ কবিতাটোত ক্ষোভমিশ্রিত তিক্ত কণ্ঠৰে প্রত্যক্ষভাৱে কবিয়ে উদঙাই দিছে ঃ

Is that Trembling cry a song ?
Can it be a song of joy ?
And so many children poor ?
It is a land of poverty !

এয়া অনুমেয় যে নিজৰ অজ্ঞাতেই এই শিশুবোৰ অভিভাৱকৰ কঠোৰ অনুশাসন, নিয়ন্ত্রণ, এনেকি অত্যাচাৰৰ বলি। (শেষৰ শাৰীৰ "lest you drive an angel from your door") বাক্যাংশটিলৈ মনত পেলাওঁক। কিন্তু কবিৰ বাবে শিশু কেৱল মানুহৰ সন্তান নহয়, লণ্ডন নগৰীৰ শত সহস্র ফুলৰ দৰে এই শিশুবোৰ এক অনির্বচনীয় স্বর্গীয় আভাৰে আলোকিত। দ্বিতীয় স্তবকৰ এটা শাৰীত শিশুবোৰক ভেড়া পোৱালীৰে ৰিজোৱা হৈছে। ব্লেইকৰ প্রতীকি ব্যৱস্থাত ভেড়া পোৱালী অথবা ভেড়াৰখীয়া ঈশ্বৰৰ প্রতীক। শিশুৰ এই ঐশ্বৰিকতাই ইংগিত দিয়ে আদহীয়া, কঠোৰ অভিভাৱকৰ লগত সিহঁতৰ সম্পকটো কিমান সমস্যাবহুল আৰু অস্বাভাৰিক। এফালে স্বর্গীয় আভাৰে আলোকিত শিশু, আনফালে 'grey headed beadles' আৰু বৰফৰ দৰে বগা ধর্মদণ্ডত সকীয়নি, নিয়ন্ত্রণৰ মৃত্যু-শীতল কঠোৰতা। শিশুৰ নিষ্পাপ অৱস্থাটো গভীৰভাৱে পৰিহাসময়।

কবিতাটোৰ আর্থসামাজিক ইতিহাস খুচৰিলে এই পৰিহাসময় পৰিস্থিতিটো অধিক বোধগম্য হ'ব। Society for promoting Christian knowledge, চমুকৈ SPCK স্থাপিত হৈছিল ১৬৯৯ চনত। এই সংগঠনটোৱে ব্রিটেইন আৰু আয়াৰলেণ্ডৰ দাতব্য বিদ্যালয়সমূহ পৰিচালনা কৰিছিল। ১৭২৩ চনত বার্ণার্ড মেণ্ড'ভিলে দাতব্য বিদ্যালয় ব্যৱস্থাৰ ওপৰত তীব্র সমালোচনা আগবঢ়োৱাৰ পিছত SPCK ই এই বিদ্যালয়সমূহত অধিক শৃংখলা আৰু কঠোৰতা প্রৱর্তন কৰিছিল। ১৭৮০ চনত লণ্ডনত হোৱা গর্ডন ৰায়ট (Gordon Riots) ৰ ফলত সর্বত্রই অৰাজকতাৰ ত্রাস বিয়পি পৰাত এই বিদ্যালয়সমূহৰ অনুশাসন অধিক কটকটীয়া হৈছিল। এইখিনিতে দুখীয়া শিশুবোৰক এই ব্যৱস্থাই কিদৰে গঢ় দিব বিচাৰিছিল, সেই কথা জনাটো দৰকাৰ।

শিশুক সমাজৰ আধ্যাত্মিক স্বাস্থ্যৰ এটা সূচকাংক হিচাপে গণ্য কৰা হৈছিল। উক্ত বিদ্যালয়সমূহত দৰিদ্র শিশুবোৰক সহজ ব্যৱহাৰিক শিক্ষা দিয়া হৈছিল যাতে ভৱিষ্যতে সিহঁতে লণ্ডৰা, সহায়কাৰী বনুৱা বা জাহাজৰ শ্রমিক হ'ব পাৰে। SPCK ই যিবোৰ ধর্মীয় পুষ্টিকা, নিয়মাৱলী, নিদের্শাৱলী ইত্যাদি প্রকাশ আৰু প্রচাৰ কৰিছিল। তাত প্রযোজনাধিক আশা বা উচ্চাকাংক্ষাৰ বিৰুদ্ধে সদায় শিশুবোৰক সকীয়াই দিয়া হৈছিল। অতি শিক্ষা বা Over education ৰ বিৰুদ্ধে সাৱধানবাণী শুনোৱা হৈছিল। দাতব্য বিদ্যালয়সমূহত গীতৰ প্রশিক্ষণ দিয়া হৈছিল যদিও এটা সময়ত 'অকলশৰীয়াকৈ

গোৱা' পদ্ধতি উঠাই দিয়া হৈছিল কাৰণ তেনে ব্যক্তগত উৎকর্ষতাৰ পৰিণতি হ'বগৈ উচ্চাকাংক্ষা আৰু সমাজৰ ওপৰ খাপলৈ উঠি যোৱাৰ ইচ্ছা ! আনহাতে ছেইন্ট পলছ' কেথিড্রেলৰ বার্ষিক অনুষ্ঠানত শিশুৰ সমূহীয়া প্রার্থনাৰ পিছত হোৱা ধর্মযাজকৰ নৈতিক ভাষণত শিশুসকলক সদায় ইশ্বৰ আৰু সিহঁতৰ ত্রাণকর্তা (benefactor) সকলৰ প্রতি শ্রদ্ধাশীল হ'বলৈ, তেওঁলোকৰ কৃপাৰ কথা সর্বদা মনত ৰাখিবলৈ উপদেশ দিয়া হৈছিল।

১.৪.৪ কবিতাটোৰ ৰচনাশৈলী

'হ'লি থার্চডে' উইলিয়াম ব্লেইকৰ গীতিধর্মী কবিতাবোৰৰ মাজৰ এটা উল্লেখযোগ্য কবিতা। কবিতাটোৰ মূল শৈলীগত বৈশিষ্ট্য হ'ল ইয়াৰ গীতিধর্মিতা। এইখিনিতে উল্লেখ কৰিব পাৰি যে গীতিধর্মিতা ৰোমান্টিক কাব্যশৈলীৰ প্রধান বৈশিষ্ট্য আছিল। গীতিধর্মিতাৰ বৈশিষ্ট্য হ'ল কোনো এক কবি সত্তাৰ একান্তই আপোন আবেগৰ সাৱলীল বিকাশ।

আলোচ্য কবিতাটোত কবিয়ে অতীতৰ দৃশ্যৰাজি বর্ণনা কৰিছে। যদিও স্মৃতিৰ পৰাই তেওঁ দৃশ্যটো অংকন কৰিছে, এই স্মৃতি নজহা-নপমা, ইয়াৰ আবেগিক পৰিমণ্ডল বিস্ময় আৰু উচ্ছাসিত প্রশংসাই নির্ধাৰিত কৰি দিছে। এই আবেগিক উচ্ছাস প্রচ্ছন্ন হৈ উঠিছে এনে শাৰীত—

O what a multitude they seemed these flowers of London town !

আচলতে কবিতাটোত শিশুৰ সমদলৰ পৰা সমবেত প্রার্থনা সংগীতলৈ ছেইন্ট পল্‌ছ কেথিড্রেলৰ বার্ষিক অনুষ্ঠানটোৰ প্রতি প্রত্যক্ষদর্শীৰ আবেগিক সঁহাৰিৰ কাব্যিক ৰূপায়ণ বুলি ক'ব পাৰি। আচলতে 'দ্য ছংচ অফ ইন'ছেন্স এণ্ড অফ এক্সপেৰিয়েন্স' ৰ কবিতাবোৰত আমি দেখিবলৈ পাওঁ মানৱীয় আবেগৰ জ্ঞান আৰু ইয়াৰ প্রতি সহৃদয় মনোযোগ। কিন্তু এই আবেগিক শাহটোৰেই নিশ্চয় ৰূপায়ণৰ একমাত্র কথা নহয়। ছেইক্রিড্ উড্ গ্রন্থৰ ব্লেইকৰ ওপৰত লিখা ৰচনাখনত টি এছ এলিয়টে কৈছে যে ৰোমান্টিক কবিগৰাকীয়ে এহাতে যেনেকৈ মানৱাত্মাৰ অন্তৰতম প্রদেশৰ ৰুগ্নতা আৰু শক্তিক সাধুতাৰে উন্মোচন কৰিছে, অন্যহাতে কবিয়ে প্রমাণ কৰিছে ই কাৰিকৰী দক্ষতা। আলোচ্য কবিতাটোত যেনেকৈ অতি পৰিমিত শব্দ লানিৰেই এটা বিৰাট দৃশ্যৰ ভাৱ আৰু প্রকাশ পাইছে সি ব্লেইকৰ অসাধাৰণ শিল্পীসুলভ দৃশ্যগত কল্পনাৰেই উমান দিয়ে। এইখিনিতে মনত ৰখা ভাল হ'ব যে কবিয়ে কবিতাবোৰ ছপা ৰূপত একোটা পাঠ (Text) ৰ লগত ছবি (Illustration) ও সংলগ্ন কৰিছে। ব্লেইকৰ ছপা গ্রন্থত *'হ'লি থার্চডে'* কবিতাটোৰ লগতে ইয়াৰ কল্পিত ছবিখনো সংযোজিত

হৈছে। কবিতাটো কেৱল আবেগৰ স্বতঃস্ফুর্ত প্রকাশ বুলি ক'ব নোৱাৰি। কোনো এক সম্পূর্ণ সার্থক শিল্পকর্মৰ দৰেই ইয়াক নির্মলভাৱে নির্মাণ কৰা হৈছে। উদাহৰণস্বৰূপে কবিতাটোৰ সাৱলীল আবেগিক গতিৰ আঁৰত আছে অন্ত্যমিল (Rhyme) আৰু ছন্দ্র (Rhythm) ৰ ভূমিকা। এই ছন্দসজ্জা অৱশ্যে পূর্বানুমেয় নহয়, ভাৱ আৰু দৃশ্যৰ সূক্ষ্ম বিন্যাসৰ লগত ইয়াৰ সম্বন্ধ। কবিতাটো তিনিটা স্তৱকত বিভক্ত, একোটা স্তৱকে ধর্মীয় পর্বটিৰ এটা বিশেষ দিশ বা পর্যায় সূচীত কৰিছে।

অৱশেষত কবিতাটোৰ ইংগিতধর্মী ভাষাৰ বিষয়ে নক'লে আলোচনা অসম্পূর্ণ হ'ব। এটা উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য হ'ল পুনৰুক্তি (repetition) ৰ ব্যৱহাৰ। যেনে, প্রথম দুটা স্তৱকত 'innocent' শব্দটো দুবাৰ ব্যৱহাৰ হৈছে। কিন্তু প্রথম শাৰীৰ 'their innocent faces clean' বাক্যাংশই ইংগিত দিয়ে যে এই innocense স্বাভাৱিক নহয়, বৰঞ্চ ৰাজহুৱা প্রদর্শনৰ বাবে সাজু কৰি ৰখা এক ধৰণৰ ভাও। ঠিক তেনেকৈ 'multitude' শব্দটো তিনিবাৰ ব্যৱহাৰ হৈছে আৰু ইয়াৰ লগত সংখ্যাবাচক বিশেষ্য (Thousands of') যুক্ত হৈ অগণন শিশু সমবেত হোৱা বিশাল দৃশ্য এটা নির্মাণ কৰিছে। আটাইতকৈ গুৰুত্বপূর্ণ দিশটো হ'ল শিশুৰ লগত জড়িত বিভিন্ন লক্ষণ বা মেটাফৰৰ ব্যৱহাৰ। প্রথম স্তৱকত যদি শিশুৰ সমদলৰ টেম্‌ছ নদীৰ পানীৰ সোঁতৰ লগত তুলনা কৰা হৈছে। দ্বিতীয় স্তবকত সমবেত শিশুৰ ৰিজনি দিয়া হৈছে লণ্ডন নগৰৰ অগণন ফুলৰ লগত। তেনেকৈ—

The Hum of Multitude was there but multitudes of lambs

ভেড়াপোৱালীৰ লগত শিশুৰ তুলনা অর্থবহ। প্রতীকৰ ব্যৱহাৰ ব্লেইকৰ কবিতাৰ উল্লেখনীয় নৈসর্গিক বৈশিষ্ট্য। কেতবোৰ প্রতীক ব্যক্তিগত কিন্তু কেতবোৰ তেনেই পোনপটীয়া। যেনে— শিশু, ফুল, নৈসর্গিক কোনো উপাদান বা ঋতু, ভেড়াপোৱালী নিষ্পাপ অৱস্থাৰ প্রতীক। আনহাতে ভেড়াপোৱালী, ভেড়া ৰখীয়া ইত্যাদিয়ে ইশ্বৰকো সূচায়।

কিন্তু প্রথম দুটা স্তবকত ফুটি উঠা শিশুৰ এই নিস্পাপ বা ঐশ্বৰিক গুণ শেষৰ স্তবকত বজ্রসম সমলয়ৰ জৰিয়তে সম্প্রসাৰিত হৈ এক অনন্য শক্তিৰ আধাৰলৈ ৰূপান্তৰিত হৈছে, যাৰ তুলনাত দৰিদ্রৰ জ্ঞানী অভিভাৱকসকলৰ স্থান তেনেই তলত।

''Beneath them sit the aged men, wise gurdians of the poor.''

অর্থাৎ আপাতদৃষ্টিত তেনেই সৰল কবিতাটোৰ ভাৱমণ্ডল ইমান সৰল নহয়, আনুষ্ঠানিক ধর্মীয় নৈতিকতাৰ পৰিসীমাৰ মাজত সি বন্দী নহয়। কবিতাটোৰ প্রতীকধর্মী, ইংগিতমুখৰ ভাষা সুক্ষ্মভাৱে অনুধাৱন কৰিলে এই কথাৰ সত্যতা ওলাই পৰিব।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ২ ঃ *'হলি থার্চডে'*ত ব্লেইকে নিষ্পাপ অৱস্থা আৰু অভিজ্ঞতাৰ মাজৰ দ্বন্দ্ব কেনেকৈ ৰূপায়ণ কৰিছে? (১০০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

প্রশ্ন নং ৩ ঃ কবিতাটোৰ শেষৰফালে ফুটি উঠা সমবেদনা বা কৰুণাৰ আঁৰত একধৰণৰ পৰিহাস পৰিলক্ষিত হৈছেনে? যুক্তিপূর্ণ ব্যাখ্যা আগবঢ়াওক। (২০০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

১.৪.৫ কবি হিচাপে উইলিয়াম ব্লেইকৰ মূল্যায়ন

নিজৰ জীৱন কালত ব্লেইক কবি হিচাপে জনপ্রিয় নাছিল। তেওঁৰ অগ্রজ সমসাময়িক উইলিয়াম ক'পাৰ প্রভৃতি কবিৰ জনপ্রিয়তাৰ বিপৰীতে ব্লেইকৰ সাধনা আছিল নিঃসংঙ্গ। কবিৰ কাব্য প্রতিভা কুৰি শতিকাত প্রতিষ্ঠিত হয়।

- অষ্টাদশ শতিকাৰ সামাজিক-দার্শনিক চিন্তাৰ বিৰুদ্ধে সুস্পষ্ট আৰু বলিষ্ঠ বিদ্রোহৰ উমান পোৱা যায় ব্লেইকৰ কাব্য সাধনাৰ মাজত। তেওঁ উক্ত শতিকাৰ নব্য-ধ্রুপদী কাব্যৰ আঙ্গিকৰ নীতি আৰু অনুশাসনৰ বিপৰীতে এক গীতিধর্মী, স্বপ্নদর্শী কবিতাৰ ধাৰাৰ সূচনা কৰে। অষ্টাদশ শতিকাৰ সর্বব্যাপি যুক্তিবাদ-বস্তুবাদ আৰু ফৰাচী বিপ্লৱে সূচনা কৰা স্বাধীনতা আৰু মুক্তিৰ আদর্শৰ মাজৰ বৈপৰীত্যই ব্লেইকৰ কবিতাৰ ভাৱমণ্ডল গঢ় দিছে। অৱশ্যে টি এছ এলিয়টে "Blake" নামৰ ৰচনাখনত উল্লেখ কৰিছে যে ৰোমান্টিক কবিগৰাকীৰ কাব্য ভাষা আছিল বিশ বছৰ বয়সলৈকে গ্রে', কলিন্স প্রভৃতি কবিৰ ভাষা, গদ্যৰ অনুশাসন মানি চলা ভাষা। পিছলৈ নিজৰ সৃষ্টিশীল প্রক্রিয়াৰ প্রতি তন্ময় মনোযোগৰ গুণত তেওঁ এই সীমাবদ্ধতা অতিক্রম কৰিছিল। তেওঁৰ শব্দচয়নত এলিজাবেথীয় প্রভাৱ আছে বুলি পণ্ডিতসকলে মন্তব্য কৰিছে। কিন্তু মন কৰিব লাগিব যে কেতবোৰ স্বতন্ত্র, চিৰন্তন বিষয় বা ধাৰণাৰ ওপৰত মনোনিবেশ কৰাতকৈও ব্লেইকে নিজৰ জটিল কাব্যদৃষ্টিকহে কবিতাত ফুটাই তুলিছে। একোটা ভাৱ-আবেগৰ সোঁতক গীতিধর্মীভাৱে প্রকাশ কৰিবলৈ তেওঁ একোটা কবিতা কেবাবাৰো লিখিছে। কাব্য ৰচনাৰ এই প্রক্রিয়াত তেওঁ কিমান ধ্যানস্থ আছিল তাৰ উমান পোৱা যায় তেওঁৰ অতীন্দ্রিয় অনুপ্রেৰণাৰ বিশ্বাসত। ব্লেইকে বিশ্বাস কৰিছিল যে তেওঁ এক অতি প্রাকৃতিক শক্তিৰ শ্রুতলিপি মর্মেহে কবিতা একোটিৰ শব্দবোৰ লাভ কৰিছিল। ই নিশ্চয় তেওঁৰ তীব্রভাৱে সৃষ্টিশীল আৰু কল্পনাপ্রৱণ মনৰ তন্ময় অৱস্থাটোৰেই ইংগিত দিয়ে।

- একেসময়তে ব্লেইক আছিল গভীৰভাৱে আধ্যাত্মিক আৰু বিদ্রোহী কবি। কোনো ধৰণৰ প্রতিষ্ঠানিক ধর্মৰ ওপৰত তেওঁৰ আস্থা নাছিল। অথচ তেওঁ আছিল গভীৰভাৱে ঈশ্বৰ বিশ্বাসী। এই ঈশ্বৰ অসহায় নিক্রিয় মানুহৰ সুদূৰৰ অলৌকিক শক্তি নহয়। দ্য লেম্ব' নামৰ কবিতাত ভেৰাৰখীয়া শিশু আৰু ভেৰা পোৱালীৰ জনক সেই ঈশ্বৰ হ'ল সিহঁতৰ দৰেই শান্ত আৰু নিৰীহ।

  He is meek & he is mild,

  He became a little child.

আনহাতে এই ঈশ্বৰ কৰুণা, দয়া, শান্তি, প্রেম ইত্যাদি মানৱীয় গুণৰাজিৰ আকৰ। অর্থাৎ ব্লেইকৰ আধ্যাত্মিক দৃষ্টিত ঐশ্বৰিক আৰু মানবীয়তাৰ মাজত প্রভেদ নাই। অথচ আধ্যাত্মিক সাম্যৰ বিপৰীতে ব্লেইকে অৱলোকন কৰিছে বাস্তৱ অভিজ্ঞতাৰ এখন কদর্য জগত, য'ত মানুহৰ সৃষ্টিশীল সজীৱ আত্মাক বিভিন্ন ধৰণে কাৰাৰুদ্ধ কৰা হৈছে। সেয়ে ব্লেইকৰ কল্পদৃষ্টিত অভিজ্ঞতা আৰু নিষ্পাপ অৱস্থা দুই বিপৰীত ক্ষেত্র। কিন্তু innocence আৰু experience. মুক্তিকামী মানৱাত্মাৰ বাবে ঠিক এক বাচনি নহয়। তেন্তে ব্লেইকে কি বিচাৰিছিল? তেওঁ বিচাৰিছিল একধৰণৰ সংশ্লেষণ য'ত অভিজ্ঞতাৰ লগত সংপৃক্ত হৈ থাকে নিষ্পাপ দৃষ্টি। নিষ্পাপ অৱস্থা অজ্ঞতাৰ নামান্তৰ নহয়। প্রকৃত নিষ্পাপ অৱস্থা সেইটো যি অভিজ্ঞতাৰ কদর্য পাঠ আত্মস্থ কৰি পৰিপুষ্ট হয়।

- ৱর্ডছ্ৱর্থ, ক'লৰিজ, লেম্ব, হেজলিট প্রভৃতি ৰোমান্টিক লেখকক ব্লেইকৰ কবিতাই গভীৰভাৱে আকর্ষণ কৰিছিল। তথাপি ব্লেইকৰ সমসাময়িক প্রভাৱ আছিল নগণ্য। বিংশ শতিকাত ডব্লিউ বি য়েটছ , এলেন গিনছ্বার্গ আদি কবি ব্লেইকৰ দ্বাৰা গভীৰভাৱে প্রভাৱিত হৈছে। মন কৰিবলগীয়া কথাটো হ'ল, মূলত ঃ কবিতাবোৰৰ গীতিধর্মিতা আৰু ছন্দসজ্জাৰ কাৰণেই বেঞ্জামিন ব্রিটেন, এলেন গিনছ্বার্গ, মাইক ৱেষ্টব্রুক, উইলিয়াম ৱলক'ম ইত্যাদিৰ সংগীতৰ ওপৰত ব্লেইকৰ প্রভাৱ সবাতোকৈ উল্লেখযোগ্য।

১১.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- এই অধ্যায়টিৰ অধ্যয়নে আমাক ইংৰাজ ৰোমান্টিক কবি উইলিয়াম ব্লেইকৰ *'হ'লি থার্চডে'*ৰ লগত পৰিচয় কৰাই দিলে
- আমি ব্লেইকৰ জীৱন, সাহিত্য কৃতি আৰু চিন্তা, দর্শনৰ বিষয়ে জানিব পাৰিলোঁ
- কবিতাটোৰ ৰচনাশৈলী, ইয়াৰ ভাষা, ছন্দ, চিত্র আৰু গঠনৰ বিষয়ে জানিব পাৰিলোঁ
- নিষ্পাপ অৱস্থা আৰু 'অভিজ্ঞতা'ৰ বৈপৰীত্য, ই ব্লেইকৰ কবিতাৰ ভাৱমণ্ডল কেনেকৈ গঢ় দিছে তাক জানিব পাৰিলোঁ
- কবি হিচাপে ব্লেইকৰ গুৰুত্ব সম্বন্ধে জানিব পাৰিলোঁ।

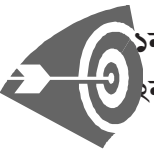

১.৬ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1. Abrams, M. H and Harpham, G (Eds) (2007) : A Glossary of Literary Terms, Thomson Wordswosh.
2. Blake, William (2005) : Selected Poems, London : Penguin Classics.
3. Beer, John (2005); William Blake—A Literary Life; Hampshire : Palgrave Macmillan.
4. Carter, Ronald and John, Mc Rae (2001) : The Routeledge History of Literature in English, Abington : Routeledge.
5. Eaves, Morris, (2003) : The Cambridge Companion to William Blake; Cambridge; Cambridge University Press.
6. Symons, Arthur (1924) ; William Blake : London : Martin Secker.

১.৭ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ব্লেইকৰ জন্ম, খোদাই শিল্পী হিচাপে প্ৰশিক্ষণ, কৰ্মজীৱন, সাহিত্য কৃতি, মৃত্যু।

২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ কবিতাটোৰ চমু পৰিচয়..... শিশুৰ নিষ্পাপ, সৰল ৰূপৰ ইংগিত..... অভিভাৱকৰ কঠোৰ নিয়ন্ত্ৰণ।

৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ বৰ্ণিত শিশুৰ সামাজিক পৰিস্থিতিৰ ইংগিত..... প্ৰাপ্তবয়স্কৰ নিয়ন্ত্ৰণত সহমৰ্মিতাৰ অভাৱ..... কবিতাটোৰ সামাজিক পটভূমিৰ বিবেচনা..... Songs of Experience ৰ অন্তৰ্গত একে নামৰ কবিতাত স্পষ্ট হৈ উঠা সমস্যাবহুল শিশুৰ জীৱন।

১.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ ৰোমান্টিক কবি হিচাপে উইলিয়াম ব্লেইকৰ মূল্যায়ন আগবঢ়াওক।

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ ব্লেইকৰ জীৱন আৰু কৃতি সম্বন্ধে এটি আলোচনা যুগুত কৰক।

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ ব্লেইকৰ *'চংছ অৱ ইন'ছেন্স এণ্ড এক্সপেৰিয়েন্স'*ৰ কবিতাখিনিৰ বৈশিষ্ট্য সম্বন্ধে এটি টোকা যুগুত কৰক।

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ *'হ'লি থার্চডে'*কবিতাটোৰ এটি সমালোচনামূলক মূল্যায়ন যুগুত কৰক। *'চংছ অৱ এক্সপেৰিয়েন্স'*ৰ একে নামৰ কবিতাটোতকৈ আলোচ্য পাঠটি কিদৰে পৃথক?

প্ৰশ্ন নং ৫ ঃ ব্লেইকৰ কবিতাৰ শৈলী আৰু ভাৱমণ্ডল সম্বন্ধে এটি আলোচনা যুগুত কৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ২ ঃ উইলিয়াম ৱর্ডছৱর্থ ঃ *টিনটার্ণ এবে*

অধ্যায় গাঁথনি

২.১ উদ্দেশ্য

২.২ পৰিচয়

২.৩ ইংৰাজী কাব্য সাহিত্যত ৰোমাণ্টিক ধাৰা

২.৪ উইলিয়াম ৱর্ডছৱর্থ

- ২.৪.১ জীৱনী
- ২.৪.২ সাহিত্য কৃতী

২.৫ *টিনটার্ণ এবে (Tintern Abbey)*

- ২.৫.১ মূল ইংৰাজী কবিতাটোৰ পাঠ
- ২.৫.২ কবিতাটোৰ সাধাৰণ আলোচনা
- ২.৫.৩ কবিতাটোৰ বিষয়বস্তু
- ২.৫.৪ কবিতাটোৰ ৰচনাশৈলী
- ২.৫.৫ কঠিন শব্দৰ টোকা

২.৬ কবি হিচাপে ৱর্ডছৱর্থৰ মূল্যায়ন

২.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

২.৮ অধিক জানিবলৈ

২.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

২.১০ আৰ্হি প্রশ্ন

২.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- ইংৰাজী সাহিত্যত ৰোমাণ্টিক ধাৰাটোৰ ভূমিকা কেনে ধৰণৰ তাক আলোচনা কৰিব পাৰিব
- ইংৰাজী ৰোমাণ্টিক সাহিত্যৰ অন্যতম কবি উইলিয়াম ৱর্ডছৱর্থৰ জীৱন আৰু সাহিত্য কৃতিৰ লগত পৰিচিত হ'ব
- *টিনটার্ণ এবে* কবিতাটোৰ মূল পাঠভাগ পঢ়াৰ লগতে কবিতাটোৰ আলোচনা কৰিব পাৰিব
- *টিনটার্ণ এবে* কবিতাটোৰ বিশ্লেষণ আগবঢ়াব পাৰিব
- *টিনটার্ণ এবে* কবিতাটোৰ ৰচনাশৈলীৰ আভাস দিয়াৰ যোগেদি কবি ৱর্ডছৱর্থৰ অপূর্ব সৃষ্টিশীল ক্ষমতাৰ কথা আলোচনা কৰিব পাৰিব
- কবি হিচাপে উইলিয়াম ৱর্ডছৱর্থৰ এক মূল্যায়ন আগবঢ়াব পাৰিব।

২.২ পৰিচয়

স্নাতকোত্তৰ অসমীয়াৰ তৃতীয় ষান্মাসিকৰ অন্তর্গত এইখন সাহিত্য শাখাৰ তৃতীয় পাঠ্যবিষয়। পাঠ্যবিষয়ৰ শিৰোনাম পাশ্চাত্য সাহিত্যৰ নির্বাচিত পাঠ। আলোচনা কৰিবলগীয়া অধ্যায় 'উইলিয়াম ৱর্ডছৱর্থ ঃ *টিনটার্ণ এবে*' হৈছে এইটো পাঠ্যক্রমৰ দ্বিতীয় অধ্যায়। ইয়াত ইংৰাজী কবি উইলিয়াম ৱর্ডছৱর্থৰ এটা বিখ্যাত কবিতা *টিনটার্ণ এবে*ৰ আলোচনাৰ মাজেদি ৰোমাণ্টিক ধাৰাৰ কবিতাৰ সাধাৰণ বৈশিষ্ট্যসমূহৰ লগত শিক্ষার্থীক পৰিচয় কৰাই দিবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছে। কবি ৱর্ডছৱর্থে ৰচনা কৰা লেখৰ কবিতাসমূহৰ ভিতৰত *টিনটার্ণ এবে* অন্যতম। অধ্যায়টোত *টিনটার্ণ এবে*ৰ আলোচনাৰ মাজেদি কবি ৱর্ডছৱর্থৰ কবিতাত ফুটি উঠা ৰোমাণ্টিক কবিতাৰ লক্ষণসমূহ আলোচনা কৰা হ'ল।

২.৩ ইংৰাজী কাব্য সাহিত্যত ৰোমাণ্টিক ধাৰা

ইংৰাজ কবি উইলিয়াম ৱর্ডছৱর্থ আৰু চেমুৱেল টেইলৰ ক'লৰিজে যৌথভাৱে ১৭৯৮ চনত প্রকাশ কৰা *Lyrical Ballads* নামৰ কাব্য সংকলনখনতে ইংৰাজী সাহিত্যত আৰম্ভ হোৱা ৰোমাণ্টিক আন্দোলনৰ বীজ নিহিত হৈ আছিল। সংকলনখনত উল্লেখ থকা মতে সর্বসাধাৰণ মানুহে সাহিত্যৰ মাজেৰে নিজক চিনি পাবলৈ, সাহিত্যত নিজক বিচাৰি পাবলৈ, সর্বসাধাৰণৰ মানুহৰ মুখৰ ভাষা প্রয়োগ কৰিবলৈ কাব্য সংকলনখনৰ কবিতাকেইটা ৰচনা কৰা হৈছিল। তেওঁলোকৰ এই প্রচেষ্টাই সর্বসাধাৰণৰ সুখ-দুখ, আনন্দ-বেদনাৰ অনুভূতিক এক বিশ্বজনীন স্বীকৃতি প্রদান কৰিছিল। পৰৱর্তী সময়ৰ সাহিত্য সমালোচকসকলৰ দৃষ্টিত *Lyrical Ballads* ৰ প্রকাশ প্রচলিত নব্য ধ্রুপদী ধাৰাৰ বিৰুদ্ধে এক তীব্র প্রত্যাহ্বান, কাৰণ সাহিত্যৰ ইতিহাসত ই যুগ পৰিৱর্তনৰ ইংগিত বহন কৰে। ইংৰাজী ৰোমাণ্টিক ধাৰাৰ সাহিত্যৰ ছয় গৰাকী তাৰকা উইলিয়াম ব্লে'ক, উইলিয়াম ৱর্ডছৱর্থ, চেমুৱেল টেইলৰ ক'লৰিজ, পার্চি বিজী শ্যেলী, জন কীটচ আৰু জর্জ গর্ডন বায়ৰণ এই সাহিত্য আন্দোলনক এক সুদৃঢ় ভেটি প্রদান কৰিছিল। স্বপ্রতিভাৰে নিজৰ কাব্য ৰচনাক মহীয়ান কৰা এই কবিকেইগৰাকীৰ ৰচনাত ৰোমাণ্টিক ধাৰাৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ সুন্দৰভাৱে ফুটি উঠা পৰিলক্ষিত হয়।

- প্রকৃতি ৰোমাণ্টিক ধাৰাৰ কবিতাৰ অন্যতম আলোচ্য বিষয়।
- যুক্তিৰ পৰিবর্তে মানৱীয় আবেগ অনুভূতিক অধিক প্রাধান্য দিয়া হয়।
- ইন্দ্রিয়গ্রাহ্য অনুভূতি আৰু পার্থিব প্রেমৰ স্বতঃস্ফূর্ত প্রকাশ।
- এই ধাৰাৰ কবিতাত খেয়ালী মনৰ কবিৰ কৌতূহল আৰু অন্তর্মুখী প্রবৃত্তিয়ে সময়ে সময়ে ছাঁ পোহৰৰ খেল দেখুৱাই জীৱনৰ কিছুমান নিগূঢ় ৰহস্য উন্মোচন কৰিবলৈ প্রয়াস কৰে।
- এই ধাৰাৰ কবিতাত ব্যতিক্রমধর্মী, প্রতিভাশালী বীৰ চৰিত্রৰ গুণ-গৰিমা গোৱা হয়।
- ব্যক্তি মনৰ আসক্তি আৰু অন্তর্দ্বন্দ্বৰ চিত্রণত ৰোমাণ্টিক কবিসকল সিদ্ধহস্ত।
- কবিৰ অনুভৱ-উপলব্ধি আৰু শিল্পীসত্তাৰ সদা জাগ্রত ৰূপটো কাব্য ৰচনাৰ পদে পদে বিৰাজমান।

- এই ধাৰাৰ কবিতাৰ অন্য এটা বিশিষ্ট দিশ হৈছে লোককথা, জাতীয় জীৱনৰ মহত্বপূর্ণ ঘটনা আৰু জনজীৱনৰ বিচিত্র, বর্ণাঢ্য ৰূপক কাব্য ৰূপ প্রদান কৰা।
- মধ্য যুগীয় প্রীতি এই ধাৰাৰ কবিসকলৰ এক স্বাভাৱিক দুর্বলতা। সেইদৰে অজানা অচিনাকি, ৰহস্যময় জগতখনৰ সার্থক চিত্রণৰ মাজেদি অমৰ কাব্য সৃষ্টিৰ দিশে অগ্রসৰ হোৱাৰ হুতাহ ৰোমাণ্টিক কবিৰ অন্য এটা স্বভাৱজাত বৈশিষ্ট্য।

এইদৰে নানা বর্ণাঢ্য, মানৰ মনৰ অনুভূতিক স্পর্শ কৰা আৰু সমাজৰ বিভিন্ন স্তৰৰ মনক কাব্য ৰস পাণ কৰিবলৈ উদ্বুদ্ধ কৰা ৰোমাণ্টিক কবিতা আৰু তাৰ নিপুণ সৃষ্টিশীল শিল্পকাৰসকলে ইংৰাজী কাব্য সাহিত্যৰ ইতিহাসত মাইলৰ খুটি প্রতিষ্ঠা কৰে। সেই কুশলী শিল্পকাৰসকলৰ ভিতৰত উইলিয়াম ৱর্ডছৱর্থ অন্যতম। এই অধ্যায়টোত তেওঁ লিখা কবিতা *টিনটার্ণ এবেৰে* আলোচনাৰ মাজেদি কবি ৱর্ডছৱর্থৰ কাব্য প্রতিভাৰ স্ফুৰণ আৰু ইংৰাজী কাব্য সাহিত্যত তেওঁৰ স্থিতি কেনেকুৱা, তাক বর্ণনা কৰিবলৈ প্রয়াস কৰা হৈছে।

জানি থোৱা ভাল

উইলিয়াম ৱর্ডছৱর্থ আৰু চেমুৱেল টেইলৰ ক'লৰিজৰ যুটিয়া প্রচেষ্টাৰ ফল *Lyrical Ballads* অৰ প্রথম প্রকাশ হয় ১৭৯৮ চনত। ইয়াৰ দ্বিতীয় প্রকাশ ১৮০০ চনত আৰু ১৮০২ চনত অন্য এটা সংস্কৰণ প্রকাশিত হয়। কাব্য সংকলনখনৰ প্রথম সংস্কৰণটোত ক'লৰিজে তেওঁৰ চাৰিটা কবিতাহে সন্নিৱিষ্ট কৰিছিল। ১৮০০ চনৰ দ্বিতীয় সংস্কৰণখনত এখন পাতনিসহ ৱর্ডছৱর্থে অন্য কেইটামান কবিতা সন্নিৱিষ্ট কৰিছিল।

চিন্তা-চর্চা কৰক ২.১

ইংৰাজী সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী এখনৰ আধাৰত কেইগৰাকীমান লেখক, সাহিত্যিক, বাচি উলিয়াই তেওঁলোকৰ কর্মৰ মূল্যায়ন কৰক।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ ইংৰাজী ৰোমাণ্টিক কবিতাৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ চমুকৈ উল্লেখ কৰক। (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ ৰোমাণ্টিক যুগৰ ইংৰাজ কবিসকলৰ মনত কি কি নতুন ভাবে খেলা কৰিছিল তাৰ চমু লেখ আগবঢ়াওক। (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

২.৪ উইলিয়াম ৰর্ডছৱর্থ

২.৪.১ জীৱনী

ইংৰাজী সাহিত্যৰ স্বনামধন্য কবি আৰু ইংৰাজী কাব্য সাহিত্যত আৰম্ভ হোৱা ৰোমাণ্টিক (Romantic) জাগৰণৰ হোতা উইলিয়াম ৰর্ডছৱর্থৰ জন্ম হয় ১৭৭০ চনত। তেওঁৰ জন্ম উত্তৰ ইংলণ্ডৰ লে'ক ডিষ্ট্রিকৰ অন্তর্গত ককাৰমাউথ নামৰ ঠাইত হৈছিল। তেওঁৰ পিতৃৰ নাম জন ৰর্ডছৱর্থ আৰু মাতৃৰ নাম এন। উইলিয়াম তেওঁলোকৰ পাঁচটি পুত্ৰ কন্যাৰ ভিতৰত দ্বিতীয় সন্তান আছিল। তেওঁৰ দেউতাক লর্ড লঞ্চডে'লৰ অধীনত কৰ সংগ্রহকাৰী হিচাপে কার্যনির্বাহক কৰিছিল। উইলিয়ামে তেৰ বছৰ বয়সত ভৰি দিয়াৰ পাছত তেওঁৰ পিতৃ মাতৃ দুয়োজনৰে বিয়োগ ঘটে। তাৰ পাছত তেওঁক হকসে'ড গ্রামাৰ স্কুলত নাম লিখাই দিয়া হয়। ১৭৮৭ চনত তেওঁ কেমব্রিজৰ চেণ্ট জন কলেজলৈ পঢ়িবলৈ যায়। গ্রামাৰ স্কুলত পঢ়া কালছোৱাতে তেওঁৰ মনত প্রকৃতিৰ প্রতি অসীম আগ্রহ সৃষ্টি হৈছিল। ৰর্ডছৱর্থ তেওঁৰ মোমায়েকৰ তত্ত্বাৱধানত থাকি ডাঙৰ দীঘল হৈছিল। মোমায়েকৰ ৰাজনৈতিক চিন্তাধাৰাৰ দ্বাৰা তেওঁ কিছু পৰিমাণে উদ্বুদ্ধ হৈছিল।

চেণ্ট জন কলেজত তেওঁ চার্চত কিবা কামত নিযুক্ত হ'বলৈ শিক্ষা লাভ কৰি আছিল। কিন্তু তেওঁ সেই শিক্ষা বাদ দি গণিত শাস্ত্রৰ অধ্যয়ন কৰিবলৈ লয়। পাছত তেওঁ ফৰাচী দেশলৈ যায়। সেই যাত্রাই তেওঁৰ চিন্তাধাৰালৈ আমুল পৰিৱর্তন আনে। ফৰাচী বিপ্লৱৰ প্রতি থকা টানৰ বাবে তেওঁ দুবাৰ ফৰাচী দেশলৈ গমন কৰিছিল। প্রথমবাৰ গৈছিল ১৭৯০ চনত আৰু দ্বিতীয় বাৰ ১৭৯১ চনত। তাতে তেওঁৰ এনেট ভেল (Annette Vallon)ৰ লগত চিনাকি হয়। তেওঁলোকৰ প্রণয়ৰ সাক্ষী হৈ ৰয় এগৰাকী কন্যা সন্তান। কেৰ'লিন নামৰ সেই কন্যা সন্তানটিৰ জন্ম হয় ১৭৯২ চনত। অৱশ্যে তেওঁ আৰু এনেট সামাজিকভাৱে বিবাহপাশত আৱদ্ধ হোৱা নাছিল। হাতত থকা ধন শেষ হোৱাত তেওঁ পুনৰ ইংলণ্ডলৈ ঘূৰি আহে।

ইংলণ্ডলৈ ঘূৰি অহাৰ পিছত তেওঁ তেওঁৰ মৰমৰ ভনীয়েক ড'ৰ'থিৰ লগত ড'ৰচেটৰ ওচৰত অৱস্থিত ৰে'চ ডাউনত থাকিবলৈ লয়। বছৰটো আছিল ১৭৯৫ চন। তাৰ পাচৰ বছৰটোত সেই সময়ছোৱাৰ অন্য এগৰাকী কবি ছেমুৱেল টেইলৰ ক'লৰিজৰ লগত তেওঁৰ গভীৰ বন্ধুত্ব আৰম্ভ হয়। ইংৰাজী সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত এইয়া এক 'মণি কাঞ্চন' সংযোগ বুলিব লাগিব কাৰণ দুয়োগৰাকী কবিয়ে লগ লাগি যৌথভাৱে উলিওৱা *Lyrical Ballads* (1798)এ সমসাময়িক কাব্য চিন্তাৰ জগতলৈ আলোড়ণ আনিছিল। তাৰ পাছত ৰর্ডচৱর্থ আৰু ড'ৰ'থি জার্মানীলৈ যায়। জার্মানীৰ পৰা ঘূৰি অহা পাছত দুয়ো ককায়েক-ভনীয়েকে ৰর্ডছৱর্থৰ প্রিয় লে'ক ডিষ্ট্রিকত থাকিবলৈ ল'লে।

জানি থোৱা ভাল

Lyrical Ballads নামৰ কাব্য সংকলনখনৰ প্ৰথমটো কবিতা ক'লৰিজৰ ৰচনা। কবিতাটোৰ শিৰোনাম The Rime of the Ancient Mariner। সংকলনখনৰ শেষৰ কবিতাটো ৱর্ডছৱর্থৰ ৰচনা। কবিতাটোৰ শিৰোনাম Tintern Abbey.

১৮০২ চনত ৱর্ডছৱর্থে ড'ৰ'থিৰ বান্ধবী মেৰী হাটচিনছনক বিয়া কৰায়। অৱশ্যে বিবাহৰ পূৰ্বে ড'ৰ'থিয়ে ৱর্ডছৱর্থ আৰু তেওঁৰ প্ৰেমিকা এনেটক পৰস্পৰে পৰস্পৰক লগ পোৱাৰ সুযোগ দিয়ে। সেয়া দুয়োগৰাকী প্ৰেমিক প্ৰেমিকাৰ পৰস্পৰৰ লগত হোৱা শেষ দেখা দেখি। সেইবাৰ এনেটে তেওঁৰ ওচৰলৈ তেওঁলোকৰ প্ৰেমৰ সাক্ষী কেৰ'লিনকো লগত লৈ আহিছিল। ৱর্ডচৱর্থৰ দ্বিতীয় পত্নী মেৰীয়ে পাঁচটি সন্তানৰ জন্ম দিছিল। ১৮১২ চনত তেওঁলোকৰ দুটি সন্তানৰ মৃত্যু ঘটিছিল। তেওঁলোকৰ সংসাৰখন অভাৱ-অনাটনৰ মাজেৰেই চলি আছিল। অৱশ্যে ১৮১৩ চনত ৱর্ডছৱর্থে ৰেষ্টম'ৰলেণ্ডত ডাক টিকতৰ বিতৰকৰ চাকৰি পায়। ফলত তেওঁলোকৰ আৰ্থিক অৱস্থা কিছু সুচল হয়। ১৮৪৩ চনত ৰাজ কবি (Poet Laureate) ৰবার্ট ছাউথিৰ মৃত্যুৰ পিছত উইলিয়াম ৱর্ডছৱর্থক ৰাজ কবি নিযুক্ত কৰা হয়। ১৮৫০ চনত ইংৰাজী সাহিত্যৰ এইগৰাকী মহান কবিৰ মৃত্যু হয়।

২.৪.২ সাহিত্য কৃতি

ইংৰাজী সাহিত্যত ৰোমাণ্টিক কবিতাৰ অন্যতম হোতা উইলিয়াম ৱর্ডছৱর্থৰ কৃতিত্বপূৰ্ণ কৰ্মলৈ দৃষ্টি দিলে আমি দেখিম যে তেওঁ জীৱনৰ বিভিন্ন স্তৰত ভালেমান কাব্য কৃতি ৰচনা কৰিছিল। পৰৱর্তী সময়ত তেওঁৰ সেই কাব্য কৃতিসমূহে সাহিত্য সমালোচক আৰু কাব্য প্ৰেমীসকলৰ পৰা যথেষ্ট সহাৰি লাভ কৰিছিল। তেওঁৰ প্ৰথম পৰিচয় কবি যদিও সাহিত্যৰ অন্যান্য ক্ষেত্ৰলৈ তেওঁ দৃষ্টি নিদিয়াকৈ থকা নাছিল। ১৭৯৫ৰ পৰা ১৭৯৭ৰ ভিতৰত তেওঁ তেওঁৰ একমাত্ৰ নাটক *The Borderers* লিখি উলিয়াইছিল। এইখন এখন ট্ৰেজেডী। পদত (Verse) ৰচনা কৰা এই ট্ৰেজেডীখনৰ পটভূমি আছিল ৰজা তৃতীয় হেনৰীৰ শাসনাধীন ইংলণ্ড য'ত ইংলণ্ডৰ উত্তৰৰ খণ্ডটোৱে স্কটিছ ৰ'ভাৰসমূহৰ লগত সংঘাতত লিপ্ত আছিল। ৱর্ডছৱর্থে ১৭৯৭ চনৰ নৱেম্বৰ মাহত নাটকখন মঞ্চস্থ কৰাব খুজিছিল যদিও Covent Garden নামৰ মঞ্চগৃহৰ মালিকে সেই অনুমতি নিদিলে। ১৮৪২ চনলৈকে নাটকখন প্ৰকাশ পোৱা নাছিল। তাৰ পাছত ভালেখিনি সংশোধন কৰাৰ পাছত নাটকখনে প্ৰকাশৰ মুখ দেখিছিল।

কবি হিচাপে ৱর্ডছৱর্থৰ কবিতাসমূহক আমি এইদৰে ভাগ কৰিব পাৰো—

১৭৯৮ চনত প্রকাশিত Lyrical Ballads, with a few other poemsঅত তেওঁৰ কেইটামান কবিতা, যেনে— Simon Lee, We are Seven, Lines Written in Early Spring, Expostulation and Reply, The Tables Turned, The Thorn, Lines Composed a Few Miles Above Tintern Abbey.

পৰৱর্তী সময়ছোৱাত তেওঁৰ অন্য কেইটামান কবিতাই প্রকাশ লাভ কৰে, যি কাব্য কৃতিৰ মাজেদি এই প্রতিভাশালী কবি গৰাকীৰ প্রতিভাৰ পূর্ণ স্ফূৰণ ঘটিছিল। সেই কৃতিৰ ভিতৰত কেইটামান হৈছে— Lucy Gray, Micheal, Resolution and Independence, Ode to Intimations of Immortality, The Solitary Reaper, Guide to the Lakes, The Prelude, ইত্যাদি।

ৰোমাণ্টিক কবিসকলৰ ভিতৰত কবি উইলিয়াম ৱর্ডছৱর্থ তেওঁৰ প্রকৃতি প্রীতিৰ বাবে সর্বজনবিদিত। তেওঁ প্রকৃতিৰ মাজত কেৱল সৌন্দর্য দেখা পোৱাই নহয়, তেওঁ তাত সৌন্দর্যৰ উপস্থিতি অনুভৱ কৰিছিল। তেওঁ প্রকৃতিক ঐশ্বৰিক জ্ঞান কৰিছিল। পৰিস্থিতি বিশেষে তেওঁ প্রকৃতিক নৈতিকতাৰ পাঠ প্রদানকাৰী শিক্ষক ৰূপেও জ্ঞান কৰিছিল। অন্যান্য ৰোমাণ্টিক কবিৰ দৰে ৱর্ডছৱর্থেও ব্যস্ততাপূর্ণ, বস্তুবাদী সমাজখনৰ প্রতি বিৰূপ মনোভাৱ পোষণ কৰিছিল। কবি ৱর্ডছৱর্থে বিশ্বাস কৰিছিল যে মানুহে কৃত্রিমতাৰ আৱৰণেৰে নিজক ঢাকি, দুর্নীতিৰ কদর্যময় পৰিৱেশত এনে ভাৱে পতিত যে তেওঁলোকে নিজকে প্রকৃতিৰ পৰিবেষ্টনীৰ পৰা আঁতৰাই আনিছিল। প্রকৃতিৰ প্রতি থকা এই নির্ভেজাল আনুগত্যৰ হেতু প্রকৃতিয়েই তেওঁৰ শিক্ষক আৰু জ্ঞান তথা অনুপ্রেৰণাৰ উৎস আছিল। প্রকৃতিৰ সৌম্য আৰু বিধ্বংসী দুয়োটা ৰূপেই তেওঁৰ বাবে পাঠেয় আছিল।

অমিত প্রতিভাৰ কবি উইলিয়াম ৱর্ডছৱর্থে সৃষ্টি কৰি থৈ যোৱা কাব্য কৃতিৰ মাজেদি তেওঁৰ প্রতিভাৰ স্ফুৰণ ঘটিছে। তেওঁৰ সেই কাব্যকৃতিৰ অধ্যয়নৰ মাজেদি তেওঁৰ কবিতাত ফুটি উঠা কেতবোৰ বৈশিষ্ট্যপূর্ণ দিশৰ প্রতি মনোযোগ দিয়াতো উচিত বিবেচনা কৰা হ'ল। সেই বৈশিষ্ট্যসমূহ হৈছে—

সমাজৰ নিঃকিন, দলিত, নিষ্পেষিত জনৰ প্রতি সহানুভূতি ঃ ধ্রুপদী সাহিত্যৰ দৃঢ়, কঠোৰ বান্ধোনৰ পৰা মুক্ত হ'বলৈ ব্যাকুল ৰোমাণ্টিক কবি প্রাণে ৰাজকীয়, অভিজাত শ্রেণীৰ সমাজখনৰ পৰা নিজৰ দৃষ্টি আঁতৰাই অভাৱ অনাতন, দুখ দুর্দশাৰে পিষ্ট সাধাৰণ নৰ নাৰীৰ জীৱন গাথাৰ প্রতি মনোযোগ দিছিল। সাধাৰণজনৰ সুখ-দুখক আন্তৰিকভাৱে হৃদয়ঙ্গম কৰি উদাৰ, সহানুভূতিশীল অন্তৰৰ পৰিচয় দিবলৈ ৰোমাণ্টিক কবিকূল ব্যাকুল হৈছিল। ৱর্ডছৱর্থো ইয়াৰ ব্যতিক্রম নাছিল। *Lyrical Ballads*অত অন্তর্ভুক্ত হোৱা *Simon Lee* শিৰোনামৰ কবিতাটোত কবিগৰাকীৰ সেই সহানুভূতিশীল মনোভাবৰ প্রকাশ ঘটিছে। কবিতাটোৰ বর্ণনাকাৰী কবিয়ে এসময়ৰ প্রখ্যাত চিকাৰী ছাইমন লীক এটা অন্য ৰূপত প্রত্যক্ষ কৰিছে। লীৰ দলটোৰ সকলো সদস্যৰ মৃত্যু ঘটিছে। ছাইমন

লী তেতিয়া বৃদ্ধ আৰু ঘৈণীয়েক ৰুথৰ লগত সংঘাতপূর্ণ দুখৰ জীৱন অতিবাহিত কৰি আছিল। এবাৰ বৃদ্ধ ছাইমনক গছ এডাল কাটি থকা প্রত্যক্ষ কৰি কবিয়ে তেওঁক সহায় কৰিবলৈ আগবাঢ়ি যায়। কবিয়ে অনায়াসে গছজোপা এঘাপতে কাটি দিলে। ছাইমনে অশ্রুসিক্ত নয়নেৰে অন্তৰৰে সৈতে কবিৰ প্রতি নিজৰ কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন কৰে। বস্তুবাদী সমাজৰ স্বার্থপৰতা আৰু অকৃতজ্ঞ মনোভাবৰ বিপৰীত সেই সহজ সৰল মানুহজনৰ পৰা শুনা কৃতজ্ঞতাপূর্ণ বাণীয়ে কবিৰ হিয়া-মনলৈ এক অনন্য অনুভূতি কঢ়িয়াই আনিছিল। কবিৰ ভাষাত—

''The tears into his eyes were brought,
And thanks and praises seemed to run
So fast out of his heart, I thought
They never would have done.
I've heard of hearts unkind, kind deeds
With coldness still returning;
Alas ! the gratitude of men
Hath oftener left me mourning.''

Resolution and Independence শিৰোনামৰ কবিতাটোত কবিয়ে আওহতীয়া নিজঞ্জাল স্থানত অৱস্থিত দলনি পথাৰ এখনত জোক বিচাৰি থকা বুঢ়া মানুহ এজনৰ সংগ্রামমুখৰ জীৱনৰ কথা উপলব্ধি কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছে। কবিয়ে তেওঁক জোক বিচৰা বৃত্তিটো গ্রহণ কৰাৰ কাৰণ সম্বন্ধে সোধাত মানুহজনে উত্তৰ দিছিল যে তেওঁ স্বেচ্ছাই সেই সজ অথচ কষ্টকৰ বৃত্তিটো গ্রহণ কৰিছে। তেওঁৰ সেই সৰল, পোনপটিয়া উত্তৰে কবিক ভবাই তুলিছিল। তথাকথিত ভদ্র সমাজৰ দৃষ্টিত জোক সংগ্রহ কৰা বৃত্তিটোক এটা নিকৃষ্ট বৃত্তি হিচাপে ধৰা দিয়ে। তেনে লোকক হেয় দৃষ্টিৰে চোৱা হয়। কিন্তু তেনে অভিজাত সমাজৰ স্বার্থপৰ, অহংকাৰী মানুহে এইটো উপলব্ধি নকৰে যে জোক সংগ্রহ কৰা ব্যক্তিজনৰ বাবে তেওঁৰ সেই বৃত্তিটো এটা সন্মানজনক সৎ বৃত্তি। দয়া আৰু সহানুভূতিৰে আর্দ্র কবি মনৰ পৰাই নিগৰি আহিছে—

And soon with this he other matter blended,
Cheerfully uttered, with demeanour kind,
But stately in the main; and, when he ended,
I could have laughed myself to scorn to find
In that decrepit Man so firm a mind.
Good, ''said I, 'Be my help and stay secure;
I'll think of the Leech-gatherer on the lonely moor.''

আলোচনা কৰি অহা এই কবিতা দুটাৰ মাজেদি কবি ৱর্ডছৱর্থৰ সর্বসাধাৰণ মানুহৰ প্রতি থকা মমত্ববোধ আৰু মানুহ হিচাপে তেওঁলোকৰ সুখ-দুখক সমানে স্বীকৃতি দিয়াত কবিৰ যি মহানুভবী চিন্তা তাৰ মনোজ্ঞ প্রকাশ ঘটিছে। সাধাৰণ মানুহক লৈ লিখা তেওঁৰ অন্যান্য কবিতাৰ মাজতো সেই চেষ্টা নিহিত হৈ আছে।

প্রকৃতিৰ লগত একাত্মবোধ ঃ উইলিয়াম ৱর্ডছৱর্থৰ সমগ্র কাব্য সৃষ্টিৰ মাজত প্রকৃতিপ্রীতি অন্তঃসলিলা ফল্গুধাৰাৰ দৰে প্রবহমান। প্রকৃতি দেৱীৰ আঙুলিত ধৰিয়েই প্রকৃতি সন্তান স্বৰূপে কবিয়ে প্রকৃতিৰ অমূল্য সম্ভাৰত চকু ফুৰাইছে। তেওঁৰ *Lucy Poems* কেইটালৈ চালে সেইকেইটাৰ মাজেদি প্রকৃতি জগতৰ অমিয় ৰূপৰ যি ইন্দ্রিয় গ্রাহ্য প্রতিৰূপ উদ্ভাসিত হৈছে, সি পাঠকৰ দেহ-মনত এক স্বর্গীয় তৃপ্তিৰ অনুভূতি জগাই তোলে। *The solitary Reaper*ত দাৱনী গৰাকীয়ে আপোন মনে গীত গাই গাই ধান কাটি থকা কবিয়ে প্রত্যক্ষ কৰি যি অনুভূতি লাভ কৰিছিল সিয়ে তেওঁক সেই অনুপম কবিতাটো ৰচনা কৰিবলৈ অনুপ্রাণিত কৰিছিল। পার্বত্য অঞ্চলৰ লহপহীয়া শস্যতলীত নিজৰ কার্য সমাধা কৰিবলৈ যোৱা তৰুণী দাৱনী গৰাকীয়ে গীতৰ কলি গুণগুণাই ধান দাই আছিল। দিনৰ সেই নিজান পৰত দাৱনীগৰাকীৰ গীতৰ কলিবোৰ পর্বতীয়া অঞ্চলটোত প্রতিধ্বনিত হৈ সূৰৰ এলানি নিছিগা ধাৰাৰ সৃষ্টি কৰিছিল। ক'ৰবালৈ গৈ থকা কবিয়ে ক্ষন্তেক থমকি সেই সূৰৰ অমিয় সুধা পান কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। সেই সুৰৰ মধুৰতাই কবিৰ দেহ-মন শাঁত পেলাইছিল। গহন বনৰ মাজৰ পৰা ভাহি অহা কেতেকী চৰাইৰ সুললিত কণ্ঠৰ গীতে যেনেকৈ ক্ষন্তেকৰ বাবে হ'লেও ভাগৰুৱা পথিকৰ অৱসাদ দূৰ কৰিব পাৰে, ঠিক সেইদৰে দাৱনীৰ গীতৰ সুৰতো কবিয়ে প্রকৃতি জগতৰ পক্ষীকূলৰ সেই অপার্থিব সৌন্দর্যৰ অৱস্থিতি অনুভৱ কৰিছিল।ৱর্ডছৱর্থৰ প্রকৃতি বিষয়ক কবিতা *To a Skylark*তো আমি কবি প্রাণৰ অন্য এক আকুল সুৰ শুনিবলৈ পাওঁ। Skylark অর্থাৎ ভৰদ্বাজ পক্ষী বা ভৰত পক্ষীৰ মাজেদি তেওঁ দিব্য (Ethereal) জগতখন আৰু দুখ দুর্দশাৰে পূর্ণ ধূলি মাটিৰে ভৰা পৃথিৱীৰ মাজত এক অনন্য সম্পর্ক স্থাপন কৰিছে। কবিয়ে স্কাইলার্ক (Skylark)ক Ethereal minstrel অর্থাৎ দৈৱ চাৰণ আখ্যা দিছে যিয়ে পৃথিৱী আৰু আকাশ(স্বর্গ)ৰ মাজত যোগসূত্র স্থাপন কৰে। কবিয়ে স্কাইলার্ক পক্ষীক সম্বোধন কৰি কৈছে—

> ‘‘Ethereal minstrel! Pilgrim of the sky !
> Dost thou despise the earth where cares abound !
> Or, while the wings aspire, are heart and eye
> Both with thy nest upon the dewy ground !
> Thy nest which thou canst drop into at will,
> Those quivering wings composed, that music still !’’

স্বর্গীয় চাৰণ ৰূপী স্কাইলার্ক পক্ষীৰ দৃষ্টি ভূমামুখী। আকাশৰ ফালে ধাবিত হোৱা এই পক্ষীক ৰাগ-দ্বেষযুক্ত পৃথিৱীৰ মলিনতাই স্পর্শ কৰিব নোৱাৰে। তাইৰ মন

নিষ্কলূষ, পবিত্র। কিন্তু তাইৰ আত্মা ভূমাৰ ফালে ধাবিত হ'লেও পৃথিৱীৰ নিয়ৰসিক্ত ভূমিপৃষ্ঠাৰ থকা তাইৰ বাঁহটোৰ প্রতি সদা সচেতন, সদা সতর্ক। বাঁহটোলৈ তাই যিকোনো সময়তে ঘূৰি আহিব পাৰে। তাইৰ কণ্ঠৰ পৰা নিগৰি অহা সুললিত গীত এসময়ত বন্ধ হয়, কাৰণ পক্ষীয়ে পৃথিৱীত থকা তাইৰ বাঁহটোৰ কথা, বাঁহটোত থকা তাইৰ সন্তানকেইটিৰ কথা পাহৰা নাই— সিহঁতৰ প্রতি থকা তাইৰ দায়িত্বৰ কথা পাহৰা নাই। স্কাইলার্ক পক্ষীৰ এই জীৱনশৈলীয়ে আমাক এটা বহুমুলীয়া শিক্ষা দিয়ে। প্রকৃতি জগতৰ এই বাসিন্দা (Skylark)ৰ দৰে আমি মানুহেও আমাৰ বাস্তৱ দায়িত্বসমূহ পালন কৰাৰ লগতে পৰম সত্তাৰ লগত নিজকে একাত্ম কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিব লাগে। এইদৰে কবিয়ে স্কাইলার্ক পক্ষীটোক মাধ্যম হিচাপে গ্রহণ কৰি প্রকৃতি জগতৰ পৰা আমি মানুহে কিদৰে শিক্ষা লাভ কৰিব পাৰো তাকে *To a Skylark* কবিতাটোৰ মাজেদি প্রকাশ কৰিছে। তেওঁৰ *Lonely as a Cloud (Daffodils), Lines Composed a Few Miles Above, Tintern Abbey* আদি কবিতাত প্রকৃতি সর্বব্যাপি হৈ আছে। *Daffodils* কবিতাত কবিয়ে প্রত্যক্ষ কৰা ডেফ'ডিল ফুলবোৰৰ মনোমোহা ৰূপৰ তুলনাত Tintern Abbey প্রত্যক্ষ কৰি কবিয়ে লাভ কৰা অনুভূতি কিছু পৃথক। ইয়াত কবিয়ে পাঁচ বছৰৰ বিৰতিৰ পাছত পুনৰ Tintern Abbeyক চাবলৈ উভতি যোৱাৰ কথা আৰু সেই দ্বিতীয়বাৰৰ যাত্রাত Tintern Abbeyক প্রত্যক্ষ কৰি কবিৰ মনত যি প্রতিক্রিয়াৰ সৃষ্টি হৈছিল তাৰ লেখ আছে। এই কবিতাটোত প্রকৃতি প্রেমৰ লগতে অতীত প্রীতি বা অতীত ৰোমন্থন আৰু ৰহস্যবাদী চিন্তাৰ উন্মেষ ঘটা দেখা যায়। তেওঁৰ *Lucy Poem*ৰ অন্তর্গত She Dwelt Among the Untrodden Waysত তেওঁৰ প্রকৃতি প্রেমৰ পৰাকাষ্ঠা ফুটি উঠিছে।

সাধাৰণ মানুহৰ মুখৰ কথাত অমিয় সুৰ প্রদান ঃ এফালৰ পৰা চাবলৈ গ'লে কবি ৱর্ডছৱর্থ সর্বসাধাৰণৰ কবি আছিল। কবিৰ মানসিক জগতৰ ভাবৰাশি আৰু কাপ নিসৃত শব্দময় ৰূপত প্রকৃতিৰ বর্ণাঢ্য ৰূপ-ৰঙে গভীৰ প্রভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল যদিও সমাজৰ একেবাৰে নিম্নস্তৰৰ পৰা আদি কৰি শিক্ষিত-অশিক্ষিত-অর্ধশিক্ষিত সকলোৱে তেওঁৰ কবিতাৰ ভাষা বুজি পাইছিল। তাৰ লগতে সকলোৱে সেই কবিতাৰ মাধুর্য আৰু গৰিমাময় ৰূপ সুধা পান কৰিবলৈ সমর্থ হৈছিল। তেওঁৰ *Simon Lee* শিৰোনামৰ কবিতাটোৰ পৰা উদ্ধৃত কেইযাৰীমান পংক্তিৰ আধাৰত ৱর্ডছৱর্থৰ কবিতাত প্রয়োগ হোৱা দৈনন্দিন জীৱনৰ ভাব-অনুভূতি প্রকাশক শব্দসমূহ যি মনোহাৰিত্ব প্রদান কৰিছিল তাৰ লেখ আগবঢ়োৱা হ'ল—

> ''No man like him the horn could sound,
> And hill and valley rang with glee
> When echo fendied, round and round,
> The haloo of Simon Lee.''

উল্লিখিত পংক্তিকেইটাৰ ভাবার্থ হৈছে—

ছাইমন লীৰ নিচিনাকৈ কোনেও শিঙৰ পেঁপা বজাব নাজানিছিল। দূৰ-দূৰণিৰ মানুহৰ মাজতো এজন ফূর্তিবাজ মানুহ ৰূপে ছাইমন লী জনাজাত আছিল। ইতিমধ্যে আইভৰ হলৰ বাসিন্দা তেওঁৰ সামন্ত স্বামীজনৰ মৃত্যু ঘটিছে। তেওঁৰ অন্যান্য ভৃত্য, চিকাৰলৈ যোৱা সহায়ক দলৰ সকলো মৰি-হাজি শেষ হৈছে। এতিয়া আইভৰ হলৰ সেই সোণোৱালী দিনবোৰৰ কথা সোঁৱৰিবলৈ কেৱল ছাইমন লীহে জীৱিত আছে।

এইটো ৰর্ডছৱর্থৰ এটা বর্ণনাত্মক কবিতা। ইয়াত কবিয়ে যেন এগৰাকী প্রত্যক্ষদর্শী ৰূপে ছাইমন লীক প্রত্যক্ষ কৰিছে আৰু এফালৰ পৰা তেওঁৰ জীৱন গাথা বর্ণনা কৰি গৈছে। গ্রীষ্মৰ এটা দিনত কবিয়ে ছাইমনক হোচোং কোৰ এখনেৰে মৰা গছ এজোপাৰ কাঠ কাটি থকা প্রত্যক্ষ কৰিছিল। ছাইমনে নিজৰ দুর্বল শৰীৰটোৰ সমস্ত বল প্রয়োগ কৰিও হোচোং কোৰখনেৰে কাঠ টুকুৰাত ঘাপ দিব নোৱাৰিলে। তেওঁৰ হাত দুখন থৰক-বৰক হৈছিল। তাকে দেখি কবিয়ে তেওঁৰ পৰা হোচোং কোৰখন খুজি একে ঘাপতে কাঠ টুকুৰা কাটি দিলে। কবিয়ে তেওঁক কৰি দিয়া সেই সামান্য উপকাৰটোৰ বাবে ছাইমন লী কবিৰ ওচৰত কৃতজ্ঞ হ'ল। সৰল মনা ছাইমনৰ চকুৰ পৰা নিগৰি অহা অশ্রুধাৰা আৰু অশ্রুসিক্ত নয়নেৰে কবিক জনোৱা কৃতজ্ঞতাই কবিৰ মনক গভীৰ ভাৱে স্পর্শ কৰিলে। কবিৰ ধাৰণা হ'ল যে হিংসা অসূয়াৰে পৰিপূর্ণ এই পৃথিৱীত নিষ্কলূষ অন্তৰৰ সৰলমনা মানুহো আছে। ছাইমন লী তেনে সৰল ব্যক্তিত্বৰ অধিকাৰী লোক।

কবিতাটোৰ পাঠভাগ বর্ণনাত্মক। কবিয়ে ইয়াত সাধাৰণ মানুহৰ মুখৰ ভাষা প্রয়োগ কৰিছে। কিন্তু সেই শব্দ মালা তেওঁ এনে ভাৱে গাঁঠি গৈছে যে তাৰ পাঠে পঢ়োতাৰ মানসত দূৰণিৰ নিজান প্রান্তত উৱলি যাব ধৰা পঁজা ঘৰ এটাত বাস কৰা এযোৰ বৃদ্ধ অভাৱগ্রস্ত দম্পত্তিৰ ছবি ভাহি উঠিব। সিমানেই নহয়, কবিৰ শব্দৰ মালাধাৰী যিমানেই আগবাঢ়ি যাব সিমানেই কাব্য ৰসিক পাঠকৰ মনো বৃদ্ধ ছাইমনৰ সংগ্রামপূর্ণ জীৱনৰ প্রতি অনুসন্ধিৎসু হৈ তেওঁক জানিবলৈ আৰু বুজিবলৈ উদগ্রীব হৈ পৰিব। কবিতাটোৰ শেষত সহানুভূতিশীল পাঠকৰ মনো কবিৰ সমানে আর্দ্র হৈ পৰিব। কবিতাটোত ফুটি উঠা মানৱতাবাদৰ বাণীয়ে পাঠকৰ মন স্পর্শ নকৰাকৈ নাথাকে। ইয়াতেই শব্দৰ খনিকৰ উইলিয়াম ৰর্ডছৱর্থৰ কৃতিত্ব। তেওঁ সর্বসাধাৰণৰ মুখৰ শব্দ প্রয়োগ কৰি অমৰ কাব্য সৃষ্টি কৰি গৈছে। তেওঁৰ সেই সৃষ্টি সিবিলাকৰ সৰল আবেদনক্ষম শক্তিৰ বাবে আজিও জাকত জিলিকা হৈ আছে।

ৰর্ডছৱর্থৰ কবিতাত ৰহস্যবাদী সুৰ ঃ ৰহস্যবাদী ৰর্ডছৱর্থৰ কবিতাত প্রতিধ্বনিত হোৱা অন্য এটা সূৰ, যি সূৰৰ মূর্ছনাই তেওঁৰ ভালেকেইটা কবিতাক আধ্যাত্মিক গুণ প্রদান কৰিছে। *Tintern Abbey* তেওঁৰ তেনে কেইটামান লেখৰ কবিতাৰ অন্তর্গত। ৰহস্যবাদ হৈছে ঈশ্বৰক উপলব্ধি কৰা এক প্রত্যক্ষ আৰু তাৎক্ষণিক অভিজ্ঞতা। মহাজাগতিক শক্তি, প্রকৃতি, আত্মা স্বৰূপ সেই পৰম শক্তিক কল্পনা, প্রার্থনা, ধ্যান আৰু

নিজকে সেই শক্তিৰ ওচৰত আত্মসমর্পনৰ দ্বাৰা লাভ কৰিব পাৰি। ইয়াৰ বাবে প্রয়োজন গভীৰ অন্তর্দৃষ্টি। প্রকৃতি কবি ৰর্ডছৱর্থে চিৰ প্রাণময়, সজীৱ আৰু সমদর্শী প্রকৃতিৰ বিচিত্র ৰূপ সম্ভাৰৰ মাজেদি সেই ঐশ্বৰিক শক্তিৰ লগত একাত্ম হোৱাৰ সুযোগ লাভ কৰিছে। মানৱ দেহৰ নশ্বৰতাৰ কথা কবিয়ে বাৰুকৈয়ে উপলব্ধি কৰিছে। সেয়েহে তেজ-মঙহৰ এই ক্ষণ ভংগুৰ মানৱ দেহটোৰ ক্ষন্তেকীয়া স্থিতি আৰু আত্মাৰ অমৰত্বৰ কথা উপলব্ধি কৰি কবিয়ে তেওঁৰ উল্লেখযোগ্য কৃতি Ode : Intimations of Immortality ত উল্লেখ কৰিছে—

''Our birth is but a sleep and a forgetting :
The Soul that rises with us, our life's Star,
Hath had elsewhere its setting,
And cometh from afar :
Not in entire forgetfulness,
And not in utter nakedness,
But trailing clouds of glory do we come
From God, who is our home.''

উল্লিখিত কবিতাৰ পংক্তিকেইটাত জন্ম আৰু মৃত্যু সম্বন্ধে ৰর্ডছৱর্থে যি মনোভাৱ প্রকাশ কৰিছে তাৰ যোগেদি এইটো উপলব্ধি হয় যে কবি জীৱনৰ শাশ্বত সত্যটোৰ বিষয়ে অনভিজ্ঞ নহয়। সেয়েহে তেওঁ জীৱনটোক (জীৱিত কালছোৱা) এক নিদ্রা আৰু বিস্মৃতিৰ লগত ৰিজাইছে। তাৰ বিপৰীতে তেওঁ আত্মাক জীৱন্ত আৰু উৎকর্ষৰ চৰম বিন্দু হিচাপে গণ্য কৰিছে, যি আত্মাৰ শেষ ক'ত তাক কোনেও নাজানে। পঞ্চভূতেৰে নির্মিত বিকাৰগ্রস্ত মানৱ দেহটোৰ বাবে আত্মাৰ স্বৰূপ, ইয়াৰ আৰম্ভণি আৰু শেষ ক'ত— সেই বিষয়ে জনাৰ কাৰো সাধ্য নাই। পিছে তাৰ মাজতে সংবেদনশীল, সুক্ষ্মদর্শী কবিসকলে জীৱ, আত্মা আৰু পৰমাত্মাৰ পাৰস্পৰিক সম্পর্কৰ কথা হৃদয়ঙ্গম কৰিব পাৰে। তেওঁলোকে নিজৰ সেই মহৎ উপলব্ধিৰ কথা কবিতাৰ মাজেদি বিশ্ব সমুদায়ক বিলাই দিবলৈ যত্নপৰ হয়। উইলিয়াম ৰর্ডছৱর্থো ইয়াৰ ব্যতিক্রম নাছিল।

তেওঁৰ *Tintern Abbey* কবিতাত ৰর্ডছৱর্থে প্রকৃতিৰ মাধ্যমেদি সেই পৰম শক্তিৰ লগত একাত্ম হ'বলৈ উদগ্রীৱ হৈছে। তেওঁ তাত লিখিছে—

In Nature and the language of the sense
The anchor of my purest thoughts, the nurse,
The guide, the guardian of my heart and soul
Of all my mortal being,.

কবিৰ মতে আত্মিক অনুভূতিৰ উপলব্ধি তেওঁৰ নিজৰ নহয়, সেয়া যেন অন্য কাৰোবাৰ অনুভূতি-উপলব্ধিহে। সেয়া এক ধৰণৰ অপার্থিব উপলব্ধি যি প্রকৃতি জগতৰ

বিবিধ উপাদানৰ মাধ্যমেদি কবিৰ মন-মগজুত প্রতিস্থাপিত হৈছে। তেতিয়া কবিয়ে এইটো গভীৰভাৱে উপলব্ধি কৰিছে যে তেওঁৰ মন আৰু আত্মাক মথি তেওঁক দিক নির্দেশনা দিয়া গৰাকী আন কোনো নহয়, সেয়া হৈছে সেই পৰম আধ্যাত্মিক শক্তি যি তেওঁৰ মন আৰু আত্মাৰ পথপ্রদর্শক আৰু অভিভাৱক। তেওঁ সেই পৰম প্রশান্তিময় শক্তিৰ অধীন হৈ কর্মক্ষেত্রত আগবাঢ়িবলৈ ইচ্ছুক। এইদৰে ৰর্ডছৱর্থৰ অন্য কেতবোৰ কবিতাৰ মাজতো ৰহস্যবাদী চিন্তাই ছাঁ-পোহৰৰ মাজত খেলা কৰি থকা প্রত্যক্ষ কৰিব পাৰি।

ৰর্ডছৱর্থৰ কবিতা আৰু মানৱতাবাদ ঃ ৰোমাণ্টিক কবিতাৰ অন্যতম লক্ষণ হৈছে— মানৱতাবাদ। প্রকৃতি কবি ৰর্ডছৱর্থৰ কবিতাত মানৱতাবাদে উল্লেখনীয় ভূমিকা পালন কৰিছে। তেওঁৰ প্রকৃতি জগতক লৈ লিখা কবিতাকেইটাই হওঁক বা সাধাৰণ মানুহক লৈ ৰচনা কৰা সৰস কবিতাকেইটাই হওঁক— সকলোতে মানৱতাবাদী চিন্তা অন্তঃসলিলা ফল্গুধাৰাৰ দৰে প্রবাহমান। তেওঁ সাধাৰণ মানুহৰ জীৱনক তেওঁলোকৰ সুখ-দুখক গুৰুত্ব দিছিল। সাধাৰণজনৰ লগত তেওঁ নিজকে মিলাই দিব জানিছিল। ছাইমন লীৰ নিচিনা দুখীয়া নিশকতীয়া চিকাৰীজনেই হওঁক বা জোক বিচাৰি থকা বৃদ্ধ লোক, নিজানত ধান দাই থকা দাৱনীজনীয়েই হওঁক অথবা ড'ভ অঞ্চলৰ সৰোবৰৰ ওচৰ-পাজৰে বাস কৰা অচিনাকি সাধাৰণ গাভৰু ছোৱালীজনীয়েই নহওঁক কিয়, সকলোৰে প্রতি কবিয়ে সহানুভূতিশীল মনোভাৱ পোষণ কৰিছে। তেওঁলোকৰ জীৱন, জীৱিকা, সংঘাত বেদনা সকলো কথাৰ প্রতি কবি সজাগ সচেতন। সমসাময়িক বৌদ্ধিক জগতৰ লগত সম্পর্ক থকা কবি ৰর্ডছৱর্থৰ সমাজৰ নিম্নতম স্তৰত বাস কৰা এই লোকসকলৰ প্রতি থকা সমবেদনা আৰু সহৃদয়পূর্ণ মনোভাৱে তেওঁৰ নিষ্কলুষ, উদাৰ অন্তৰখনৰ কথাকে সোঁৱৰায়। She Dwelt Among the Untrodden Ways নামৰ কবিতাত কবিতে এগৰাকী অখ্যাত গাভৰুৰ কথা বর্ণনা কৰিছে। ড'ভৰ সৰোবৰৰ পাৰত বাস কৰা এই গাভৰু ছোৱালীজনী জাকত জিলিকা গাভৰুও নহয়। কবিৰ দৃষ্টিত তাইক ভাল পাব পৰা মানুহ নিচেই কম। তাই অখ্যাত ৰূপতেই জীয়াই থাকিব আৰু অখ্যাত ভাবেই এই সংসাৰৰ পৰা নীৰৱে গুচি যাবগৈ। লুচি নামৰ এই ছোৱালীজনীৰ জীৱনৰ কথা ক'বলৈ যাওঁতে কবিয়ে উল্লেখ কৰিছে—

> "She lived unknown, and few could know
> When Lucy ceased to be,
> But she is in her grave, and, oh,
> The difference to me !"

লুচি নামৰ সেই গাভৰু ছোৱালীজনী কবিৰ চিনাকি বা আত্মীয়ৰ ভিতৰত নপৰে। কবিয়ে তাইক চিনিও নাপায়। অথচ তাইৰ অনুপস্থিতিয়ে কবিৰ মনত এক অবুজ বেদনাবোধ জাগ্রত কৰিছে। আত্মীয় নহ'লেও লুচিৰ প্রতি কবিৰ মনত জাগ্রত

হোৱা সেই অনুভূতিয়ে তেওঁৰ সহৃদয় অন্তৰখন আৰু সমাজ অন্যান্য ব্যক্তিৰ প্ৰতি থকা তেওঁৰ সহানুভূতিৰ কথাই সূচায়। লুচিৰ মৃত্যুত কবিৰ মনত যি শোকবোধে ক্ৰিয়া কৰিছে, সেয়াই সমাজৰ অন্য দহজনৰ প্ৰতি থকা কবিৰ সহানুভূতিৰ কথাই সূচায়।

গতিকে মানুহেই কবি উইলিয়াম ৰর্ডছৱর্থৰ সৃষ্টিৰ মূল উপজীব্য। এইটো সঁচা যে প্ৰকৃতি কবি হিচাপে ৰর্ডছৱর্থ প্ৰখ্যাত। পিছে তেওঁৰ প্ৰকৃতি বিষয়ক কবিতাসমূহ বিচাৰ কৰিলে এইটো বোধগম্য হ'ব যে তেওঁৰ প্ৰকৃতি বন্দনাতো এক মানৱীয় সূৰ বিদ্যমান, যি সূৰৰ মূৰ্চনাই পাপী, তাপিত মানৱ আত্মাৰ অন্তৰত শান্তিৰ স্ৰোত বোৱাই থাকে। ৰর্ডছৱর্থ এনে এগৰাকী কবি যিগৰাকীয়ে অহৰহ প্ৰকৃতি আৰু মানৱৰ সহাৱস্থানৰ কথা উদাত্ত কণ্ঠে কৈছিল। কবিৰ দৃষ্টিত বস্তুবাদী চিন্তাৰ অধীন মানুহে প্ৰকৃতি জগতৰ উদাৰতাৰ কথা উপলব্ধি কৰিবলৈ চেষ্টা নকৰে। সেইবাবে মানুহে প্ৰকৃতিৰ উদাৰ দানসমূহৰ মূল্য কি তাক মূল্যায়ন কৰিবলৈ অপাৰগ। বিধাতাৰ হাতৰ পুতলা মানুহে ৰিপুসমূহৰ কবলত পৰি মাথোন নিজৰ কৰ্ম কৰি যায়। সেই কৰ্মই তেওঁলোকক কোন পথে লৈ যাব তাৰ চিন্তা মানুহৰ মনলৈ নাহে। কিন্তু প্ৰকৃতিয়ে প্ৰকৃত পথ প্ৰদৰ্শকৰ দৰে মানুহক শিকনি দিয়ে আৰু ইহ জীৱন তথা পৰজীৱন (Spiritual life) যাতে সুগম হয় তাৰ ব্যৱস্থা দিয়ে। প্ৰকৃতিৰ লগত একাত্ম হ'ব নোৱাৰিলে মানুহে এই সূক্ষ্ম কথাটো হৃদয়ংগম কৰিব নোৱাৰে।

কবিগৰাকীয়ে দুখবোধৰ মাজতো জীৱনৰ সত্য অন্বেষণ কৰিছে। *The Solitary Reaper*ত দাৱনী গাভৰুজনীয়ে গাই থকা অচিনাকি সুৰৰ গীতৰ মাজতো তেওঁ সৌন্দৰ্যৰ সন্ধান পাইছিল। পিছে তাত সুখানুভূতিতকৈ দুখানুভূতিৰ ৰেখ অধিক বুলি তেওঁৰ বোধ হৈছিল। সেইদৰে সাধাৰণ মানুহৰ সৰলতা, নিষ্কপটতাৰ বিপৰীতে সমাজৰ তথাকথিত শিক্ষিত, অভিজাত শ্ৰেণীৰ মানুহৰ ভণ্ড আচৰণ আৰু কপটতাই কবিক আতুৰ কৰিছিল। তেওঁৰ *The Maid of Buttermere* আৰু *Michael* কবিতাৰ মাজেদি সমাজৰ জীৱনৰ সেই স্খলনমুখী ৰূপ আৰু মানৱ মনৰ কলুষতাৰ কথা মর্মস্পৰ্শী ভাষাৰে ব্যক্ত হৈছে। এইদৰে পর্যবেক্ষণ কৰিলে ৰর্ডছৱর্থৰ কবিতাত আমি জীৱন আৰু প্ৰকৃতি জগতৰ মাজত থকা সম্পৰ্কৰ লগতে মানৱীয় সম্পৰ্ক, প্ৰমূল্য আৰু মহৎ জীৱন দৰ্শনৰ বর্ণাঢ্য চিত্ৰ উদ্ভাসিত হোৱা প্ৰত্যক্ষ কৰিব পাৰোঁ।

জানি থোৱা ভাল

উইলিয়াম ৰর্ডছৱর্থ Lake Poet হিচাপেও জনাজাত। তেওঁৰ লগতে উচ্চাৰিত হোৱা অন্য দুগৰাকী Lake Poet ৰ নাম হৈছে ক্ৰমে ছেমুৱেল টেইলৰ আৰু ৰবার্ট ছাউদি।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৩ ঃ কবি উইলিয়াম ৱর্ডচৱর্থৰ জীৱন আৰু কৃতিৰ চমু পৰিচয় আগবঢ়াওক। (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

প্রশ্ন নং ৪ ঃ উইলিয়াম ৱর্ডচৱর্থৰ কবিতাৰ সাধাৰণ বৈশিষ্ট্যসমূহ কি কি? (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

প্রশ্ন নং ৫ ঃ কিদৰে ৱর্ডচৱর্থে কবিতাক সাধাৰণ মানুহৰ কাষ চপাই নিছিল? (৭৫টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

২.৫ *টিনটার্ণ এবে (Tintern Abbey)*

২.৫.১ মূল ইংৰাজী কবিতাটোৰ পাঠ

Five years have passed : five summers, with the length
Of five long winters ! And again I hear
These waters, rolling from their mountain-springs
With a soft inland murmur. –Once again
Do I behold these steep and lofty cliffs,
That on a wild secluded scene impress
Thoughts of more deep seclusion; and connect
The landscape with the quiet of the sky.
The day is come when I again repose
Here, under this dark sycamore, and view
These plots of cottage-ground, these orchard-tufts,
Which at this season, with their unripe fruits,
Are clad in one green hue, and lose themselves
'Mid groves and copses. Once again I see
These hedge-rows, hardly hedge-rows, little lines
Of sportive wood run wild : these pastoral farms,
Green to the very door; and wreaths of smoke
Sent up, in silence, from among the trees !

With some uncertain notice, as might seem
Of vagrant dwellers in the houseless woods,
Or of some Hermit's cave, where by his fire
The Hermit sits alone.
These beauteous forms,
Through a long absence, have not been to me
As is a landscape to a blind man's eye:
But oft, in lonely rooms, and 'mid the din
Of towns and cities, I have owed to them
In hours of weariness, sensations sweet,
Felt in the blood, and felt along the heart;
And passing even into my purer mind,
With tranquil restoration : –feelings too
Of unremembered pleasure: such, perhaps,
As have no slight or trivial influence
On that best portion of a good man's life,
His little, nameless, unremembered, acts
Of kindness and of love. Nor less, I trust,
To them I may have owed another gift,
Of aspect more sublime; that blessed mood
In which the burthen of the mystery,
In which the heavy and the weary weight
Of all this unintelligible world,
Is lightened; –that serene and blessed mood,
In which the affections gently lead us on, –
Until, the breath of this corporeal frame
And even the motion of our human blood
Almost suspended, we are laid asleep
In body, and become a living soul:
While with an eye made quiet by the power
Of harmony, and the deep power of joy,
We see into the life of things.
If this

Be but a vain belief, yet, oh! How oft–
In darkness and amid the many shapes
Of joyless daylight; when the fretful stir
Unprofitable, and the fever of the world,
Have hung upon the beatings of my heart–
How oft, in spirit, have I turned to thee,
O sylvan Wye! Thou wanderer thro' the woods,
How often has my spirit turned to thee!
And now, with gleams of half- extinguished thought,
With many recognitions dim and faint,
And somewhat of a sad perplexity,
The picture of the mind revives again:
While here I stand, not only with the sense
Of present pleasure, but with pleasing thoughts
That in this moment there is life and food
For future years. And so I dare to hope,
Though changed, no doubt, from what I was when first
I came among these hills; when like a roe
I bounded o'er the mountains, by the sides
Of the deep rivers, and the lonely streams,
Wherever nature led: more like a man
flying from something that he dreads than one
Who sought the thing he loved. For nature then
(The coarser pleasures of my boyish days,
And their glad animal movements all gone by)
To me was all in all. – I cannot paint
What then I was. The sounding cataract
Haunted me like a passion: the tall rock,
The mountain, and the deep and gloomy wood,
Their colours and their forms, were then to me
An appetite; a feeling and a love,
That had no need of a remote charm,
By thought supplied, nor any interest

Unborrowed from the eye. –That time is past,
And all its aching joys are now no more,
And all its dizzy raptures. Not for this
Faint I, nor mourn nor murmur; other gifts
Have followed; for such loss, I would believe,
Abundant recompense. For I have learned
To look on nature, not as in the hour
Of thoughtless youth; but hearing often times
The still, sad music of humanity,
Nor harsh nor grating, though of ample power
To chasten and subdue. And I have felt
A presence that disturbs me with the joy
Of elevated thoughts; a sense sublime
Of something far more deeply interfused,
Whose dwelling is the light of setting suns,
And the round ocean and the living air,
And the blue sky, and in the mind of man:
A motion and a spirit, that impels
All thinking things, all objects of all thout,
And rolls through all things. Therefore am I still
A lover of the meadows and the woods,
And mountains; and all that we behold
From this green earth; of all the mighty world
Of eye, and ear, –both what they half create.
And what perceive; well pleased to recognise
In nature and the language of the sense
The anchor of my purest thoughts, the nurse,
The guide, the guardian of my heart, and soul
Of all my moral being.
Nor perchance,
If I were not thus taught, should I the more
Suffer my genial spirits to decay:
For thou art with me here upon the banks

Of this fair river; thou my dearest Friend,
My dear, dear Friend; and in thy voice I catch
The language of my former heart, and read
My former pleasures in the shooting lights
Of thy wild eyes. Oh ! yet a little while
May I behold in thee what I was once,
My dear, dear Sister ! And this prayer I make,
Knowing that Nature never did betray
The heart that loved her; 'tis her privilege,
Through all the years of our life, to lead
From joy to joy: for she can so inform
The mind that is within us, so impress
With quietness and beauty, and so feed
With lofty thoughts, that neither evil tongues,
Rash judgements, nor the sneers of selfish men,
Nor greetings where no kindness is, nor all
The dreary intercourse of daily life,
Shall e' er prevail against us, or disturb
Our cheerful faith, that all which we behold
Is full of blessings. Therefore let the moon
Shine on thee in thy solitary walk;
And let the misty mountain winds be free
To blow against thee: and, in after years.
When these wild ecstasies shall be matured
Into a sober pleasure; when thy mind
Shall be a mansion for all lovely forms,
Thy memory be a dwelling-place
For all sweet sounds and harmonies; oh ! then,
If solitude, or fear, or pain, or grief,
Should be thy portion, with what healing thoughts
Of tender joy wilt thou remember me,
And these my exhortations ! Nor, perchance–
If I should be where I no more can hear

Thy voice, nor catch from thy wild eyes these gleams,
Of past existence- wilt thou then forget
That on the banks of this delightful stream
We stood together; and that I, so long
A worshipper of Nature, hither came
Unwearied in that service: rather say
With warmer love- oh! with far deeper zeal
Of holier love. Nor wilt thou then forget
That after many wanderings, many years
Of absence, these steep woods and lofty cliffs,
And this green pastoral landscape, were to me
More dear, both for themselves and for thy sake !

২.৫.২ কবিতাটোৰ সাধাৰণ আলোচনা

১৭৯৮ চনত প্ৰকাশ পোৱা *Lyrical Ballads*ত অন্তৰ্ভুক্ত হোৱা এটা কবিতা হৈছে *Tintern Abbey*। এই কবিতাটোক উইলিয়াম ৱর্ডছৱর্থৰ অন্যতম শ্ৰেষ্ঠ কবিতাসমূহৰ ভিতৰত ধৰা হয়। *টিনটার্ণ এবে* কবিতাটোত কবি ৱর্ডচৱর্থে প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি থকা তেওঁৰ কোমল অনুভূতি প্ৰকাশ কৰিছে। ইয়াত ঘাইকৈ তেওঁ টিনটার্ণ এবিলৈ যোৱাৰ প্ৰথম স্মৃতিটোৰ কথা পুনঃস্মৰণ কৰিছে। দ্বিতীয়বাৰ তেওঁ সেই স্থানলৈ যাওঁতে প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি থকা তেওঁৰ বিশ্বাস পুনৰ দৃঢ় হৈছে। কবিয়ে প্ৰকৃতিৰ প্ৰতিটো অনু-পৰমাণুৰ মাজত ঈশ্বৰৰ অস্তিত্ব অনুভৰ কৰিছে। প্ৰকৃতিয়েই তেওঁৰ বাবে সর্বস্ব। সেই শান্ত, মনোৰম বনভূমিয়ে তেওঁক অনাবিল তৃপ্তি প্ৰদান কৰে। বনৰ মনোৰম, তৃপ্তিদায়ক ৰম্য পৰিৱেশ, মনোলোভা গছ বিৰিখ ফলৰ বাগিচা, ঘাঁহনি, জুপুৰি ঘৰ আদিয়ে কবিৰ মন এক অনির্বচনীয় মাদকতাৰে পূর্ণ কৰিছে।

পাঁচটা স্তবকত সম্পূর্ণ হোৱা *টিনটার্ণ এবে* কবিতাটোত কবিয়ে এটা বিশেষ সময়ক ধৰি ৰাখিব খুজিছে। ইতিমধ্যে সেই স্থানলৈ যোৱা পাঁচ বছৰ পাৰ হৈছে। পাঁচটা বসন্ত আৰু পাঁচটা শীত পাৰ হৈ গৈছে। অথচ দ্বিতীয় দর্শনৰ কালতো তেওঁ সেই স্থানৰ পূর্বৰ সেই সজীৱ মাদকতা আকৌ এবাৰ অনুভৰ কৰিছে। কবিতাটোৰ আৰম্ভণিতে কবিয়ে পাঁচ বছৰৰ সময়ছোৱাৰ কথা কৈছে। ইয়াত কবিয়ে পাঁচ বছৰৰ আগৰ *টিনটার্ণ এবে* আৰু পাঁচ বছৰৰ পাছৰ অর্থাৎ সেই স্থানলৈ তেওঁৰ পুনৰ আগমনৰ কালছোৱাৰ মনোজ্ঞ অথচ মন্থৰ গতিৰ বিৱৰণেৰে আৰম্ভ কৰিছে। এই বিৱৰণত প্ৰকৃতিৰ বিমল ৰূপ আৰু শান্ত বাতাবৰণৰ মাজত এনে এক সামঞ্জস্য বিধান কৰা হৈছে যে কবিয়ে পুনৰ পাঁচ বছৰৰ আগৰ স্মৃতি বিজড়িত স্থানত উপনীত হোৱা যেন অনুভৰ কৰিছে। Five

শব্দটোত জোৰ দি কবিয়ে পাঠকক বাৰে বাৰে সময়ৰ কথাটো সোঁৱৰাই আছে। তাৰ লগতে তেওঁ সাৱলীলভাৱে Wye নদীৰ উপত্যকাৰ মনোৰম সৌন্দর্য বর্ণনা কৰিছে।

কবিয়ে দ্বিতীয় বাৰ *টিনটার্ণ এবে*লৈ গৈ তালৈ যোৱাৰ প্রথম স্মৃতি ৰোমন্থন কৰিছে। তেওঁ ব্যক্ত কৰিছে কিদৰে পাঁচ বছৰ জুৰি সেই স্মৃতিয়ে তেওঁক অনাবিল তৃপ্তি প্রদান কৰি আহিছে। ব্যস্ততাপূর্ণ নগৰীয়া জীৱন অতিবাহিত কৰিলেও তেওঁৰ মন আৰু আত্মাই Wye নদীৰ উপত্যকাৰ প্রকৃতিক পৰিৱেশৰ মাজতেই বিচৰণ কৰি আছিল। তেওঁ প্রকৃতিৰ লগত থকা তেওঁৰ আত্মিক সম্পর্কৰ কথা কৈছে যদিও তাক ধর্মৰ লগত জড়িত আধ্যাত্মিকতাৰ লগত তুলনা কৰা নাই। কিন্তু তেওঁ প্রকৃতিৰ নৈসর্গিক সত্তাক স্বীকাৰ কৰিছে। প্রকৃতিৰ বিভিন্ন উপাদানত তেওঁ মানৱীয়তা আৰোপ কৰি সেই মতে প্রকৃতিৰ বর্ণাঢ্য ৰূপ বর্ণনা কৰিছে।

শৈশৱত তেওঁ প্রত্যক্ষ কৰা প্রকৃতিৰ ৰূপ আৰু প্রাপ্তবয়স্ক হোৱাৰ পাছত প্রত্যক্ষ কৰা সেই একে প্রকৃতিৰ ৰূপৰ মাজৰে পার্থক্য মন কৰিবলগীয়া। শৈশৱত তেওঁ মুক্ত মনে প্রকৃতিৰ সৌন্দর্য উপভোগ কৰিছিল। কিন্তু বয়স বাঢ়ি যোৱাৰ লগে লগে এক গাম্ভীর্যই কবিৰ ব্যক্তিত্বক সলনি কৰিছে। তেতিয়া তেওঁ প্রকৃতিৰ নিষ্কলুষ সৌন্দর্য আৰু উদাৱতাৰ বিপৰীতে মানৱ সমাজৰ কলুষতাপূর্ণ চিন্তা আৰু স্বার্থপৰতাৰ কথা চিন্তা কৰিছে।

> ‘‘For I have learned
> To look on nature, not as in the hour
> Of thoughtles youth; but hearing often times
> The still, sad music of humanity,’’

পিছে এই দুখানুভূতিয়ে কবিক বেছি সময় ব্যতিব্যস্ত কৰিব পৰা নাই। স্বয়ং প্রকৃতিয়েই তেওঁক তেওঁৰ মনঃস্থিতি পৰিৱর্তন কৰা পথৰ সন্ধান দিছে। কাৰণ প্রকৃতিৰ পৰাই তেওঁ নিজৰ বৌদ্ধিক ক্ষমতা বৃদ্ধিৰ মন্ত্র লাভ কৰিছে। জীৱন আৰু জগতৰ ক্ষণভংগুৰ পৰিৱর্তনসমূহ আৰু তাৰ লগত জড়িত দুখবোধে তেওঁক তেওঁৰ লক্ষ্য পথৰ পৰা বিচলিত কৰিব পৰা নাই। প্রকৃতিৰ প্রতি থকা কবিৰ আস্থা ভংগ হোৱা নাই। বৰঞ্চ ই দিন অতিবাহিত হোৱাৰ লগে লগে বৃদ্ধি পাইছে। প্রকৃতিৰ চিৰ নতুন সত্তাৰ লগত তেওঁ নিজৰ সত্তাটো মিলাই দিছে। প্রকৃতি তেওঁৰ আজীৱন বন্ধু, দার্শনিক আৰু পথ প্রদর্শক ৰূপে প্রতিষ্ঠিত হৈছে।

> ‘‘Of eye, and ear, both what they half create
> And what perceive, well pleased to recognise
> In nature and the language of the senses
> The anchor of my purest thoughts, the nurse,
> The guide, the guardian of my heart, and soul
> of all my moral being.’’

কবিতাটোৰ শেষত কবিয়ে তেওঁৰ ভনীয়েক ড'ৰ'থিক ক্রমে ভগ্নী আৰু প্রিয় বন্ধু বুলি সম্বোধন কৰি ড'ৰ'থিৰ মাজেদি বনভূমিৰ সেই মাধুর্যময় ৰূপ আৰু সজীৱতা প্রত্যক্ষ কৰিছে। এনে ভাব হয় যেন কবিয়ে আৰম্ভণিৰে পৰা ভনীয়েক ড'ৰ'থিৰ লগত ভাব বিনিময় কৰি প্রকৃতিৰ প্রতি থকা তেওঁৰ আন্তৰিক টান প্রদর্শন কৰাৰ লগতে জীৱনৰ বিভিন্ন স্তৰত সেই বিশেষ অনুভূতি কিদৰে বিকশিত হৈছে তাৰ এক মনোজ্ঞ লেখ আগবঢ়াইছে। কবি আশাবাদী আৰু তেওঁৰ বিশ্বাস যে তেওঁৰ ভনীয়েকৰ মাজতে তেওঁৰ আশা-অনুভূতিসমূহ জীয়াই থাকিব। সেয়েহে কবিতাটোৰ শেষত কবিয়ে কৈছে—

"Nor wilt though then forget
That often many wanderings, many years
Of absence, these steep woods and lofty cliffs,
And this green pastoral landscape, were to me
More dear, both for themselves, and for thy sake."

এই কথা কেইষাৰেৰে কবিয়ে এক মনোৰম চিত্রপট নির্মাণ কৰিছে য'ত তেওঁ আৰু তেওঁৰ ভগ্নী ড'ৰ'থি দুয়োৱে প্রকৃতিৰ সৌন্দর্য পান কৰাৰ সুযোগ লাভ কৰাই নহয়, ৰৰঞ্চ তাৰ স্মৃতি যাউতিযুগীয়া কৰিবলৈকো তৎপৰ। দুই ভাতৃ-ভগ্নীৰ যি বন্ধুত্বপূর্ণ সহযোগিতাপূর্ণ মনোভাব, তাৰ মাজেদি এইটো প্রত্যক্ষ কৰিব পৰা যায় যে প্রকৃতি চিৰ শাশ্বত সৌন্দর্যৰ আকৰ হোৱাৰ লগতে অনুপ্রেৰণা আৰু সমন্বয়ৰ এক অপূর্ব দৃষ্টান্ত যিয়ে মানৱীয় সম্পর্কক মহত্বৰ শাৰীলৈ আগবঢ়াই নিয়ে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৬ ঃ *টিনটার্ণ এবে* কবিতাত কবি ৱর্ডছৱর্থে কিদৰে প্রকৃতিৰ লগত একাত্ম হ'ব পাৰিছে। (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

২.৫.৩ কবিতাটোৰ বিষয়বস্তু

*Lyrical Ballads*ৰ প্রণেতা ৰোমাণ্টিক কবি উইলিয়াম ৱর্ডছৱর্থৰ অনবদ্য ৰচনা *টিনটার্ণ এবেৰ* মাজেদি কবিৰ মানসত অন্তঃসলিলা ফল্গুধাৰাৰ দৰে চিৰ প্রবাহমান মানৱতাবাদ, প্রকৃতিৰ ওচৰত সম্পূর্ণ আত্মসমর্পনৰ চেতনা আৰু এক উচ্চাত্মিক জীৱন বীক্ষা— এইকেইটা মহৎ উপলব্ধিৰ পূর্ণ স্ফূৰণ ঘটিছে। প্রথম পুৰুষত বর্ণিত আৰু মুক্তক ছন্দত ৰচিত এই অপূর্ব কবিতাটোৰ মাজেদি কবি ৱর্ডছৱর্থে তেওঁৰ কবি জীৱনৰ সর্বস্ব নিবেদন কৰিছে।

কবিয়ে *টিনটার্ণ* এবেত এঠাইত উল্লেখ কৰিছে—

"Of unremembered pleasure : such, perhaps,
As have no slight or trivial influence
On that best portion of a good man's life,
His little, nameless, unremembered, acts
Of kindness and of love. Nor less, I trust,"

ইয়াত কবিয়ে good man's lifeৰ লগত unremembered pleasureৰ মাজেদি আমাৰ নিত্য নৈমিত্তিক জীৱনত লগ পোৱা উদাৰ, সহানুভূতিশীল অন্তৰৰ ব্যক্তিয়ে তেওঁৰ লগ সমনীয়া বা অচিনাকি লোককো আগবঢ়োৱা সহায়ৰ হাত আৰু সহযোগিতাৰ কথা উল্লেখ কৰা হৈছে। দৈনন্দিন জীৱন চর্যাত সমাজ জীৱনত ব্যক্তিয়ে পৰস্পৰৰ প্রতি উদাৰভাৱে সহায় সহযোগিতা আগবঢ়ায় আৰু সেই সৰু সৰু খুটি নাটি কথাবোৰ হয়তো পাহৰিও যায়, কাৰণ মানুহ অতি ব্যস্ত জীৱ। কিন্তু কেতিয়াবা নিৰলে বহি সেই স্মৃতি ৰোমন্থন কৰি ব্যক্তিয়ে সাহার্যকাৰী ব্যক্তিজনৰ প্রতি কৃতজ্ঞতাৰে মূৰ দোৱাই অনাবিল তৃপ্তি লাভ কৰে। এইয়া এক স্বর্গীয় অনুভূতি। তাৰ অনুৰূপে সি গৰাকী ব্যক্তিয়েও হয়তো স্মৃতিৰ অতল গর্ভৰ পৰা তেনে মধুৰ ক্ষণ উদ্ধাৰি আনি আপোন মনে মিচিকিয়াই নেদেখাজনলৈ বুলি ধন্যবাদ জনাই এই বুলি যে তেওঁ সামান্য সহায়ৰ হাত আগবঢ়োৱাৰ বাবে অন্য এগৰাকী ব্যক্তি উপকৃত হোৱাৰ বাবে তেওঁ ঈশ্বৰৰ প্রতি কৃতজ্ঞ। এইদৰে সাধাৰণ মানুহে দৈনন্দিন জীৱনত কিছুমান সৰু সৰু কাম কৰি তেওঁ নিজৰ অজ্ঞাতে সমাজৰ অন্য দহজনৰ হিত সাধন কৰে অথচ তেওঁ সেই সৰু সৰু কথাবোৰ মনত নাৰাখে। সাধাৰণ মানুহৰ সুখ দুখ আশা অনুভূতিৰ লগত বাৰুকৈয়ে পৰিচিত কবিয়ে মানৰ কল্যাণৰ লগত জড়িত এই সৰু সৰু ঘটনাবোৰ গুৰুত্ব সহকাৰে গ্রহণ কৰিছে আৰু ক্ষুদ্র ক্ষুদ্র মানুহে কৰা এই ক্ষুদ্র ক্ষুদ্র ভাল কামবোৰে কিদৰে মহৎ মানৱতাবাদৰ সৌধ নির্মাণ কৰিব পাৰে তাৰেই লেখ তেওঁৰ অনবদ্য সৃষ্টি *টিনটার্ণ এব্বে* মাজেদি প্রকাশ কৰিছে।

নিত্য নৈমিত্তিক জীৱনৰ মেৰপাকত সোমাই ককবকাই থকা মানুহৰ বাবে প্রকৃতিৰ বিনন্দীয়া ৰূপৰ ৰস পান কৰাতো সহজসাধ্য নহয়। ক্ষণ মাত্রৰ বাবে সাধাৰণ মানুহৰ মন এই দিশটোৰ প্রতি সচেতন হ'লেও পিছ মুহূর্ততে সাংসাৰিক জীৱনৰ সমস্যা জর্জৰ চিন্তাই ব্যক্তি বিশেষৰ মন সংকুচিত কৰি তোলে আৰু লগে লগে তেওঁৰ মনটোৱো সাংসাৰিক সমস্যাৰ মেৰপাকত সোমাই পৰে। কিন্তু কবি প্রাণৰ কথা সুকীয়া। কবিমনে প্রকৃতিৰ বিনন্দীয়া ৰূপ ৰস পান কৰাৰ লগতে তাৰ পৰা ওপজা অনুভূতিৰ দ্বাৰা প্রেৰিত হৈ সৃষ্টিশীল কর্মত মনোনিবেশ কৰিব পাৰে। আলোচ্য কবি উইলিয়াম ৱর্ডছৱর্থো ইয়াৰ ব্যতিক্রম নহয়। ইংলেণ্ডৰ লে'ক জিলাত জন্মগ্রহণ কৰা এইগৰাকী কবিৰ শৈশৱৰ পৰাই প্রকৃতিৰ লগত এক নিবিড় সম্পর্ক আছিল। শৈশৱৰে পৰা প্রকৃতিৰ লগত গঢ়ি উঠা এই একাত্ম অনুভূতি তেওঁৰ বয়স বাঢ়ি অহাৰ লগে লগে পৈণতৰ পিনে আগবাঢ়ে। এফালৰ

পৰা চাবলৈ গ'লে এই কবিতাটোত ৰর্ডছৱর্থৰ প্রকৃতিৰ প্রতি থকা প্রেমৰ বিভিন্ন স্তৰত হোৱা বিকাশৰ লেখ আগবঢ়োৱা হৈছে। প্রথম অৱস্থাত তেওঁ শিশু হিচাপে প্রকৃতিৰ প্রতি থকা অনুৰাগ বিভিন্ন দেহজ ভাব অনুভূতিৰ প্রকাশৰ মাধ্যমেদি প্রদর্শন কৰিছিল। তেওঁ প্রকৃতিভূমিত বিচৰণ কৰিছিল, বনৰ পশু-পক্ষীৰ লগত মিত্রতাসুলভ আচৰণ প্রদর্শন কৰিছিল, হাবিতলীয়া বাটৰ দাঁতিত অৱস্থিত প্রবাহমান নৈ নিজৰাৰ পাৰত বহি আত্মবিভোৰ হৈ বনভূমিত বহু সময় অতিবাহিত কৰিছিল। যৌৱনত ভৰি দিয়াৰ পিছত ৰর্ডছৱর্থৰ প্রকৃতিৰ প্রতি থকা দৃষ্টিভংগীয়ে এক নতুন ৰূপ পৰিগ্রহ কৰে। পূর্বতে তেওঁ ল'ৰা হিচাপে প্রকৃতিৰ মূর্ত ৰূপ দেখি আত্মবিভোৰ হৈছিল। কিন্তু বাঢ়ি অহা বয়স আৰু জীৱনত লাভ কৰা অভিজ্ঞতাই তেওঁৰ চিন্তাৰ জগত কিছু সলনি কৰি দিছিল। প্রকৃতিৰ প্রতি থকা তেওঁৰ প্রেম অবিচল হৈয়েই থাকিল। কিন্তু এতিয়া তেওঁ অনুভৱ কৰিবলৈ ধৰিলে যেন প্রকৃতিৰ মাজৰ পৰা কিবা এটা নোহোৱা হৈ গৈছে। তেওঁ অনুভৱ কৰা সেই ৰিক্ততাই তেওঁৰ মনলৈ এটা দুখানুভূতি কঢ়িয়াই আনিলে। জীৱনটোক নতুনকৈ বুজি পাবলৈ ধৰা ৰর্ডছৱর্থে এইটো আৱিষ্কাৰ কৰিলে যে প্রকৃতি মানৱ জীৱনৰ দুখ দুর্দশাৰ প্রতিও সচেতন। প্রকৃতিয়ে অতন্দ্র প্রহৰী ৰূপে মানুহক জীৱনৰ খলা বমা পথত আগবাঢ়ি যাওঁতে সাৱধানতা অৱলম্বন কৰিবলৈ নীৰৱে সকিয়াই দিয়ে আৰু মানুহক শিক্ষা দিয়ে কেনেকৈ জীৱন নৈত নমা প্রচণ্ড ধুমুহাক নেওচা দি মানুহে স্থিতপ্রজ্ঞ হৈ সেই ধুমুহাক প্রতিহত কৰি নতুন সৃষ্টি আৰু সমৃদ্ধিৰ পথত আগবাঢ়ি যাব পাৰে। অন্যভাৱে ক'বলৈ হ'লে কবি ৰর্ডছৱর্থৰ সৃষ্টি প্রকৃতি মানুহৰ প্রকৃত friend, philosopher and guide হ'ব পাৰে।

কবি কল্পনাত প্রকৃতি বিমূর্ত সত্তা নহয়, বৰঞ্চ তেওঁ প্রকৃতিত ব্যক্তিত্ব আৰোপ কৰি এক শৰীৰী সত্তা ৰূপে জ্ঞান কৰিছে। প্রকৃতিৰ সংৰক্ষণকাৰী গুণৰ প্রতি কবি পূর্ণ আস্থাশীল। প্রকৃতি চিৰ নবীন, চিৰ শাশ্বাত, ই অবিনাশী। কিন্তু সংসাৰী মানুহে সেই সত্য বুজিব নোৱাৰি প্রকৃতিৰ প্রতি ধ্বংসাত্মক মনোভাব গ্রহণ কৰে। সৰলতাৰ এই অপমৃত্যুৱে কবি প্রাণক ব্যথিত কৰি তোলে।

''.... For I have learned
To look on nature, not as in the hour
Of thoughtless youth; but hearing often times
The still, sad music of humanity,
Nor harsh nor grating, though of ample power
To chasten and subdue''

এইগৰাকী প্রকৃতি কবিৰ চিন্তা আৰু চেতনাৰ প্রতিটো স্তৰতে প্রকৃতিৰ যি গাঢ় প্রভাৱ তাৰ কথা ইতিমধ্যে কৈ অহা হৈছে। ঐতিহাসিক প্রেক্ষাপটৰ কথা বিচাৰ কৰিলে এইটো বোধগম্য হ'ব যে ৰর্ডছৱর্থে সেই সময়ছোৱাত জন্মগ্রহণ কৰিছিল যি চোৱা সময়ত ইংলেণ্ড উদ্যোগিকৰণৰ বন্যাত বিধৌত হৈছিল। এই যুগান্তকাৰী ঘটনাই ইংলেণ্ডৰ

সমাজ ব্যৱস্থা, ৰাজনীতি, অর্থনীতি আৰু আনকি ভৌগোলিক পৰিমণ্ডলতো ব্যাপক প্রভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল। দ্রুত পৰিৱর্তন লানিয়ে তাৰ সমাজ জীৱনৰ ভেটিলৈ গড়াখহনীয়া নমাই আনিছিল। সমাজখনত দুটা স্পষ্ট শ্রেণী দৃষ্টিগোচৰ হৈছিল— পুঁজিপতি ধনীক শ্রেণী আৰু নিচলা শ্রমিক শ্রেণী। লগে লগে মানুহৰ মানসিকতাৰ সলনি হৈছিল। মানুহৰ প্রকৃতিৰ পৰা ফালৰি কাটি বস্তুবাদী চিন্তাৰ ফালে ধাবিত হয়, সেইদৰে আধ্যাত্মিকতাবাদৰ পৰিৱর্তে বস্তুবাদে মানুহক অধিক আকর্ষিত কৰা হ'ল। সমাজ জীৱনত দেখা দিয়া এই পৰিৱর্তন ৰর্ডছৱর্থৰ কবিতাত বাৰুকৈয়েই প্রতিধ্বনিত হৈছে। যান্ত্রিকতাই মষিমূৰ কৰিব খোজা ইংলণ্ডৰ গ্রাম্য সৰলতা আৰু বনভূমিৰ লগত থকা চহা জীৱনৰ নিবিড় অন্তৰংগতাক কবিয়ে তেওঁৰ কবিতাৰ মাজত সংৰক্ষণ কৰিবলৈ প্রয়াস কৰিছিল।

তৰুণ কবি ৰর্ডছৱর্থ অষ্টাদশ শতিকাৰ শেষৰফালে সংঘটিত হোৱা ফৰাচী বিপ্লৱৰ লগত পৰোক্ষভাৱে জড়িত হৈছিল। কিন্তু বিপ্লৱৰ সফল সমাপ্তিৰ পিছত দেখা দিয়া বিশৃংখল পৰিস্থিতিয়ে অন্যান্য সকলৰ দৰে কবিকো নিৰাশ কৰিছিল। ফৰাচী বিপ্লৱৰ প্রতি থকা তেওঁৰ আস্থা শিথিল হৈছিল। হতাশ কবি গৰাকী তেওঁৰ পিতৃভূমিলৈ উভতি আহে আৰু প্রকৃতিৰ নিঃস্বার্থ কোলাত আকৌ এবাৰ নিজকে এৰি দিলে। প্রকৃতিৰ ওপৰত থকা তেওঁৰ আস্থা পুনৰ সুদৃঢ় হয়। এই উপলব্ধিয়ে তেওঁৰ জীৱন দর্শনক এটা বিশেষ দিশ প্রদান কৰিলে।

এইগৰাকী কবিয়ে ভূমিৰ মাজেদি ভূমাৰ সন্ধান কৰিছিল। সেই প্রয়াসত তেওঁ সাফল্যমণ্ডিত হৈছিল। ধৰাতলীত থকা প্রত্যেকটো জীৱন্ত আৰু নির্জীৱ বস্তুৰ মাজত কবিয়ে ভূমাৰ স্বর্গীয় অনুভূতি লাভ কৰিছিল। যথার্থতে সমালোচকে তেওঁৰ বিষয়ে কোৱা এই কথাষাৰ যে কবি হিচাপে ৰর্ডছৱর্থক বুজাতো জটিল। এই কথাৰ পৰাই তেওঁৰ কবি মানসৰ গভীৰতাৰ উমান পাব পাৰি। প্রকৃতিৰ লগত থকা নিবিড় অন্তৰঙ্গতাই তেওঁক চিৰ শাশ্বত সুন্দৰৰ অধিক কাষ চপাই নিয়ে।

জীৱ আৰু জগতৰ লগত পৰম সত্যৰ এই স্বর্গীয় সম্পর্কৰ কথা কবি গৰাকীয়ে হৃদয়ঙ্গম কৰিব পাৰিছিল। তেওঁ অতি সূক্ষ্মদর্শী চিন্তাৰ কবি আছিল। চৰাচৰ জগতৰ কোনো এটা বস্তু তেওঁৰ তীক্ষ্ণ দৃষ্টিৰ পৰা সাৰি যোৱা নাছিল। তেওঁ বিকাৰযুক্ত পৰিৱেশত থাকিও স্থিতপ্রজ্ঞ ঋষিৰ দৰে যেন সাংসাৰিক দুখ ক্লেশৰ পৰা আঁতৰত বিকাৰহীন স্থিতি গ্রহণ কৰিছিল। এইয়া এগৰাকী ৰহস্যবাদী কবিৰ লক্ষণ। তেওঁৰ কবিতা *টিনটার্ণ এবেত* ই প্রতিধ্বনিত হৈছে এইদৰে—

> "...that serene and blessed mood,
> In which the affections gently lead us on,
> Until, the breath of this corporeal frame
> And even the motion of our human blood
> Almost suspended, we are laid asleep
> In body, and become a living soul ?

While with an eye made quiet by the power
Of harmony, and the deep power of joy,
We see into the life of things."

চিন্তা-চর্চা কৰক — ২.২

উইলিয়াম ৰর্ডছৱর্থে ৰচনা কৰা প্ৰকৃতি বিষয়ক উল্লেখযোগ্য কবিতাকেইটাৰ আধাৰত ৰর্ডছৱর্থৰ মন আৰু আত্মাক মোহাবিষ্ট কৰি ৰখা প্ৰকৃতিৰ বিনন্দীয়া ৰূপ আৰু তাক দেখি কবিৰ আত্মাত জাগ্ৰত হোৱা উল্লাসবোধ ব্যাখ্যা কৰক।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৭ ঃ *টিনটার্ণ এবে* কবিতাৰ মূল বিষয়বস্তু কি ? (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

২.৫.৪ কবিতাটোৰ ৰচনাশৈলী

কবিতাৰ ৰচনাশৈলীৰ আলোচনা বুলিলে কবি বিশেষৰ কাব্য কৃতিত দৃশ্যমান হোৱা কাৰিকৰী দিশৰ কথা বুজো। ইয়াত কবিতাটোৰ প্ৰয়োগ হোৱা ছন্দ, প্ৰতীক, চিত্ৰকল্প, ইত্যাদি দিশসমূহৰ আলোচনা সামৰা হয়। উইলিয়াম ৰর্ডছৱর্থৰ জীৱনৰ প্ৰথম স্তৰৰ কবিতাসমূহৰ ভিতৰত *টিনটার্ণ এবে* এটা উল্লেখযোগ্য কবিতা। প্ৰথম পুৰুষত বর্ণিত হোৱা এই কবিতাটোৱে স্বগতোক্তিৰ ৰূপ পৰিগ্ৰহ কৰিছে। মুক্তক ছন্দত ৰচিত এই কবিতাটো iambic pentameterত সজোৱা হৈছে। কবিতাটোৰ বিভিন্ন স্তৱকত থকা ভালেকেইটা শাৰীত ছন্দৰ ক্ষেত্ৰত কেতবোৰ সূক্ষ্ম পার্থক্য পৰিলক্ষিত হয়। এই পার্থক্য পৰিলক্ষিত হয় তাত প্ৰয়োগ হোৱা পাঁচোটা প্ৰাথমিক iambic feet (iambic মাত্ৰা)ৰ ক্ষেত্ৰত। যেনে DUM/da DUM/da DUM/da DUM/da DUM. কবিতাৰ শাৰীবোৰৰ শেষত ছন্দ মিল নথকাৰ বাবে প্ৰথম চাম পাঠকৰ দৃষ্টিত সেইবোৰ গদ্যৰ নিচিনাই হৈছিল। সেই সময়ৰ পাঠকসকলৰ অষ্টাদশ শতিকাৰ এলেকজেণ্ডাৰ প'প আৰু থমাচ গ্ৰে'ৰ নিচিনা নব্য ধ্ৰুপদী কবিৰ কবিতাৰ লগত পৰিচয় থকাৰ বাবে এনে হৈছিল।

এই প্ৰসংগত অন্য এটা উল্লেখযোগ্য দিশ হ'ল যে কবিতাটোৰ কেবল তিনিটা স্থানতহে শাৰীৰ মাজত বিৰাম আছে (mid line break) । এটা কবিতাৰ শাৰীৰ শেষত আৰু দ্বিতীয়টো শাৰীৰ আৰম্ভণিত। ছন্দটো ব্যাহত হোৱা নাই আৰু তিনিওটা শাৰীতে

পাঁচোটা iamb আছে। কিন্তু শাৰীৰ মাজত থকা বিৰামটো চকুত লগা কিয়নো ইয়ে কবিতাটোৰ ভাব পৰিৱর্তনৰ এটা মহত্ত্বপূর্ণ ইংগিত দিছে।

কবিতাটোত প্রতীক আৰু চিত্রকল্পৰ প্রয়োগ আছে। বিশেষকৈ সংবেদনশীল মনৰ কবিয়ে কবিতাটোৰ ঠায়ে ঠায়ে এনে কিছুমান প্রতীকৰ ব্যৱহাৰ কৰিছে যিয়ে কবিৰ অতীত বিজড়িত স্মৃতি আৰু অনুভূতিসমূহ সজীৱ কৰি তুলিছে। কবিয়ে পাঁচ বছৰৰ বিৰতিৰ পিছত যেতিয়া পুনৰ *টিনটার্ণ এবে* চাবলৈ গৈছিলে, তেতিয়া এক অনামী সুখানুভূতিৰ লগতে ব্যাখ্যাহীন নিঃসঙ্গতাবোধেও কবিৰ মন আতুৰ কৰি তুলিছিল। কবিতাটোত প্রয়োগ হোৱা শব্দ যেনে— Secluded, Seclusion, Quit, Repose, Vagrant, Houseless, Hermits আৰু Aloneএ কবি মনৰ এই নিঃসঙ্গ চেতনাৰ কথা প্রকাশ কৰিছে।

কবিয়ে কবিতাটোত Five শব্দটো বহুবাৰ প্রয়োগ কৰিছে। এই শব্দটো সময়ৰ প্রতীক হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। এই শব্দটোৱে যেন কবিয়ে কবিতাটোত ক'ব খোজা সময়ৰ এটা বিশেষ ভাগক আত্মসাৎ কৰি কবি কল্পনাৰ ৰূপোৱালী জালখনত এটি দুটিকৈ ফুল বাছি গৈছে। তাত বন বিহঙ্গ, বনৰ জুৰিটি, বনত গজা গছ-বিৰিখ সকলো সমাহিত হৈছে। এই শব্দটোৰ সঘন প্রয়োগৰ ফলত পাঠকৰ মনত কবিতাটোত অন্তর্নিহিত হৈ থকা সময়জনিত বিষয়টো অধিক গাঢ় হয়। কবিতাটোত প্রয়োগ হোৱা Green শব্দটো সৃষ্টি, জীৱন আৰু সমন্বয়ৰ প্রতীক হিচাপে ব্যৱহৃত হৈছে।

> "These beautous forms,
> Through a long absence, have not been to me
> As in a landscape to a blind man's eye."

এই কবিতাৰ শাৰীকেইটাত এটা সুন্দৰ উপমাৰ প্রয়োগ ঘটিছে। কবিয়ে এজন অন্ধ মানুহৰ চকুৰ উপমা দি তেওঁৰ দীর্ঘদিনীয়া অনুপস্থিতিত তেওঁ কিদৰে সেই মনোৰম উপত্যকাটো মনৰ চকুৰে দেখা পাইছিলে তাৰ মনোজ্ঞ বিৱৰণ দাঙি ধৰিছে। তেওঁৰ সেই মানসিক দৃষ্টি তেওঁৰ চর্ম চক্ষুৰ দৃষ্টিৰ দৰেই।

এইদৰে এই কবিতাটোত কবি উইলিয়াম ৰর্ডছৱর্থে বিভিন্ন প্রতীক, উপমা, চিত্রকল্প আদিৰ মাধ্যমেদি *টিনটার্ণ এবে*নামৰ স্থানলৈ যোৱা তেওঁৰ প্রথম স্মৃতি পুনঃস্মৰণ কৰিছে। প্রকৃতিৰ লগত কবিয়ে অনুভৱ কৰা এই অন্তৰঙ্গতা বর্ণাঢ্য ৰূপত কবিতাটোৰ প্রত্যেকটো শাৰীৰ মাজেদি ফুটি উঠিছে। লগতে ফুটি উঠিছে বিষয়বস্তু উপস্থাপনৰ তেওঁৰ সৃষ্টিশীল ক্ষমতা।

২.৫.৫ কঠিন শব্দৰ টোকা

1. Inland murmur– অভ্যন্তৰৰ পৰা ওলাই অহা কুলুকুলু ধ্বনি
2. Cliff– বৰ থিয় পর্বত বা শিলৰ গৰা
3. Repose– বিশ্রাম লয়

4. Sycamore– ডিমৰু জাতীয় গছ
5. Green hue– সেউজীয়া বোল
6. Wreaths of smoke– বলয়াকাৰে ওপৰলৈ উৰি যোৱা ধোঁৱা
7. Vagrant dwellers– ইয়াত অঘৰী মানুহৰ অর্থত শব্দকেইটা প্রয়োগ হৈছে
8. Hermit– তপস্বী, নির্জনতাপ্রিয় মানুহ
9. Beauteous– ধুনীয়া
10. Weariness– অৱসাদ
11. Sensations– ইন্দ্রিয়গ্রাহ্য অনুভূতি বা বোধ
12. Tranquil– নিৰুদ্বিগ্ন, প্রশান্ত
13. Restoration– পুনৰুদ্ধাৰ, পূর্বৰ(ভাল) অৱস্থাৰ পুনৰাৱর্তন
14. Sublime– মহীয়ান, অতি সুৰুচিসম্মত
15. Serene– প্রশান্ত, অচঞ্চল
16. Corporeal– পার্থিৱ
17. Suspended– নিঃসাৰ, জঠৰ হোৱা, নিথৰ
18. Fretful– ইচাটি-বিচাট কৰা, ধৰ্‌ফৰোৱা
19. Perplexity– বিমূঢ় অৱস্থা, বিহ্বলতা
20. Revive– পুনৰ জাগৰণ
21. Sounding cataract– ক্ষুদ্র জলপ্রপাত
22. Dizzy– গা ৰাই জাই কৰা
23. Raptures– আবেগ বিহবল অৱস্থা, বিভোৰ অৱস্থা, তন্ময়তা
24. Harsh– নিষ্ঠুৰ
25. Grating– কর্কশ
26. Ample– প্রচুৰ, ওপচি পৰা, বিস্তৃত
29. Chasten– সংশোধন কৰ, নিখুঁত কৰ
30. Subdue– বশ কৰা, পৰাভূত কৰ
31. Interfused– সঞ্চাৰিত হ, ব্যাপ্ত হ
32. Perchance– দৈবাৎ, ভাগ্যক্রমে
33. Thy (Old English meaning Your)– তোমাৰ
34. Thee (Old English meaning You)– তুমি
35. Ecstasies– আনন্দৰ শীর্ষ অৱস্থা, পৰমানন্দ, ভাব বিহ্বল অৱস্থা
36. Exhortations– উদ্‌গনিপূর্ণ বাক্য
37. Hither (Old English meaning ‘Here’ i.e. come towards the person who is speaking)– ইয়ালৈ, এইফালে
38. Zeal– উৎসাহ, উদ্দীপনা

২.৬ কবি হিচাপে ৰর্ডছৱর্থৰ মূল্যায়ন

বিশ্ব সাহিত্যৰ ইতিহাসত উইলিয়াম ৰর্ডছৱর্থেই এনে এগৰাকী কবি যি সর্বাধিক প্রশংসিত আৰু লগতে বহুলভাৱে সমালোচিতও হৈছে। সেই প্রশংসাৰ ভিত্তি হৈছে তেওঁৰ অনবদ্য কাব্য ৰচনা যাক সৃষ্টি কৰিবলৈ যাওঁতে তেওঁ ব্যক্তি হিচাপে এখন বহল, উদাৰ হিয়াৰ পৰিচয় দিছে। তেওঁৰ কবিতাত চিত্রিত হোৱা সর্বসাধাৰণৰ জীৱন চর্যাত ফুটি উঠিছে বিশ্বজনীন আবেদন। ৰোমাণ্টিক যুগত ৰর্ডছৱর্থেই সেইগৰাকী প্রথম ব্যক্তি যিয়ে কবিক 'মানুহক উদ্দেশ্য কৰি কথা কোৱা মানুহ' ৰূপে আখ্যা দিছিল। ইয়াত 'মানুহক' শব্দটোৱে সর্বসাধাৰণ মানুহখিনিক বুজাইছে। তেওঁৰ সেই উদাত্ত বাণীয়ে সমসাময়িক ইংৰাজী কবিতাৰ ইতিহাসলৈ বৈপ্লৱিক পৰিৱর্তন কঢ়িয়াই আনে। পূর্বৱর্তী সময়ছোৱাত কবিতা সমাজৰ অভিজাত শ্রেণীৰ উপভোগ্য বস্তু আছিল। কিন্তু ৰর্ডছৱর্থে কবিতাক বিলাসিতাৰ দুষ্প্রাপ্য সামগ্রীৰ পৰা নমাই আনি সর্বসাধাৰণৰ সহজলভ্য কৰি তোলে। সমালোচক A. C. Bradleyএ সেইবাবে কৈছে—

"ৰর্ডছৱর্থতকৈ ডাঙৰ কবি বহুতো আছে, কিন্তু তেওঁৰ নিচিনা প্রকৃত কবি কোনো নাই।"
(There have been greater poets than Wordsworth, but none more original.)

ৰর্ডছৱর্থৰ কাব্য কৃতিৰ সমালোচনা বা আন কথাত ৰর্ডছৱর্থৰ সমালোচনা কৰিবলৈ হ'লে আমি ভালেকেইটা দিশৰ প্রতি চকু দিব লাগিব। বিভিন্ন সময়ৰ ভালেকেইগৰাকী সমালোচকে ৰর্ডছৱর্থৰ ৰচনাকৃতি নিজস্ব দৃষ্টিভংগীৰে বিচাৰ কৰিছে।

কবি হিচাপে ৰর্ডছৱর্থৰ স্মৰণীয় কৃতিত্ব হৈছে এইয়ে যে অন্য কোনো কবিয়ে তেওঁৰ নিচিনাকৈ সূক্ষ্মভাৱে বিষয়বস্তুৰ উপস্থাপনত কৃতিত্ব অর্জন কৰিব পৰা নাই। বিষয়বস্তু উপস্থাপনৰ সেই কৃতিত্ব নির্ভৰ কৰে কবিয়ে বিষয়বস্তুৰ লগত জড়িত পদার্থ বা অৱস্থাক কিদৰে উপলব্ধি কৰে। এইক্ষেত্রত কবি ৰর্ডছৱর্থৰ অতি সংবেদী দৃষ্টিত ধৰা দিয়া ৰূপ(সামগ্রী, বস্তু বা অৱস্থা পৰিস্থিতি) সমূহে তেওঁৰ কাব্য কাননত ইমান মনোৰম ভাৱে, সংবেদনশীলতাৰে প্রস্ফুটিত হৈছে যে কবি কল্পনাত ভাহি উঠা প্রতীক, চিত্র আৰু বর্ণনাসমূহে সংবেদনশীল পাঠকৰ হিয়া মন আপ্লুত কৰে। তেওঁৰ সেই মনোৰম বিৱৰণ পঢ়ি পাঠকে দৈনন্দিন জীৱনত সচৰাচৰ দেখি থকা সামান্য বস্তুটো বা পৰিৱেশ-পৰিস্থিতিক নতুন দৃষ্টিৰে চাবলৈ প্রেৰিত হয়।

ৰর্ডছৱর্থৰ উদ্দেশ্য আছিল "চিনাকি, সৰু সৰু বস্তুবোৰৰ আত্মা" উন্মুক্ত কৰি দিয়াতো। অর্থাৎ সাধাৰণতে তুচ্ছ বুলি জ্ঞান কৰা বস্তুবোৰৰ মাজত নিহিত সৌন্দর্য আৰু আবেদনক জগত জনাজাত কৰিবলৈ কবিয়ে প্রয়াস কৰিছিল। নিজানত ধান দাই থকা দাৱনীজনীয়েই হওঁক বা জোক বিচৰা বুঢ়া মানুহজন, *Lucy Poems*ৰ শেলুৱৈৰে আধা ঢাক খাই থকা শিল চটা, ইত্যাদি যিয়েই নহওঁক কিয়, সকলোৰে মাজত কবিয়ে চিৰ সুন্দৰ প্রকৃতিৰ মনোমোহা ৰূপ আৰু জীৱনৰ একো একোটা প্রয়োজনীয় পাঠ লাভ কৰিছিল।

আলোচক ব্রেডলিয়ে ৰর্ডছৱর্থৰ কাব্যক্ষেত্রখনক সীমিত বুলি কৈছে যদিও তেওঁ নিজেই এই কথাষাৰ খণ্ডন কৰিছে। এইটো সত্য যে ৰর্ডছৱর্থৰ কাব্যক্ষেত্রখন সীমিত। তেওঁ প্রকৃতি আৰু

চহা জীৱনতে তেওঁৰ কবিতাৰ বিষয়বস্তু সীমাবদ্ধ কৰিছে যদিও প্ৰকৃতিৰ তুচ্ছাতিতুচ্ছ উপাদানক তেওঁ যিদৰে মানৱীয় সত্তা প্ৰদানেৰে সজীৱ আৰু সতেজ কৰি তুলিছে সেয়া তুলনাবিহীন। চহা জীৱনৰ বৰ্ণাঢ্য চিত্ৰণৰ মাজেদি তেওঁ মানৱ জীৱনৰ কিছুমান চিৰন্তন অনুভূতিক পুনৰোজ্জীৱিত কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰিছে। সমসাময়িক উদ্যোগিকৰণৰ বা লাগি ইংলেণ্ডৰ জনজীৱন বিশৃংখল হৈ পৰিছিল। বস্তুবাদী চিন্তাৰ ভৰত দয়া মমতা, সহানুভূতি আদি মানৱীয় গুণসমূহ ধৰাশায়ী হৈছিল। প্ৰগতিবাদী চিন্তাৰ তৰুণ কবি উইলিয়াম ৰর্ডছৱর্থে নিজৰ দেশ আৰু সমাজক এই স্থিতিৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। অৱশ্যে এইটো ঠিক যে তেওঁ প্ৰত্যক্ষভাৱে সমাজ সংস্কাৰকৰ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰা নাছিল। কিন্তু তেওঁৰ কবিতাৰ মাজেদি দেশ আৰু জগতৰ প্ৰতি থকা কল্যাণকামী ভাবনা নিঃসৰিত হৈছিল। সেয়েহে তেওঁৰ কবিতাৰ বিষয়বস্তুৰ পৰিসৰ সীমাবদ্ধ যদিও তাৰ আবেদন আৰু সুদূৰপ্ৰসাৰী প্ৰভাৱ অতি ব্যাপক।

বহু সমালোচকৰ উইলিয়াম ৰর্ডছৱর্থে কোনো ধৰণৰ প্ৰেমৰ কবিতা লিখা নাই বুলি অভিযোগ আছে। পিছে ব্ৰেডলিয়ে ইয়াতো ৰর্ডছৱর্থক সুৰক্ষা প্ৰদান কৰি কৈছে যে *Lucy Poem* কেইটা আসক্তিৰ কবিতা নহয়, কিন্তু সেইকেইটা নিশ্চিত ৰূপত প্ৰেমৰ কবিতা। অৱশ্যে এইখিনিতে শ্বেলীয়ে ৰর্ডছৱর্থৰ কবিতাৰ প্ৰসংগত কৰা মন্তব্য আওকাণ কৰিব নোৱাৰি। তেওঁৰ মতে ৰর্ডছৱর্থৰ প্ৰেমৰ কবিতাত আসক্তিবোধ (Passion) নাই। শ্বেলীয়ে তেওঁৰ কবিতা *Peter Bell the Third* (Part Fourth)ত আনকি উইলিয়াম ৰর্ডছৱর্থক Moral Eunuch আখ্যা দিছে।

> But from the first 'twas Peter's drift
> To be a kind of moral eunuch
> He touched the hem of Nature's shift
> Felt faint– and never dared uplift
> The closet, all concealing tunic.

ৰর্ডছৱর্থৰ জীৱনলৈ প্ৰেম আহিছিল। কিন্তু বিভিন্ন কাৰণত তেওঁৰ প্ৰেম সফল হোৱা নাছিল। ফলত সংবেদনশীল মনৰ কবিগৰাকীৰ মানসিক জগতত সেই ঘটনাই কিছু বিৰূপ প্ৰতিক্ৰিয়াৰ সৃষ্টি কৰিছিল। সেয়েহে হয়তো অন্যান্য কবিয়ে দেহজ প্ৰেমৰ গুণ গান কৰাৰ নিচিনাকৈ উইলিয়াম ৰর্ডছৱর্থে তেওঁৰ কোনো কবিতাত দেহ সর্বস্ব প্ৰেমৰ গুণ গান কৰা নাই।

ৰর্ডছৱর্থে তেওঁৰ কবিতাৰ বিষয়বস্তুৰ পৰিসৰ সীমাবদ্ধ কৰিছে, কিন্তু কবিতাত প্ৰয়োগ ভাষা (Poetic diction)ৰ পৰিসৰ ব্যাপক কৰিছে। পৰম্পৰাগত কাব্য ৰচনাত কেইটামান শব্দৰ সীমাবদ্ধ প্ৰয়োগ আছিল। কিন্তু ৰর্ডছৱর্থে সেই পৰম্পৰাৰ বিপৰীতে গৈ সাধাৰণ জীৱন চর্যাত প্ৰয়োগ হোৱা শব্দৰ বহুল প্ৰয়োগ কৰি তেওঁৰ কবিতাক সর্বসাধাৰণৰ অধিক কাষ চপাই আনিছে। পিছে এইখিনিতে সমালোচক F. W. Batesonএ ৰর্ডছৱর্থৰ কবিতাৰ ভাষাৰ বিষয়ে সমালোচনা কৰি লিখিছে যে ৰর্ডছৱর্থে শিক্ষিত, সভ্য সমাজখনক উদ্দেশ্য কৰি কাব্য ৰচনা কৰিছিল। গতিকে

তেওঁৰ চহা জীৱনৰ ভাষা প্ৰয়োগ কৰি ৰচনা কৰা কবিতাসমূহে আনন্দ প্ৰদান কৰিছিল যদিও বেছিভাগ ক্ষেত্ৰত সেই ৰচনাসমূহে তেওঁলোকক বৌদ্ধিক আনন্দ প্ৰদান বা মহৎ উপলব্ধি লাভত সহায় কৰা নাছিল। সমালোচকৰ দৃষ্টিত ৰর্ডছৱর্থে জনজীৱনৰ সৰলতা আৰু প্ৰকৃতিৰ মাজতে নিজকে আবদ্ধ কৰি ৰাখি জীৱন আৰু জগতৰ অন্যান্য উচ্চাত্মিক ধ্যান ধাৰণাৰ প্ৰতি সিমান গুৰুত্ব নিদি তেওঁ নিজৰ সৃষ্টিশীলতাৰ উত্তৰোত্তৰ বিকাশত নিজেই হেঙাৰ স্বৰূপে থিয় হৈছিল।

ৰর্ডছৱর্থৰ ভাষাত কবিতা হৈছে—

Spontaneous Overflow of Powerful Feelings.

অর্থাৎ কবিতা হৈছে নিৰলাত সোঁৱৰা হিয়াৰ আবেগ। কিন্তু তেওঁ ৰচনা কৰা সকলো কেইটা কবিতাতে তেওঁৰ সেই বৈশিষ্ট্য ৰক্ষিত হোৱা নাই। তেওঁৰ ভালেকেইটা কবিতা ক্ষন্তেকীয়া আবেগৰ বন্যাত ৰচিত হোৱা কবিতা। এনে স্থলত তেনে কবিতাৰ ক্ষেত্ৰত নিৰলাত সোঁৱৰা হিয়াৰ আবেগৰ উপস্থিতি নাথাকে। অলিভাৰ এল্টনে এই প্ৰসংগত সমালোচনা কৰি এইদৰে কৈছে। তদুপৰি তেওঁৰ *টিনটার্ণ এবে* কবিতাটোৰ প্ৰসংগলৈ আহিলে তাৰ সৃষ্টিৰ লগত জড়িত আমোদজনক কাহিনী প্ৰণিধানযোগ্য। এটা বিশেষ আবেগিক মুহূৰ্তত ৰর্ডছৱর্থৰ কাপৰ পৰা *Tintern Abbey* কবিতাটো নিঃসৰিত হৈছিল। সেই বিশেষ প্ৰবল আবেগৰ দ্বাৰা পীড়িত হৈ থকা অৱস্থাতে তেওঁ সেই বিশেষ কবিতাটোৰ ৰচনা শেষ কৰিছিল। মন কৰিবলগীয়া যে তেওঁ কবিতাটো ৰচনা কৰাৰ পিছত তাৰ এটাও শব্দ সলনি কৰা নাছিল। সময়ত সেইটো তেওঁৰ অন্যতম উৎকৃষ্ট কবিতা ৰূপে পৰিগণিত হৈছিল। কিন্তু তেনে আবেগিক মূহূৰ্তত লিখা অন্য ভালেকেইটা কবিতাই *Tintern Abbey* ৰ নিচিনা পাগত উঠা কবিতা নহ'ল। এইখিনিতে কবি ৰর্ডছৱর্থৰ দুৰ্বলতা, তেওঁ কাব্য ৰচনাৰ মানদণ্ড ৰক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত ধাৰাবাহিকতা অক্ষুণ্ণ ৰাখিব পৰা নাই।

আনকি তেওঁৰ এই ধাৰাবাহিকতা ব্যাহত হোৱা প্ৰসংগ তেওঁৰ কবিতাৰ কঠোৰ সমালোচক তথা তেওঁৰ বন্ধু ছেমুৱেল টেইলৰ ক'লৰিজেও উল্লেখ কৰি গৈছে। তেওঁ অভিযোগ কৰিছিল যে ৰর্ডছৱর্থে একে লেথাৰিয়ে ভাল কবিতা ৰচনা কৰিব নোৱাৰে। তেওঁ ৰচনা কৰা কবিতাৰ শাৰীবোৰ ক্ৰমানুসাৰে প্ৰত্যক্ষ কৰিলে ক'লৰিজে কোৱা কথাযাৰৰ সত্যতা প্ৰতিপন্ন হয়। ক'লৰিজে এইটো পৰ্যবেক্ষণ কৰিছিল যে ৰর্ডছৱর্থে বিশেষ কিছুমান অনুভূতিৰ প্ৰকাশৰ বাবে সমাজৰ কিছুমান বিশেষ স্তৰৰ ব্যক্তিকহে মাধ্যম হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিছিল। ক'লৰিজৰ মতে ৰর্ডছৱর্থে তেনে অনুভূতি প্ৰকাশৰ বাবে সমাজৰ তথাকথিত নিম্ন শ্ৰেণীৰ মানুহক নলৈ সমাজৰ অভিজাত শ্ৰেণীৰ ব্যক্তিকো তেনে বিশ্বজনীন মানৱীয় আশা অনুভূতি প্ৰকাশৰ মাধ্যমৰূপে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰিলেহেঁতেন। প্ৰশংসা আৰু সমালোচনাৰে থকা সৰকা হোৱা কবি উইলিয়াম ৰর্ডছৱর্থে জীৱিত কালত কাব্য সৃষ্টিৰ মাধ্যমেদি সিমান প্ৰসিদ্ধি লাভ কৰা নাছিল। বেছি ভাগ সমালোচকে তেওঁৰ সৃষ্টিক তুচ্ছ বুলি তাচ্ছিল্য কৰিছিল। মৃত্যুৰ পিছতহে তেওঁৰ কাব্য কৃতিৰ উচিত মূল্যায়ন হৈছিল। ইংৰাজী কাব্য সাহিত্যৰ ইতিহাসত ৰোমাণ্টিক স্তৰৰ প্ৰথম গৰাকী হোতা হিচাপে উইলিয়াম ৰর্ডছৱর্থে যি অৰিহণা যোগাই থৈ গ'ল, তাৰ বাবে ইংৰাজী সাহিত্য তেওঁৰ ওচৰত চিৰ ঋণী।

২.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- এই পাঠটিৰ আলোচনাত আমি ইংৰাজী ৰোমাণ্টিক সাহিত্যৰ গতি প্ৰকৃতি আৰু ৰোমাণ্টিক কবিতাত সেই বৈশিষ্ট্যসমূহ কিদৰে সন্নিৱিষ্ট হৈছে তাৰ বিষয়ে জানিলে।
- ইংৰাজী ৰোমাণ্টিক আন্দোলনৰ পুৰোধা ব্যক্তি মহান কবি উইলিয়াম ৰর্ডছৱর্থে নিজৰ কাব্য কৃতিৰে ইংৰাজী কাব্য সাহিত্যক ধন্য কৰিছিল। তেওঁৰ এই কৃতিসমূহৰ লেখ পাঠৰ আলোচনাত পালে।
- কবি ৰর্ডছৱর্থৰ জীৱন পৰিক্ৰমাও তেনেই সৰলৰৈখিক নাছিল। ব্যক্তিগত জীৱনত তেওঁ অনেক সংঘাতমুখৰ পৰিস্থিতিৰ সন্মুখীন হৈছিল। অধ্যায়টিত তেওঁৰ জীৱনৰ সেই খুটি নাটি দিশবোৰো সন্নিৱিষ্ট কৰা হ'ল।
- *টিনটার্ণ এবে* কবি উইলিয়াম ৰর্ডছৱর্থৰ কাব্য জীৱনৰ এক মহৎ সৃষ্টি। পাঠটোৰ মাজেদি তেওঁৰ সেই মহৎ সৃষ্টিৰ আলোচনা আগবঢ়োৱা হৈছে। কবিতাটোত কবিগৰাকীয়ে সময় আৰু প্ৰকৃতিক যিদৰে উপস্থাপন কৰিছে তাৰ মাজেদি কবিৰ সূক্ষ্মানুভূতি প্ৰকাশ কৰিছে।
- সময়ৰ লগে লগে মানুহৰ মানসিকতাৰো পৰিৱর্তন হয়। আধ্যাত্মিকতাৰ পৰা মানুহৰ মন ফালৰি কাটি আহি বস্তুবাদী চিন্তাত নিমজ্জিত হয়। এই পৰিৱর্তনে মানুহক সুখানুভূতি প্ৰদান নকৰে। বৰঞ্চ মানুহৰ মনলৈ ক্ৰমশঃ এক বিষাদবোধহে কঢ়িয়াই আনে।
- ইয়াত কবি ৰর্ডছৱর্থক আৰু তেওঁৰ সাহিত্য কৃতিক সমালোচনা কৰা ভালেকেইগৰাকী লেখৰ সুচিন্তিত মত সন্নিৱিষ্ট কৰা হৈছে। আপোনাৰ বাবে সেই তথ্যসমূহ প্ৰয়োজনীয়, যিহেতু সেইবোৰৰ সহায়ত আপুনি মূল পাঠৰ বিষয়বস্তুৰ অধিক মনোজ্ঞ ৰূপত আলোচনা কৰিবলৈ সমর্থ হ'ব।

২.৮ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) বৰা, মহেন্দ্ৰ (১৯৯৫) ঃ *ৰমন্যাসবাদ;* ডিব্ৰুগড় ঃ বনলতা।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1) Bowra, M. (2008) : *The Romantic Imagination*; New York : Oxford University Press.

2) Bhattacharji, S., (Ed) (2007) : *The Romantics*; Delhi : Doaba Publications.

3) Kumar Shiv, K (Ed) (2007) : *British Romantic Poets*; New Delhi: Atlantic Publishers & Distributors (P) Ltd.

4) Patra, P. K. and Prasad, A. N. (Ed) (2006) : *Recritiquing William Wordsworth*; New Delhi : Sarup & Sons.

5) Sampson, G. (2006) : *The Concise Cambridge History of English Literature*; U.K. : Cambridge University Press.

6) Sarkar, S. K. (2003) : *A Campanion to William Wordsworth* (Vol 1); New Delhi : Atlantic Publishers and Distributors.

২.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ উইলিয়াম ৱর্ডছৱর্থৰ জন্ম..... তেওঁৰ পিতৃ-মাতৃৰ পৰিচয়..... তেওঁৰ ল'ৰালি কাল, শিক্ষা জীৱন..... কর্ম জীৱন..... সাহিত্য কৃতি..... মৃত্যু

২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ কবি উইলিয়াম ৱর্ডছৱর্থৰ চমু পৰিচয়..... তেওঁৰ জীৱন দর্শন তেওঁৰ জীৱন দর্শনৰ প্ৰভাৱ তেওঁৰ কাব্য ৰচনাত কিদৰে পৰিছে তাৰ লেখসহ..... তেওঁৰ কবিতাসমূহত ফুটি উঠা সাধাৰণ বৈশিষ্ট্যসমূহ।

৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ মানৱতাবাদ ৱর্ডছৱর্থৰ কবিতাৰ অন্যতম বৈশিষ্ট্য..... মানৱতাবাদৰ দ্বাৰা উদ্বুদ্ধ হৈ কবি গৰাকীয়ে উচ্চ-নীচ ভেদ ভাব পৰিহাৰ কৰি কি দৰে সর্বসাধাৰণৰ আশা-অনুভূতিৰ প্ৰতি সূক্ষ্ম দৃষ্টি আৰোপ কৰিছিল, তাৰ আধাৰতে উত্তৰটো প্ৰস্তুত কৰিব।

৪নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ *টিনটার্ণ এবে* কবিতাৰ চমু পৰিচয়..... কবিতাটোৰ ৰচনাৰ আঁৰত ক্ৰিয়াশীল অনুভূতিৰ কথা(আলোচনাত পাব)..... ল'ৰালিতে তেওঁ প্ৰত্যক্ষ কৰা প্ৰকৃতিৰ বিনন্দীয়া ৰূপ আৰু তেতিয়া প্ৰত্যক্ষ কৰা প্ৰকৃতিৰ ৰূপৰ মাজত অনুভৱ কৰা ভিন্নতাই তেওঁৰ মানসিক জগতত খলকনি তুলিছিল। সময়ত তেওঁৰ সেই জিজ্ঞাসা প্ৰশমিত হৈছিল আৰু তেওঁ প্ৰকৃতিৰ লগত একাত্ম অনুভৱ কৰিছিল (কবিতাটোৰ আলোচনাৰ সহায় ল'ব)।

৫নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ *টিনটার্ণ এবে* কবিতাৰ কবিগৰাকীৰ নামৰ উল্লেখসহ কবিতাটোৰ চমু পৰিচয়— প্ৰকৃতি মানুহৰ নিত্য সহচৰ স্বৰূপ যিয়ে মানুহক বিভিন্ন সময়ত জীৱনৰ খলা বমা পথত আগবাঢ়ি যাওঁতে পথ প্ৰদর্শকৰ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰে। মানুহ সলনি হয় কিন্তু প্ৰকৃতি একেদৰে, একে ৰূপতে চিৰ নতুন হৈ পৰে।

২.১০ আৰ্হি প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ ঃ ইংৰাজী কাব্য সাহিত্যত ৰোমাণ্টিক যুগ ৰূপে আখ্যাপ্ৰাপ্ত সময়ছোৱাৰ ইংৰাজী কবিতাই কি গতি প্ৰকৃতি লাভ কৰিছিল আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ কবি উইলিয়াম ৱর্ডছৱর্থৰ জীৱন আৰু সাহিত্যৰ বিষয়ে এটি আলোচনা প্ৰস্তুত কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ উইলিয়াম ৱর্ডছৱর্থৰ কাব্য কৃতিৰ এটি চমু মূল্যায়ন আগবঢ়াওক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ উইলিয়াম ৱর্ডছৱর্থে প্ৰেমৰ কবিতা লিখিছিল নে? যদি লিখিছিল তেন্তে সেই কবিতাত তেওঁ প্ৰেমক কিদৰে উপস্থাপন কৰিছিল?

প্ৰশ্ন ৫ ঃ প্ৰকৃতি কবিৰূপে ইংৰাজী কবিতাত উইলিয়াম ৱর্ডছৱর্থৰ স্থান নিৰ্ণয় কৰক।

প্ৰশ্ন ৬ ঃ উইলিয়াম ৱর্ডছৱর্থৰ কবিতাৰাজি মানৱীয় অনুভূতিৰে সিক্ত— উদাহৰণসহ ব্যাখ্যা কৰক।

প্ৰশ্ন ৭ ঃ *টিনটার্ণ এবে* কবি উইলিয়াম ৱর্ডছৱর্থৰ কাব্য জীৱনৰ অন্যতম শ্ৰেষ্ঠ কাব্য কৃতি— কেনেকৈ? আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৮ ঃ *টিনটার্ণ এবে* কবিতাটোৰ বিষয়বস্তুৰ আধাৰত কৰি উলিয়াম ৱর্ডছৱর্থৰ জীৱন দৰ্শন ব্যাখ্যা কৰক।

প্ৰশ্ন ৯ ঃ কবি হিচাপে ৱর্ডছৱর্থৰ এক মূল্যায়ন আগবঢ়াওক। ৱর্ডছৱর্থৰ প্ৰতি থকা ক'লৰিজৰ অভিযোগবোৰ কি কি?

*** ***** ***

অধ্যায় ৩ ঃ জন কীট্চ ঃ *অ'ড অন এ গ্রেচিয়ান আর্ণ*

অধ্যায় গাঁথনি

৩.১ উদ্দেশ্য

৩.২ পৰিচয়

৩.৩ জন কীট্চ

৩.৩.১ জীৱনী

৩.৩.২ সাহিত্য কৃতি

৩.৪ *অ'ড অন এ গ্রেচিয়ান আর্ণ (Ode on a Grecian Urn)*

৩.৪.১ মূল ইংৰাজী কবিতাটোৰ পাঠ

৩.৪.২ কবিতাটোৰ সাধাৰণ আলোচনা

৩.৪.৩ কবিতাটোৰ বিষয়বস্তু

৩.৪.৪ কবিতাটোৰ ৰচনাশৈলী

৩.৪.৫ কঠিন শব্দৰ টোকা

৩.৫ কবি হিচাপে জন কীট্চৰ মূল্যায়ন

৩.৬ অধ্যায়টোৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৩.৭ অধিক জানিবলৈ

৩.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

৩.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

৩.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- ৰোমাণ্টিক সাহিত্যৰ অন্য এগৰাকী হোতা জন কীট্চৰ জীৱন আৰু কৃতিৰ লগত পৰিচিত হ'ব
- *অ'ড অন এ গ্রেচিয়ান আর্ণ* কবিতাটোৰ মূল পাঠ ভাগ পঢ়াৰ লগতে কবিতাটোৰ আলোচনা কৰিব পাৰিব
- *অ'ড অন এ গ্রেচিয়ান আর্ণ* কবিতাটোৰ বিশ্লেষণ আগবঢ়াব পাৰি
- *অ'ড অন এ গ্রেচিয়ান আর্ণ* কবিতাটোৰ ৰচনাশৈলীৰ আভাস দিয়াৰ লগতে কীট্চৰ মনোৰম বর্ণনাভংগীৰ পৰিচয় দিব পাৰিব
- সুন্দৰৰ ক্লান্তিহীন উপাসক ৰূপে কবি জন কীট্চৰ সমালোচনা আগবঢ়াব পাৰিব।

৩.২ পৰিচয়

ইতিমধ্যে স্নাতকোত্তৰ অসমীয়াৰ তৃতীয় যান্মাসিকৰ সাহিত্য শাখাৰ এই বিশেষ পাঠ্য বিষয় 'পাশ্চাত্য সাহিত্যৰ নিৰ্বাচিত পাঠ'ৰ প্ৰথম দুটা অধ্যায়ত ইংৰাজী ৰোমাণ্টিক সাহিত্যৰ ধাৰাটো, তাৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ আৰু ইংৰাজী সাহিত্যত ৰোমাণ্টিক যুগৰ শুভাৰম্ভকাৰী কবি উইলিয়াম ৰর্ডছ্ৱর্থৰ জীৱন, কৃতি, তেওঁৰ অন্যতম শ্ৰেষ্ঠ ৰচনা কৃতি *টিনটার্ণ এবেৰ* আলোচনা আৰু কবি ৰর্ডছ্ৱর্থৰ ৰচনা কৃতিত পৰিস্ফূত হোৱা দিশসমূহৰ বিষয়ে অৱগত হ'ল।

এই তৃতীয় অধ্যায়টোত আমি ইংৰাজী ৰোমাণ্টিক সাহিত্যৰ অন্য এগৰাকী উল্লেখযোগ্য কবি জন কীট্চৰ *অ'ড অন এ গ্রেচিয়ান আর্ণ* কবিতাটোৰ আলোচনাৰ মাজেদি কবি কীট্চৰ জীৱন, সৃষ্টিশীল কর্মৰাজি আৰু তেওঁৰ কাব্য ৰচনাৰ বিশেষত্বৰ বিষয়ে কম পৰিসৰতে, হাতী মাৰি ভুৰুকাত ভৰোৱাৰ দৰে এক সামগ্রিক আলোচনা কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰিছো।

৩.৩ জন কীট্চ

৩.৩.১ জীৱনী

ইংৰাজী ৰোমাণ্টিক সাহিত্যৰ ইতিহাসত ৰোমাণ্টিক থূলৰ কবি কেইগৰাকীৰ ভিতৰত জন কীট্চক দ্বিতীয় তৰংগৰ ৰোমাণ্টিক কবি হিচাপে ধৰা হয়। উইলিয়াম ৰর্ডছ্ৱর্থ আৰু ছেমুৱেল টেইলৰ ক'লৰিজক প্ৰথম তৰংগৰ ৰোমাণ্টিক কবি হিচাপে ধৰা হয়। জন কীট্চ সমন্বিতে জর্জ গর্ডন বায়ৰন (লর্ড বায়ৰন) আৰু পার্চী বিছি শ্ৱেলীক দ্বিতীয় তৰংগৰ ৰোমাণ্টিক কবি হিচাপে ধৰা হয়। মন কৰিবলগীয়া যে জীৱন কালত জন *কীট্চে* কবি হিচাপে সিমান খ্যাতি লাভ কৰা নাছিল। মৃত্যুৰ পিছতহে তেওঁৰ কাব্য ৰচনাই সমালোচক আৰু পাঠক সকলোৰে দৃষ্টি আকর্ষণ কৰিবলৈ সক্ষম হয়।

জন কীট্চৰ জন্ম হয় লণ্ডনৰ মূৰ গে'টত ১৭৯৫ চনৰ ৩১ অক্টোবৰত। তেওঁৰ পিতৃৰ নাম থমাচ কীট্চ আৰু মাতৃৰ নাম ফ্রান্সিচ জেনিং কীট্চ। কীট্চ দম্পতিৰ চাৰিটি সন্তানৰ ভিতৰত জন জ্যেষ্ঠ সন্তান আছিল। তেওঁৰ দেউতাকে 'চুৱান এণ্ড হূপ ইন্' (Swan and Hoop Inn)ৰ লগত সংলগ্ন আস্তাবলত কাম কৰিছিল। এটা সময়ত তেওঁ সেই আস্তাবলৰ পৰিচালনাৰ ভাৰ বহন কৰি তাৰ পৰা লাভ কৰা আয়েৰে পৰিয়ালটোৰ ভৰণ-পোষণ দিছিল। জনৰ পিতৃ-মাতৃ অৱস্থাপন্ন পৰিয়ালৰ লোক নোহোৱাৰ বাবে তেওঁক এটন বা হেৰোৰ নিচিনা অভিজাত বিদ্যালয়ত নাম ভর্তি কৰাব নোৱাৰিলে। ১৮০৩ চনত তেওঁক তেওঁৰ ককাক আইতাকৰ ঘৰৰ ওচৰত অৱস্থিত এ'নফিল্ডত থকা স্কুল (John Clarke's School)ত নাম ভর্তি কৰাই দিয়া হ'ল। সমসাময়িক অন্যান্য প্ৰতিষ্ঠিত স্কুলৰ তুলনাত জন ক্লাক স্কুলৰ পাঠ্যক্রম অধিক উন্নত

আৰু সময়োপযোগী আছিল। অনুকূল স্কুলীয়া পৰিৱেশত থাকি জন ধ্রুপদী সাহিত্য আৰু বুৰঞ্জী অধ্যয়নৰ প্রতি আগ্রহী হৈছিল। স্কুলৰ প্রধান শিক্ষকৰ পুত্র চার্লচ কাউডন ক্লার্ক তেওঁৰ বন্ধু আৰু পথ প্রদর্শক স্বৰূপ হৈ পৰিছিল। চার্লচৰ মাধ্যমেদিয়েই তেওঁ টাচ', স্পেনচাৰ আৰু চেপমেনৰ অনুবাদ কর্মৰ লগত পৰিচিত হৈছিল। সৰুতে কীট্চ এলেহুৱা স্বভাৱৰ আছিল। তেওঁ তৎমুহূর্ততে উত্তেজিত হৈ কাজিয়াত লিপ্ত হোৱা নজিৰো থকা বুলি তেওঁৰ জীৱনী আলোচনা কৰা ব্যক্তিসকলে ক'ব খোজে। অৱশ্যে তেৰ বছৰ বয়সৰ পৰা তেওঁৰ মানসিকতাৰ পৰিৱর্তন হ'ব ধৰিলে আৰু তেওঁ পাঠ্য বিষয়ত অধিক মনোযোগ দিবলৈ লয়। তাৰ সুফল তেওঁ লাভ কৰিলে। ১৮০৯ চনত ঘোঁৰাৰ পৰা পৰি তেওঁৰ পিতৃয়ে মূৰত গভীৰ আঘাত পায় আৰু সেই আঘাতত তেওঁৰ মৃত্যু হ'ল। পিতৃৰ মৃত্যুৰ দুমাহৰ পিছত তেওঁৰ মাতৃয়ে পুনৰ বিবাহ কৰে। চাৰিওটি সন্তানক তেওঁলোকৰ আইতাকৰ তত্ত্বাৱধানলৈ পঠিওৱা হয়। কিন্তু তেওঁৰ মাতৃয়ে তেওঁৰ দ্বিতীয় স্বামীৰ লগত বেছিদিন কটাব নোৱাৰিলে। কীট্চ চৈধ্য বছৰ বয়সত ভৰি দিয়াত তেওঁৰ মাতৃৰ ক্ষয়ৰোগত মৃত্যু হয়। শিশুকেইটাক চোৱাচিতা কৰিবলৈ সিহঁতৰ আইতাকে ৰিচার্ড এবি আৰু জন ছেণ্ডেল নামৰ দুজন লোকক অভিভাৱক নিযুক্ত কৰে। ১৮১০ চনত মাকৰ মৃত্যুৰ পিছত জন কীট্চ তেঁওলোকৰ পৰিয়ালৰ শৈল চিকিৎসক থমাছ হামণ্ডৰ তত্ত্বাৱধানত সহায়কাৰী (Apprentice) হিচাপে থাকি চিকিৎসা শাস্ত্রৰ বিষয়ে জানিবলৈ Church Street লৈ গুচি যায়। কীট্চৰ অন্তৰংগ বুলি জনাজাত চার্লচ কাউডনৰ ভাষাত এই সময়ছোৱা কীট্চৰ 'জীৱনৰ আটাইতকৈ শান্তিপূর্ণ দিন' আছিল (The most placid time in Keat's life)। হামণ্ডৰ সহায়কাৰী হিচাপে তেওঁৰ কার্যকাল শেষ হোৱাত কীট্চ গাইজ হস্পিটেল (Guy's Hospital)ত চিকিৎসা বিজ্ঞানৰ ছাত্র হিচাপে পঞ্জীয়নভুক্ত হয় আৰু ১৮১৫ চনৰ অক্টোবৰৰ পৰা তেওঁৰ শিক্ষা আৰম্ভ হয়। তেওঁৰ তাত নামভর্তি হোৱাৰ এমাহ মানৰ পাছৰ পৰাই তেওঁক শৈল চিকিৎসকক সহায়কাৰী ড্রেছাৰ (Dresser)ৰূপে নিযুক্ত কৰা হৈছিল। চিকিৎসা বিজ্ঞানৰ ছাত্র হিচাপে এইটো তেওঁৰ বাবে সাকাৰাত্মক দিশ আছিল। লগতে ইয়াৰ ফলত তেওঁৰ দায়িত্ব আৰু কামৰ বোজা বৃদ্ধি পাইছিল। পৰিয়ালৰ লোকেও এইটো বিশ্বাস কৰিছিল যে এটা সময়ত কীট্চ এগৰাকী নামজ্বলা ডাক্তৰ হ'ব। সেই সময়ছোৱাত তেওঁৰ সহপাঠীসকলৰ ভিতৰত উল্লেখযোগ্য আছিল হেনৰি ষ্টিফেনচ, যি গৰাকী পৰৱর্তী সময়ত এজন নামজ্বলা আৱিষ্কাৰক হৈছিল।

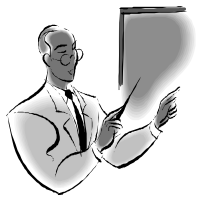
চিকিৎসা বিজ্ঞানৰ ছাত্র হিচাপে পঢ়ি থকা কালছোৱাত তেওঁৰ কাব্য প্রতিভাৰ প্রাৰম্ভিক স্ফূৰণ ঘটিছিল যদিও তেওঁ কাব্য ৰচনাতঅধিক সময় দিব নোৱাৰিছিল। ১৮১৪ চনত ১৯ বছৰ বয়সত কীট্চে তেওঁৰ জীৱনৰ প্রথমটো কবিতা ৰচনা কৰিছিল। কবিতাটোৰ নাম *An Imitation of Spenser*। ১৮১৬ চনত তেওঁ চিকিৎসক হিচাপে অনুজ্ঞা পত্র লাভ কৰে। কিন্তু বছৰটো শেষ হোৱাৰ আগতে তেওঁ তেওঁৰ অভিভাৱকক জনালে যে

তেওঁৰ শৈল্য চিকিৎসক হোৱাৰ পৰিৱর্তে কবি হোৱাৰহে মন। ক্রমশঃ তেওঁৰ মন কাব্য ৰচনাৰ প্রতি অধিক ঢাল খাবলৈ ধৰিলে। বিশেষকৈ চনেটক লৈ তেওঁ অনেক পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা আৰম্ভ কৰি দিয়ে। ১৮১৬ চনৰ মে' মাহত লে হাণ্টে তেওঁৰ প্রতিবাদী ধাৰাৰ আলোচনা *The Examiner*ত কীট্চৰ চনেট Solitude প্রকাশ কৰিবলৈ ভাৰ ল'লে। এইদৰে পোন প্রথমবাৰৰ বাবে কীট্চৰ কবিতা ছপা হৈ ওলায়। এই ঘটনাক তেওঁৰ বন্ধু চার্লচ্ কাউডন ক্লার্কে কীট্চৰ জীৱনৰ এটা স্মৰণীয় ঘটনা ৰূপে আখ্যা দিছে। তাৰ পাঁচ মাহৰ পাছত কীট্চৰ প্রথমখন কাব্য সংকলন Poem প্রকাশ পালে। ইয়াৰ অন্তর্গত *I Stood Tiptoe* আৰু *Sleep and Poetry* হাণ্টৰ ৰচনাৰ দ্বাৰা বাৰুকৈয়েই প্রভাৱিত হৈছিল। যদিওবা এগৰাকী আলোচকে কিতাপখনৰ বিষয়ে *The Champion*ত ভাল সমালোচনা এটা আগবঢ়াইছিল, কিতাপখনে পাঠক বা সমালোচকসকলৰ দৃষ্টি আকর্ষণ কৰিব পৰা নাছিল। তেওঁৰ প্রকাশকদ্বয় চার্লচ্ আৰু জেমচ অলিয়াৰৰ লগত তেওঁৰ মনোমালিন্য ঘটাত কীট্চে টাইলৰ আৰু হেশ্বেক নতুন প্রকাশক হিচাপে নিযুক্ত কৰিলে। তেওঁলোকে কীট্চক সৃষ্টি কর্মত মনোনিৱেশ কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰিছিল। হোশ্বেৰ লগত কীট্চৰ অন্তৰংগ বন্ধুত্ব গঢ়ি উঠে। এই দুগৰাকী নতুন প্রকাশৰ মাধ্যমেদি তেওঁ এটনত শিক্ষা লাভ কৰা উকীল ৰিচার্ড উডহাউচৰ লগত পৰিচিত হয়। পৰৱর্তী সময়ত উইহাউচ কীট্চৰ poemৰ গুণগ্রাহী ৰূপে পৰিচিত হয়। তেওঁ কীট্চৰ কবিতাৰ লগত জড়িত তথ্যসমূহ সংৰক্ষণত নিয়োজিত হৈছিল। সময়ত তেওঁৰ সেই কার্য কীট্চৰ কৃতিসমূহ নির্ভৰযোগ্য বিশ্লেষণাত্মক দলিল ৰূপে প্রতিপন্ন হৈছিল।

জন কীট্চৰ জীৱনলৈ দুগৰাকী নাৰীৰ আগমন ঘটিছিল। এগৰাকী ইজাবেলা জ'নচ আৰু অন্য গৰাকী ফেনী ব্রাউন। হেষ্টিংচৰ ওচৰত অবস্থিত ব'পীপ গাঁৱলৈ অৱসৰ বিনোদনৰ বাবে যাওঁতে ১৮১৭ চনৰ মে' মাহত ইজবেলা জ'নচৰ লগত কীট্চৰ পৰিচয় ঘটে। তেওঁ এগৰাকী সুন্দৰী আৰু বুদ্ধিমতী নাৰী আছিল। তেওঁৰ কাব্যৰসিক গুণে কীট্চক তেওঁৰ প্রতি আকৃষ্ট কৰিছিল। কীট্চৰ আলোচকসকলৰ ভাষাত তেওঁৰ ভালেকেইটা কাব্যকৃতি তেওঁৰ জীৱনৰ এইগৰাকী বিশেষ নাৰী ইজাবেলক লৈয়েই সৃষ্টি হৈছে। *The Eve of St. Agnes* আৰু *The Eve of St. Mark* ইজাবেলৰ অনুপ্রেৰণাত ৰচিত। *The Bright Star*ৰ প্রথম তর্জমাটো তেওঁৰ নামতে কীট্চে উৎসর্গা কৰিছিল বুলি আলোচকসকলে কয়। চিঠি-পত্রৰ পৰা প্রাপ্ত তথ্য অনুসৰি ফেণী ব্রাউনৰ লগত কীট্চৰ প্রথম চিনাকি হয় ১৮১৮ চনৰ ছেপ্টেম্বৰ আৰু নৱেম্বৰ মাহৰ মাজ ভাগত। তেওঁলোকৰ অন্তৰংগতা ক্রমাৎ বৃদ্ধি পায়। এইটো কোৱা হয় যে কীট্চে তেওঁৰ *The Bright Star* কবিতাটোৰ সংশোধন কৰি তাক ফেণীৰ নামত উৎসর্গা কৰি ফেণীৰ প্রতি থকা তেওঁৰ প্রেম প্রকাশ কৰিছিল। জীৱনৰ শেষ মুহূর্তলৈকে ফেণীৰ প্রতি তেওঁৰ সেই আন্তৰিক প্রীতি অক্ষুণ্ণ হৈ আছিল।

ইতিমধ্যে ১৮২০ চনত ক্ষয়ৰোগৰ দ্বাৰা আক্রান্ত জন কীট্চৰ শাৰীৰিক অৱস্থা অধিক অৱনতিৰ ফালে ঢাল খাইছিল। স্বাস্থ্য ঘূৰাই আনিবলৈ তেওঁক তেওঁৰ শুভাকাংক্ষী-

সকলে ৰোমলৈ লৈ গৈছিল। কিন্তু নিয়তিৰ ওচৰত সকলো পৰাজিত হ'ল। ১৮২১ চনৰ ফেব্রুৱাৰী মাহৰ ২৩ তাৰিখে ৰোমত জন কীট্চৰ মৃত্যু হয়।

জানি থোৱা ভাল

জন কীট্চৰ মৃত্যুৰ বাতৰি তেওঁৰ মৃত্যুৰ এমাহ মানৰ পাছতহে লণ্ডন চহৰ পায়গৈ। তেওঁৰ মৃত্যুৰ বাতৰি শুনাৰ পিছত ফেণী ব্ৰাউনে ছবছৰ কাল তেওঁৰ নামত শোক কৰি কটালে। কীট্চৰ মৃত্যুৰ প্ৰায় বাৰ বছৰৰ পাছত ১৮৩৩ চনত ফেণী ব্ৰাউনে বৈবাহিক জীৱন আৰম্ভ কৰিছিল। ২০০৯ চনত জে'ন কেম্পিয়েনে লিখা আৰু নিৰ্দেশনা দিয়া চলচ্চিত্ৰ *Bright Star* জন কীট্চ আৰু ফেণী ব্ৰাউনৰ সম্পৰ্কক লৈ নিৰ্মিত হৈছে।

৩.৩.২ সাহিত্য কৃতি

ইংৰাজী ৰোমাণ্টিক সাহিত্যত জন কীট্চ এক ক্ষণজন্মা কাব্য প্ৰতিভা। সত্য আৰু সুন্দৰৰ উপাসক কবি জন কীট্চে অল্পায়ু লৈ এই পৃথিৱীলৈ আহিছিল যদিও এমুঠিমান Ode কবিতা, Hyperion, The Eve of St. Agnes আদি কাব্য কৃতিয়ে আজিও কবি জন কীট্চক অমৰ কৰি ৰাখিছে। শিল্পীসুলভ মনৰ ব্যক্তি কীট্চ সাহসী আছিল। সেয়েহে তেওঁ তেওঁৰ শৰীৰটোক তিলতিলকৈ ক্ষয় কৰা ক্ষয়ৰোগক প্ৰশ্ৰয় নিদি জীৱনৰ অন্তিম মুহূৰ্তলৈকে যুঁজি গ'ল আৰু হাতৰ আঙুলিকেইটাত শক্তি থকালৈকে কাপৰ পৰা কবিতাৰ অমিয় ৰস নিজৰাই থাকিল।

তেওঁৰ অমৰ কাব্যকৃতিসমূহৰ উপৰিও পত্ৰলেখসমূহৰ বাবেও কীট্চ বিশ্বপ্ৰসিদ্ধ। কীট্চে লিখা পত্ৰসমূহ তেওঁৰ মৃত্যুৰ পাছত ক্ৰমে ১৮৪৮ চন আৰু ১৮৭৮ চনত প্ৰকাশিত হৈছিল। ঊনবিংশ শতিকাৰ সমালোচকসকলে তেওঁৰ সেই পত্ৰ লেখসমূহক গুৰুত্বহীন আখ্যা দি সেইসমূহৰ বিশ্লেষণত মন-কাণ নিদিলে। কিন্তু বিংশ শতিকাৰ সমালোচকসকলৰ দৃষ্টিভংগী সুকীয়া। তেওঁলোকে জন কীট্চৰ কাব্য কৃতিসমূহৰ দৰে তেওঁৰ পত্ৰসমূহকো সমানে গুৰুত্ব দিয়ে আৰু সেইবিলাকক ইংৰাজী পত্ৰ সাহিত্যত মৰ্যাদাপূৰ্ণ স্থান প্ৰদান কৰে। তেওঁ লিখি থৈ যোৱা পত্ৰসমূহ তেওঁৰ ব্যক্তিগত জীৱনৰ আশা-অনুভূতি, সংঘাত-হতাশাৰ লগতে তেওঁৰ কাব্যকলা, জীৱন দৰ্শন সকলো দিশৰে মনোজ্ঞ তথ্য সন্নিবিষ্ট হৈছে। সৰস বৰ্ণনা আৰু তীক্ষ্ণধী শক্তিৰ পৰিচয় বহনকাৰী তেওঁৰ সেই পত্ৰসমূহ ইংৰাজী সাহিত্যৰ অমূল্য সম্পদ হৈ ৰ'ব। কবি আৰু সমালোচক টি এছ এলিয়টে তেওঁৰ সেই পত্ৰসমূহৰ বিষয়ে এইদৰে কৈছে—

''Certainly the most notable and most important ever written by any English poet.''

জন কীট্চৰ কাব্য কৃতিসমূহৰ কথা আলোচনা কৰিলে আমি তেওঁৰ উল্লেখযোগ্য সংকলন কেইখনমানৰ নাম উল্লেখ কৰিব পাৰো। অৱশ্যে তেওঁৰ সেই সংকলনসমূহত কম-বেছি পৰিমাণে তেওঁৰ দ্বাৰা ৰচিত কবিতাসমূহৰ উপৰিও পত্রলেখ আৰু অন্য গদ্য ৰচনা অন্তর্ভুক্ত হৈছে। ১৮১৭ৰ পৰা ১৮২০ চনৰ ভিতৰত তেওঁৰ সৰহ সংখ্যক কাব্য আৰু গদ্য কৃতি প্রকাশিত হৈছিল তাৰ ভিতৰত কিছু সংখ্যক কৃতি হৈছে—

On Hearing the Bells Ringing, Sonnet to Lord Byron,Give me Woman, On First Looking into Chapman's Homer, To a Young Lady Who Sent Me a Laural Crown, Endymion, The Eve of St. Agnes and other Poems, Ode to a Nightingale, Ode on a Grecian Urn, Ode to Psyche, To Autumn, Ode on Melancholy, Letter to Leigh Hunt, May 10, 1817; Letter to B. R. Haydon, May 10, 11, 1817; Letter to George and Tom Keats, January 5, 1818; ইত্যাদি।

সুন্দৰৰ অক্লান্ত উপাসক কীট্চে একুৰি পাঁচবছৰীয়া জীৱনতে সুন্দৰৰ উপাসক ৰূপে যি মহান খ্যাত লাভ কৰিলে সেয়া স্মৰণীয়। ইংৰাজী ৰোমাণ্টিক সাহিত্যৰ ইতিহাসতে নহয়, বিশ্ব সাহিত্যৰ উল্লেখযোগ্য সৌন্দর্য সন্ধানী কবিসকলৰ ভিতৰত জন কীট্চ অন্যতম। কীট্চৰ কাব্যৰ ভাষ্যকাৰ উইকছে কোৱা কথা কেইযাৰৰ মাজেদি কীট্চৰ সৃষ্টি আৰু সেইবিলাকৰ গুণাগুণ সম্পর্কে এটা স্পষ্ট ধাৰণা লাভ কৰিব পাৰি।

"যদি কীট্চৰ ৰচনাৱলী অন্য ইংৰাজী লেখকসকলৰ পঁচিশ বছৰ বয়সত ৰচিত ৰচনাৱলীৰ লগত তুলনা কৰা হয়, তেনেহ'লে তেওঁৰেই অবিসম্বাদী হৈ ৰ'ব। যদি তেনে কোনো পদ্ধতি অৱলম্বন কৰিব নোৱাৰি— যদি তেওঁৰ ৰচনাৱলী আপোন গুণৰ আধাৰতে জুখিব লগীয়া হয় তেতিয়াও তেওঁক সর্বশ্রেষ্ঠসকলৰ লগতে আসন দিব লাগিব। অৱশ্যে তেওঁ যিখিনি লিখি থৈ গৈছে, তাৰ বহুখিনিয়েই অপৈণত আৰু নিম্নমান বিশিষ্ট; কিন্তু চালনিৰ ওপৰত যিখিনি সোণৰ চেকুৱা ৰৈ যায়, সেইখিনি ইমান নিভাজ প্রাণবন্ত আৰু শিল্পৰূপৰ শিতানত তেওঁৰ কবিতা ইমান মহৎ আৰু প্রভাৱৰ ফালৰ পৰা ইমান বিস্তীর্ণ আৰু যুগমীয়া যে, তেওঁ ৰর্ডছ্ৱর্থ আৰু শ্যেলীৰ সৈতে সমান আসনত আৰু বায়ৰণ অথবা ক'লৰিজতকৈ ওখ আসনত বহিবৰ অধিকাৰ লাভ কৰে।"

উইকছৰ মুখ নিসৃত এই কথাকেইযাৰৰ আধাৰতে আমি ৰোমাণ্টিক কবি জন কীট্চৰ সাহিত্য কৃতিৰ (কবিতা) মাজত নিহীত সাধাৰণ বৈশিষ্টৰাশি আলোচনা কৰিবলৈ আগবাঢ়িছো।

- জন কীট্চৰ কবিতাৰ আলোচনা কৰিলে আমি কীট্চৰ কবি মানসত ক্রিয়াশীল এটা বিশেষ দিশৰ লগত পৰিচিত হ'ব পাৰো। সৌন্দর্যৰ কবি কীট্চৰ কাব্য দর্শনৰ সেইটো অন্যতম প্রধান বৈশিষ্ট্য। সেয়া হৈছে নেতিবাচক সামর্থ (Negative capability)। ই একাধাৰে তেওঁৰ কাব্যৰ শিল্পগুণ আৰু জীৱনবোধৰ মৌলিক

দৃষ্টিভংগী। কাব্যত এই নেতিবাচক সামর্থৰ কথা আমি উদাহৰণৰ মাজেদি বুজাব পাৰো—কবিক আমি নাইপিয়া (chameleon)ৰ লগত তুলনা কৰিব পাৰো। নাইপিয়াই নিজৰ গাৰ বৰণ সলোৱাৰ দৰে কবিয়েও বেলেগ বেলেগ ৰূপ গ্ৰহণ কৰিব পাৰে। তেওঁ অহৰহ অন্য কোনোবাৰ দেহ ধাৰণ কৰে, তেওঁ দুখ আৰু সুখ সমান আগ্ৰহেৰে অনুভৱ কৰিব পাৰে। এইদৰে তেওঁ জীৱনত সম্পূৰ্ণৰূপে আত্মসাৎ কৰিব পাৰে । তেওঁ কাব্যৰ লক্ষ্য বস্তু (object)ৰ লগত একাত্ম হৈ তাৰ মাজত লীন যায়। এইদৰে কবি আৰু কবিতা এক হৈ যায় আৰু তাৰ পৰা উৎপন্ন হয় পৰিপূৰ্ণতাৰ এক মিঠা আমেজ। নেতিবাচক সামর্থৰ অর্থ হৈছে নিজকে অস্তিত্বহীন কৰা। (Negative capability means the capability of negating oneself)

এই অস্তিত্বহীন অৱস্থা তেতিয়াহে সম্ভৱ হ'ব যেতিয়া কবিৰ মন অহমিকাবোধ শূন্য আৰু কোনো দার্শনিক ভাবৰ আধাৰ নহয়। সেইবাবে কবিৰ স্বভাৱ নমনীয় হোৱা প্ৰয়োজন। তেওঁ সকলো ধৰণৰ পৰীক্ষা-নিৰীক্ষাৰ প্ৰতি উন্মুখ হ'ব লাগে। শ্বেইক্সপিয়াৰ এনে এগৰাকী কবি আছিল যিয়ে তেওঁৰ চৰিত্ৰসমূহৰ মাজত নিজকে বিচাৰি পাইছিল। তেওঁ হেমলেটো, মেকবেথো, ইয়াগ', প'র্চিয়া, ডেচ'ডিম'না, ফলষ্টাফ আদি, অথচ, তেওঁ তেওঁলোকৰ এজনো নাছিল—তেওঁ আছিল শ্বেইক্সপিয়েৰ। এইদৰে কবি কীট্চেও মহাকবি শ্বেইক্সপিয়াৰৰ দৰে নিজৰ সৃষ্টিৰ মাজত নিজকে বিলীন কৰি দিব পাৰিছিল। দ্বিতীয় এটা সত্তাত নিজৰ সত্তাক বিলীন কৰি দিব জনা কবি কীট্চৰ গীতি কবিতাসমূহৰ মাজেদি তেওঁৰ এই অনন্য সামর্থ মনোৰম ৰূপত উদ্ভাসিত হৈছে। তেওঁৰ *Ode on Indolence*ত আছে—

"....so sweet as drowsy noons,
And evening steep'd in honied indolence
O, far an age so sheltered from annoy,
Or hear the voice of busy common-sense !"

- কীট্চৰ কবিতাৰ দ্বিতীয় বৈশিষ্ট্য হৈছে প্ৰখৰ ইন্দ্ৰিয়জ সংবেদনৰ মর্মস্পর্শিতা। ইন্দ্ৰিয়গ্ৰাহ্য অনুভূতিৰ তীব্ৰতা কীট্চৰ কবিতাত যিদৰে অনুভূত হয় অন্য কোনো কবিৰ কবিতাত সি অনুভূত নহয়। এইগৰাকী কবিয়ে পঞ্চ জ্ঞানেন্দ্ৰিয়ৰ যথার্থ প্ৰয়োগ কৰি তেওঁৰ কাব্য কৃতিক ইন্দ্ৰিয়জ সংবেদনৰ মূৰ্ত প্ৰকাশৰ শিল্পসুলভ মাধ্যম ৰূপে ব্যৱহাৰ কৰিছিল। যেতিয়া আমি দৃষ্টিৰ কথালৈ আহোঁ তেতিয়া এইটো উপলব্ধি হ'ব যে কীট্চৰ কবিতাত কাল্পনিক চিত্ৰ কিছুমান সজীৱ হৈ পৰে। পাঠকৰ অনুভূতিক জগাই তুলি কবিতাৰ মাজত নিহিত শিল্প সৌন্দর্য পানৰ প্ৰতি পাঠকক উন্মুখ কৰি তোলাৰ ক্ষমতা থকা কবি জন কীট্চ আজিও ইংৰাজী সাহিত্যৰ এগৰাকী চর্চিত কবি। তেওঁৰ *To Autumn*ৰ কেইটামান কবিতাৰ শাৰীৰ

মাজেদি কাব্য শিল্পীই কিদৰে পাঠকৰ মনৰ চক্ষুক আহ্লাদিত কৰিব পাৰে তাৰ উদাহৰণ আগবঢ়োৱা হ'ল—

".....to load and bless
With fruits the vines that round the thatch– eves run,
To bend with apples the moss'd cottage-trees....."

সেইদৰে কবি কল্পনাত স্পর্শানুভূতি, ঘ্রাণ শক্তি, স্বাদ লোৱা শক্তি, শ্রৱণ শক্তি আদিয়ে কবি মানসৰ উর্বৰ, সৃষ্টিশীল বিমূর্ত চিত্র আৰু প্রতীক কিছুমানৰ মাজেদি মূর্ত ইন্দ্রিয়গ্রাহ্য চেতনালৈ পর্যবসিত হৈছে। তেওঁ ৰচনা কৰি থৈ যোৱা প্রশস্তি কবিতা (Ode)কেইটা, *The Eve of St. Agnes, Hyperion* আদি কবিতাত শিল্প ৰূপে কবিতাক উচ্চ স্থানত উপনীত কৰাইছে. বিশেষকৈ তেওঁৰ কাব্যকৃতি *Hyperion*-ত ইন্দ্রিয়গ্রাহ্য সংবেদনশীলতাক আনুভূতিক পৰিমণ্ডল প্রদান কৰিছে। সেইদৰে কামনাসিক্ত আবেদনক প্রাণদায়িনী শক্তিয়ে সজীৱতা প্রদান কৰিছে আৰু সৌন্দর্যবাদ বা নন্দনতত্ত্ববোধত যুক্তিবাদৰ সংমিশ্রণ ঘটাই অপূর্ব কলাকৃতি নির্মাণ কৰিছে। তেওঁৰ কবিতা মাথোন ইন্দ্রিয়গ্রাহ্য সংবেদনশীলতাৰ আকৃতিমাত্র নহয়, ৰৱঞ্চ ই হৈছে ইন্দ্রিয়সমূহৰ দ্বাৰা প্রজ্বলিত কল্পনাৰ এক চিৰন্তন অপ্রতিৰোধ স্রোত।

- কবি কীট্চৰ গ্রীক প্রীতি তেওঁৰ কবিতাৰ উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য। ল'ৰালি কালতে তেওঁ গ্রীচৰ পৌৰাণিক গাথাৰ লগত পৰিচিত হৈছিল। তেওঁ তেৰ বছৰ বয়সতে ভার্জিলৰ *এ'নিড (Aeneid)* খন পঢ়িছিল আৰু পৰৱর্তী সময়ত ইংৰাজী গদ্যলৈ *এ'নিড*খন অনুবাদ কৰিবলৈ যো-জা কৰিছিল। ঐতিহাসিক বিষয়বস্তুক নিজৰ চিত্রকলাৰ মাধ্যম হিচাপে লোৱা চিত্রকৰ বেঞ্জামিন ৰবার্ট হে'ডেনে (Benjamin Robert Haydon) কীট্চক এথঞ্চৰ পার্থেননৰ পৰা সংগ্রহ কৰা এলজিন মার্বলচ (Elgin Marbles)ৰ ভাস্কর্য কলা কৃতিৰ লগত পৰিচিত কৰাইছিল। প্রাচীন গ্রীক ভাস্কর্যৰ মোহনীয় ৰূপে কীট্চৰ কবি মানসত যি পুলক জগাইছিল সিয়ে তেওঁৰ অদ্বিতীয় প্রশস্তি কবিতা *Ode on a Grecian Urn*ত সুন্দৰভাৱে প্রকাশ পাইছে—

"Thou still unravish'd bride of quietness,
Thou foster– child of silence and slow time,
Sylvan historian, who canst thus express
A flowery tale more sweetly than our rhyme :
What leaf fring'd legend hunts about thy shape
Of deities or mortals, or of both,
In Temple or the dales of Arcady ?
What men or gods are these ? What maidens loth ?
What mad persuit ? What struggle to escape ?
What pipes and timbrels? What wild ecstasy ?"

জানি থোৱা ভাল

এলজিন মার্বলচ (Elgin Marbles) প্রখ্যাত গ্রীক স্থপতিবিদ ফিডিয়াচ (Phidias) আৰু তেওঁৰ ছাত্রসকলে মার্বলত খোদিত কৰা গ্রীক ধ্রুপদী ভাস্কর্য কলাকৃতি। ১৭৯৯ চনৰ পৰা ১৮০৩ চনলৈকে অট'মান সাম্রাজ্যত বৃটিছ ৰাজদূত হিচাপে কার্যনির্বাহ কৰা থমাচ ব্রুচে এটা বিতর্কিত অনুজ্ঞা মতে এলজিন মার্বলচৰ অন্তর্গত ভালেকেইটা ভাস্কর্য কলাকৃতি বৃটেইনলৈ লৈ আহিছিল। পৰৱর্তী সময়ত বৃটিছ চৰকাৰে সেই ভাস্কর্য কলা-কৃতিসমূহ ক্রয় কৰি তাক বৃটিছ মিউজিয়ামত স্থান দিছিল।

➢ সুন্দৰৰ ক্লান্তিহীন উপাসনা কীট্চৰ জীৱনৰ প্রধান উদ্দেশ্য আছিল। তেওঁৰ কাব্য কৃতিৰ বিশ্লেষণ কৰিলে সৌন্দর্যৰ আজীৱন উপাসক এইগৰাকী কবিৰ ৰচনাত প্রস্ফূটিত সৌন্দর্যৰ বর্ণাঢ্য প্রকাশ আমাৰ দৃষ্টিগোচৰ হ'ব।

সৌন্দর্যই কীট্চৰ জীৱন আৰু কলা সাধনাৰ চালিকা শক্তি। অৱশ্যে কীট্চৰ এই সৌন্দর্য প্রীতিৰ বিষয়ে তেওঁৰ কবিতাৰ আলোচকসকলে দুটা দৃষ্টিভংগীৰ ফালৰ পৰা বিচাৰ কৰিছে। কীট্চৰ সৌন্দর্যৰ বিষয়ে থকা ধাৰণাৰ ধাৰাবাহিক ক্রমবিকাশ দেখা যায়।

প্রথম অৱস্থাত প্রকৃতিৰ প্রতি থকা তেওঁৰ প্রেম ইন্দ্রিয়গ্রাহ্য অনুভূতিৰ অধীন আছিল। ইন্দ্রিয়াসক্ত অনুভূতিজনিত সেই স্তৰৰ কবিতাত সৌন্দর্যৰ উপাসক কীট্চে দেহজ সৌন্দর্যৰ গুণ-গান কৰিছে। সৌন্দর্যৰ আকৰ নিহিত প্রতিটো বস্তু বা তেজ-মঙহৰ শৰীৰত ইন্দ্রিয়ানুভূতিৰ যি সতেজ মাদকতা কবিয়ে অনুভৱ কৰিছিল সেয়া ব্যাখ্যাতীত। সৌন্দর্যৰ এই তীব্র ইন্দ্রিয়গ্রাহ্য উপলব্ধি কেৱল কীট্চৰ নিচিনা অতীব সংবেদনশীল কবিৰ বাবেহে সম্ভৱ। তেওঁৰ প্রাৰম্ভিক ৰচনাকৃতিৰ অন্তর্গত *You say you love; But with a Voice*ত তেওঁৰ সেই ইন্দ্রিয়গ্রাহ্য সৌন্দর্যৰ অবিস্মৰণীয় অনুভূতি অতীব ৰমণীয়, মর্মস্পর্শী ভাষাৰে বর্ণিত হৈছে—

You say you love; but then your hand
No soft squeeze for squeeze returneth,
It is like a statue's, dead,
While mine for passion burneth–
O love me truly !

সৌন্দর্যপ্রিয়াসী কবি কীট্চৰ মানসত এটা সময়ত তীব্রভাৱে আলোড়ন তোলা ইন্দ্রিয়গ্রাহ্য সৌন্দর্যৰ সংবেদনশীল ৰূপৰ উত্তৰণ ঘটি সেয়া পাৰমার্থিক সৌন্দর্যৰ অনন্ত শিল্পলৈ পর্যবসিত হৈছিল। কবিৰ কাব্য সাধনাৰ প্রেক্ষাপটত এইয়া

এটা ক্রম বিবর্তনৰ মনোৰম অধ্যায়। তেওঁ সেই সৌন্দর্যৰ অক্লান্ত অন্বেষণকাৰী যি সৌন্দর্য নামান্তৰে সত্য। ক্রমশঃ তেওঁৰ সৌন্দর্যবাদ বা নন্দনতত্ত্ববোধ এক বৌদ্ধিক পৰিমণ্ডলৰ ভিতৰুৱা হৈ পৰিল। নশ্বৰ, পঞ্চভূতেৰে নির্মিত সৌন্দর্য কৃতিয়ে তেওঁক পূর্বৰ দৰে লালায়িত কৰিব নোৱাৰা হ'ল। তেওঁৰ উপলব্ধি হ'ল যে পাৰমার্থিক সৌন্দর্য বা মহৎ আদর্শৰ মাজত নিহিত সৌন্দর্যবোধহে চিৰস্থায়ী। সৌন্দর্য যে এটা অপ্রতিৰোধ্য শক্তি তাক তেওঁ উপলব্ধি কৰিব পাৰিলে। তেওঁৰ অনবদ্য কাব্যকৃতি *The Hyperion : A vision*ত তেওঁ উল্লেখ কৰিছে—

"For its the eternal law
That first in Beauty should be first in might."

- কীট্চৰ প্রশস্তিমূলক কবিতাকেইটা (Ode) শিল্প আৰু সৌন্দর্যৰ সমাহাৰত গঢ় লৈ উঠা অমৰ সাহিত্যকৃতি, আলোচক ৰবার্ট ব্রিজেছৰ ভাষাত জন কীট্চে যদি কেৱল প্রশস্তি কবিতাকেইটাই ৰচনা কৰি গ'লহেঁতেন, তথাপিতো তেওঁৰ কাব্য প্রতিভাৰ প্রভা কোনো দিনেই ম্লান নহ'লহেঁতেন। তেওঁৰ সেই প্রখ্যাত প্রশস্তি কবিতাকেইটা ইংৰাজী সাহিত্যৰ অমূল্য ৰত্ন স্বৰূপ। প্রশস্তি কবিতাকেইটা গীতৰ নিচিনাকৈ গোৱা হয়, সেইবাবে সেইকেইটাত সাংগীতিক লয় স্পষ্ট। তেওঁৰ প্রশস্তি কেইটাত শিল্প কলা আৰু সংগীতৰ যি সংগম ঘটিছিল সেয়া অতীব বিৰল ঘটনা। কবি হিচাপে কীট্চৰ পৈনত হস্তৰ স্পর্শ বাৰুকৈয়ে অনুভূত হয় তেওঁৰ এইকেইটা কবিতাত। তাত বর্ণিত হোৱা বিষয়বস্তুৰ ভাব স্পষ্ট আৰু যুক্তিসংগত। কবিতাকেইটাৰ ছন্দ সজ্জা উভয় নিয়মীয়া আৰু অনিয়মীয়া, অথচ ই বিস্তৃত আৰু জটিল। ইয়াৰ ৰচনাশৈলী উন্নত। গ্রীক কাব্যতে প্রশস্তি কবিতাৰ আৰম্ভণি হয়। লেটিন কাব্যতো প্রশস্তি কবিতাৰ ৰূপ পোৱা যায়। মূলতঃ পাগান (Pagan) দেৱ-দেৱীসকলক স্তুতি কৰাৰ অর্থে এই প্রশস্তিসমূহ ৰচিত হৈছিল।

পিছে কীট্চে এই পৰম্পৰাগত কাব্যশৈলীৰ বিষয়বস্তু আৰু গাঁথনিলৈ কিছু পৰিৱর্তন আনি তাক নতুন ৰূপত উপস্থাপন কৰিছিল। অষ্টাদশ শতিকাৰ ইংৰাজ কবি ড্রায়ডেন আৰু প'পৰ কবিতাত এই প্রশস্তি কবিতাৰ সূৰ প্রতিধ্বনিত হয়। অৱশ্যে কবি উইলিয়াম ৰর্ডছৱর্থে প্রশস্তি কবিতাক অধিক ব্যক্তিগত আৰু সুৰীয়া ৰূপ প্রদান কৰিছিল। এই প্রসংগতে তেওঁ সেই Ode কেইটা ৰচনা কৰা সময়চোৱাৰ কথাও প্রসংগলৈ অনাতো যুগুত হ'ব। কীট্চৰ আটাইতকৈ উৎকৃষ্ট প্রশস্তি কবিতাকেইটাৰ ৰচনাকাল ১৮১৯ চনৰ বসন্ত কালৰ আশে-পাশে। সেই সময়ছোৱাত তেওঁৰ ব্যক্তিগত জীৱন আৰু সাহিত্যিক জীৱনৰ ওপৰেদি কেইবাজাকো বা-মাৰলি পাৰ হৈ গৈছিল। তেওঁৰ ভাতৃ টম ক্ষয়ৰোগত আক্রান্ত হৈ মৃত্যু মুখত পৰিছিল। অন্য এগৰাকী ভাতৃ জর্জ আমেৰিকালৈ প্রব্রজন কৰিছিল। তেওঁৰ প্রেয়সী ফেণী ব্রাউনৰ লগত তেওঁৰ মনোমালিন্য ঘটিছিল আৰু সেই সময়ছোৱাতে ক্ষয়ৰোগৰ

বীজাণুৱে তেওঁক তিলতিলকৈ নিঃশেষ কৰি দিয়াৰ পূৰ্ব লক্ষণ ফুটি উঠিছিল। দেহ আৰু মনৰ এনে দুখ আৰু সংঘাত জৰ্জৰ পৰিৱেশত কীট্চৰ সংবেদী মন মৰহি গৈছিল। তৎসত্ত্বেও তেওঁৰ কবি সত্তাই আদৰ্শ আৰু কল্পনাক আশ্রয় কৰি নিজৰ ক্ষণভঙ্গুৰ স্বাস্থ্যৰ বাস্তৱিক স্থিতিৰ প্রতি সচেতন হৈ প্রশস্তি কবিতাকেইটা ৰচনা কৰিছিল। কিন্তু সৌন্দর্যৰ আদৰ্শ ৰূপৰ প্রতি আস্থাশীল কবি নিৰাশ হোৱা নাছিল। জীৱনৰ সেই দুখ-কষ্টেৰে পূৰ্ণ সময়তো তেওঁ সৌন্দর্যৰ একান্ত আৰাধনাত নিজকে নিমগ্ন কৰি ৰাখিছিল। তেওঁৰ সেই নিৰলস, ঐকান্তিক সাধনাৰ ফল হ'ল—

Ode to Psyche, Ode to Melancholy, Ode to a Nightingale, Ode on a Grecian Urn, Ode on Indolence আৰু *Ode to Autumn.*

- ৰোমাণ্টিক কবি হিচাপে জন কীট্চৰ কবিতাত ৰোমাণ্টিক কবিতাৰ আটাইকেইটা প্রধান লক্ষণ বিৰাজমান। সচৰাচৰ অন্যান্য ৰোমাণ্টিক কবিৰ দৰে কীট্চো পলায়নবাদী কবি আছিল। তেওঁৰ কবিতাত তেওঁৰ সমসাময়িক কোনো সামাজিক বা ৰাজনৈতিক ঘটনা বা পৰিস্থিতিৰ লেখ নাই। সেই দৃষ্টিভংগীৰ ফালৰ পৰা সামাজিক দায়বদ্ধতা তেওঁৰ সৃষ্টিৰ মাজত নাই। তেওঁ বাস্তৱ জীৱনৰ কঠোৰতাৰ পৰা বহুত নিলগত মধ্য যুগীয় বীৰ গাথা আৰু অমৰ প্রেমৰ গাথাৰ মাজত সাঁতুৰি-নাদুৰি থাকিবলৈ ভাল পাইছিল। তেওঁৰ *The Eve of St. Agnes* কবিতাত ইয়াৰেই অনুৰণন ঘটিছে। সৌন্দর্যক অদ্ভুত আশ্চর্যময় ৰূপ প্রদান কৰাতো ৰোমাণ্টিক কবিৰ বৈশিষ্ট্য। ৰৰ্ডছ্ৱর্থে তেওঁৰ কবিতাত প্রকৃতিৰ নিচেই সাধাৰণ বস্তু এটাক কবি কল্পনাৰ প্রভাৱত সৌন্দর্যৰ অদ্বিতীয় আকৰ কৰি তুলিছে To me the meanest flower that flows can give Thought that do often lie too deep for tears. কীট্চেও সৌন্দর্যক উপাসনা কৰিছিল। তেওঁ সৌন্দর্যৰ আকৰক অপার্থিব স্তৰলৈ উন্নীত কৰি সৌন্দর্যক গৰিমা প্রদান কৰিছিল। নাইটিংগেল চৰাইজনীৰ মনোলোভা গীত শুনি কীট্চে জাগতিক সময়ে নির্ধাৰণ কৰা পৰিমণ্ডল চেৰাই গৈ অপার্থিব জগতখনত পদার্পণ কৰিছে। কবিৰ দৃষ্টিত নাইটিংগেল চৰাইজনী—

Thou wast not born for death, immortal Bird!

এই পার্থিব জগতখনত চিৰ কাললৈ চৰাইজনীৰ মধুৰ গীতৰ গুঞ্জন ধ্বনিত প্রতিধ্বনিত হৈ থাকে।

তেওঁ প্রকৃতিক নিজৰ প্রেয়সী ৰূপে গণ্য কৰিছিল। সেইবাবে তেওঁ প্রকৃতিৰ প্রতি অন্যান্য কবিৰ দৰে সহানুভূতি প্রদর্শন কৰা নাছিল বা প্রকৃতিক লৈ বৌদ্ধিক কচৰতো কৰা নাছিল। তেওঁ প্রকৃতিক প্রকতিৰ স্বাভাৱিক ৰূপতে ভাল পাইছিল। তেওঁৰ সেই ভালপোৱাৰ মাজেদি তেওঁ প্রকৃতিক প্রকৃতিৰ সহজাত ৰূপতে চাবলৈ

বাঞ্ছা কৰিছিল। সেয়া এক অন্তর্মুখী দৃষ্টিভংগী যাক কেৱল কীট্চৰ দৰে এগৰাকী সংবেদনশীল কবিয়েহে উপলব্ধি কৰিব পাৰিছিল। সেইদৰে তেওঁৰ কাব্য ৰচনাত অতি প্রাকৃত উপাদানৰ প্রয়োগৰ মাজেদি তেওঁ মধ্যযুগীয় কিছুমান অন্ধবিশ্বাসক কলাত্মক ৰূপ প্রদান কৰি তাক অমৰ কাব্যকৃতিৰ ৰূপ প্রদান কৰিছে। তেওঁৰ তেনে কেইটামান ৰচনা হ'ল— *The Eve of St.. Mark, The Eve of St. Agnes, La Belle Dame Sans Merci* আৰু *Lamia*।

বিষাদবোধ, কাব্যিক ব্যঞ্জনা আৰু সংগীতমধুৰতা ৰোমাণ্টিক কবিতাৰ অন্য কেইটামান উল্লেখযোগ্য লক্ষণ যি কীট্চৰ কবিতাত অতীব ৰমণীয় ৰূপত প্রকাশ পাইছে। তেওঁৰ সূক্ষ্ম সংবেদনশীলতাই অতি প্রাকৃত উপাদানক তেওঁৰ কবিতাত যিদৰে চিত্রিত হোৱাৰ সহায় কৰিছে সিয়ে তেনে কবিতাসমূহত ব্যঞ্জিত হোৱা আধিভৌতিক জগতখন জীৱন্ত কৰি তুলিছে। তেওঁৰ *The Eve of St. Mark* আৰু *The Eve of St. Agnes* দুটা মধ্যযুগীয় অন্ধ বিশ্বাসৰ আধাৰত গঢ়ি উঠিছে, সেইদৰে তেওঁৰ *La Belle Dame Sans Merci* কবিতাত দেখুওৱা হৈছে কিদৰে দুষ্ট প্রকৃতিৰ পৰীয়ে মানুহক প্রেমৰ জালত বন্দী কৰি পিছত মানুহ প্রেমিকক প্রতাৰণা কৰে আৰু তেনে ব্যক্তিৰ জীৱন বিষময় কৰি তোলে। *Lamia* কবিতাটোত কবিয়ে সেই মধ্যযুগীয় সময়ৰ বিষ কন্যাৰ কথা কৈছে যি নাৰীয়ে নিজৰ সৌন্দর্যক ধ্বংসাত্মক কার্যত নিয়োগ কৰে। কীট্চৰ কবিতাত প্রয়োগ হোৱা প্রতিটো প্রতীক, চিত্রকল্প আৰু উপমাই আমাক কল্পনাৰ পৰিধি পাৰ হৈ অন্য এখন লোকলৈ যোৱাৰ পথ সুগম কৰি দিছে।এইয়া তেওঁৰ অসাধাৰণ কল্পনাশক্তিৰ বাবে সম্ভৱপৰ হৈছে। সেইদৰে সংগীত মধুৰতাৰ কথা ক'বলৈ গ'লে আমি তেওঁৰ বিখ্যাত প্রশস্তি কবিতাকেইটাৰ প্রসংগলৈ আহিব লাগিব। এই প্রসংগত আমি *Ode to a Nightingale* প্রশস্তি কবিতাৰ গীতিময় ৰূপ মাধুর্যৰ কথা আলোচনা কৰিব পাৰো। কবিতাটোত প্রয়োগ হোৱা শব্দমালাই হওক অথবা ছন্দ সজ্জাই হওক, সকলোৰে মাজেদি যেন সাংগীতিক লহৰ ঝংকাৰিত হয়—

"Tis not through every of thy happy lot,
But being too happy in thine happiness,
That thou, light winged Dryad of the trees,
In some melodious plot
Of beechen green, and shadows numberless,
Singest of summer in full– throated ease."

এইদৰে জন কীট্চৰ কবিতাত সমসাময়িক অন্যান্য ৰোমাণ্টিক কবিৰ কবিতাত অনুভূত হোৱা বৈশিষ্ট্যসমূহ মনোজ্ঞ ৰূপত প্রতিভাত হৈছে।

অগ্রগতিৰ নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ কবি জন কীট্চৰ জীৱন আৰু কৃতিৰ চমু পৰিচয় আগবঢ়াওক। (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃকীট্চৰ কবিতাৰ সাধাৰণ বৈশিষ্ট্যসমূহ উল্লেখ কৰক। (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

৩.৪ *অ'ড অন এ গ্রেচিয়ান আর্ণ*

৩.৪.১ মূল ইংৰাজী কবিতাটোৰ পাঠ

1

Thou still unravish'd bride of quietness,
Thou foster-child of silence and slow time.
Sylvan historian, who canst thus express
A flowery tale more sweetly than our hyme;
What leaf-fringed legend haunts about thy shape
Of deities or mortals, or of both,
In Tempe or the dales of Arcady ?
What men or gods are these ? What maidens loth ?
What mad pursuit ? What struggle to escape ?
What pipes and timbrels ? What wild ecstasy ?

2

Heard melodies are sweet, but those unheard
Are sweeter; therefore, ye soft pipes, play on.
Not to the sensual ear, but more endear'd,
Pipe to the spirit ditties of no tone;
Fair youth, beneath the trees, thou canst not leave
Thy song, nor ever can those trees be bare;
Bold Lover, never, never canst thou kiss,
Though winning near the goal– yet, do not grieve;
She cannot fade, though thou hast not thy bliss,
Forever wilt thou love, and she be fair !

3

Ah, happy, happy boughs! that cannot shed
Your leaves, nor ever bid the Spring adieu:
And, happy melodist, unwearied.
Forever piping songs forever new;
More happy love! more happy, happy love!
Forever warm and still to be enjoy'd,
Forever panting, and forever young
All breathing human passion far above,
That leaves a heart high-sorrowful and cloy'd.
A burning forehead, and a parching tongue.

4

Who are these coming to the sacrifice?
To what green altar, O mysterious priest,
Lead'st thou that heifer lowing at the skies,
And all her silken flanks with garlands drest?
What little town by river or sea shore,
Or mountain-built with peaceful citadel.
Is emptied of this folk, this pious morn?
And, little town, thy streets, for evermore
Will silent be; and not a soul to tell
Why thou art desolate, can e'er return.

5

O Attic shape! Fair attitude! with brede
Of marble men and maidens overwrought.
With forest branches and the trodden weed;
Thou, silent form, dost tease us our of thought
As doth eternity : Cold Pastoral!
When old age shall this generation waste,
Thou shalt remain, in midst of other woe
Than ours, a friend to man, to whom thou say'st,
"Beauty is truth, truth beauty"– that is all
Ye know on earth, and all ye need to know.

৩.৪.২ কবিতাটোৰ সাধাৰণ আলোচনা

জন কীট্চৰ বিখ্যাত Ode *অ'ড অন এ গ্রেচিয়ান আর্ণ*-ৰ ৰচনা কাল ১৮১৯। উল্লেখযোগ্য যে ১৮১৯ চনত তেওঁ ৰচনা কৰা প্রশস্তি কবিতা (Odes)ৰ সেই বিখ্যাত শৃংখলাৰ পাঁচটা বিখ্যাত প্রশস্তি কবিতাৰ অন্তর্গত *অ'ড অন এ গ্রেচিয়ান আর্ণ* এটা উল্লেখযোগ্য প্রশস্তি কবিতা। কোৱা হয় যে তেওঁৰ এই প্রশস্তি কবিতাকেইটা এটা বিশেষ ক্রমত ৰচিত *Psyche, Nightingale, Grecian Urn. Melancholy* আৰু *Autumn*। এইকেইটাৰ ভিতৰত *Ode on a Grecian Urn* আৰু *Ode on Melancholy* ৰচনা দুটাত ১৮১৯ চনটোৰ উল্লেখ আছে। মনকৰিবলগীয়া যে কীট্চৰ কবিতাৰ সমালোচকসকলে এইটো সম্ভাৱনা প্রকট কৰিছে যে তেওঁ *Ode on a Grecian Urn* ৰচনা কৰাৰ আগতে *Ode on Indolence* ৰচনা কৰিছিল। কিন্তু সমালোচকসকলৰ দৃষ্টিত *Ode on Indolence*ত আগতে উল্লেখ কৰি অহা Ode কেইটাত দৃষ্টিগোচৰ হোৱা কাব্যিক সৌন্দর্যৰ অভাৱ পৰিলক্ষিত হয়। সেইবাবে *Ode on Indolence* ক তেওঁৰ অন্য পাঁচোটা বিখ্যাত Ode শাৰীত সমান স্থান দিয়া নাই।

তেওঁৰ বিখ্যাত প্রশস্তি কবিতাৰ ভিতৰত *অ'ড অন এ গ্রেচিয়ান আর্ণ* উল্লেখযোগ্য। শিল্প সৌন্দর্য প্রকাশৰ দিশৰ পৰা এইটো তেওঁৰ উৎকৃষ্টতম সৃষ্টি বুলি সমালোচকসকলে অভিমত আগবঢ়াইছে। কবিতাটো আৰম্ভ হৈছে এটা গ্রীচীয় ভস্মাধাৰৰ সৌন্দর্য বর্ণনাৰে। ফুল-লতাৰে জাতিষ্কাৰ সেই ভস্মাধাৰৰ ওপৰত কিছুমান মানুহ আৰু দেৱতাৰ প্রতিকৃতি আছে। এটা প্রাচীন বাঁহীৰ পৰা নিগৰি অহা সুৰধ্বনিয়ে যেন চৌপাশৰ পৰিৱেশ মুখৰিত কৰিছে। কেইজনমান তৰুণে কেইগৰাকীমান তৰুণীক ৰমন কৰিবলৈ তৰুণী কেইগৰাকীৰ পাছে পাছে দৌৰি ফুৰিছে। কিন্তু তৰুণ কেইজনৰ মনৰ হেঁপাহ মনতে মাৰ গৈছে। তেওঁলোকে আশা কৰা মতে প্রেয়সীৰ দৈহিক সান্নিধ্য লাভ কৰিব পৰা নাই। অনন্ত সময়ৰ বাবে যেন তেওঁলোক নিজ নিজ স্থানত নিঃশ্চল হৈ ৰৈ গৈছে। পাঁচটা স্তবকত শেষ হোৱা এই কবিতাটোৰ প্রথম তিনিটা স্তবকত কবিয়ে এই বর্ণময় ৰূপৰ চিত্রণেৰে গ্রীচীয় ভস্মাধাৰটোত দৃষ্টিগোচৰ হোৱা চিত্রসমূহ বর্ণনা কৰিছে। সাংসাৰিক জগতৰ মানুহৰ বাবে ভস্মাধাৰত প্রাণ পাই উঠা চিৰ তৰুণ বাঁহীবাদকৰ বাঁহীৰ পৰা 'নিগৰি' অহা সুৰধ্বনিয়ে মানুহৰ কর্ণেন্দ্রিয়ত যি মধুৰ গুঞ্জন তোলে তাৰ প্রভাৱ ক্ষন্তেকীয়া নহয়। বৰঞ্চ সেই সুৰধ্বনিৰ প্রভাৱ অসীম, অনন্ত। সি দেহাতীত স্তৰলৈ বিয়পি যায়। সেইদৰে ভস্মাধাৰটোত দৃষ্টিগোচৰ হোৱা সেউজীয়া গছ-বিৰিখো চিৰ সতেজ। তাক সময় বা ঋতু পৰিৱর্তনেও নিস্তেজ কৰিব নোৱাৰে। জীৱন আৰু জগতৰ নশ্বৰতাতকৈ সিবিলাক বহুত ওপৰত। জৈৱিক প্রেমৰ ক্ষুধা নিবৃত্তিৰ মার্গ হৈছে জৈৱিক ক্রিয়া কলাপ। তাৰ যোগেদি আতুৰ নৰ-নাৰীয়ে দেহ-মনৰ ক্ষুধা পূৰ কৰিব পাৰে। কিন্তু সেয়া নিচেই

সাময়িক, সিয়ে মানুহক পূর্ণাংগ তৃপ্তি প্রদান কৰিব নোৱাৰে। নৰ-নাৰীৰ পাৰস্পৰিক আকর্ষণৰ ভাবটোক যদি আমি প্রেম ৰূপে সংজ্ঞাবদ্ধ কৰো, তেতিয়া হ'লে ইয়াৰ লগত দৈহিক আৰু মানসিক দুয়োটা দিশেই সাঙোৰ খাই পৰে। দুয়োটা দিশৰ পৰিপূর্ণ তৃপ্তিত প্রেম যথার্থতে সফলকাম হয়। কিন্তু সাধাৰণতে তেনেকুৱা হোৱা দেখা নাযায়। গ্রীচীয় ভস্মাধাৰত প্রতিবিম্বিত হোৱা প্রেমাতুৰ প্রেমিক-প্রেমিকাৰ মাজতো মিলন সম্ভৱ হোৱা নাই। তেওঁলোকৰ মুখাবয়বত সম্ভোগ স্পৃহা জাগ্রত হ'লেও তেওঁলোকৰ সেই মিলন স্পৃহা আধৰুৱা হৈ ৰ'ল। হয়তো তৰুণ কবিৰ স্পর্শকাতৰ মনে জৈৱিক প্রেমৰ সেই ক্ষয়স্থায়ীত্ব আৰু মিলন স্পৃহা পূর্ণ হোৱাৰ পিছত অনুভূত হোৱা অৱসাদগ্রস্ততাৰ কথা মর্মে মর্মে উপলব্ধি কৰিব পাৰিছিল। সেয়েহে তেওঁ প্রেমৰ দৰে এটা স্বর্গীয়, মধুৰ অনুভূতিক দৈহিক কামনাৰ লেলিহান শিখাত দপ্‌দপ্‌কৈ জ্বলি নিঃশেষ হৈ যোৱাতো বিচৰা নাছিল। বৰঞ্চ একুৰা উমাল তুঁহজুইৰ দৰে জ্বলি থাকি চিৰকাললৈ প্রেমিক-প্রেমিকাৰ মনত প্রেমৰ সেই শাশ্বত অনুভূতিক জাগ্রত কৰি ৰখাৰ পোষকতা কৰিছিল।

চতুর্থ স্তৱকত এজনী ছেউৰীক বলিশাললৈ লৈ যোৱা চিত্র আছে। পুৰোহিতে ছেউৰীজনীক সেউজীয়া বেদীৰ ফালে লৈ যাওঁতে তাই আকাশলৈ চাই হেম্বেলিয়াইছে। ফুলৰ মালাৰে সজ্জিত কৰা সেই বলিৰ পাছে পাছে অনেক নৰ-নাৰী গৈ আছে। চিত্রৰ পৰা এনে বোধ হয় যে গোটেই নগৰখন শূন্য আৰু নিজম হৈ পৰিছে কাৰণ সকলো নগৰবাসী দল বান্ধি বলিশালৰ অভিমুখে ৰাওনা হৈছে। বলিশালৰ অভিমুখে খোজ দিয়া মানুহৰ বিভিন্ন গঢ় আৰু আকৃতি-প্রকৃতি তথা শূন্য আৰু নিজম হৈ পৰা নগৰৰ উকা বাসগৃহবোৰ সকলোবোৰ যেন অনন্তকালৰ বাবে একো একোটা নির্দিষ্ট বিন্দুত স্থবিৰ হৈ পৰিছে। বলি বিধান লৌকিক জীৱনৰ বিশ্বাস পৰম্পৰা আৰু ধর্মীয় ক্রিয়া-কাণ্ডৰ অন্তর্গত। মানুহে পাৰমার্থিক উন্নতি লাভৰ মানসেৰে লৌকিক ক্রিয়া-কাণ্ড, আচাৰ-অনুষ্ঠান উদ্‌যাপন কৰে। মানুহৰ আধ্যাত্মিক জীৱনৰ এই উপলব্ধিটো পুৰোহিতে বলিশালৰ অভিমুখে লৈ যোৱা ছেউৰীজনী আৰু পুৰোহিতক অনুসৰণ কৰা মানুহৰ জাকৰ স্থিৰ চিত্রৰ মাজেদি প্রতিফলিত কৰিছে। শূন্য নগৰখন আৰু তাৰ নিজম বাট-পথবোৰৰ মাজেদি কবিৰ শিল্পীসুলভ তুলিকাত জীৱনৰ এটা বিশেষ মুহূর্তৰ স্থিৰ কলাৰূপ চিৰদিনৰ বাবে বন্দী হৈ ৰ'ল।

কবিতাটোৰ পঞ্চম তথা শেষ স্তবকত কবিতাটোত নিহিত থকা শিল্প সৌন্দর্যৰ চৰম প্রকাশ ঘটিছে। কবিৰ দৃষ্টিত ধৰা দিয়া সেই গ্রীচীয় ভস্মাধাৰটোত ফুটি উঠা বিভিন্ন ভঙ্গিমাৰ নৰ-নাৰী, হাবিতলীয়া পথ আৰু বনভূমি, মনোমোহা ৰহস্যময় সৌন্দর্যই চিৰদিনেই সৌন্দর্য পিয়াসী মনক আহ্লাদিত কৰি আহিছে। সেই বনভূমি আৰু তাত স্থিত সেউজ সজীৱতা চিৰ নতুন। তাক কালেও ক্ষয় কৰিব নোৱাৰে। মানুহ জন্ম-মৃত্যুৰ চক্রত ঘূৰি থাকিব, এটা প্রজন্মৰ পিচত অন্য এটা প্রজন্মই জন্ম লাভ কৰিব। কিন্তু সেই ভস্মাধাৰটো বা তাত অংকিত অথবা খোদিত হোৱা ছবিবোৰ সদায় একেদৰে থাকিব।

তাত সময়ৰ আচোৰ নপৰে। এইটো কবিৰ মানসত উপজা এক মহান শিল্প উপলব্ধি য'ত শিল্প কৃতিৰ সৌন্দর্যক অমৰ বুলি কোৱা হৈছে। কলাৰ সৌন্দর্যই সত্য। ইয়াক কোনো ধৰণৰ জাগতিক অৱস্থা বা পৰিস্থিতিয়ে ম্লান বা নিঃশেষ কৰিব নোৱাৰে। সৌন্দর্যৰ এই শাশ্বত স্থিতিয়ে যুগ যুগ ধৰি প্রজন্মৰ পিছত প্রজন্মক আকর্ষিত আৰু আহ্লাদিত কৰি আহিছে। সেইবাবে কবি কীট্চে সৌন্দর্য বা সুন্দৰক জয়গান কৰি সুন্দৰক সত্য আৰু সত্যই সুন্দৰ বুলি মুক্তকণ্ঠে ঘোষণা কৰিছে—

> ''O Attic shape! Fair attitude! with brede
> of marble men and maidens overwrought,
> With forest branches and the trodden weed;
> Thou, silent form dost tease us out of thought
> As doth eternity : Cold Pastoral !
> When old age shall this generation waste,
> Thou shalt remain, in midst of other woe
> Than ours, a friend to man, to whom thou say'st,
> ''Beauty is truth, truth beauty,''– That is all
> Ye know on earth, and all ye need to know.''

এইদৰে *অ'ড অন এ গ্রেচিয়ান আর্ণ* প্রশস্তি কবিতাটোলৈ লক্ষ্য কৰিলে আমি দেখিম যে এই কবিতাটো তিনিটা স্তৰৰ মাজেদি বিকশিত হৈছে। প্রথমতে পাওঁ কবিতাটোৰ আৰম্ভণি, তাৰ পাছত আছে মূল বিষয়বস্তু আৰু শেষৰ স্তৰটোত আছে সামৰণি। কবিতাটোৰ প্রথম স্তবকত বিষয়বস্তুৰ পৰিচয় পাওঁ। দ্বিতীয়, তৃতীয় আৰু চতুর্থ স্তবকত মূল বিষয় বস্তুৰ আভাস পাওঁ। পঞ্চম স্তবকত কবিতাটোৰ সামৰণি ঘটিছে। কবিয়ে ৰহস্যময় সৌন্দর্যৰ আলোকত দীপ্তিমান ভস্মাধাৰটো তুলি ধৰিছে। সৌন্দর্যৰ সেই আকৰটোৰে তেওঁৰ মন দাপোনত তোলপাৰ লগোৱা প্রশ্নৰ সমিধান বিচাৰি কবি হাবাথুৰি খাইছে। কবিতাটোৰ মাজৰ তিনিটা স্তবকত কবিয়ে তেওঁৰ সৃষ্টিশীল অন্তর্দৃষ্টি প্রয়োগেৰে এনে এখন অলৌকিক জগতৰ সম্ভেদ লৈছে যিখন জগত আমি বাস কৰা জগতৰ পৰা বহুত বেলেগ আৰু যাৰ বিষয়ে আমি একো নজনাৰ নিচিনাই। মানৱীয় চর্ম চক্ষুৰ সিপাৰে অৱস্থিত সেই অলৌকিক জগতখন সৃষ্টিশীল, অতীব সংবেদনশীল মনৰ ব্যক্তিয়েহে উপলব্ধি কৰিব পাৰে। কবিতাটোৰ শেষৰ স্তবকত ভস্মাধাৰটোত মূর্ত হৈ উঠা জীৱনৰ খণ্ড চিত্রবোৰৰ অভিজ্ঞতা বর্ণনৰ দ্বাৰা তাৰ বাস্তবিকতা ব্যাখ্যা কৰা হৈছে। তাৰ লগতে এই অন্তিম স্তবকতে কবিৰ মনত তোলপাৰ লগোৱা প্রশ্নবোৰৰ সমিধান দিয়া হৈছে।

কবি জন কীট্চে ৰচনা কৰা বিখ্যাত প্রশস্তি কবিতাকেইটাৰ ভিতৰত তেওঁৰ *অ'ড অন এ গ্রেচিয়ান আর্ণ* দুটা বিশেষ কাৰণৰ বাবে বহুত পঠিত আৰু বহু চর্চিত। ইয়াৰ প্রথম কাৰণটো হ'ল কীট্চৰ গ্রীক সভ্যতা-সংস্কৃতিৰ প্রতি থকা তীব্র আকর্ষণ। তেওঁ

লেম্পিয়াৰৰ Classical Dictionary, চেপমেনৰ হোমাৰ আৰু ফিডিয়াচৰ শিল্প কৃতিৰ মাধ্যমেদি গ্ৰীক সভ্যতা-সংস্কৃতিৰ লগত পৰিচিত হৈছিল। তেওঁৰ কাব্য জীৱনৰ শ্ৰেষ্ঠ কৃতিসমূহৰ মাজেদি তেওঁৰ সেই 'গ্ৰীক প্ৰেম' শিল্প সন্মত ৰূপত প্ৰতিভাত হয়। আলোচ্য কবিতাটো ইয়াৰ উৎকৃষ্ট নিদৰ্শন। দ্বিতীয়তে, তেওঁ ৰচনা কৰা বিখ্যাত প্ৰশস্তি কবিতাকেইটাৰ ভিতৰত এইটোৱেই হৈছে এনে এটা প্ৰশস্তি কবিতা যাক বিভিন্ন প্ৰকাৰে ব্যাখ্যা-বিশ্লেষণ কৰা হৈছে। তেওঁৰ কবিতাৰ আলোচনা-সমালোচনা কৰা ব্যক্তিসকলে বিভিন্ন সময়ত বেলেগ বেলেগ প্ৰকাৰে *অ'ড অন এ গ্ৰেচিয়ান আর্ণ*-ৰ অন্তনিৰ্হিত তাৎপৰ্য, প্ৰতীক, চিত্ৰকল্প আদিৰ সুকীয়া সুকীয়া বিশ্লেষণ আগবঢ়াইছে। গুৰুত্বপূৰ্ণ কথাটো হ'ল আজিলৈকে কীট্চৰ এই বিশেষ কবিতাটো বিশ্লেষণ কৰা সমালোচকে কবিতাটোত প্ৰয়োগ হোৱা ব্যঞ্জনা, প্ৰতীক, চিত্ৰকল্প আদিৰ প্ৰসংগত ঐক্যমতত উপনীত হ'ব পৰা নাই।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ *অ'ড অন এ গ্ৰেচিয়ান আর্ণ* কবিতাটোৰ মূল বিষয়বস্তু কি? (৭৫টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

৩.৪.৩ কবিতাটোৰ বিষয়বস্তু

শিল্প সৌন্দৰ্য প্ৰকাশৰ দিশৰ পৰা *অ'ড অন এ গ্ৰেচিয়ান আর্ণ* কবিতাটো জন কীট্চৰ এক সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ প্ৰশস্তি কবিতা। সৌন্দৰ্যৰ পূজাৰী কীট্চে তেওঁৰ শিল্পী মানসৰ সমস্ত ৰূপ সুষমা ঢালি এই অমৰ প্ৰশস্তি কবিতাটো ৰচনা কৰিছে। ইতিমধ্যে কৈ অহা হৈছে যে ১৮১৯ চনটো কবি কীট্চৰ জীৱনৰ এটা উল্লেখযোগ্য বছৰ, কাৰণ এই সময়ছোৱাত তেওঁৰ ব্যক্তিগত জীৱনত ভালেমান উত্থান-পতনৰ ঘটনা সংঘটিত হৈছিল। সেই তীব্ৰ মানসিক হেঁচাৰ মাজতে এইগৰাকী অতি সংবেদী মনৰ কবিয়ে তেওঁৰ কাব্য জীৱনৰ কেইটামান অমৰ সৃষ্টি কৰি থৈ যায়। *অ'ড অন এ গ্ৰেচিয়ান আর্ণ* সেই লেখৰ সৃষ্টি কেইটাৰ অন্তৰ্গত এক মহৎ সৃষ্টি।

গ্ৰীচ দেশৰ সভ্যতা সংস্কৃতিৰ লগত পৰিচিত কবি কীট্চৰ মনত সেই সভ্যতা আৰু সংস্কৃতিৰ প্ৰতি গভীৰ শ্ৰদ্ধা আৰু আনুগত্যবোধ আছিল। গ্ৰীচৰ সাংস্কৃতিক জীৱন চিন্তাই ল'ৰালিতে কীট্চক উদ্বুদ্ধ কৰিছিল। তেওঁৰ মনত ল'ৰালিকালতে ৰোপিত হোৱা সেই বীজ পৰৱৰ্তী সময়ক পত্ৰ-পুষ্পে পল্লৱিত হৈ উঠিল। গ্ৰীচৰ অমৰ গাথাসমূহ আৰু পৌৰাণিক কথা তেওঁৰ কেইখনমান মহৎ কাব্য সৃষ্টিৰ মূল আধাৰ হ'ল। চেপমেনে অনুবাদ কৰা হোমাৰৰ বিখ্যাত কৃতি 'ইলিয়াড'খন পঢ়ি কীট্চ এনে দৰে প্ৰভাৱিত হৈছিল যে গোটেই নিশাটো তেওঁ ইলিয়াডৰ অধ্যয়নত কটাই পিছদিনা পুৱা Sonnet to Homer ৰচনা কৰিছিল—

''Standing aloof in giant ignorance,
Of thee I hear and of the Cyclades,
At one who sits ashore and longs perchance
To visit dolphin-coral in deep seas.''

সেই একেই উন্মাদনা, একেই উল্লাস আৰু মানসিক তৃপ্তিৰে তেওঁ এলজিন মার্বল নামৰ গ্রীক ধ্রুপদী ভাস্কর্য শিল্প কৃতিসমূহ প্রত্যক্ষ কৰি এথেন্সৰ ভূমিত উদ্ভূত সৃষ্টিৰ এই অপূর্ব প্রতিকৃতি পৰম আনন্দেৰে উপভোগ কৰিছিল। নিঃসন্দেহে তেওঁৰ *অ'ড অন এ গ্রেচিয়ান আর্ণ* গ্রীচ দেশৰ শিল্প ভাস্কর্যৰ প্রেমত বিগলিত হিয়াৰ পৰা নিগৰি অহা এধাৰ মাণিক খচিত কণ্ঠহাৰ স্বৰূপ। আকৌ তেওঁৰ দুই অমৰ কাব্যকৃতি *Endymio*n আৰু *Hyperion*-ও গ্রীক পৌৰাণিক গাথা আধাৰিত ৰচনা। ইয়াত তেওঁ প্রকৃতি, অলৌকিক জগত আৰু বাস্তৰ জীৱনৰ বর্ণাঢ্য দৃশ্যৰাজিক যি ৰূপত উপস্থাপন কৰিছে সেয়া প্রশংসনীয়।

কবি কীট্‌চে আজীৱন সৌন্দর্যৰ সাধনা কৰিছিল। সেই উপলব্ধিয়ে তেওঁৰ ৰচনাৰাজিক এটা বিশেষ গঢ় প্রদান কৰিছিল। সূক্ষ্মদর্শী কবিয়ে এইটো উপলব্ধি কৰিছিল যে জাগতিক নশ্বৰ বস্তুবোৰৰ মাজত নিহিত সৌন্দর্য ক্ষণস্থায়ী। সেই সৌন্দর্যই মানুহৰ মনত আনন্দ যোগাব পাৰে যদিও সেই আনন্দ সাময়িক আনন্দহে। কিন্তু শিল্প বস্তুক প্রত্যক্ষ কৰাৰ পাছত অনুভূত হোৱা আনন্দ চিৰস্থায়ী। অর্থাৎ সেই আনন্দৰ অনুভূতি শাৰীৰিক স্তৰৰ পৰা উত্তৰণ ঘটি দেহাতীত স্তৰলৈ গতি কৰে। সেই দেহাতীত স্তৰটো কেনেকুৱা আমি নাজানো। কাৰণ, আমাৰ সম্পর্ক জড়া-ৰোগ ব্যাধি সমস্যাৰে পৰিপূর্ণ এই বাস্তৰিক জগতখনৰ লগত। আমাৰ নশ্বৰ দেহ পঞ্চভূতত বিলীন হৈ যোৱাৰ পিছত সকলো শেষ হয় বুলি আমি শুনি আহিছো। সেইটোৱেই স্বাভাৱিক। কিন্তু এইবোৰ কথাৰ প্রতি কবিয়ে আওকণীয়া মনোভাৰ গ্রহণ কৰে। ইয়াৰ কাৰণ হৈছে তেওঁৰ কবি মানসে আমাৰ চর্ম চক্ষুৰ অগোচৰে থকা অলৌকিক, অপার্থিৱ জগতখন, তাৰ সৌন্দর্যখিনি প্রত্যক্ষ কৰিব পাৰে। হয়তো সেই জগতখনৰ প্রায়বিলাক আকৰৰ স্থিতি বাস্তৰিক অর্থাৎ তাৰ বাস্তৰ ভিত্তি আছে। কিন্তু সময়ত সেইবোৰত নিহিত সৌন্দর্যই পার্থিৱ জগতৰ সীমাৰেখা অতিক্রম কৰি তাৰ ৰূপ-সৌৰভ সাধাৰণ মানুহৰ কল্পনাই ঢুকি নোপোৱা প্রান্তলৈ প্রসাৰিত কৰি দিছে। তেতিয়া পার্থিব জগতৰ বস্তু একোটা কলা কৃতিলৈ পর্যবসিত হয় যাৰ গৌৰৱ-গৰিমা অনন্ত কাললৈ স্থায়ী হৈ ৰয়। সেই বাবে গ্রেচীয় ভস্মাধাৰটোত দৃষ্টিগোচৰ হোৱা ব্যৱহাৰিক জীৱনৰ দৃশ্য কেইটা কলা নিপুণ অনুভৱী কবিৰ কাপৰ জোৰত অবিনাশী কলা-কৃতি লৈ পর্যবসিত হৈছে, সেই সৌন্দর্য যিয়ে অনন্ত কাললৈ পঞ্চভূতেৰে নির্মিত শৰীৰধাৰী তাপিত আত্মাক স্বর্গীয় আনন্দৰ অনুভূতি প্রদান কৰিব পাৰে।

অ'ড অন এ গ্রেচিয়ান আর্ণ প্রশস্তি কবিতাটোত এটা উত্তৰণমুখী চিন্তা প্রকট। কবিতাটো মনোযোগ দি পাঠ কৰিলে ইয়াত প্রতিফলিত হোৱা ক্রমশঃ উত্তৰণৰ গতি

স্পষ্ট হৈ পৰে। কবিয়ে ইন্দ্রিয়গ্রাহ্য সংবেদনশীলতাৰ নিচাসক্ত স্তৰৰ পৰা ক্রমে অপার্থিব, দেহাতীত স্তৰলৈ গতি কৰিছে। এই বিশেষ স্তৰটোত শিল্পকৃতিৰ যথার্থ মূল্য নিৰূপিত হয়। পঞ্চভূতেৰে নির্মিত শৰীৰে যি সুৱধ্বনিৰ গুঞ্জন শুনিব নোৱাৰে, সেই অপার্থিৰ সুৱৰ ধ্বনিয়ে পার্থিব জগতৰ চৌদিশ মুখৰিত কৰি ৰাখে। সেই সুৱৰ মধুৰতা পান কৰিবলৈ অন্তর্দৃষ্টিৰ প্রয়োজন,প্রয়োজন অপার্থিব জগতখনৰ লগত শ্রোতাৰ মানসিক আৰু আত্মিক সংযোগ। সেই সংযোগেহে শ্রোতাক প্রকৃত কলা ৰূপৰ সৌন্দর্য উপভোগ কৰাত সহায় কৰিব।জাগতিক স্তৰৰ পৰা পাৰমার্থিক স্তৰলৈ চিন্তাৰ যি উত্তৰণ তাৰ এক উৎকৃষ্ট নিদর্শন হৈছে ৰোমাণ্টিক কবি জন কীট্চৰ অমৰ প্রশস্তি কবিতা *অ'ড অন এ গ্রেচিয়ান আর্ণ*।

চিন্তা-চর্চা কৰক — ৩.১

কবি জন কীট্চে ৰচনা কৰা প্রশস্তি (Ode) কবিতাকেইটা চিনাক্ত কৰি তাৰ বিষয়ে চমুকৈ লিখক।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৪ ঃ *অ'ড অন এ গ্রেচিয়ান আর্ণ* কবিতাটোত কিদৰে কবিয়ে শিল্পবস্তুৰ জয়গান ঘোষণা কৰিছে? (৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

৩.৪.৪ কবিতাটোৰ ৰচনাশৈলী

প্রাচীনকালত বাদ্যৰ সংগত কৰিবলৈকে প্রশস্তি কবিতাসমূহ ৰচনা কৰা হৈছিল। 'Ode' শব্দটো মূলতঃ গ্রীক শব্দ। ইয়াৰ অর্থ হৈছে 'to praise or glorify an event or individual describing nature intellectually as well as emotionally. অৱশ্যে প্রাচীন প্রশস্তি কবিতাৰ ৰচকসকলে প্রয়োগ কৰা শৈলী কীট্চকে আদি কৰি ৰোমাণ্টিক যুগৰ অন্যান্য কবিয়ে অনুসৰণ নকৰি তাৰ সংস্কাৰ সাধন কৰি প্রশস্তি কবিতাৰ ৰচনাশৈলীলৈ নতুনত্ব আনিছিল। ৰোমাণ্টিক যুগৰ প্রশস্তি কবিতাসমূহ ৩০ শাৰীৰ পৰা ৩০০ শাৰীৰ ভিতৰত শেষ হৈছিল। ৰোমণ্টিক যুগৰ প্রখ্যাত প্রশস্তি কবিতা ৰচকসকলৰ ভিতৰত ইংৰাজ কবি জন কীট্চ অন্যতম। তেওঁ ৰচনা কৰা প্রশস্তি কবিতা কেইটাৰ বৈশিষ্ট্যপূর্ণ দিশ এইয়ে যে সিবিলাকত সৌন্দর্য আৰু সংগীতৰ মধুৰ সংগম ঘটিছে।

ৰোমাণ্টিক যুগৰ অন্যান্য কবিৰ দৰে কীট্চেও কল্পনা শক্তিক যথেষ্ট গুৰুত্ব দিছিল। তেওঁৰ সৰহ সংখ্যক কবিতাত দৃশ্যমান জগত আৰু জাগতিক বস্তুৰ প্রতি থকা তেওঁৰ মোহ ফুটি উঠিছে। চর্ম চক্ষুৰ উপভোগ্য সেই ইন্দ্রিয়গ্রাহ্য অনুপম সৌন্দর্যৰ আকৰ আৰু তাৰ বিৱৰণত কবি কীট্চ সিদ্ধহস্ত। *অ'ড অন এ গ্রেচিয়ান আর্ণ*কবিতাটোত

উদ্ধৃত "Thou still unravish'd bride of quietness, Thou foster child of silence and slow timeৰ 'Unravish'd bride of quietness"-এ গ্রেচীয় ভস্মাধাৰটোৰ নীৰৱতাক অনিন্দ্যসুন্দৰী কইনা বুলি সম্বোধন কৰা কথাৰ পৰাই কবিকল্পনাই যি চৰম বিন্দু লাভ কৰিছে তাৰ উমান পোৱা যায়। তাক গতিময় ৰূপ প্রদান কৰি ত্বৰান্বিত কৰি তুলিছে প্রথম স্তবকৰ সেইকেইটা শাৰীয়ে য'ত জাগতিক দেহ সর্বস্ব প্রেমৰ তাড়নাত কেইটামান পুৰুষৰ প্রতিমূর্তিয়ে নাৰী প্রতিমূর্তি কিছুমানক অনুসৰণ কৰিছে আৰু নাৰী প্রতিমূর্তিয়ে নিজকে অনুসৰণকাৰী পুৰুষৰ পৰা ৰক্ষা কৰিবলৈ পলায়ন কৰিছে। পুৰুষ আৰু প্রকৃতিৰ এই শেষ হৈয়ো শেষ নোহোৱা মিলন স্পৃহা চিৰ শাশ্বত, ইয়াৰ কোনো শেষ নাই। এই সত্যটোকে যেন ভস্মাধাৰটোত চিত্রিত হোৱা নৰ-নাৰীৰ ৰতিমূর্তিকেইটাই দর্শাইছে।

দৃষ্টিৰ লগত শ্রৱণ শক্তিৰ সংমিশ্রণ ঘটিলে সৌন্দর্যানুভূতিয়ে কর্ণেন্দ্রিয়ৰ মাধ্যমেদি হিয়াৰ মর্মস্থলত প্রৱেশ কৰে। এইদৰে হৃদয় সংবেদী ভাৱনাত উপজা কল্পচিত্রই সংবেদী পাঠকৰ মনত সংগীতৰ লহৰ তোলে। বাহ্যিক উৎসৰ পৰা অহা সংগীত মধুৰ ধ্বনি শুনি সকলো মোহিত হয়। সেইটো স্বাভাৱিক। পিছে কবি কল্পনা বাস্তৱ জগতৰ পৰিসীমাতে আবদ্ধ নহয়। কবি এক নিৰন্তৰ অন্বেষণকাৰী। তেওঁৰ অন্বেষণৰ অন্ত নাই। সেয়েহে কীট্‌চৰ অন্বেষণকাৰী মনে বাহ্যিক জগতৰ সিপাৰৰ ৰূপ কাননত নিনাদিত হোৱা সংগীতৰ ধ্বনি শুনিবলৈ পাইছিল। তেওঁ প্রত্যক্ষ কৰা ভস্মাধাৰটোত চিত্রিত হোৱা বাঁহী বাদনৰ চিত্রটোৱে তেওঁৰ খেয়ালী মনলৈ অনা অনুভূতিক সতেজ কৰি তাক কাব্য ৰূপ প্রদান কৰিছে—

"Heard melodies are sweet, but those unheard
Are sweeter; therefore, ye soft pipes, play on :"

অ'ড অন এ গ্রেচিয়ান আর্ণ বিৰোধাভাস আৰু বৈপৰীত্যক ভিত্তি কৰি সৃষ্টি হোৱা কাব্যকৃতি। এই বিৰোধাভাস আৰু বৈপৰীত্য কবিতাটোৰ এইকেইটা দিশত পৰিলক্ষিত হয়, যেনে—ভস্মাধাৰটোত গোট মৰা প্রতিকৃতিসমূহ আৰু গতিশীল জীৱন চিত্রই সৃষ্টি কৰা অসামঞ্জস্য, মৰণশীল আৰু পৰিৱর্তনশীলৰ বিপৰীতে অমৰ আৰু স্থায়ী, অংশগ্রহণৰ বিপৰীতে পর্যবেক্ষণ আৰু জীৱনৰ বিপৰীতে কলা। কবিতাটোৰ প্রত্যেকটো স্তবকত এই বৈপৰীত্য পৰিস্ফুট হয়। আটাইতকৈ গুৰুত্বপূর্ণ কথাটো হ'ল এই বৈপৰীত্যৰ মাজেদি কবিয়ে জাগতিক বস্তুৰ ক্ষণস্থায়ীত্ব আৰু শিল্পকর্মৰ স্থায়ীত্বৰ কথা ঘোষণা কৰিছে।

৩.৪.৫ কঠিন শব্দৰ টোকা

1. Unravish'd– সময়ৰ কঠোৰ আঘাতেও যাৰ মনোহাৰিত্ব ম্লান কৰিব নোৱাৰে।
2. Bride of quietness– 'এটা নির্বাক পৰিস্থিতিৰ লগত বিবাহপাশত আবদ্ধ হোৱা।

3. Silence and slow time– ইয়াৰ অর্থ হৈছে সুদীর্ঘ নীৰৱতা।
4. Sylvon-Silvanus– গ্রামীণ, লেটিন Silvanusৰ অর্থ বনভূমি।
5. Historian– ইয়াত Sylvan-ৰ লগত জড়িত Historian শব্দই ভস্মাধাৰটোক বুজায় য'ত অতীতৰ গ্রাম্য জীৱনত সংঘটিত হোৱা দৃশ্যৰাজিৰ অন্তর্ভুক্তি হয়।
6. Flowery tale– ভস্মাধাৰত থকা প্রতিকৃতিবোৰৰ কাষবোৰ পুষ্পসজ্জাৰে আগুৰা।
7. Leaf fring'd legend– ভস্মাধাৰত থকা প্রতিকৃতিবোৰক আগুৰি থকা পত্র সজ্জা।
8. Haunt– কবিতাটোত এই শব্দটোৱে পৌৰাণিক গাথা বা কিংবদন্তীটোত থকা নায়ক চৰিত্রটোক নির্দেশ কৰিছে। শব্দটোৰ আক্ষৰিক অর্থটো হৈছে— জয়াল, ভূতে বাহ লোৱা। কবিতাটোৰ প্রসংগত আমি ইয়াকে ক'ব পাৰো যে ভস্মাধাৰটোত থকা সেই বিশেষ প্রতিকৃতিটোৱে প্রত্যক্ষদর্শীসকলৰ মনত নায়ক চৰিত্রটোৰ অশৰীৰী উপস্থিতিৰ কথা বাৰে বাৰে সোঁৱৰাই থাকে।
9. Shape– এই শব্দটোৱে ভস্মাধাৰটোৰ মনোমোহক আকাৰটোৰ প্রতি আমাৰ দৃষ্টি নিবন্ধ কৰাইছে।
10. Of details... both– এই প্রশ্নটো কৰা হৈছে যাৰ উত্তৰ কল্পনাৰ ওপৰত এৰি দিয়া হৈছে।
11. Temple– থেচালি (Thessaly) নামৰ ঠাইত অৱস্থিত এটা উপত্যকা য'ত লোক বা গ্রাম্য জীৱনভিত্তিক কবিতা ৰচিত হৈছিল। ভার্জিলৰ Georgies-ত ইয়াৰ উল্লেখ আছে। সম্ভৱতঃ কীট্‌চে ভার্জিলৰ এই বিশেষ ৰচনা পঢ়িছিল।
12. Arcady– ধ্রুপদী সাহিত্যত উল্লেখ থকা এখন গ্রাম্যাঞ্চলৰ কথা।
13. Maidens loth– যুৱতীকেইগৰাকীয়ে তেওঁলোকক তেওঁলোকৰ প্রেমিক কেইজনে অনুসৰণ কৰাতো ভাল পোৱা নাই। তেওঁলোকৰ সেই অনিচ্ছা দেখি প্রেমিককেইগৰাকীয়ে তেওঁলোকক অনুকৰণ কৰিবলৈ আৰু অধিক উৎসাহিতহে হৈছে।
14. Pipes and timbrels– ইয়াত বলি উৎসর্গাৰ বাবে আগবঢ়া সমদলটোৱে বজাই যোৱা বাঁহী আৰু ঢোলৰ নিচিনা বাদ্যৰ কথা কোৱা হৈছে। ইয়াৰ প্রয়োগ প্রশস্তি কবিতাটোৰ চতুর্থ স্তবকত আছে।
15. Happy boughs– ইয়াত চিৰসেউজ অর্থত ব্যৱহৃত হৈছে।
16. Spring– ভস্মাধাৰটোত থকা গছবোৰত চিৰ বসন্ত বিদ্যমান।
17. Unwearied– কেতিয়াও পৰিশ্রান্ত নোহোৱা।
18. Still to be enjoy'd– প্রাপ্তিৰ আনন্দতকৈ ইস্পিত লক্ষ্যৰ ফালে ধাবমান হওঁতে যি আমেজ আৰু আনন্দ অনুভূত হয়, তাৰ পৰা লাভ কৰা ৰমণীয় অনুভৰ (ইয়াত) প্রেমিকে প্রেয়সীৰ দৈহিক সান্নিধ্য লাভ কৰি অনুভৰ কৰা শাৰীৰিক তৃপ্তিৰ মাদকতাতকৈ অধিক বেছি।

19. Mysterious– ৰহস্যময়ী।
20. Pious morn– এইটো এটা পাগান খণ্ডবাক্য যাৰ অর্থ ধর্মীয় উৎসৱ।
21. Trodden weed– মানুহৰ ভৰিৰ গচকত মৰহি যোৱা বন।
22. Cold Pastoral– মার্বলত খোদিত হোৱা এটা বনগীত।
23. Other woe– ইয়াত কবিয়ে ব্যক্তিগত দুখানুভূতিক বিশ্বজনীন দুখানুভূতিলৈ পৰিৱর্তন কৰিছে। তেওঁৰ দৃষ্টিত পৰৱর্তী প্রজন্মসমূহৰ দুখ-দুর্দশাবোৰৰ নীৰৱ দর্শক হৈ ৰ'ব সেই ভস্মাধাৰটো।

চিন্তা-চর্চা কৰক—৩.২

কীট্চৰ উল্লেখযোগ্য কাব্য কৃতিসমূহৰ আলোচনাৰ মাজেদি তেওঁৰ মধ্যযুগীয় প্রীতি আৰু হেলেনীয় (গ্রীক) সভ্যতা-সংস্কৃতিৰ প্রতি থকা দুর্বলতা ব্যক্ত কৰক।

৩.৫ কবি হিচাপে জন কীট্চৰ মূল্যায়ন

ইংৰাজী ৰোমাণ্টিক সাহিত্যত সৌন্দর্যৰ আজীৱন সাধক আৰু উপাসক জন কীট্চে এটা অকাব্যিক পৰিৱেশত থাকি ডাঙৰ-দীঘল হৈছিল। পিছে এই ক্ষণ জন্মা কবিগৰাকীয়ে অন্তৰাত্মাৰ আহ্বানতেই যেন মহৎ অন্বেষণ কৰি পার্থিব পৰিধি চেৰাই গৈ অপার্থিব, অলৌকিক পৰিমণ্ডলত পৰিভ্রমণ কৰি ৰোগ শোকেৰে তাপিত সাংসাৰিক মানুহৰ জীৱনলৈ কাব্য দেৱীৰ সাধনাই যে তাপিত মানৱ আত্মাক সৌন্দর্যৰ বিমল আভাৰে বিধৌত কৰি পৰম তৃপ্তি আৰু আহ্লাদ প্রদান কৰিব পাৰে সেই সত্য আৱিষ্কাৰ কৰিছিল। তেওঁৰ সেই অন্বেষণৰ পৰা এইটো বুজা যায় যে পার্থিব, পঞ্চভূতেৰে নির্মিত সৌন্দর্যৰ আকৰৰ তুলনাত অপার্থিব, অন্তৰাত্মাই অনুভূত কৰা সৌন্দর্যবোধ আৰু তাৰ স্থিতিহে চিৰস্থায়ী, যুগমীয়া। অপ্রিয় সত্য এইটোৱেই যে এই গৰাকী মহান কবিৰ গুণ-গৰিমা তেওঁৰ জীৱিত কালত উচিত ভাবে মূল্যায়ন কৰা নহ'ল। সমালোচনাৰ শক্তিশেলে তেওঁক থকা সৰকা কৰিছিল। নিৰুৎসাহজনক পৰিৱেশ পৰিস্থিতিয়ে তেওঁৰ কবি সত্তাক হাজাৰ চেষ্টা কৰিও অৱৰুদ্ধ কৰিব নোৱাৰিলে। তেওঁৰ অদম্য মানসিক বলৰ বাবে এইয়া সম্ভৱ হৈছিল। জন কীট্চৰ কর্মৰাজিক মূল্যায়ন কৰা সমালোচকসকলে বিভিন্ন দৃষ্টিকোণৰ যোগেদি তেওঁৰ কাব্য প্রতিভাৰ মূল্যায়ন কৰিছে—

- ইংৰাজী কাব্য পৰম্পৰাত জন কীট্চ সেইগৰাকী কবি আছিল যিয়ে স্ব-সৃষ্টি (self creation) কৰিবলৈ সাহস কৰিছিল। তেওঁ নিজৰ ভুলবোৰৰ পৰা শিকিছিল আৰু গুণীজনৰ পৰা নজনা কথাটো জানি বুজি ল'বলৈ কণমাত্রও কুণ্ঠাবোধ কৰা নাছিল। তেওঁ নিজৰ প্রত্যেকটো সৃষ্টিক মহৎ শিল্পকর্ম বুলি ভাবি আগবাঢ়িছিল। সেই একাগ্রতাই তেওঁৰ বাবে সফলতাৰ চাবিকাঠি আছিল। তেওঁৰ বিখ্যাত আধৰুৱা কাব্যকর্ম *Hyperion*ৰ মাজেদি তেওঁৰ সৃষ্টিশীল মনৰ দূৰ দিগন্তৰ উমান পোৱা

যায়। মন কৰিবলগীয়া যে এক মহাকাব্যিক বিষয়বস্তুক আধাৰ হিচাপে লৈ কীট্চে এই মহান কাব্য ৰচনাৰ কাম আৰম্ভ কৰিছিল। ইয়াত পু�ৰণি চাম জ্যেষ্ঠ দেৱ-দেৱীৰ মাজত সংঘটিত সংঘাতৰ বৰ্ণনা আছে। এপ'ল' সেই দেৱতাসমূহৰ ভিতৰত অন্যতম আছিল। তেওঁৰ সেই কাব্যত শৈলী আৰু ৰচনাৰীতিৰ ফালৰ পৰা মিলটনৰ *Paradise Lost*-ৰ প্ৰভাৱ পৰিছিল। অৱশ্যে তেওঁৰ কাব্যখনৰ বিস্তাৰৰ লগে লগে মিলটনীয় ৰচনাৰ তেজোদীপ্ততা আৰু আবেগ প্ৰৱণতাৰ ঠাইত বিশ্বাসযোগ্যতা আৰু মনোগ্ৰাহী ৰূপ পৰিলক্ষিত হয়। প্ৰণিধানযোগ্য যে কাব্যখন আগবঢ়াৰ লগে লগে কীট্চে অপূৰ্ব দক্ষতাৰে কাব্যশৈলী আৰু ৰচনা ৰীতিক নিজৰ আয়ত্বাধীন কৰিছিল। কীট্চে *Hyperion* ৰচনা কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰোতে নিজৰ বিষয়ে এটা গম্ভীৰ ভৱিষ্যৎবাণী কৰিছিল— "I think I shall be among the English poets after my death."

কীট্চে তেনেকৈ কোৱা ৬০ বছৰৰ পাছত প্ৰখ্যাত সমালোচক মেথিউ আৰ্ণল্ডে তেওঁৰ সেই ভৱিষ্যৎবাণীৰ যথাৰ্থতা প্ৰতিপন্ন কৰিছিল।

- তেওঁ ৰচনা কৰি থৈ যোৱা প্ৰশস্তি কবিতাকেইটাত বৌদ্ধিক অন্তৰ্দৃষ্টি আৰু সংবেদনশীলতাৰ অপূৰ্ব সমাহাৰ ঘটিছে। হৃদয় সংবেদী ভাবৰাশিৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা তেওঁৰ বিখ্যাত Ode কেইটাই যি অন্তৰস্পৰ্শী অনুভূতি প্ৰদান কৰিব পাৰিছিল, সিয়ে ৰসগ্ৰাহী পাঠকক গভীৰভাৱে প্ৰভাৱিত কৰিছিল। অৱশ্যে তাৰ কাৰণো নথকা নহয়। অনুভূতিৰ তপত উমেৰে সিক্ত সেই ভাবৰাশি এনে এগৰাকী অভিজ্ঞতাপুষ্ট ব্যক্তিৰ কাপৰ পৰা নিগৰি ওলাইছিলে, যাৰ অভিজ্ঞতাক মূল্যায়ন কৰাৰ ক্ষমতা অন্য দহজন লোকতকৈ অধিক। নিঃসন্দেহে কীট্চৰ কবিতাৰ প্ৰত্যেকটো শাৰী ইমানেই ঐশ্বৰ্যময় আছিল যে তাত অলপো উকা শব্দৰ বাবে স্থান নাছিল। প্ৰত্যেকটো মাণিক খচিত শব্দত নিহিত থকা অৰ্থই তেওঁৰ কাব্যকৃতিক অপৰূপ মাধুৰ্য প্ৰদান কৰিছিল। কীট্চৰ আলোচক Fred Inglis-ৰ এই কথা স্বীকাৰ নকৰি নোৱাৰি।
- কীট্চৰ কবিতাত আমি জীৱনৰ একো একোটা মুহূৰ্তৰ প্ৰত্যক্ষ বিৱৰণ পাওঁ। সেই জীৱন চৰাচৰ প্ৰকৃতি জগতক কেন্দ্ৰ কৰি ঘূৰি আছে। বৰ্তমানৰ মুহূৰ্তটোত বিচাৰি পোৱা আনন্দ, তাৰ সৌন্দৰ্যক গ্ৰহণ কৰা মানসিক উল্লাস আৰু সেই ভাৱনাত বিচৰি পোৱা স্বৰ্গীয় অনুভূতি— এই সকলোবোৰে সম্মিলিতভাৱে বাস্তৱিক জীৱনৰ দুখ-কষ্ট পাহৰাই ৰাখে। আলোচক ষ্টপফ'ৰ্ড এ ব্ৰুকৰ কথাৰ আঁত ধৰি কীট্চৰ এই অননুকৰণীয় প্ৰতিভা তেওঁৰ বিখ্যাত প্ৰশস্তি কবিতা Ode to a Nightingale-ৰ মাজেদি প্ৰকাশ পোৱা দেখা যায়—

  "The weariness, the fever, and the fret
  Here, where men sit and hear each other groan;
  Where palsy shakes a few, and, lost grey hairs,
  Where youth grows pale, and spectre-thin and dies;"

- কীট্চৰ কাব্য প্ৰতিভা বিকাশৰ কেইবাটাও গুৰুত্বপূৰ্ণ স্তৰ পৰিলক্ষিত হয়। এইগৰাকী অমিত প্ৰতিভাশালী কবিয়ে কাব্য দেৱীৰ কৃপাধন্য হৈ সৃষ্টিৰ বীজ সিঁচি দিবলৈ এনে এখন ক্ষেত্ৰ বাচি লৈছিল যিখন তেওঁৰ মানসসৃষ্ট ক্ষেত্ৰ। তেওঁ বাস কৰা বাস্তৱিক জগত আৰু মুখামুখি হোৱা বাস্তৱ পৰিস্থিতিৰ পৰা এইখন জগত বহুত নিলগত। মন কৰিবলগীয়া যে সেই সময়ছোৱাৰ অন্যান্য ৰোমাণ্টিক কবিৰ ৰচনাত পৰোক্ষভাৱে তেওঁলোকে বাস কৰা সমাজখন আৰু সমাজ জীৱনত সংঘটিত হোৱা পৰিৱৰ্তনসমূহৰ প্ৰভাৱ পৰিছিল। কিন্তু কীট্চে তেওঁৰ ৰচনাৰ পৰা সেইখন সমাজ বা তাৰ পৰিৱেশ-পৰিস্থিতিসমূহক নিলগাই ৰাখিছিল। তেওঁ এক নিজস্ব কাব্যানুকূল পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰি লৈছিল। তেওঁৰ কাব্য সৃষ্টিৰ আঁৰত ক্ৰিয়াশীল এই বিশিষ্ট দিশটোৰ কথা ক'টহপ নামৰ আলোচক গৰাকীয়ে এইদৰে আলোচনা কৰিছে—

  চিৰাচৰিত প্ৰকৃতি বন্দনাৰ যি আধ্যাত্মিক ৰূপ আৰু ৰৰ্ডছৱৰ্থে নিজৰ কাব্যত অনুসৰণ কৰা পৌৰাণিক গ্ৰীক বহু ঈশ্বৰবাদৰ পৰা কীট্চ ফালৰি কাটি আহিছিল। তেওঁ প্ৰকৃতিক সত্য আৰু সুন্দৰ ৰূপত বন্দনা কৰিছিল, যি ইন্দ্ৰিয়গ্ৰাহ্য ৰূপৰ মাজেদিয়েই তেওঁ প্ৰকৃতিৰ সুন্দৰ ৰূপৰ লগত আত্মিক স্তৰত সন্মিলিত হ'ব পাৰিছিল। দ্বিতীয়তে, কীট্চে নৱজাগৰণৰ ধ্ৰুপদী ধাৰাটোৱে বহন কৰা সাহিত্যকলাক ৰোমাণ্টিক স্তৰৰ শিল্পী কলাৰ লগত সংযোজিত কৰি অপূৰ্ব শিল্পকৰ্ম সৃষ্টি কৰিছিল। তৃতীয়তে, অভিজ্ঞতাই কীট্চক পৰিশোধন আৰু পৰিশীলনৰ মাধ্যমেদি কাব্য প্ৰসিদ্ধিৰ এনে এটা স্তৰলৈ উন্নীত কৰাইছিলে য'ত তেওঁৰ সৃষ্টিশীল পাৰদৰ্শিতাৰ পূৰ্ণ স্ফূৰণ ঘটিছিল।

  এইদৰে সুন্দৰৰ আজীৱন পূজাৰী জন কীট্চৰ ৰচনাত প্ৰকৃতিৰ ৰূপ সুষমাই ইন্দ্ৰিয়গ্ৰাহ্য অনুভূতিৰ স্তৰৰ পৰা পাৰমাৰ্থিক স্তৰলৈ গতি কৰিছে আৰু ৰসগ্ৰাহী পাঠকে চৰ্মচক্ষুৰ সিপাৰত অৱস্থিত অমৰ শিল্প ৰূপৰ অনুভূতি লাভ কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছে। শব্দৰ লালিত্য আৰু ভাবৰ গীতিময় মধুৰ প্ৰকাশে কীট্চৰ কবিতাসমূহক এক বিশেষ গুণমান প্ৰদান কৰিছে। তাৰ লগতে তেওঁৰ অতুল্য কল্পনা শক্তিয়ে তেওঁৰ হেলেনীয় (Hellenism) প্ৰীতিৰ যি পৰাকাষ্ঠা স্পৰ্শ কৰিছে, সেয়া হয়তো হেলেনীয় সভ্যতা-সংস্কৃতিৰ লগত ওতঃপ্ৰোতভাৱে তেজৰ সম্পৰ্ক থকা কবি শিল্পকাৰৰ বাবেহে সম্ভৱ। অথচ জন কীট্চ এগৰাকী ইংৰাজ হৈয়ো যিভাৱে প্ৰাচীন গ্ৰীক পৰম্পৰাক আয়ত্ব কৰি লৈছিল সেয়া প্ৰসংসনীয়।

  কাব্য কোলাত পাৰ কৰা বেছিভাগ সময়ত কীট্চে প্ৰকৃতিৰ ঐশ্বৰ্যময় ৰূপ-ৰস পান কৰাতে মন নিবিষ্ট কৰি ৰাখিছিল। এই কাৰ্যই তেওঁৰ কল্পনাৰ পৰিধি ব্যাপক কৰি তাৰ পূৰ্ণ স্ফূৰণত সহায় কৰিছিল। পিছে বাস্তৱ সমাজ আৰু সমস্যাৰ পৰা তেওঁ ক্ৰমশঃ আতৰি গৈছিল। বাস্তৱৰ পৰা লোৱা তেওঁৰ এই 'স্ব-নিৰ্বাসনে' তেওঁৰ বহুধা বিভক্ত কলা-প্ৰতিভা বিকাশৰ কিছু প্ৰতিবন্ধকতাৰ সৃষ্টি নকৰাকৈ থকা নাছিল। তেওঁৰ এই পলায়নবাদী মনোভাবৰ বাবে তেওঁ বাস্তৱ জগত আৰু

কাল্পনিক জগতৰ মাজত সমন্বয় সাধনত ব্যর্থ হৈছিল। অহৰহ তেওঁৰ মন মধ্যযুগীয় কথা-কাহিনী আৰু হেলেনীয় পৰম্পৰাৰ ফালে ঢাল খাই আছিল। সেইবাবে ৰৰ্ডছৱর্থৰ কবিতাত ফুটি উঠা সৰল চহা জীৱন বা বাস্তৱ সমস্যাৰ প্রতি মানুহৰ যি অনুকম্পা আৰু সূক্ষ্ম মানৱীয় অনুভূতি কীট্চৰ কবিতাত সেয়া বিৰল। অৱশ্যে ইন্দ্রিয়গ্রাহ্য অনুভৱ উপলব্ধিৰ মাজেৰে লাভ কৰা সৌন্দর্যানুভূতি আৰু শিল্প ৰূপৰ অমৰত্ব কীট্চৰ কবিতাত যি কলাত্মক ৰূপত উদ্ভাসিত হৈছে, আন কোনো কবিৰ কবিতাত সেই ৰূপে উপস্থাপিত হোৱা নাই। এই ক্ষেত্রত কবি জন কীট্চ এক আৰু অদ্বিতীয়।

৩.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- এই অধ্যায়টিৰ অধ্যয়নে আপোনাক ইংৰাজী ৰোমাণ্টিক সাহিত্যৰ অন্যতম শ্রেষ্ঠ সৌন্দর্যৰ উপাসক কবি জন কীট্চৰ জীৱনৰ বিচিত্র অভিজ্ঞতাৰ লগত পৰিচিত কৰালে।
- কীট্চৰ কাব্য জীৱনৰ পাতনি আৰু বিভিন্ন সময়ত সমালোচনা ৰূপী বাধাই কিদৰে তেওঁৰ সংবেদী প্রাণত আঘাত সানিছিল তাৰ লেখ পালে।
- কীট্চৰ কাব্য কৃতিৰ মাজত নিহিত তেওঁৰ মধ্যযুগীয় প্রীতি আৰু হেলেনীয় (গ্রীক) সভ্যতা-সংস্কৃতিৰ প্রতি থকা দুর্বলতা কিদৰে তেওঁৰ কেইবাটাও লেখত ল'বলগীয়া কাব্য কৃতিৰ মূল প্রেৰণা ৰূপে ভাস্বৰ হৈ ৰ'ল তাৰ আভাস পালে।
- কীট্চে নিজৰ কাব্য ৰচনাৰ মাজেদি নিজৰ জীৱন দর্শন প্রকাশ কৰিছে। সুন্দৰৰ আজীৱন উপাসক কীট্চৰ বাবে সুন্দৰেই সত্য। সুন্দৰক নিজৰ হৃদয়ত চিৰস্থায়ীভাৱে স্থাপন কৰিবলৈ হ'লে প্রয়োজন এক সংবেদী, স্পর্শকাতৰ মন আৰু দৃষ্টি থাকিব লাগিব জাগতিক বা পার্থিক জগতখনৰ সিপাৰত। তেতিয়াহে প্রকৃত সুন্দৰ বা সৌন্দর্যৰ অনুভূতি হ'ব।
- প্রশস্তি কবিতাৰ ৰচক ৰূপে জন কীট্চ ইংৰাজী সাহিত্যৰ অদ্বিতীয়। অধ্যায়টোত প্রশস্তি কবিতাৰ লক্ষণসমূহ *অ'ড অন এ গ্রেচিয়ান আর্ণৰ* আলোচনাৰ মাজেদি প্রকাশ কৰা হৈছে।
- *অ'ড অন এ গ্রেচিয়ান আর্ণ* ইংৰাজী ৰোমাণ্টিক সাহিত্যৰ এটা বিখ্যাত প্রশস্তি কবিতা বা Ode শিল্প কলাৰ সৌন্দর্যৰ গৰিমা ঘোষণা কৰাৰ ক্ষেত্রত কীট্চে এই কবিতাটোৰ মাজেদি বিশ্ব জনতাক এক মহৎ উপলব্ধিৰ লগত চিনাকি কৰাইছে। সেয়া হৈছে যে যুগ যুগ ধৰি কলাৰ সৌন্দর্য অম্লান হৈ ৰয়। তাক জাগতিক ক্ষয় কার্যই ধ্বংস কৰিব নোৱাৰে।
- তদুপৰি বিভিন্ন সমালোচকৰ দৃষ্টিভংগীৰ আধাৰত কবি জন কীট্চৰ কাব্যৰ সমালোচনাৰ লগতো পৰিচিত হোৱাৰ সুযোগ লাভ কৰিলে।

৩.৭ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্রন্থ ঃ

১) বৰা, মহেন্দ্র (১৯৯৫) ঃ *ৰমন্যাসবাদ;* ডিব্রুগড় ঃ বনলতা।

ইংৰাজী গ্রন্থ ঃ

1) Abrams, M. H. and Harpham, G. G. (Ed.) (2007); *A Glossary of Literary Terms;* Thomson Wadsworth.
2) Bowra, M. (2008); *The Romantic Imagination;* New York : Oxford University Press.
3) Chandler, J. and Maureen N. M. (Ed.) (2008); *British Romantic Poetry;* New York : Cambridge University Press.
4) Cox Jeffrey, N. (Ed.) (2009); *Keats' Poetry and Prose;* New York : Norton and Company.
5) Kumar, S. K. (Ed.) (2007); *British Romantic Poets;* New Delhi : Attantic Publishers & Distributors (P) Ltd.
6) Sampson, G. (2006); *The Concise Cambridge History of English Literature;* New York : Cambridge University Press.

৩.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ জন কীট্চৰ জন্ম... ...তেওঁ পিত-মাতৃৰ পৰিচয়... ...তেওঁৰ ল'ৰালি কাল ... ...শিক্ষা জীৱন... ...কর্মজীৱন... ...সাহিত্য কৃতি... ...জীৱনৰ শেষ কাল... ...মৃত্যু।

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ কবি জন কীট্চৰ চমু পৰিচয়... ...তেওঁৰ কবিতাৰ সাধাৰণ বৈশিষ্ট্যসমূহ হৈছে ক্রমে— সৌন্দর্যৰ উপাসনা কীট্চৰ কাব্য ৰচনাৰ অন্যতম বৈশিষ্ট্য, প্রখৰ ইন্দ্রিয়জ সংবেদনৰ মর্মস্পর্শিতা তেওঁৰ কবিতাৰ অন্য এটা বৈশিষ্ট্য, গ্রীক সভ্যতা-সংস্কৃতিৰ প্রতি থকা কীট্চৰ দুর্বলতা অর্থাৎ কীট্চৰ গ্রীক প্রীতি, প্রশস্তি কবিতাৰ লেখৰ স্রষ্টা ৰূপে কীট্চৰ সবল স্থিতি, ৰোমাণ্টিক কবিতাৰ আটাইকেউটাৰ গুণৰ সমাহাৰ ঘটিছে কীট্চৰ কবিতাত।

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ *অ'ড অন এ গ্রেচিয়ান আর্ণ* কবিতাটোৰ মূল পাঠৰ চমু লেখ... ...কবিৰ শিল্প প্রেম আৰু কবিতাৰ বিষয়বস্তু ফুটি উঠা কবিৰ সেই শিল্প প্রীতি (কবিতাটোৰ

বিভিন্ন স্তৰকত ফুটি উঠা শিল্পৰ লগত জড়িত শাৰীৰ আধাৰত আলোচনা ভাগ আগবঢ়াব লাগিব)।

৩নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ *অ'ড অন এ গ্রেচিয়ান আর্ণ* কবিতাটোৰ মূল পাঠৰ চমু লেখ... ...পাঠৰ আধাৰত কবিতাটোৰ বিষয়বস্তুৰ চমু লেখ... ...মূল কবিতাটোৰ প্রথম আৰু পঞ্চম স্তৰকৰ কেইটামান বিশেষ শাৰীৰ আধাৰত কবিয়ে কিদৰে শিল্পবস্তুৰ জয়গান ঘোষণা কৰিছে তাৰ আলোচনা।

৩.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

প্রশ্ন নং ১ ঃ কবি জন কীট্চৰ জীৱন আৰু সাহিত্য কৃতিৰ বিষয়ে এটি আলোচনা প্রস্তুত কৰক।

প্রশ্ন নং ২ ঃ জন কীট্চৰ ৰচনাৰাজিৰ মূল্যায়ন আগবঢ়াওক।

প্রশ্ন নং ৩ ঃ প্রশস্তি কবিতা বা Ode-ৰ ৰচক হিচাপে ইংৰাজী ৰোমাণ্টিক সাহিত্যত কীট্চৰ স্থান নির্ণয় কৰক।

প্রশ্ন নং ৪ ঃ প্রকৃতিৰ বিভিন্ন উপাদানত কীট্চে প্রত্যক্ষ কৰা সৌন্দর্যৰ প্রকৃতি কেনেকুৱা?

প্রশ্ন নং ৫ ঃ ইন্দ্রিয়গ্রাহ্য সংবেদনশীলতা কীট্চৰ প্রায় ভাগ কবিতাৰ আত্মা স্বৰূপ—কেনেকৈ?

প্রশ্ন নং ৬ ঃ কীট্চৰ কাব্যকৃতিত মধ্যযুগীয় প্রীতি আৰু হেলেনীয় সভ্যতা সংস্কৃতিৰ মোহ দুটা অন্যতম দিশ— তেওঁৰ উল্লেখযোগ্য কাব্যকৃতিৰ আধাৰত এই লক্ষণ দুটাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

প্রশ্ন নং ৭ ঃ *অ'ড অন এ গ্রেচিয়ান আর্ণ* কবিতাটোৰ বিষয়বস্তুৰ আধাৰত জন কীট্চৰ জীৱন দর্শন ব্যাখ্যা কৰক।

প্রশ্ন নং ৮ ঃ জন কীট্চৰ বাস্তৱ জীৱনৰ প্রভাৱ তেওঁৰ কাব্য জীৱনত পৰিছেনে?

প্রশ্ন নং ৯ ঃ পাঠ্য কবিতাটিৰ আধাৰত কবি হিচাপে কীট্চৰ এক মূল্যায়ন আগবঢ়াওক।

*** ***** ***

অধ্যায় ৪ ঃ ৰবার্ট ব্রাউনিং ঃ *এ গ্রামাৰিয়ান্‌চ ফিউনাৰেল*

অধ্যায় গাঁথনি

৪.১ উদ্দেশ্য

৪.২ পৰিচয়

৪.৩ ইংৰাজী কাব্য সাহিত্য আৰু ভিক্টৰীয় যুগ

৪.৪ ৰবার্ট ব্রাউনিং

৪.৪.১ জীৱনী

৪.৪.২ সাহিত্য কৃতি

৪.৫ *এ গ্রামাৰিয়ান্‌চ ফিউনাৰেল* (A Grammarian's Funeral)

৪.৫.১ মূল ইংৰাজী কবিতাটোৰ পাঠ

৪.৫.২ কবিতাটোৰ সাধাৰণ আলোচনা

৪.৫.৩ কবিতাটোৰ বিষয়বস্তু

৪.৫.৪ কবিতাটোৰ ৰচনাশৈলী

৪.৫.৫ কঠিন শব্দৰ টোকা

৪.৬ কবি হিচাপে ৰবার্ট ব্রাউনিঙৰ মূল্যায়ন

৪.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৪.৮ অধিক জানিবলৈ

৪.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

৪.১০ আৰ্হি প্রশ্ন

৪.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- ইংৰাজী কাব্য সাহিত্যত ভিক্টৰীয় যুগটোৱে কি ধৰণৰ গতি-প্রকৃতি প্রদান কৰিছিল তাৰ লেখ পাব
- ভিক্টৰীয় যুগৰ অন্যতম কবি ৰবার্ট ব্রাউনিঙৰ জীৱন আৰু কৃতীৰ লগত পৰিচিত হ'ব
- *এ গ্রামাৰিয়ান্‌চ ফিউনাৰেল* কবিতাটোৰ মূল পাঠভাগ পঢ়াৰ লগতে কবিতাটোৰ আলোচনা কৰিব পাৰিব
- *এ গ্রামাৰিয়ান্‌চ ফিউনাৰেল* কবিতাটোৰ বিশ্লেষণ আগবঢ়াব পাৰিব
- কবিতাটোৰ ৰচনাশৈলীৰ আভাস দিয়াৰ যোগেদি কবি ৰবার্ট ব্রাউনিঙৰ কাপৰ পৰা ওলোৱা এমুঠি নাটকীয় একোক্তি (Dramatic Monologue)ৰ লগত পৰিচিত হ'ব। এই ক্ষেত্রত ৰবার্ট ব্রাউনিং ইংৰাজী সাহিত্যৰ এগৰাকী অপ্রতিদ্বন্দ্বী কবি

- কবিতাটিৰ মূল আলোচনা ভাগৰ আঁত কবি ৰবার্ট ব্রাউনিঙৰ এক মূল্যায়ন আগবঢ়াব পাৰিব।

৪.২ পৰিচয়

এই পাঠ্য বিষয়ৰ প্রথমটো অধ্যায়ত আমি ইংৰাজী কাব্য সাহিত্যলৈ ৰোমাণ্টিক ধাৰাটোৱে কেনে ধৰণৰ পৰিৱর্তন কঢ়িয়াই আনিছিল তাৰ লেখ পালো। প্রচলিত ধ্রুপদী ধাৰাৰ কঠোৰ শৃংখলাৰ বিপৰীতে ৰোমাণ্টিক ধাৰাৰ আগমনে কাব্য জগতলৈ যেন মুকলি বতাহ এচাটিহে কঢ়িয়াই আনিছিল। ইংৰাজী সাহিত্যলৈ আগমন ঘটা এই নতুন বা চাটিয়ে সেই সময়ৰ পাঁচ গৰাকী ইংৰাজ কবিক বাৰুকৈয়ে অনুপ্রাণিত কৰিছিল। সেই কেইগৰাকী হৈছে ক্রমে উইলিয়াম ৱর্ডছৱর্থ, চেমুৱেল টেইলৰ ক'লৰিজ, জন কীট্‌চ, জর্জ গর্ডন বায়ন আৰু পার্চি বিছী শ্যেলী। তেওঁলোকৰ হাততেই ইংৰাজী ৰোমাণ্টিক কাব্যই শ্রেষ্ঠত্বৰ চৰম শিখৰত উপনীত হৈছিল। পিছে সময় আগবঢ়াৰ লগে লগে যুগ চিন্তাৰ পৰিৱর্তন ঘটিল। যিহেতু সাহিত্য সমাজৰ পৰা অবিচ্ছিন্ন, সেয়েহে সমসাময়িক ইংলণ্ডৰ পৰিৱর্তিত ৰাজনৈতিক ঘটনা-পৰিঘটনাই তাৰ সমাজ জীৱনক প্রভাৱিত কৰিলে। সেই প্রভাৱৰ প্রত্যক্ষ ফল পৰিস্ফুট হ'ল সমসাময়িক সাহিত্য সৃষ্টিসমূহত। সেই সময়চোৱাত ইংলণ্ডৰ ৰাজ সিংহাসনত আৰোহণ কৰা ৰাণী ভিক্টৰীয়াৰ নাম অনুসৰিয়েই পৰৱর্তী সময়ৰ সাহিত্যৰ সমালোচকসকলে সেই সময়ছোৱাত সৃষ্টি হোৱা সাহিত্য শ্রেণীক 'ভিক্টৰীয় যুগ'ৰ সাহিত্য কৃতি ৰূপে আখ্যা দি তাৰ সমালোচনা কৰিছিল। আলোচ্য অধ্যায়ত সন্নিবিষ্ট হোৱা কবিতা '*এ গ্রামাৰিয়ান্‌চ ফিউনাৰেল*' সেই সময়ৰ এগৰাকী লেখত ল'বলগীয়া কবি ৰবার্ট ব্রাউনিঙৰ এটা মনোৰম কবিতা। নাটকীয় একোক্তিৰ বিশিষ্ট স্রষ্টা ৰবার্ট ব্রাউনিঙৰ এই বিশেষ কাব্য কৃতিৰ মাজেদি তেওঁৰ কাব্য প্রতিভাৰ আলোচনা আগবঢ়োৱা হ'ল।

৪.৩ ইংৰাজী কাব্য সাহিত্য আৰু ভিক্টৰীয় যুগ

ফৰাচী বিপ্লৱে (১৭৮৯-১৭৯৯) সমগ্র পশ্চিমীয়া বিশ্বতে তুমুল আলোড়ণৰ সৃষ্টি কৰিছিল। সেই আলোড়ণৰ সুদূৰ প্রসাৰী প্রভাৱ সমসাময়িক ইংলণ্ডৰ বৌদ্ধিক পৰিমণ্ডলত নপৰাকৈ থকা নাছিল। ফৰাচী বিপ্লৱৰ সাম্য, মৈত্রী আৰু স্বাধীনতাৰ বাণীয়ে ইংৰাজী ৰোমাণ্টিক কবিতাৰ হোতা স্বৰূপ কবি উইলিয়াম ৱর্ডচৱর্থক অনুপ্রাণিত কৰিছিল। কিন্তু দীর্ঘম্যাদী সময়ত দেখা গ'ল যে ফৰাচী বিপ্লৱৰ মহান উদ্দেশ্য ভবা মতে সিদ্ধি নহ'ল। ইয়ে ফৰাচী বিপ্লৱৰ মূল আদর্শ বাস্তৱায়িত হোৱাত হেঙাৰ সৃষ্টি নকৰাকৈ থকা নাছিল। ইতিমধ্যে ১৭৭৯ চনৰ পৰা ১৮৫০ চনৰ ভিতৰত ইংলণ্ডৰ কৃষিভিত্তিক অর্থনীতি শিল্পকেন্দ্রিক অর্থনীতিলৈ পৰিৱর্তিত হ'ল। ইংলণ্ডৰ অর্থনৈতিক খণ্ডলৈ অহা এই পৰিৱর্তনে তাৰ সামাজিক গাঁথনিটোক জোকাৰি পেলালে। কাৰখানাসমূহৰ স্থাপনে এটা শ্রমিক শ্রেণীৰ সৃষ্টি কৰিলে। তাৰ লগে লগে সৃষ্টি হ'ল এক পুঁজিপতি শ্রেণী যিয়ে কাৰখানাসমূহ বা মিলসমূহ পৰিচালনা কৰিছিল। এই উদ্যোগিক জাগৰণক কেন্দ্র কৰিয়েই ইংলণ্ডৰ গ্রাম্যভিত্তিক সমাজ চহৰমুখী হৈছিল। ঔদ্যোগিক খণ্ডৰ উন্নয়ন আৰু তাৰ ব্যৱস্থাপনাৰ লগত জড়িত কাম-কাজৰ তত্ত্বাৱধান ল'বলৈ এক শ্রেণী উৎসাহী লোকৰ প্রয়োজন অনুভূত হৈছিল।

এই শ্ৰেণীটো সমাজত শিক্ষিত লোক ৰূপে পৰিগণিত হৈছিল। শিক্ষাৰ লগত বৌদ্ধিক পৰিশীলনৰ কথা জড়িত হৈ পৰে। ঊনবিংশ শতিকাৰ ইংলণ্ডত ৰাণী ভিক্টৰীয়াৰ সুদীৰ্ঘ শাসনকালত তেনে এটা উৎসাহজনক পৰিমণ্ডলৰ সৃষ্টি হৈছিল। এইগৰাকী ৰাণীৰ শাসনকালত ইংলণ্ডৰ সমগ্ৰ বাতাবৰণতো পৰিৱৰ্তন আৰু উন্নয়নৰ বতাহ বলিছিল। বৃটিছ সাম্ৰাজ্যৰ প্ৰসাৰ ঘটিছিল আৰু লগে লগে ইংলণ্ডৰ উদ্যোগ খণ্ড, সাংস্কৃতিক জীৱন, ৰাজনীতি, বৈজ্ঞানিক আৱিষ্কাৰ আৰু সামৰিক ক্ষেত্ৰৰ পৰিৱৰ্তনসমূহে সেই সময়ছোৱাৰ ইংলণ্ডৰ সামাজিক ইতিহাসক এক বিশেষ গতি প্ৰদান কৰিছিল। আলোচকসকলৰ কথাত সূৰ মিলাই ক'বলৈ গ'লে সেই যুগটোৰ প্ৰধান লক্ষণ হ'ল আপোচ-মীমাংসাৰ মনোবৃত্তি। বৈজ্ঞানিক ধ্যান-ধাৰণাৰ লগত প্ৰচলিত পৰম্পৰাগত ধৰ্মীয় বিশ্বাসৰ সংঘাতৰ সূত্ৰপাত হয়। কিন্তু ভিক্টৰীয় যুগে এনে সংঘাতমুখৰ পৰিস্থিতিৰ লগতো আপোচ কৰি ল'লে। থোৰতে ক'বলৈ হ'লে ভিক্টৰীয় যুগৰ উল্লেখযোগ্য লক্ষণসমূহ আমি এই দৰে উল্লেখ কৰিব পাৰো।

- বৈজ্ঞানিক ধ্যান-ধাৰণা আৰু পৰম্পৰাগত ধৰ্মীয় বিশ্বাসৰ মাজত হোৱা সংঘাত। ডাৰউইনৰ বিৱৰ্তনবাদৰ তত্ত্বটোৱে ইংলণ্ডৰ গীৰ্জাৰ লগত ডাৰউইনৰ সংঘাত ঘনীভূত কৰিছিল। তেতিয়ালৈকে সাধাৰণ মানুহৰ বিচাৰধাৰা আৰু বিশ্বাসবোধত ইংলণ্ডৰ গীৰ্জাৰ একক প্ৰভাৱ আছিল। কিন্তু প্ৰচলিত ধাৰণাবোৰৰ বিষয়ে নকৈ জাগ্ৰত হোৱা বাস্তৱভিত্তিক বিশ্লেষণাত্মক দৃষ্টিভংগীয়ে ধৰ্মৰ দোহাই দি সৰ্বসাধাৰণৰ ওপৰত একাধিপত্য বিস্তাৰ কৰি অহা ধৰ্মীয় প্ৰশাসনৰ ভেটি কঁপাই তুলিছিল।
- ভিক্টৰীয় যুগৰ অন্য এটা লক্ষণ হ'ল জীৱনৰ বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত শেষ কৰ্তৃত্বৰ স্বীকৃতি। ৰাজনৈতিক ক্ষেত্ৰত ৰাষ্ট্ৰ আৰু আইনৰ হাতত সেই শেষ কৰ্তৃত্ব ন্যস্ত আছিল। ধৰ্মৰ ক্ষেত্ৰত গীৰ্জা আৰু গাৰ্হস্থ্য জীৱনত পুৰুষ গৰাকীৰ হাতত। সেইদৰে ক'লা ছালৰ মানুহৰ ওপৰত বগা ছালৰ মানুহে প্ৰভূত্ব খটুৱাইছিল। এইদৰে ক্ৰমশঃ সমাজত এটা প্ৰভুত্ব খটুওৱা শ্ৰেণী আৰু আন এটা অধীন শ্ৰেণীৰ সৃষ্টি হৈছিল। এই বিভাজনে ব্যক্তিৰ মানসিকতাকো প্ৰভাৱিত কৰিছিল। নাৰীৰ ব্যক্তিত্ব হননক ভিক্টৰীয় ইংলণ্ডৰ এক অতি পৰিশীলিত শিল্পকলা বুলি সমালোচকসকলে কৈ গৈছে।
- এই যুগৰ তৃতীয়টো লক্ষণ হৈছে প্ৰথাগত নীতিবোধৰ প্ৰতি গভীৰ আনুগত্য। এই আনুগত্যবোধ সাহিত্যলৈকো প্ৰসাৰিত হৈছিল। অৱশ্যে এই নীতিবোধ বা নৈতিকতাৰ আচাৰ সামাজিক জীৱনত প্ৰদৰ্শন কৰা কপট শিষ্টাচাৰ মাত্ৰ আছিল। বৰঞ্চ প্ৰকৃত ছবিখন সম্পূৰ্ণ বিপৰীত আছিল। বাস্তৱ ক্ষেত্ৰত এই নীতিবোধ পালনৰ দ্বাৰা নহয়, বৰঞ্চ অতিক্ৰমণহে 'সন্মানিত' হৈছিল। সমালোচকৰ কথাত সূৰ মিলাই ক'বলৈ গ'লে কপট, শালীনতা, দৃষ্টিকটু আত্মতৃপ্তি আৰু ভণ্ড নীতিবোধেই আছিল ভিক্টৰীয় যুগৰ প্ৰকৃত জীৱনধাৰা স্বৰূপ।
- অন্তঃসাৰশূন্যতা এই যুগৰ অন্য এটা চকুত লগা লক্ষণ। বাহ্যিক দৃষ্টিত এই যুগটো বিশাল। ন ন বৈজ্ঞানিক আৱিষ্কাৰে যুগটোৰ গৰিমা বঢ়াইছিল। কিন্তু প্ৰায়োগিক ক্ষেত্ৰত সেই আৱিষ্কাৰে সমাজৰ মানসিকতালৈ মহৎ ৰূপান্তৰ আনিব নোৱাৰিলে। মহত্ত্ব, শঠতা, প্ৰাচুৰ্য, দাৰিদ্ৰ্য, বিলাসী জীৱন চিন্তা আৰু দুৰ্নীতিৰ এক অদ্ভুত সংমিশ্ৰণ

ঘটিছে ভিক্টৰীয় যুগত। যুগটোৰ এক জীৱন্ত চিত্ৰ দাঙি ধৰি প্ৰখ্যাত জীৱনী লেখক লিটন ষ্ট্ৰেচীয়ে লিখি গৈছে—

"এক বৰ্বৰতা আৰু কপট শালীনতাৰ, মহত্ত্ব আৰু সস্তীয়া জীৱনবোধৰ, পৰিতৃপ্তি আৰু নিৰুপায় হতাশাৰ যুগ; এটা যুগ, যেতিয়া প্ৰতিটো বস্তুৱেই আৱিষ্কৃত হৈছিল আৰু একোৱেই পৰিজ্ঞাত হোৱা নাছিল; এটা যুগ যাৰ ৰেখা ৰূপটো আছিল বিশাল আৰু বিস্তাৰিত ৰূপটো জঘন্য; যেতিয়া বাষ্প-নলীবোৰৰ পৰা ওলোৱা ধোঁৱাৰ কুণ্ডলীয়ে চাৰিওফালৰ কুঁৱলীৰ লগত দুৰ্বলভাৱে অৰিয়াঅৰি লগাইছিল, যেতিয়া নৈশ ভোজনৰ সময় দুই বজাৰ পৰা ছয় বজালৈ যিকোনো ঘণ্টাতে নিৰূপিত হৈছিল; যেতিয়া চীন দেশীয় লতাৰ সোমৰস পান কৰাৰ দস্তুৰ আছিল নিৰ্দিষ্ট সময়ৰ মূৰকত মস্ত গিলাচত একোপালিকৈ; যেতিয়া ওপৰ মহলাৰ পৰা খিৰিকীয়েদি কেতিয়া পোহনীয়া কুকুৰ জাঁপ মাৰি পৰে, তাৰ ঠিকনা নাছিল; যেতিয়া চহকী মানুহৰ এলেকাবোৰত ৰান্ধনিৰ দলে মদ খাই টলংভটং কৰি ফুৰিছিল; যেতিয়া ৰাজআলিত ঘোঁৰাবোৰে ছটিয়াই থৈ যোৱা লেতেৰা খেৰৰ দ'মতে ভৰি দুখন সুমুৱাই কিছুমানে ঘণ্টাৰ পাছত ঘণ্টা ধৰি উম লৈ কটাই দিছিল; যেতিয়া চকী বুলিলেই একোখনকৈ মাচিয়া ঢাকনি লাগিছিলেই আৰু গা-ধোৱা ঘৰ বুলিলেই বগীতামৰ চৰিয়া এটা নেথাকিলে নহয়েই আৰু শোৱনি পাটিবোৰ আছিল উৰহ আৰু আকস্মিক দুৰ্ঘটনাৰ আড্ডা।"

চিন্তা-চৰ্চা কৰক — ৪.১

ইংৰাজী সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী এখনৰ আধাৰত ভিক্টৰীয় যুগৰ ইংৰাজী সমাজখন কেনেকুৱা আছিল বিচাৰ কৰক।

জানি থোৱা ভাল

ইংলণ্ডৰ ৰাজ সিংহাসনত অধিষ্ঠিত হৈ সুদীৰ্ঘ কাল শাসন কৰা ৰাণী এলেকজেন্দ্ৰিয়া ভিক্টৰীয়াৰ জন্ম ২৪ মে', ১৮১৭ আৰু মৃত্যু ২২ জানুৱাৰী ১৯০১। ভিক্টৰীয়া ৰজা তৃতীয় জৰ্জৰ নীতিনীয়েক আৰু কেণ্টৰ তথা ষ্ট্ৰাথআৰ্নৰ ডিউক ৰাজকুমাৰ এডৱাৰ্ডৰ কন্যা। তেওঁ তেওঁৰ মাতৃ সাক্সে-কবাৰ্গ-সালফিল্ডৰ ৰাজকুঁৱৰী ভিক্টে'ৰিয়াৰ ৰক্ষণাবেক্ষণত ডাঙৰ-দীঘল হৈছিল। ১৮২০ চনত তেওঁৰ পিতৃ আৰু ককাদেউতাক দুয়ো জনৰে মৃত্যু হোৱাত ১৮ বছৰ বয়সত তেওঁ ইংলণ্ডৰ সিংহাসনত আৰোহণ কৰিছিল। ১৮৪০ চনত সাক্সে-কবাৰ্গ আৰু গোথৰ ৰাজকোঁৱৰ এলবাৰ্টৰ লগত তেওঁ বিবাহপাশত আবদ্ধ হৈছিল। তেওঁ নটি সন্তানৰ মাতৃ হৈছিল। তেওঁলোক দুয়োৰে সন্তানকেইটি মহাদেশখনৰ বিভিন্ন স্থানত থকা ৰাজ পৰিয়ালৰ লগত বৈবাহিক সম্বন্ধেৰে আবদ্ধ হৈছিল। সেইবাবে তেওঁক 'ইউৰোপৰ আইতা' (Grandmother of Europe) উপনামেৰেও জনা যায়।

তেওঁ সৰ্বমুঠ ৬৩ বছৰ ৭ মাহ ৰাজপাট ভোগ কৰিছিল যিটো অন্য কোনো ইংৰাজ শাসকে ভোগ কৰিব পৰা নাছিল। পৃথিৱীৰ ইতিহাসত তেৱেঁই একমাত্ৰ শাসনকৰ্ত্ৰী যিয়ে ইমান দীঘলীয়া কাল শাসন কৰিছিল।

৪.৪ ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিং

৪.৪.১ জীৱনী

ইংৰাজী সাহিত্যত এটা অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ কাল ৰূপে বিবেচিত হোৱা ভিক্টৰীয় যুগৰ কবি ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ জন্ম হয় ইংলণ্ডৰ কেম্বাৰৱেল নামৰ ঠাইত। জন্মৰ সময় ৭ মে', ১৮১২। তেওঁৰ পিতৃ ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিং বেংক অব ইংলণ্ডৰ কৰ্মৰত কেৰাণী আছিল। তেওঁৰ মাতৃৰ নাম চাৰা এনা ৱিডিমান (Sarah Anna Wiedemann)। ব্ৰাউনিঙৰ ককাদেউতাক এগৰাকী অৱস্থাপন্ন ব্যৱসায়ী,যাৰ অসংখ্য দাস আছিল। ৱেষ্ট ইণ্ডিজৰ চেণ্ট কীট্‌ অঞ্চলত কুঁহিয়াৰৰ বাগানত ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙক কাম কৰিবলৈ নিযুক্ত কৰিছিল। কিন্তু ৰবাৰ্ট দাস প্ৰথাৰ বিৰোধী আছিল। তেওঁ তাত সেই প্ৰথাৰ বিৰুদ্ধে বিদ্ৰোহ কৰি ইংলণ্ডলৈ উভতি আহিছিল। ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ ভনীয়েক এগৰাকীও আছিল। তেওঁৰ নাম চাৰিয়ানা আছিল। কবি ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ পিতৃ ৰবাৰ্টে কেৰাণী হোৱা সত্ত্বেও ভাল আয় উপাৰ্জন কৰিছিল। তেওঁ বহুমূলীয়া কিতাপৰ সংগ্ৰহক আছিল। তেওঁলোকৰ ঘৰুৱা গ্ৰন্থাগাৰটোৱে কবি ব্ৰাউনিঙৰ সাহিত্য প্ৰতিভাৰ স্ফূৰণত ভালেখিনি সহায় কৰিছিল। বিদ্যুৎসাহী ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙে তেওঁৰ সন্তান কেইটিক সাহিত্য আৰু কলাৰ প্ৰতি আগ্ৰহান্বিত হোৱাত নিৰন্তৰ উৎসাহ যোগাইছিল। কবি ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙে বাৰ বছৰ বয়সতে এখন কবিতাৰ পুথি ৰচনা কৰিছিল। কিন্তু সেইখনৰ কোনো প্ৰকাশক নোপোৱাত পৰৱৰ্তী সময়ছোৱাত তেওঁ সেইখন ধ্বংস কৰিছিল। স্কুলীয়া জীৱনে তেওঁক আমুৰাইছিল। তেওঁক এগৰাকী ঘৰুৱা শিক্ষকে ঘৰতে তেওঁক শিক্ষা দিছিলে। চৈধ্য বছৰ বয়সত তেওঁ ফৰাচী, গ্ৰীক, ইটালীয় আৰু লেটিন ভাষা সলসলিয়াকৈ ক'ব পৰা হৈছিল। তেওঁ ৰোমাণ্টিক কবি শ্যেলীৰ প্ৰবল অনুৰাগী আছিল। ১৮৩৩ চনৰ মাৰ্চ মাহত তেওঁৰ কাব্য কৃতি *Pauline, a Fragment of a Confession* তেওঁৰ নিজা খৰচত প্ৰকাশ হৈ ওলায়। সংবাদ মাধ্যমে তেওঁৰ সেই প্ৰকাশিত গ্ৰন্থৰ প্ৰশংসাত লেখা প্ৰকাশ কৰিছিল। ডব্লিউ জে ফক্সে লিখা তেনে এটা লেখা ১৮৩৩ চনৰ এপ্ৰিল মাহত *The Monthly Repository*-ত প্ৰকাশ পাইছিল। চৌত্ৰিশ বছৰ বয়সলৈ তেওঁ আৰ্থিকভাৱে তেওঁৰ পিতৃ-মাতৃৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল আছিল।

১৮৪৫ চনত কবি ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ লগত তেওঁতকৈ ছবছৰ ডাঙৰ কবি এলিজাবেথ বাৰেটৰ পৰিচয় ঘটে। এই পৰিচয় প্ৰেমলৈ ঢাল খোৱাত দুয়ো বিবাহপাশত আবদ্ধ হয়। বিয়াৰ পিছত ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিং আৰু এলিজাবেথ ব্ৰাউনিং ইটালিলৈ গমন কৰিছিল। এলিজাবেথ ব্ৰাউনিঙক প্ৰেমৰ কবিতাসমূহে তেওঁক প্ৰসিদ্ধি প্ৰদান কৰিছিল। দুয়োৱে পৰস্পৰৰ বাবে অনুপ্ৰেৰণাৰ উৎস আছিল। তেওঁলোকৰ পুত্ৰ ৰবাৰ্ট ৱেডেমান বাৰেট ব্ৰাউনিঙৰ জন্ম হয় ১৮৪৯ চনত, ইটালিত। আৰ্থিক দিশৰ ফালৰ পৰা তেওঁলোক

স্বচ্ছল আছিল। অৱশ্যে সেই সুদীর্ঘ সময়ছোৱাত ৰবার্ট ব্রাউনিঙে তেওঁৰ ৰচনাৰ বাবে প্রসংসা আৰু সমালোচনা দুয়োটাকে মূৰ পাতি ল'বলগীয়া হৈছিল। পত্নীৰ মৃত্যুৰ পিছত অর্থাৎ ১৮৬১ চনৰ পিছত ৰবার্ট ব্রাউনিঙে বাৰ বছৰীয়া ল'ৰা সন্তানটিক লৈ ইংলণ্ডলৈ ঘূৰি আহিছিল।

জীৱনৰ শেষছোৱা কাল তেওঁ ভ্রমণ কৰিয়েই কটাইছিল। তেওঁৰ জীৱনৰ শেষৰ ফালে ৰচনা কৰা *Asolando* (1829) দীঘলীয়া কবিতাৰ সংগ্রহ *Balaustion's Adventure* (1871), *Red Cotton Night Cap Country* (1873), সংলাপ মধুৰ *Parleyings with Certain People of Importance in Their Day* (1887) আৰু *Asalando* (1889) তেওঁৰ উল্লেখযোগ্য কৃতিৰ অন্তর্গত।

জীৱিত কালত তেওঁ অনেক সন্মানেৰে বিভূষিত হৈছিল। তেওঁ লণ্ডন বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আজীৱন গৱর্ণৰ ৰূপে মনোনীত হৈছিল।

১৮৮৯ চনৰ ১২ ডিচেম্বৰ তাৰিখে ভেনিচত অৱস্থিত তেওঁৰ পুত্রৰ ঘৰত কবি ৰবার্ট ব্রাউনিঙৰ মৃত্যু ঘটিছিল। ৱেষ্ট মিনিষ্টাৰ এবেৰ Poets Corner আলফ্রেড টেনিচনৰ কবৰৰ কাষতে তেওঁক সমাধিস্থ কৰা হৈছিল।

৪.৪.২ সাহিত্য কৃতি

প্রখ্যাত সাহিত্য সমালোচক ষ্টপফ'র্ড এ ব্রুকে ৰবার্ট ব্রাউনিঙৰ কাব্য কৃতিৰ আলোচনাৰ প্রসংগত তেওঁৰ আলোচনাত্মক গ্রন্থ *The Poetry of Robert Browning*-ত প্রথমটো অধ্যয়নৰ প্রথমটো ছেদতে লিখিছে—

''Parnassus, Apollo's mount, has two peaks, and on these, for sixty years, from 1830 to 1890, two poets sat, till their right to these lofty peaks became unchallenged. Beneath them, during these years, on the lower knolls of the mount of song, many new poets sang; with diverse instruments, on various subjects, and in manifold ways. They had their listeners; the Muses were also their visitants; but none of them ventured seriously to dispute the royal summits where Browning and Tennyson sat, and smiled at one another across the vale between.''

আলফ্রেড টেনিচন আৰু ৰবার্ট ব্রাউনিং সমসাময়িক কবি আছিল। ৰবার্ট ব্রাউনিং আলফ্রেড টেনিচনতকৈ তিনি বছৰ সৰু আছিল। অৱশ্যে দুয়ো গৰাকীয়ে প্রায় একে সময়তে প্রসিদ্ধি লাভ কৰিছিল। টেনিচনৰ তুলনাত ব্রাউনিঙৰ ৰচনাৰাজিয়ে কিছু পলমকৈ সমালোচকসকলৰ কৃপা দৃষ্টি লাভ কৰিছিল। আন কথাত ক'বলৈ গ'লে ৰবার্ট ব্রাউনিঙৰ কাব্য সাধনৰ পথ মসৃণ নাছিল। পিছে কবি গৰাকীয়ে জীৱনলৈ অহা সেই ঘাত-প্রতিঘাত তেওঁ অতিক্রম কৰি অধ্যয়ন, অন্বেষণ আৰু চর্চাৰ মাজেদি তেওঁৰ ভিতৰত থকা

শিল্পীজনক জগাই তুলিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল। থোৰতে আমি তেওঁৰ সমগ্ৰ ৰচনাকৃতিৰ প্ৰতি দৃষ্টিপাত কৰিলে দেখিম যে তেওঁৰ কবি মানসত ৰোমাণ্টিক ভাবধাৰা ক্ৰিয়াশীল যদিও তেওঁ প্ৰকৃতি বা মানবীয় সম্পৰ্কক প্ৰখ্যাত ৰোমাণ্টিক কবি কেইগৰাকীৰ দৰে প্ৰত্যক্ষ কৰা নাছিল। তেওঁৰ এক নিজস্ব দৃষ্টিভংগী আছিল। ইংৰাজী কাব্য সাহিত্যত নাটকীয় একোক্তি প্ৰয়োগত এই গৰাকী কবিয়ে যি দক্ষতা আৰু সংবেদনশীলতাৰ পৰিচয় দিছিল, সেয়া প্ৰশংসনীয়।

- *Pauline : A Fragment of a Confession* (1833) ঃ এইটো ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ এটা দীঘলীয়া বৰ্ণনাধৰ্মী কবিতা য'ত পৰীক্ষামূলকভাৱে নাটকীয় একোক্তিৰ প্ৰথম প্ৰয়োগ ঘটিছিল। কবিতাটোৰ ৰচনা কাল ১৮৩২ চন।
- *Paracelsus* (1835) ঃ কোৱা হয় যে ছমাহৰ ভিতৰত ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙে এই দীঘলীয়া কবিতাটো লিখি শেষ কৰিছিল। তেওঁক এই কাব্যৰ বিষয়বস্তু নিৰ্বাচন কৰি দিছিল কাউণ্ট আমেডি দ্য ৰিপাৰ্ট মনক্লাৰ নামৰ এগৰাকী অভিজাত ব্যক্তিয়ে। Paulineৰ অস্পষ্ট আৰু খেলিমেলি বিষয়বস্তুৰ তুলনাত Paracelsus যথেষ্ট পৈণত কাব্যকৰ্ম আছিল। ইয়াত এক তৰুণৰ বৌদ্ধিক আন্বেষণৰ কথা আছে। দূৰদৃষ্টিসম্পন্ন কবি ব্ৰাউনিঙে যি অনুভৱ কৰিছিল সমাজে তাক প্ৰত্যক্ষ কৰিবলৈ আৰু উপলব্ধি কৰিবলৈ অন্য এটা অৰ্দ্ধ শতিকা ৰ'বলগীয়া হৈছিল। সেইটো এইয়ে যে বিবৰ্তন উৰ্দ্ধমুখী হয়।
- *Strafford* (নাটক) (1837) ঃ মানৱৰ চৰিত্ৰসমূহৰ প্ৰতি ব্ৰাউনিং সদায়েই আগ্ৰহী আছিল। মানৱ চৰিত্ৰসমূহক ক্ৰিয়াশীল ৰূপত উপস্থাপন কৰিবলৈকে তেওঁ এই বিশেষ নাটকখন ৰচনা কৰিছিলে।
- *Sordello* (1840) ঃ এইটোৱো ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ এটা দীঘলীয়া বৰ্ণনাত্মক কবিতা। ইয়াৰ ৰচনাকাল ১৮৩৬ৰ পৰা ১৮৪০ৰ ভিতৰত। কাব্য ৰচনাৰ বিষয়বস্তু হৈছে ত্ৰয়োদশ শতিকাৰ এগৰাকী বীৰ পুৰুষ (Lombard Troubadour)ৰ বীৰত্ব আৰু তেওঁৰ মনৰ মাজত সৃষ্টি হোৱা আদৰ্শগত সংঘাত। এই কবিতাটোৰ অচিনাকি পশ্চাদপটে পাঠকৰ বাবে এই বৰ্ণনাত্মক কবিতাটো অস্পষ্ট আৰু মেৰপাক খোৱা দুৰ্বোধ্যতাৰে পূৰ্ণ কৰি তুলিছিল। কবিতাটোৰ প্ৰকাশৰ সময়ত ই বিশেষ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিব নোৱাৰিলে। কিন্তু পৰৱৰ্তী দশকসমূহত চুইনবাৰ্ণ আৰু এজৰা পাউণ্ডৰ নিচিনা সমালোচকে এই কবিতাটোৰ উচ্চ প্ৰশংসা কৰে। ইংৰাজী সাহিত্যৰ ইতিহাসত চৰ্দেলো এটা অন্যতম কঠিন কবিতা।
- *Bells and Pomegranates No 1 : Pippa Passes* (নাটক) (1841) ঃ পোন প্ৰথমবাৰৰ বাবে যেতিয়া এই নাটকখন প্ৰকাশিত হৈছিলে, তেতিয়া কবি ব্ৰাউনিঙে কৈছিলে যে সেয়া তেওঁ ৰচনা কৰিবলৈ হাতত লোৱা 'এলানি নাটকীয় কৃতি'ৰ প্ৰথমটো সৃষ্টি। ইয়াত যঁতৰত পাটৰ সূতা কটা এজনী নিষ্কলুষ মনৰ গাভৰু

ছোৱালীয়ে গীত গাই গাই গৈ থকাৰ কথা আছে। তাই নিজৰ উদাৰতা আৰু মৰমীয়াল স্বভাৱৰ দ্বাৰা সকলোকে মোহিত কৰিছিল। অৱশ্যে সেই ৰচনাত কিছুমান যৌন কেন্দ্রিক কথা-বতৰা মুকলিকৈ থকাৰ বাবে শুচিবায়ুগ্রস্ত ভালেমান লোকে তেওঁৰ সেই ৰচনা কঠোৰভাৱে সমালোচনা কৰিছিল। বিশেষকৈ তাত প্রত্যক্ষভাৱে মাজৰ কিছুমান অনৈতিক কথা আৰু অনৈতিক আচৰণৰ উল্লেখ থকাৰ বাবে বহুতৰ বাবে তেওঁৰ সেই ৰচনা গ্রহণযোগ্য হোৱা নাছিল।

- *Bells and Pomegranates No. 11 : King Victor and King Charles* (নাটক) (1842) ঃ ঐতিহাসিক চৰিত্র প্রধান এই বিশেষ নাটকখনত ব্রাউনিঙে কলাৰ তুলনাত ঐতিহাসিক ঘটনাটো প্রদর্শনত গুৰুত্ব দিছিল। পৰৱৰ্তী সময়ছোৱাত তেওঁ *Bells and Pomegranates* শৃংখলাৰ অন্য কেইটামান খণ্ড প্রকাশ কৰিছিলে। এই শৃংখলাৰ সর্বমুঠ আঠটা খণ্ড প্রকাশিত হৈছিল। তাত তেওঁৰ কবিতাৰ লগতে নাটককেইখনমানো সন্নিৰিষ্ট হৈছিল। সেইসমূহ হৈছে ক্রমে— *Porphyria's Lover, My Last Duchess, The Laboratory, Home Thoughts From Abroad, The Return of the Druses, Colombe's Birthday,* ইত্যাদি। তেওঁৰ অন্য কেইটামান লেখৰ ৰচনাৰ ভিতৰত উল্লেখযোগ্য হ'ল— *The Last Ride Together, Fra Lippo Lippi, A Grammarian's Funeral, Rabbi Ben Ezra, The Ring and the Book, The Agamemnon of Aeschylus, Socoseria, Parleyings' with Certain People of Importance,* ইত্যাদি।

ইতিমধ্যে কৈ অহা হৈছে যে ৰবাৰ্ট ব্রাউনিঙৰ কাব্য সাধনাৰ পথ মসৃণ নাছিল। কিন্তু এইটো সত্য যে তেওঁ ৰচনা কৰি থৈ যোৱা এমুঠি নাটকীয় একোক্তিৰ বাবে ইংৰাজী সাহিত্যৰ ইতিহাসত তেওঁ চিৰস্থায়ী আসন লাভ কৰি থাকিব। সাহিত্য সমালোচক মহেন্দ্র বৰাই তেওঁৰ গ্রন্থ *ৰমন্যাসবাদত* ব্রাউনিঙৰ কৃতিসমূহ আলোচনাৰ প্রসংগত ব্রাউনিঙৰ কাব্যৰ এগৰাকী কৃতী সম্পাদক য়ঙৰ উদ্ধৃতি দি ৰবাৰ্ট ব্রাউনিঙৰ নাটকীয় একোক্তিৰ বিষয়ে কৈছে—

"ই হ'ল এক ধৰণৰ সম্যক স্বগতোক্তি, যাৰ সাৰবস্তুত নিহিত হৈ থাকে উক্তি কাৰকৰ প্রখৰ সন্ধানী দৃষ্টিত ধৰা পৰা চাৰিওফালৰ দৃশ্যশোভা আৰু শ্রোতা মণ্ডলী, য'ত সমাবিষ্ট হয় স্মৰণ, বিতর্ক, অনুসন্ধিৎসা আৰু সংস্কৃতৰ খেও ধৰি প্রৱেশ কৰা নির্বাচিত মুহূর্তটোৰ লগত সংশ্লিষ্ট সকলোখিনি।"

দৰাচলতে কবি ব্রাউনিঙে নাটকীয় একোক্তি প্রয়োগৰ মাধ্যমেদি তেওঁৰ কবিতাত মানব মনৰ বিচিত্রতা আৰু পৰিৱেশ-পৰিস্থিতি ভেদে ব্যক্তিয়ে প্রদর্শন কৰা আচৰণৰ সূক্ষ্ম পর্যবেক্ষণ আগবঢ়াইছে। উদাহৰণ স্বৰূপে ব্রাউনিঙৰ কবিতা *My Last Duchess*ত দাম্ভিক প্রকৃতিৰ ডিউকে তেওঁৰ পত্নী গৰাকীৰ আপোনভোলা, সকলো শ্রেণীৰ মানুহৰ

লগত মুকলিকৈ মিলি যাব পৰা স্বভাৱটো ভাল পোৱা নাছিল। পত্নীৰ তেনে আচৰণে তেওঁৰ সন্মানত আঘাত সনা বুলি ভাবি ডাচেচ গৰাকীক মৃত্যুদণ্ডেৰে দণ্ডিত কৰিছিল। পাছত তেওঁ অন্য এটা অভিজাত পৰিয়ালৰ কন্যা এগৰাকীক বিবাহ কৰোৱাৰ বাবে যো জা চলাইছিল। কন্যা পক্ষৰ পৰা অহা ব্যক্তিক তেওঁৰ প্ৰাসাদত সংৰক্ষণ কৰি ৰখা কলা আৰু শিল্পৰ কৃতিসমূহ দেখুৱাইছিল। সেই প্ৰসংগতে অভ্যাগত গৰাকীয়ে মৃত ডাচেচ গৰাকীৰ চিত্ৰ এখন প্ৰত্যক্ষ কৰিছিল। সেই ছবিখন চাই অভ্যাগত মোহিত হৈছিল। ডিউকে তেওঁৰ মৃত পত্নীৰ বিষয়ে যিখিনি কথা কৈছিলে, তাৰ মাজেদি অভ্যাগত গৰাকী ডিউকৰ মইমতীয়া স্বভাৱৰ লগত পৰিচিতি হৈছিল।

"She rode with round the terrace–all and each would draw from her alike the approving speech or blush, at least. She than ked men, –good !"

ব্ৰাউনিং আৰু প্ৰকৃতি এই বিষয়ে ক'বলৈ গ'লে এইটো পৰিলক্ষিত হ'ব যে তেওঁ প্ৰকৃতিৰ ৰূপ-ৰং, প্ৰকৃতিৰ বিভিন্ন দৃশ্যৰাজিৰ চিত্ৰৰূপ বৰ্ণনা, তেওঁৰ সূক্ষ্ম অনুভূতি, প্ৰকৃতিৰ বন-বননি আৰু জীৱ-জন্তুৰ প্ৰতি ব্ৰাউনিঙৰ অপাৰ আকৰ্ষণ আছিল। এইফালৰ পৰা বিচাৰ কৰিলে তেওঁক আমি ৰোমাণ্টিক যুগৰ প্ৰখ্যাত কবি কেইগৰাকীৰ শাৰীতে স্থান দিব পাৰো। কিন্তু অকলশৰীয়া অৱস্থাত ব্ৰাউনিঙৰ আত্মাত প্ৰকৃতিয়ে কেনে অনুভূতি জাগ্ৰত কৰে সেয়া জনাতো সহজসাধ্য নহয়। সেই অবচেতন মুহূৰ্তসমূহত ব্ৰাউনিঙৰ মনত প্ৰকৃতিয়ে কি দৰে খেলা কৰে তাক জনাতো দুৰূহ, কাৰণ কেতিয়াবা প্ৰকৃতি আৰু কবি ব্ৰাউনিং এক হৈ পৰে আৰু অন্য সময়ত প্ৰকৃতি আৰু ব্ৰাউনিং দুটা পৃথক পৃথক সত্তা ৰূপে বেলেগে বেলেগে অৱস্থান কৰে। তেওঁ প্ৰকৃতি চিত্ৰণৰ ক্ষেত্ৰতো মানুহকে প্ৰাধান্য দিছিল। তেওঁ ৱৰ্ডছ্ৱৰ্থৰ দৰে প্ৰকৃতিৰ বিনন্দীয়া ৰূপ দেখি আন সকলো কথা পাহৰি আত্মবিভোৰ হোৱা নাছিল। নিজৰ কাব্য ৰচনাত তেওঁ প্ৰকৃতিক মানৱ জীৱনৰ পশ্চাদপট হিচাপেহে প্ৰয়োগ কৰিছিল। য'ত মানুহৰ উপস্থিতি নাই তাত প্ৰকৃতিৰ কোনো বিশেষ ভূমিকা নাথাকে। তেনে স্থলত প্ৰকৃতি নাটকত প্ৰত্যক্ষ কৰিবলৈ পোৱা দৃশ্য মাত্ৰ হৈ থাকে। উদাহৰণ স্বৰূপে তেওঁৰ *A Lovers' Quarrel* নামৰ কবিতাৰ শাৰীকেইটামানলৈ লক্ষ্য কৰিব পাৰি—

"Oh ! what a dawn of day !
How the March sun feels like May !
All is blue again
After last right's rain,
And the South dries the haw thorn– spray."

ইয়াত কবিয়ে প্ৰকৃতিৰ দৃশ্যৰাজিৰ বৰ্ণনা সুন্দৰভাৱে দিছে, কিন্তু তেওঁ চিন্তা কৰিছে— এইবিলাক মই কি কাৰণে কৰিছোঁ? এইবিলাকৰ প্ৰতি ইমান মনোযোগ দিয়াৰ কিবা প্ৰয়োজন আছে জানো? এইদৰে ভাবি তেওঁ পৰৱৰ্তী শাৰীকেইটাত লিখিছে—

''Only, my Love's away !

I'd as lief that the blue were grey,''

অপূর্ব বর্ণনা, কিন্তু ইয়াত মানুহৰ প্রাণৰ বতৰা নাই, মানুহ নাই। সেই বাবে সেই সুন্দৰ শাৰীকেইটা চিত্রপট মাত্র হৈ ৰৈছে।

শিল্পকলাৰ কবি ৰূপেও ৰবার্ট ব্রাউনিঙৰ নাম লোৱা হয়। তেওঁৰ কবিতাৰ পাত্র-পাত্রীসকলে কলাৰ সাধনাৰ দ্বাৰা অক্ষয় ঐশ্বর্য লাভ কৰিছে। সেই ঐশ্বর্য যাক জাগতিক কোনো বিপদে ধ্বংস কৰিব নোৱাৰে। তেওঁৰ কবিতা *A Grammarian's Funeral*লৈ মন কৰিলে তেওঁৰ সেই কলা সাধনাৰ ৰূপ প্রত্যক্ষ কৰিব পাৰি। ইয়াত এগৰাকী কৃতবিদ্য ব্যাকৰণবিদৰ কথা কোৱা হৈছে যিয়ে তেওঁৰ সমগ্র জীৱন জ্ঞানৰ সাধনা কৰিয়েই কটাই দিছে। সময়ত তেওঁৰ মৃত্যু ঘটিছে আৰু তেওঁৰ শিষ্যসকলে তেওঁক কবৰ দিবলৈ পর্বতৰ চূড়ালৈ লৈ গৈছে। তেওঁলোকে নিজৰ গুৰুৰ গুণ-গান কৰি কৈছে যে গুৰুৰ শেষ বিশ্রামৰ স্থল হিচাপে তেওঁলোকে এনে এক স্থান নিৰূপণ কৰিব যি চূড়াটোৰ আটাইতকৈ ওখ স্থান। তাৰ পৰা তললৈ ভালদৰে চাব পৰা যাব। জাগতিক কোনো ভোগ বিলাসৰ সামগ্রীৰ প্রতি আসক্ত নোহোৱা ব্যাকৰণবিদ গৰাকীয়ে জ্ঞানৰ সাগৰত আকণ্ঠ ডুব গৈ তাত থকা বহুমূলীয়া মাণিক সংগ্রহত নিমগ্ন আছিল। আনকি মৃত্যু শয্যাত পৰি থাকোতে তেওঁ তেওঁৰ শিষ্যসকলক ব্যাকৰণৰ কিছুমান দিশ বুজাই দিয়াৰ লগতে গ্রীক শব্দ 'হটি' (কাৰণ) আৰু 'ওউন' (সেই হেতুকে)ৰ অর্থ বুজাই দিছিল। জ্ঞানৰ এই অতুল্য সাধনাৰ দ্বাৰা সেই ব্যাকৰণবিদ গৰাকীয়ে যেন পার্থিব মৃত্যুৰ পাচতো নিজৰ সাধনাৰ বাবে অমৰ হৈ গ'ল। নাৰী ব্যক্তিত্বৰ বহুমুখী প্রকাশত কবি ৰবার্ট ব্রাউনিং সিদ্ধহস্ত। তেওঁ সর্বপ্রথম দীঘলীয়া কবিতা *Pauline : A Fragment of a Confession*ত চিত্রিত কৰা পৌলিন নামৰ নাৰী গৰাকীৰ মাজেদি আমি পৌলিন নামৰ নাৰী গৰাকীৰ দুতপৰীয়া ব্যক্তিত্ব চিত্রিত কৰিছে। প্রথম গৰাকী পৌলিন যি তেওঁৰ প্রেমিকৰ আসক্তিৰ কেন্দ্রবিন্দু, সেইগৰাকী এগৰাকী তেজ-মঙহৰ নাৰী। আনহাতে দ্বিতীয় গৰাকী পৌলিন তেওঁৰ ব্যক্তিত্বৰ গুণৰাশিৰে মহীয়ান। তেওঁ এগৰাকী ব্যক্তিত্বশীল নাৰী যি নিজৰ বিষয়ে সিদ্ধান্ত ল'বলৈ সক্ষম। তেওঁ নাৰীৰ সবল ৰূপটো প্রত্যক্ষ কৰিছিল *Sordello*ৰ পাল্মাৰ মাজেদি। পাল্মা এগৰাকী সুন্দৰী নাৰী। পিছে সৌন্দর্যৰ লগতে এইগৰাকী নাৰীয়ে আয়ত্ত কৰিছিল সেই মানসিক যোগ্যতা, যি যোগ্যতাৰ বলত এগৰাকী দক্ষ কূটনীতিকৰ দৰে তেওঁ তেওঁৰ কার্যসমূহ পৰিচালনা কৰিছিল। সমসাময়িক যুগত নাৰীৰ ভোটাধিকাৰ লাভে নাৰীৰ ব্যক্তিত্বৰ বহুমুখী বিকাশত অভূতপূর্ব অৰিহণা আগবঢ়াইছিল। তেওঁলোকক পুৰুষৰ সমকক্ষ ৰূপে ব্রাউনিঙে উপস্থাপন কৰিছিল। অৱশ্যে তেওঁৰ দৃষ্টিত পুৰুষতকৈ নাৰী অধিক সজীৱ আছিল। বিশেষকৈ জীৱনৰ বর্ণাঢ্য ৰূপৰ প্রকাশ আৰু বিকাশত নাৰীৰ ভূমিকা তাৎপর্যপূর্ণ আছিল।

ইংৰাজী সাহিত্যত প্রেমৰ সর্বশ্রেষ্ঠ কবিৰ নাম ল'বলগীয়া হ'লে আমি ৰবার্ট ব্রাউনিঙৰ নাম ল'ব লাগিব। তেওঁৰ কবিতাত প্রেম যিদৰে উপস্থাপিত হৈছিল আন

কোনো কবিৰ কবিতাত সেই তীব্ৰ প্ৰকাশিকা শক্তি নাই। তেওঁ অন্তঃকৰণেৰে হৈছে অনুভৱ কৰিছিল যে প্ৰেম সৰ্বোত্তম (Love is Best)। বক্তিগত জীৱনত তেওঁৰ প্ৰেয়সী আৰু পৰৱৰ্তী সময়ত জীৱন সঙ্গিনী হোৱা সেই সময়ৰ কবিয়ত্ৰী এলিজাবেথ ব্ৰাউনিঙৰ লগত তেওঁৰ যি মধুৰ প্ৰেমৰ সম্পৰ্ক হৈছিল সেয়া অতি মনোৰম। অৱশ্যে তেওঁৰ সেই ব্যক্তিগত প্ৰেমৰ কথা অতি সংযত ভাষাৰে তেওঁৰ মাথোন এটা প্ৰেমৰ কবিতা *Man and Woman*ৰ দুটা চৰণত উল্লেখ আছে—

"Take then, Love, the book and me together :
Where the heart lies, let the brain lie also."

প্ৰেমত যিদৰে সৃষ্টিৰ সুষমা থাকে, সেইদৰে ধ্বংসৰ কৰাল বীজ লুকাই থাকিব পাৰে। প্ৰেমৰ স্বাভাৱিক অস্বাভাৱিক— দুয়োটা প্ৰকাৰ তেওঁৰ কবিতাত বিদ্যমান। অৱশ্যে সকলো ধৰণৰ অভিনৱ উপলব্ধিৰ আঁৰত এটা সত্যই ক্ৰিয়া কৰিছিল। সেয়া হৈছে যে প্ৰেমৰ অনুভূতিয়েই জীৱনৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ অনুভূতি। সেই অনুভূতিয়েই *ঈভলিন হ'প* নামৰ কবিতাটোত ষোড়শী ঈভলিনৰ মৃত্যুত গোপনে তেওঁক ভাল পাই থকা অথচ কোনো দিনেই নিজৰ প্ৰেমৰ কথা ঈভলিনৰ আগত ব্যক্ত নকৰা বৃদ্ধ গৰাকীয়ে সেই ষোড়শীৰ মৃতদেহৰ ওচৰত বহি চকুপানী টুকিছে। প্ৰেমৰ ভয়ংকৰ ৰূপ উদ্ভাসিত হৈছে তেওঁৰ *পৰফিৰিয়াজ লাভাৰ* আৰু *দ্য লেবৰেটৰী* কবিতাত।

জানি থোৱা ভাল

● *পৰফিৰিয়াজ লাভাৰ* কবিতাত আছে এক ধুমুহাৰ ৰাতিৰ পৰফিৰিয়াৰ অভিসাৰ যাত্ৰাৰ বৰ্ণনা। প্ৰাপ্তিৰ আনন্দই তেওঁৰ প্ৰেমিক তৰুণক উদ্বাউল কৰি তুলিলে, এই পৰম আনন্দৰ মুহূৰ্তটোক কেনেকৈ অমৰ কৰি ৰখা যায়? অৱশেষত অমৰ কৰি থ'বলৈ সেই পৰম প্ৰাপ্তিৰ মুহূৰ্তটোক এইদৰে—

"...I found
A thing to do and all her hair
In one long yellow string I wound
Three times her little throat around,
And strangled her."

● *দ্য লেবৰেটৰী* কবিতাটোত আছে ঈৰ্ষাৰ জ্বালাত দগ্ধ হৈ থকা এক নাৰীৰ কাহিনী। প্ৰতিদ্বন্দ্বিনীক হত্যা কৰাৰ বাহিৰে অন্য কোনো পথ নাই। এগৰাকী ৰসায়নবিদৰ গৱেষণাগাৰৰ পৰা তেওঁ সংগ্ৰহ কৰিলে কেইটোপালমান মাৰাত্মক বিহ। কিন্তু তেওঁ দোধোৰ-মোধোৰত পৰিছে— বিহৰ মাত্ৰা কিমানখিনি হ'লে তেওঁৰ উদ্দেশ্য সিদ্ধি হ'ব? মাত্ৰা কম হ'লে, তাইৰ দৰে স্বাস্থ্যৱতী ৰমণী নমৰিবও পাৰে। আৰু মাত্ৰা যদি বেছি হয়, তাইৰ

প্রেমিকে দেখা নাপাব— মৃত্যু কিমান যন্ত্রণাদায়ক। তাই মৰিব লাগিব; কিন্তু মুহূর্তৰ ভিতৰত নহয়। কেৱল তেতিয়াহে তাইৰ প্রেমিকে আচল শিক্ষা পাব— অন্য ৰমণীৰ প্রতি আসক্ত হৈ আচল প্রেমিকাৰ প্রেমৰ অঞ্জলি গ্রহণ নকৰাটো কি এক জঘন্য অপৰাধ।

দুটি মন আৰু দুটি আত্মাৰ একাত্মবোধৰ ভাবনাই যদি প্রেমৰ প্রকৃত সংজ্ঞা হয়, তেন্তে ক'ব লাগিব যে ৰবার্ট ব্রাউনিং ইংৰাজী সাহিত্যৰ শ্রেষ্ঠতম প্রেমৰ কবি। প্রেমৰ এই মহৎ উপলব্ধি তেওঁৰ শ্রেষ্ঠ প্রেমৰ কবিতা *দ্য লাষ্ট ৰাইদ টুগেদাৰ*-ত মনোৰম ৰূপত ফুটি উঠিছে। জীৱনৰ পৰিৱর্তিত পৰিস্থিতিয়ে ছোৱালীজনীক তাইৰ প্রেমিকক শেষ কথাষাৰ ক'বলৈ বাধ্য কৰাইছে যে তেওঁ তাইৰ বাবে আশা কৰা বৃথা। তেওঁলোকৰ মিলন সম্ভৱ নহ'ব। তেতিয়া প্রেমিকে ইয়াকে ভাবি সান্ত্বনা লভিছে যে তেওঁক তেওঁৰ প্রেমিকাই বিমুখ নকৰি অন্ততঃ প্রকৃত সত্যটো পৰম আন্তৰিকতাৰে ব্যক্ত কৰিছে। সেই আন্তৰিক বুজাবুজিৰ ভাবনা দেখি প্রেমিক আশ্বস্ত হৈছে। তথাপিতো তেওঁ প্রেমিকাক অনুৰোধ কৰিছে যাতে দুয়ো একেলগে শেষবাৰৰ বাবে ঘোঁৰাৰ পিঠিত উঠি এপাক ঘূৰি আহিব। প্রেমিকাই তেওঁৰ শেষ অনুৰোধ ৰক্ষা কৰিলে। প্রেমিকে নিজৰ প্রেয়সীক বুকুৰ মাজত সাবটি ধৰি ঘোঁৰাটো চেকুৰাই দিলে—

''Then me began to ride. My soul
smoothed itself out a long cramped scroll
Freshening and fluttering in the wind.
Past hopes already lay behind.''

জীৱনত বিচৰা সকলোবোৰ বস্তু মানুহে নাপায়। এই ক্ষেত্রত পোৱাতকৈ নোপোৱাৰ দৃষ্টান্ত অধিক। তথাপিতো মানুহে পোৱাখিনিলৈয়েই সন্তুষ্ট হৈ থাকিবলৈ প্রয়াস কৰে। তাক লৈয়েই আনন্দ কৰে। ঠিক সেইদৰে ব্রাউনিঙৰ ব্যর্থ প্রেমিকজনেও ইয়াকে ভাবি মানসিক সন্তুষ্টি লভিছে যে তেওঁ অন্ততঃ শেষ বাৰৰ বাবে তেওঁৰ প্রেয়সীৰ সান্নিধ্য লাভ কৰিব।

''The instant made eternity–
And Heaven just prove that I and she
Ride together, forever ride ?''

ব্রাউনিঙৰ প্রেমমূলক কবিতাসমূহৰ আলোচনাৰ প্রসংগত অসমীয়া সমালোচক মহেন্দ্র বৰাই লিখিছে—

''এইদৰেই ব্রাউনিঙৰ প্রায়বোৰ প্রেমৰ কবিতাই তেওঁৰ আশাবাদী দর্শনৰ ড'ৰিয়লিত পৰি জীৱনৰ অতি সুগভীৰ অভিব্যক্তিত পৰিণত হৈছে। তেওঁৰ দার্শনিক তত্ত্বকথা 'চৰম বিফলতাই চূড়ান্ত সার্থকতা' (Most failure is most success) এই ধাৰণাই তেওঁৰ প্রেমৰ কবিতাতো ভুমুকি মাৰি গৈছেহি। সেইবাবেই, তেওঁৰ প্রেমৰ কবিতাত অজস্র ব্যর্থ প্রেমিকৰ চৰিত্র চিত্রিত হৈছে। তেওঁলোকৰ প্রত্যেকেই পার্থিব

বিফলতাৰ মাজতে অপাৰ্থিব সাফল্যৰ সন্ধান পাইছে। এটি পলকৰ অকণমানি পুলক, এটি নিমিষৰ এচেৰেঙা। পোহৰ— এইখিনিৰ মূল্যই তেওঁলোকৰ বাবে সবাতো অধিক। সেইবাবেই, তেওঁৰ কবিতাত ব্যৰ্থ প্ৰেমিকে প্ৰেমিকাৰ মুখৰ নিৰ্মম ভৰ্ৎসনা শুনাৰ পাচতো কৃতজ্ঞতা উজাৰ কৰি দিবলৈ উন্মুখ হৈ ৰয়। ব্ৰাউনিঙৰ দৃষ্টিত প্ৰেম হ'ল সসীমৰ বুকুত অসীমৰ অভিজ্ঞতা। তেওঁৰ কাৰণে মানুহৰ অমৰ আত্মাৰ দৰেই প্ৰেমৰ দীপ্তিও মৃত্যুহীন। স্বাভাৱিকতে, মাটিৰ পৃথিৱীত প্ৰেমৰ প্ৰতিদান পোৱা-নোপোৱাৰ প্ৰশ্নটোৱেই অৰ্থহীন।"

ব্ৰাউনিঙৰ প্ৰেমৰ কবিতাসমূহত ব্যক্তি মনৰ গোপন জগতৰ লগতে মানসিকতাৰ লগত খাপ খুৱাকৈ বাহ্যিক পৰিৱেশ পৰিস্থিতিও সমানে চিত্তাকৰ্ষক কৈ চিত্ৰিত কৰিছে। সমসাময়িক যুগ মানসত ধৰ্ম আৰু বিজ্ঞানৰ আদৰ্শগত সংঘাত, নাৰীমনৰ বিবিধতা আৰু বিচিত্ৰতা, প্ৰকৃতি জ্ঞাত আৰু মানৱ জীৱনৰ সম্পৰ্ক সকলো দিশৰে বিশিষ্ট প্ৰকাশৰ কবি ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙে যি অভিনৱ কৌশল অৱলম্বন কৰিছিল, সিয়ে তেওঁক ভিক্টৰীয় যুগৰ এগৰাকী লেখত ল'বলগীয়া কবি ৰূপে স্বীকৃতি প্ৰদান কৰিছিল।

অগ্ৰগতিৰ নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ কবি ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ জীৱন আৰু কৃতিৰ চমু পৰিচয় আগবঢ়াওক। (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ ইংৰাজী সাহিত্যৰ এগৰাকী প্ৰেমৰ কবি ৰূপে ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ চমু পৰিচয় আগবঢ়াওক (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

চিন্তা-চৰ্চা কৰক — ৪.২

ইংৰাজী সাহিত্যত ৰোমাণ্টিক যুগ আৰু ভিক্টৰীয় যুগত কোন কেইগৰাকী কবিয়ে প্ৰেমৰ কবিতা ৰচনা কৰিছিল? তেওঁলোকৰ ভিতৰত ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ স্থান নিৰ্ণয় কৰক।

জানি থোৱা ভাল

নাটকীয় একোক্তি (Dramatic Monologue) : একোক্তি হৈছে এগৰাকী ব্যক্তিয়ে কোৱা দীঘলীয়া ভাষণ (Speech)। নাটক এখনত যেতিয়া কোনো এটা চৰিত্ৰই তাৰ নিজৰ ব্যক্তিগত ভাব-অনুভূতি প্ৰকাশক কথা ব্যক্ত কৰে, তেতিয়া তাক চলিলক্‌ (Soliloque) বোলা হয়। নাটকীয় একোক্তি একপ্ৰকাৰৰ গীতি কবিতা তাৰ স্ৰষ্টা হৈছে ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিং। পূৰ্ণ ৰূপত ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ

কেইটামান বিশেষ কবিতা যেনে— *My Last Duchess, The Bishop Orders His Tomb, Andrea Del Sarto* আদিত নাটকীয় একোক্তি (Dramatic Monologue)ৰ প্রয়োগ ঘটিছে। নাটকীয় একোক্তিৰ বৈশিষ্ট্যকেইটা হৈছে—

এজন ব্যক্তিয়ে (তেওঁ কবি নহ'বও পাৰে) গোটেইটো কবিতা প্রকাশ কৰাকৈ এটা বিশেষ পৰিস্থিতিত এটা বিশেষ সন্ধিক্ষণত (Critical Moment) কথা কৈ যায়। উদাহৰণ স্বৰূপে উল্লিখিত প্রথমটো কবিতাত ডিউক গৰাকীয়ে দ্বিতীয় পত্নী গ্রহণ কৰিবলৈ ইচ্ছুক হোৱাত তেনে এগৰাকী পাত্রীৰ ঘৰৰ ফালৰ পৰা এগৰাকী দূত আহি তেওঁৰ লগত কথোপকথনত লিপ্ত হৈছে। সেই ভাব বিনিময়ৰ প্রসংগতে ডিউকৰ প্রথমা (মৃত) পত্নীৰ প্রসংগ উত্থাপিত হৈছে।

দ্বিতীয় বৈশিষ্ট্যটো হ'ল যে এনে কবিতাত বক্তা গৰাকীয়ে এজন বা ততোধিক ব্যক্তিৰ লগত ভাব বিনিময় কৰি থাকিব পাৰে, কিন্তু আমি সেই শ্রোতা কেইগৰাকীৰ উপস্থিতিৰ বিষয়ে বক্তাৰ মুখৰ উদ্ধৃতিৰ পৰা গম পাওঁ।

তৃতীয়তে, নাটকীয় একোক্তিৰ কবিয়ে এইটো কথাৰ প্রতি গুৰুত্ব দিয়ে যাতে পাঠকে তেওঁৰ সেই বিশেষ কৃতি পঢ়ি যাওঁতে নাটকীয় একোক্তিত বক্তৃতা দি থকা চৰিত্রটোৰ দৃষ্টিভংগী আৰু চাৰিত্রিক বৈশিষ্ট্যৰ যথার্থ ৰূপ বিশ্লেষণ কৰিব পাৰে।

৪.৫ এ গ্রামাৰিয়ান্‌চ ফিউনাৰেল (A Grammarian's Funeral)

৪.৫.১ মূল ইংৰাজী কবিতাটোৰ পাঠ

Let us begin and carry up this corpse,
Singing together.
Leave we the common crofts, the vulgar thorpes,
Each in its tether
Sleeping safe on the bosom of the plain,
Cared-for till cock-crow :
Look out if yonder's be not day again
Rimming the rock-row !
That's the appropriate country; there, man's thought,
Rarer, intenser,
Self-gathered for an outbreak, as it ought,
Chafes in the censer!
Leave we the unlettered plain its herd and crop;
Seek we sepulture

On a tall mountain, citied to the top,
Crowded with culture !
All the peaks soar, but one the rest excels;
Clouds overcome it;
No, yonder sparkle is the citadel's
Circling its summit!
Thither our path lies; wind we up the heights :
Wait ye the warning ?
Our low life was the level's and the night's;
He's for the morning !
Step to a tune, square chests, erect each head,
''Ware the beholders!
This is our master, famous calm and dead,
Borne on our shoulders.
Sleep, crop and herd ! sleep, darkling thorpe and croft
Safe from the weather !
He, whom we convoy to his grave aloft,
Singing together,
He was a man born with thy face and throat,
Lyric Apollo !
Long he lived nameless : how should spring take note
Winter would follow ?
Till lo, the little touch, and youth was gone!
Cramped and diminished,
Moaned he, ''New measures, other feet anon !''
''My dance is finished ?''
No, that's the world's way : (keep the mountain-side,
Make for the city !)
He knew the signal, and stepped on with pride
Over men's pity;
Left play for work, and grappled with the world
Bent on escaping :
'What's in the scroll,' quoth he,' thou keepest furled ?
''Show me their shaping,''

''Theirs who most studied man, the bard and sage,–
''Give" –So, he gowned him,
Straight got by heart that hook to its last page :
Learned, we found him !
Yea, but we found him bald too– eyes like lead,
Accents uncertain:
''Time to taste life,'' another would have said,
''Up with the curtain !''
This man said rather. ''Actual life comes next ?''
''Patience a moment !
''Grant I have mastered learning's crabbed text,
''Still there's the comment.
''Let me know all ! prate not of most or least,
''Painful or easy !
''Even to the crumbs I'd fain eat up the feast,
''Ay, nor feel queasy !''
Oh, such a life as he resolved to live,
When he had learned it,
When he had gathered all books had to give !
Sooner, he spurned it.
Image the whole, then execute the parts–
Fancy the fabric
Quite, ere you build, ere steel strike fire from quartz,
Ere mortar dab brick !
(Here's the town-gate reached: there's the market-place
Gaping before us.)
Yea, this in him was the peculiar grace
(Hearten our chorus !)
That before living he'd learn how to live —
No end to learning :
Earn the means first– God surely will contrive
Use for our earning.
Others mistrust and say– ''But time escapes !''

"Live now or never !"
He said, "What's time" Leave Now for dogs and apes !
"Man has Forever."
Back to his book then : deeper drooped his head :
Calculus racked him :
Leaden before, his eyes grew dross of lead :
Tussis attacked him.
"Now, Master, take a little rest!"– not he !
(Caution redoubled,
Step two abreast, the way winds narrowly)
Not a whit troubled
Back to his studies, fresher than at first,
Fierce as a dragon
He (soul-hydroptic with a sacred thirst)
Sucked at the flagon.
Oh, if we draw a circle premature,
Heedless of far gain,
Greedy for quick returns of profit, sure
Bad is our bargain !
Was it not great ? did not he throw on God,
(He loves the burthen)–
God's task to make the heavenly period
Perfect the earthen ?
Did not he magnify the mind, show clear
Just what it all meant ?
He would not discount life, as fools do here,
Paid by instalment !
He ventured neck or nothing– Heaven's success
Found, or earth's failure :
"Wilt thou trust death or not ?" He answered "Yes :
"Hence with life's pale lure !"
That low man seeks a little thing to do,
Sees it and does it :

This high man, with a great thing to pursue,
Dies ere he knows it,
That low man goes on adding nine to one,
His hundred's soon hit :
This high man, aiming at a million,
Misses an unit.
That, has the world here– should he need the next,
Let the world mind him!
This, throws himself on God, and unperplexed
Seeking shall find him.
So, with the throttling hands of Death at strife,
Ground he at grammar;
Still, thro' the rattle, parts of speech were rife :
While he could stammer
He settled Hoti's business– let it be !–
Properly based *Oun*–
Gave us the doctrine of the enclitic *De*,
Dead from the waist down.
Well, here's the platform, here's the proper place.
Hail to your purlieus,
All ye highfliers of the feathered race,
Swallows and curlews !
Here's the top-peak ! the multitude below
Live, for they can, there.
This man decided not to Live but Know–
Bury this man there ?
Here– here's his place, where meteors shoot, clouds form,
Lightnings are loosened,
Stars come and go ! Let joy break with the storm,
Peace let the dew send !
Lofty designs must close in like effects :
Loftily lying,
Leave him– still loftier than the world suspects,
Living and dying.

৪.৫.২ কবিতাটোৰ সাধাৰণ আলোচনা

এ গ্ৰামাৰিয়ান্‌চ ফিউনাৰেল ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ এটা বিখ্যাত কবিতা। কবিতাটোৰ প্ৰকাশৰ সময় ১৮৫৫। এইটো কবিতাৰ পৃষ্ঠভূমি ইউৰোপত হোৱা জ্ঞানৰ পুনৰুত্থানৰ পৰৱৰ্তী কালছোৱা। এই কবিতাটো নাটকীয় একোক্তিৰ আৰ্হিত ৰচিত। দৰাচলতে এইটো এটা শোক কবিতা যিটো এগৰাকী মহান ব্যাকৰণবিদৰ মৃত্যুত তেওঁৰ এগৰাকী শিষ্যই গুৰুৰ গুণ-গৰিমা বখানি গাইছে। কবিতাটোত যিদৰে দৃশ্যপটৰ সলনি হৈছে সেয়াও মন কৰিবলগীয়া। শিষ্যগণে গুৰুৰ মৃতদেহটো সমতল ভূমিৰ পৰা পাহাৰ এটাৰ শিখৰলৈ সমাধিস্থ কৰিবলৈ লৈ গৈছে। তেওঁলোকে মৃতদেহটো লৈ যোৱা পথছোৱা অন্ধকাৰাচ্ছন্ন। সেই দীঘলীয়া বাট অতিক্ৰম কৰাৰ বেলিকা শিষ্য গৰাকীয়ে তেওঁৰ গুৰুৰ গুণ-গৰিমা বখানি আগবাঢ়িছিল। ইয়াৰ মাধ্যমেদি তেওঁ সেই মহান ব্যাকৰণবিদ গৰাকীৰ জীৱনী আৰু কৃতিত্বৰ লেখ আগবঢ়াইছিল।

ইহলীলা সম্বৰণ কৰা ব্যাকৰণবিদ গৰাকীৰ শিষ্যসকলে তেওঁলোকৰ গুৰুৰ মৃতদেহটো পৰ্বতৰ টিঙত সমাধিস্থ কৰিবলৈ সিদ্ধান্ত লৈছিল। তেওঁলোকৰ ধাৰণা মতে সমতল ভূমি কেৱল সাধাৰণ তৰপৰ চিন্তাৰ মানুহৰ বাবেহে। তেওঁলোকৰ গুৰুৰ বাবে সংস্কৃতি আৰু জ্ঞানৰ আকৰ ভূমি পৰ্বতেই শ্ৰেয়। ইয়াত 'পৰ্বত' শব্দটোৱে মহত্ব আৰু উচ্চ ধ্যান-ধাৰণাকে সূচাইছে।ইয়াতেই সূৰ্যৰ প্ৰথম ৰশ্মি কণা পৰে। তাৰ পাছতহে সূৰ্যৰ ৰশ্মি তলৰ সমতল ভূমিলৈ নামি যায়। তেওঁলোকৰ গুৰুগৰাকীৰ মৃতদেহ লৈ যোৱাৰ সময়ত গাঁওখনৰ বাকীবোৰ মানুহ শুয়েই আছিল। অৰ্থাৎ সিবিলাক অজ্ঞানৰ অন্ধকাৰত ডুব গৈ আছিল। ব্যাকৰণবিদ গৰাকীৰ জীৱনীকাৰ শিষ্য গৰাকীয়ে কৈছে যে সাধাৰণ মানুহৰ জীৱন নিশাৰ দৰে আৰু ব্যাকৰণবিদ গৰাকীৰ জীৱন ৰাতিপুৱাৰ দৰে। ইয়াতো প্ৰকাৰন্তৰে অজ্ঞতা আৰু জ্ঞানৰ কথাই কোৱা হৈছে। তেওঁলোকে মৃত গুৰু গৰাকীৰ শৱদেহটো পৰ্বতৰ টিঙৰ ওপৰত অৱস্থিত এটুকুৰা বিশেষ স্থানলৈ নিলে য'ত এক উজ্জ্বল পোহৰ বিচ্ছু�ৰিত হৈ আছিল। শৱদেহটো তাতেই সমাধিস্থ কৰা হ'ল।

ব্যাকৰণবিদ গৰাকীয়ে তেওঁৰ জীৱনৰ প্ৰথমছোৱা কাল পঢ়া-শুনা কৰি জ্ঞান অৰ্জন কৰিয়েই কটাইছিল। এটা সময়ত তেওঁ বৃদ্ধ হৈছিল। কিন্তু তথাপিতো অন্য মানুহৰ দৰে তেওঁ এলেহুৱা আৰু উৎসাহহীন হৈ পৰা নাছিল। বৃদ্ধকালতো তেওঁ পঢ়া-শুনা কৰি গৈছিল। তেওঁ অন্যান্য কবি আৰু পণ্ডিতৰ বিচাৰধাৰাৰ লগত পৰিচিত হোৱাৰ সুযোগ লাভ কৰিব বিচাৰিছিল। সেয়েহে তেওঁৰ নিৰলস অধ্যয়ন-তপস্যা। তেওঁৰ বয়সৰ অন্য কোনো সাধাৰণ ব্যক্তি হোৱাহেঁতেন জীৱনটো উপভোগ কৰি শেষ কালচোৱা আনন্দৰ মাজেদি পাৰ কৰিব বিচাৰিলেহেঁতেন। কিন্তু ব্যাকৰণবিদ গৰাকীয়ে মৃত্যুৰ পিছৰ জীৱনটোৰ প্ৰতিহে অধিক আগ্ৰহী আছিল। তেওঁ কিতাপবোৰৰ সমালোচনা পঢ়াৰ লগতে তাৰ ব্যাখ্যাসমূহো পঢ়িছিল। তেওঁ পঢ়া-শুনা কৰিয়েই জীৱনটো শেষ কৰি দিব বিচাৰিছিল।

তেওঁ জীৱনটোক বিভাজিত খণ্ডত চাব খোজা নাছিল। তেওঁ জীৱনটোক পূর্ণ ৰূপত চাব খুজিছিল। তেওঁৰ দৃষ্টিত বিভাজিত খণ্ডসমূহৰ সমন্বয়ত জীৱনে সম্পূর্ণতা লাভ কৰে। তেওঁ এটা ঘৰৰ উদাহৰণ দি কথাটো বুজাব খুজিছিল। প্রথমে ঘৰটোৰ অংশকেইটা আঁকি তাৰ পাছতহে ঘৰটো সাজিব লাগে। সেইদৰে, সেই ব্যাকৰণবিদ গৰাকীয়ে এইটো বিশ্বাস কৰিছিল যে মানুহে এটা সুখী জীৱনৰ কামনা কৰিলে তেনে মানুহে ডেকাকালৰ পৰাই প্রচেষ্টা হাতত ল'ব লাগে। তেওঁ নিজৰ জীৱনটো পৰিকল্পিতভাৱে আগবঢ়াইছিল। ঈশ্বৰৰ প্রতি তেওঁৰ অগাধ ভক্তি। সেইবাবে তেওঁ আনন্দময় পৰজন্মৰ হাবিয়াস কৰিছিল। তেওঁ এইটো বিশ্বাস কৰিছিল যে আত্মা অমৰ, কেৱল পঞ্চভূতেৰে নির্মিত দেহটোৰহে মৃত্যু হয়। আনহাতে সাধাৰণ চিন্তাধাৰাৰ মানুহৰ বাবে মুহূর্তটোৰেই জীৱন। তাক এনেয়েই পাৰ হৈ যাব দিব নালাগে। সেইবাবে তেওঁলোকে জাগতিক মায়া-মোহত আবদ্ধ হৈ সাংসাৰিক জীৱনটো ভোগ কৰে। তেওঁলোকে পৰজন্মৰ আশা নকৰে।

কিন্তু সাধাৰণ মানুহে আশা কৰা জাগতিক সুখ-স্বাচ্ছন্দ্য আৰু কৃতকার্যতা ব্যাকৰণবিদ গৰাকীয়ে বিচৰা নাছিল। তেওঁ নিজকে ক্ষুদ্র পৰিসীমাৰ মাজত আবদ্ধ কৰি থোৱা নাছিল। সাধাৰণ মানুহে ইহ জীৱনৰ ভোগ-ঐশ্বর্য কামনা কৰে। তাতেই তেওঁলোক সন্তুষ্ট। কিন্তু ব্যাকৰণবিদ গৰাকীয়ে পৰজীৱনৰ ঐশ্বর্য-বিভূতিৰ প্রতি আকাংক্ষা কৰে। সেয়া হই জীৱনৰ তুচ্ছ ঐশ্বর্যৰ তুলনাত শ্রেষ্ঠ। ইহ জীৱনত তেওঁ সন্তুষ্টি নাপালে। কিন্তু তেওঁ আশাবাদী। তেওঁৰ বিশ্বাস যে মৃত্যুৰ সিপাৰে থকা জগতখনত তেওঁ তেওঁৰ ইস্পিত বস্তু লাভ কৰিব পাৰিব। আজীৱন জ্ঞানান্বেষী মনৰ এইগৰাকী পণ্ডিতে মৃতশয্যাত পৰি থাকোতেও তেওঁৰ শিষ্যসকলক ব্যাকৰণৰ অভিধা আৰু উপসর্গ বুজাবলৈ ইচ্ছুক আছিল। তেওঁৰ জীৱনীকাৰ শিষ্যসহ অন্যান্য শিষ্য আৰু অনুৰাগীসকলে তেওঁৰ সেই আগ্রহ দেখি অভিভূত হৈছিল। তেওঁৰ প্রতি শ্রদ্ধা আৰু ভক্তিত সিবিলাকৰ শিৰ অৱনত হৈছিল।

সেই মহৎ উপলব্ধি দৃষ্টিত ৰাখি তেওঁৰ শিষ্যগৰাকীয়ে তেওঁৰ গুৰুৰ বাবে চৰাই-চিৰিকতিৰ কাকলিৰে মুখৰিত পর্বতৰ সু-উচ্চ শিখৰত অৱস্থিত স্থান নিৰূপণ কৰিলে য'ত তেওঁ অনন্ত নিদ্রাত শুই থাকিব। শিষ্যগৰাকীৰ দৃষ্টিত পর্বতৰ সু-উচ্চ শিখৰটোৰেই সেই স্থান য'ৰ পৰা সূর্য উদয় হয়, আকাশৰ বিশাল বুকুলৈ তৰাবোৰ, নিক্ষেপিত হয়, বিজুলিয়ে নিজৰ লক্ষ্যস্থান বিচাৰি লয়, য'ৰ পৰা ডাৱৰবোৰবো উৎপত্তি হয় আৰু যি পক্ষীকূলৰ বিহাৰ ভূমি। সেই স্থান সেই মহান ব্যক্তিত্বৰ বাবে উপযুক্ত সমাধিক্ষেত্র হ'ব। গতিকে তেওঁৰ শৱদেহটো তাতেই সমাধিস্থ কৰা হ'ল।

৪.৫.৩ কবিতাটোৰ বিষয়বস্তু

এ গ্রামাৰিয়ান্‌চ ফিউনাৰেল কবি ৰবার্ট ব্রাউনিঙৰ এটা সার্থক সৃষ্টি য'ত নাটকীয় একোক্তিৰ সুন্দৰ প্রয়োগ ঘটিছে। কবিতাটোৰ বিষয়বস্তু হৈছে এগৰাকী জ্ঞানান্বেষী

ব্যাকৰণবিদৰ মৃত্যু আৰু তেওঁৰ মৃতদেহ সমাধিস্থ কৰিবলৈ যাওঁতে তেওঁৰ অনুৰাগী শিষ্য এগৰাকীয়ে গুৰুৰ গুণ স্মৰণ কৰি তেওঁৰ ব্যক্তিত্বৰ মহৎ দিশসমূহ উল্লেখ কৰিছে। এই শোক কবিতাটোত নাটকীয় একোক্তিৰ প্রয়োগে যি সজীৱতা আৰু মননশীলতা প্রদান কৰিছে, সিয়ে ভিক্টৰীয় যুগৰ এগৰাকী লেখৰ কবি ৰূপে ৰবার্ট ব্রাউনিঙক চিহ্নিত কৰিছে। ইউৰোপত সংঘটিত হোৱা জ্ঞানৰ পুনৰুত্থানৰ সময়ছোৱাতে ৰবার্ট ব্রাউনিঙে নাটকীয় একোক্তিৰ গঢ়ত এই বিশেষ শোক কবিতাটো ৰচনা কৰিছিল।

জাগতিক ভোগৰ বস্তুৱে মানুহক সাময়িক সুখ প্রদান কৰে। সেই ভোগত পূর্ণ সন্তুষ্টিৰ আনন্দ নাথাকে। জ্ঞানৰ সাধনাইহে মানুহক পূর্ণ সন্তুষ্টি প্রদান কৰে। আজীৱন জ্ঞানৰ সাধনাত ৰত ব্যাকৰণবিদ গৰাকীয়ে জ্ঞান সাধনাৰ এই মহত্ত্ব উপলব্ধি কৰিব পাৰিছিল। সেইবাবে তেওঁ নিজকে জাগতিক বস্তুৰ মায়া মোহৰ পৰা আঁতৰাই গ্রন্থৰ অধ্যয়ন, গ্রন্থৰ সমালোচনা, বিশ্লেষণ আৰু ব্যাকৰণ চর্চাতে জীৱনৰ অন্তিম মুহূর্তলৈকে নিজকে আত্মনিয়োগ কৰি ৰাখিছিল। সেইবাবে তেওঁ মৃত্যু শর্যাত পৰি থকা সত্বেও শিষ্যসকলক কেইটামান বিশেষ গ্রীক শব্দৰ শুদ্ধ প্রয়োগ যেনে-হ'টি (কাৰণ বা যিহেতু), অ'উন (সেই হেতু) আৰু উপসর্গ ডি (De)ৰ শুদ্ধ প্রয়োগৰ বিষয়ে ব্যাখ্যা কৰিছিল। তদুপৰি তেওঁ গ্রীক ভাষাৰ ব্যাকৰণৰ শুদ্ধ নিয়মসমূহ শিষ্যসকলক বুজাইছিল।

জ্ঞানৰ অন্বেষণে ব্যক্তিৰ মন বহল কৰে। জীৱনৰ তুচ্ছ বিষয়লৈ আতুৰ হৈ থকা মানুহৰ মনক জ্ঞানৰ জ্যোতিয়ে পোহৰাই তুলিব পাৰে। এইদৰে জ্ঞানৰ সাধনাই মানুহৰ মনৰ সংকীর্ণতা আঁতৰাই মানুহক যুক্তিবাদী কৰি তুলিব পাৰে, প্রকৃত জ্ঞান লাভ কৰাত সহায় কৰিব পাৰে। ব্যাকৰণবিদগৰাকীয়ে এইটো উপলব্ধি কৰিছিল যে—

"Image the whole, then execute the parts...
Fancy the fabric
Quite, ere you build, ere steel strike fire from
Ere mortar dab brick ! quartz"

তেওঁ জীৱনটোক বিভাজিত ৰূপত প্রত্যক্ষ কৰা নাছিল। বৰঞ্চ তেওঁ পূর্ণাংগ ৰূপত জীৱনটোক উপলব্ধি কৰিছিল। তেওঁ এটা সুপৰিকল্পিত জীৱনৰ পোষকতা কৰিছিল। তেওঁ এইটো বিশ্বাস কৰিছিল যে মানুহে আৰম্ভণিৰে পৰা জীৱনটোক পৰিকল্পিতভাৱে আগবঢ়াই নিলে জীৱনটো সুখৰ হয়। এই সুখৰ অনুভূতি পাৰলৌকিক জীৱনলৈকো সম্প্রসাৰিত হয়। সমসাময়িক জগত আৰু জীৱনত দেখা দিয়া জ্ঞানৰ বিস্তাৰ আৰু নতুন চিন্তাৰ উদ্ভৱে সমাজত বাস কৰা লোকসকলক অনুপ্রাণিত কৰিছিল। তাৰ প্রতিধ্বনি ব্যাকৰণবিদৰ চিন্তাত ঘটিছে।

কবিতাটোত জ্ঞানৰ মহত্ব ঘোষিত হৈছে। সেয়া হৈছে সেই জ্ঞান যি বিভিন্ন বিষয়ৰ গ্রন্থ অধ্যয়নৰ দ্বাৰা আয়ত্ব কৰিব পাৰি। বৈষয়িক চিন্তাত মগ্ন সাধাৰণ মানুহৰ বাবে সেই জ্ঞানৰ চূড়া স্পর্শ কৰাতো সহজ নহয়। কেৱল আঙুলিৰ মূৰত লেখিব পৰা কেইগৰাকীমানৰ বাবেহে তেনে চৰম শিখৰ লাভ কৰাতো সম্ভৱপৰ। তেনে লোকৰ

বাবেহে সমাজৰ সর্বোচ্চ সন্মানৰ আসন সংৰক্ষিত হৈ থাকে। পর্বতৰ উচ্চতম চূড়াই তাৰেই ইংগিত বহন কৰিছে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৩ ঃ *এ গ্রামাৰিয়ান্‌চ ফিউনাৰেল* কবিতাটোৰ মূল বিষয়বস্তু কি? (৭৫টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

৪.৫.৪ কবিতাটোৰ ৰচনাশৈলী

এ গ্রামাৰিয়ান্‌চ ফিউনাৰেল কবি ৰবার্ট ব্রাউনিঙৰ এটা অন্যতম শোক কবিতা। ৰবার্ট ব্রাউনিঙে ইংৰাজী কবিতাৰ ইতিহাসত নাটকীয় একোক্তিৰ প্রচলনেৰে নিজৰ কবিতাক এক বিশিষ্ট দিশ প্রদান কৰিছিল। নাটকীয় উক্তি তেওঁৰ কবিতাৰ প্রধান উপজীব্য। এই বিশেষ কবিতাটোত মৃত ব্যাকৰণবিদগৰাকীৰ এগৰাকী শিষ্য (ছাত্রই) গুৰুৰ মৃতদেহটো সমাধিস্থ কৰিবলৈ পর্বতৰ সুউচ্চ শৃংগটোলৈ যাওঁতে তেওঁৰ গুণ-গান কৰি যি শোক গাথা ৰচিছিলে তাকেই কবিয়ে কবিতা ৰূপে ইয়াত উপস্থাপন কৰিছে। কবিতাটো আৰম্ভণিৰে পৰা শেষলৈকে নাটকীয়ভাৱে উপস্থাপিত হৈছে। ব্যাকৰণবিদ গৰাকীৰ ছাত্রজনে গুৰুৰ গুণ-গৰিমা বর্ণনা কৰি লগত যোৱা অন্যান্য সকলক মৃত ব্যক্তিগৰাকীৰ প্রতিভাৰ লগত পৰিচিত কৰাইছে। তেওঁ উদাত্তকণ্ঠে গাইছে—

> ‘‘Let us begin and carry up this corpse,
> Singing together.
> Leave us the common crofts, the vulgar thorpes
> Each in its tetther
> Sleeping safe on the bosom of the plain,’’

দুর্বোধ্যতা ৰবার্ট ব্রাউনিঙৰ কবিতাৰ আন এটা উল্লেখযোগ্য দিশ। সমসাময়িক অন্য কবিৰ দৰে তেওঁ তেওঁৰ কবিতাৰ ভাববস্তু সহজ-সৰলভাৱে উপস্থাপন কৰা নাছিল। তেওঁ নানা ভাষাৰ বিশাৰদ আছিল। ভালেকেইটা ভাষাৰ লগত পৰিচিত হোৱা ৰবার্ট ব্রাউনিঙে নিজৰ কবিতাত তেওঁৰ সেই মেধাৰ ছাপ এৰিছে। এটা অধ্যয়নপুষ্ট মন নহ’লে তেওঁৰ কবিতাৰ পাঠ সহজতে বুজাতো সম্ভৱ নহয়। কবিতাটোত তেওঁ এগৰাকী মহান ব্যাকৰণবিদৰ কলা সাধনাৰ কথা বর্ণনা কৰিছে। সেইগৰাকী বিদ্বানে দৈনন্দিন জীৱনকো কলা ৰূপে চাব বিচাৰিছিল। সেই কাৰণে তেওঁ কোনো দিনে দৈনন্দিন জীৱনৰ সাংসাৰিক দায়িত্বৰ প্রতি চকু দিয়া নাছিল। কেৱল অধ্যয়নেই তেওঁৰ জীৱন আছিল। সেইবাবে তেওঁৰ অনুৰাগী ছাত্রসকলে মৃত্যুৰ পিছতো যাতে তেওঁ সেই সংস্কৃতিসম্পন্ন পৰিৱেশ লাভ কৰে তাৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল—

"Seek we sepulture
On a tall mountain, citied to the top,
Crowded with Culture !"

ব্যংগ কবি ব্ৰাউনিঙৰ কবিতাৰ অন্য এটা মন কৰিবলগীয়া দিশ। ব্যংগৰ মাধ্যমেদি তেওঁ সমসাময়িক যুগ চিন্তাত দেখিবলৈ পোৱা ৰক্ষণশীলতা, ভণ্ডামী আৰু স্বাৰ্থপৰতাক ভ্ৰূকুটি কৰিছিল। অৱশ্যে কবিতাত প্ৰয়োগ কৰা ব্যংগৰ মাজেদি সমাজক ব্যংগ কৰা কবিৰ মন পৰিশীলিত চিন্তাৰ দ্বাৰা উদ্বুদ্ধ হৈছিল। সূক্ষ্মভাৱে পৰ্যবেক্ষণ কৰিলে শোক কবিতাটোৰ নায়ক ব্যাকৰণবিদ গৰাকীয়ে জ্ঞানৰ সাধনা কৰিছিল ঠিকেই, কিন্তু সাংসাৰিক জীৱ হিচাপে তেওঁৰ বহুতো পালনীয় কৰ্তব্যৰ প্ৰতি তেওঁ উদাসীন আছিল। বাস্তৱ সমাজত বাস কৰা ব্যক্তি এগৰাকীৰ তেনে আচৰণ সকলো সময়তে গ্ৰহণীয় নহ'বও পাৰে। তেওঁৰ সেই আওকণীয়া মনোভাৱে তেওঁৰ সমাজৰ অন্যান্য মানুহৰ পৰা চিৰদিন নিলগাই ৰাখিলে। প্ৰকাৰন্তৰে ক'বলৈ গ'লে তেওঁৰ পাণ্ডিত্যাভিমান আছিল।

৪.৫.৫ কঠিন শব্দৰ টোকা

1. Corpse– শৱদেহ, ইয়াত ব্যাকৰণবিদ গৰাকীৰ মৃতদেহটোৰ কথা কোৱা হৈছে।
2. Common crofts– ঘৰৰ গাতে লগা বেৰ দিয়া শস্যক্ষেত্ৰ বা বাৰী।
3. Vulgar thorpes– ইয়াত গ্ৰাম্য লোকসমূহৰ কথা বুজোৱা হৈছে।
4. Yonder– দূৰৈত অৱস্থিত।
5. Sepulture– শৱ সৎকাৰ।
6. Citadel– গড়।
7. Cramped– নিঃসাৰ হ।
8. Grappled– খেপিওৱা।
9. Drooped– নিশকতীয়া হ।
10. Dross– চামনি।
11. Enclitic– উপসৰ্গ।
12. Meteors– উল্কা।

৪.৬ কবি হিচাপে ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ মূল্যায়ন

ইংৰাজী সাহিত্যত ভিক্টৰীয় যুগৰ যি কেইগৰাকী লেখৰ কবি আছিল, তাৰ ভিতৰত ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিং অন্যতম। এইগৰাকী কবিৰ কবিতাৰ ৰোমাণ্টিক যুগৰ শেষৰ ফালে সাহিত্যলৈ নামি অহা অৱসাদ যুগটোৰ চিত্ৰ মনোজ্ঞ ৰূপত ফুটি উঠিছে। ভিক্টৰীয় যুগটোৰ সাহিত্যত প্ৰচলিত পৰম্পৰাগত ধৰ্মীয় বিশ্বাস আৰু নকৈ হোৱা বৈজ্ঞানিক আৱিষ্কাৰসমূহৰ মাজত সৃষ্টি হোৱা সংঘাতৰ

চিত্ৰ ফুটি উঠে। অধ্যয়নশীল মনৰ ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ চিন্তাতো ধৰ্ম আৰু বিজ্ঞানে স্বস্থানত বিদ্যমান হৈ তেওঁৰ কাব্য চিন্তাক প্ৰভাৱিত কৰিছিল। তেওঁৰ চিন্তাত ধৰ্ম পৰম্পৰাৰ ৰূপত ফুটি উঠিছিল আৰু বৈজ্ঞানিক চিন্তা প্ৰগতিবাদী চিন্তাৰ ৰূপত উদ্ভাসিত হৈছিল। সমাজ আৰু ব্যক্তি জীৱনত দেখা দিয়া ভণ্ডামি আৰু কপট গাম্ভীৰ্যই কবিক অতিষ্ঠ কৰি তুলিছিল। নাটকীয় একোক্তিৰ মাধ্যমেদি প্ৰকাশিত কাব্যকৃতিত তেওঁ শ্লেষাত্মকভাৱে সময় আৰু ব্যক্তি চৰিত্ৰৰ অন্ধকাৰ দিশসমূহ কাব্যিক ৰূপত ফুটাই তুলিছে। পিছে অন্যান্য কবিৰ দৰে এইগৰাকী কবিও সমালোচকৰ ক্ষুৰধাৰ সমালোচনাৰ পৰা হাত সাৰি যোৱা নাছিল।

ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ বিৰুদ্ধে থকা ডাঙৰ অভিযোগটো হৈছে যে তেওঁৰ কবিতা দুৰ্বোধ্য। পাঠকে তেওঁৰ কবিতা বুজি নাপায়। তেওঁৰ এগৰাকী জীৱনীকাৰে লিখা মতে তেওঁৰ বিখ্যাত কাব্য *Sordello* ১৮৪০ চনত প্ৰকাশ হোৱাৰ পাছত সেই কাব্যখন সমালোচনাৰ সন্মুখীন হৈছিল টেনিচনে সেই কাব্যখন পঢ়ি মন্তব্য দিছিল যে তেওঁ সেই দীঘলীয়া কবিতাটোৰ প্ৰথম আৰু শেষৰ শাৰীটোহে বুজি পাইছিল। কাৰ্লাইন (Carlyle) নামৰ এগৰাকীয়ে কৈছিলে যে তেওঁৰ পত্নীয়ে কবিতাটো পঢ়ি শেষ কৰিছিল, কিন্তু চাৰ্দিলো পুৰুষ নে চহৰ নে কিতাপৰ নাম সেইটো তেওঁ বুজি নাপালে। তেওঁৰ *এ গ্ৰামাৰিয়ান্‌চ ফিউনাৰেল* কবিতাটোত থকা কিছুমান শাৰীতো সেই একেই দুৰ্বোধ্যতা ফুটি উঠা পৰিলক্ষিত হয়—

''Seek we sepulture
On a tall mountain, cited to the top,
Crowded with culture !''

সমালোচক মহেন্দ্ৰ ৰৱাই তেওঁৰ গ্ৰন্থ *ৰমন্যাসৱাদত* ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ কাব্যিক প্ৰতিভাৰ সমালোচনাৰ প্ৰসংগত লিখিছে যে আলফ্ৰেড টেনিচনৰ দৰে ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিং যুগৰ অৰ্থাৎ ভিক্টৰীয় যুগক প্ৰতিনিধিত্ব কৰা কবি নাছিল এই কাৰণেই যে তেওঁ ভিক্টৰীয় যুগৰ কবি হোৱা সত্ত্বেও তেওঁৰ চিন্তাধাৰা যুগতকৈ আগবঢ়া আছিল। ল'ৰালিৰে পৰা ঘৰুৱা জীৱনত লাভ কৰা পঢ়া-শুনাৰ পৰিৱেশে তেওঁৰ মন-মেধা মথি তেওঁৰ চিন্তাধাৰাক উন্নত স্তৰ প্ৰদান কৰিছিল।

A Grammarian's Funeral কবিতাত কবি মনৰ সেই উচ্চাত্মিকা চিন্তা ফুটি উঠিছে—

''That low man seeks a little thing to do,
Sees it and does it :
This High man, with a great thing to pursue,
Dies ere he knows it.
That low man goes on adding nine to one,
His hundred's soon hit :
This High man, aiming at a million,
Misses an unit.

That, has the world here ... should he need
Let the world mind him !"

বিবিধ বিষয়ৰ জ্ঞানে ব্ৰাউনিঙৰ মানসিক দিগন্ত প্ৰসাৰিত কৰিছিল। ভিক্টৰীয় যুগৰ ইংলণ্ডৰ শ্বাসৰুদ্ধকৰ পৰিৱেশ পৰিস্থিতিয়ে ব্ৰাউনিঙৰ নিচিনা যুক্তিবাদী, উদাৰ চিন্তাৰ কবিৰ মন বান্ধি ৰাখিব নোৱাৰিলে। তেওঁ সেইখন সমাজত থাকিও সমাজৰ উৰ্দ্ধত চিন্তা কৰিছিল। সামাজিক জীৱনত দেখা দিয়া ভেম-ভণ্ডামিয়ে তেওঁক প্ৰভাৱিত কৰিব পৰা নাছিল। বৰঞ্চ তেওঁ তীৰ্যকভাৱে সেই দোসযুক্ত দিশসমূহৰ সমালোচনা কৰিছিল। সমাজৰ আন দহজনৰ দৰে তেওঁ ঐহিক প্ৰসিদ্ধি বা সমৃদ্ধিৰ কামনা কৰাৰ বিপৰীতে পাৰমার্থিক উন্নতিৰ কথাহে ভাবিছিল। তেওঁৰ সেই মহানুভৱী চিন্তা তেওঁৰ অন্যতম কাব্য কৃতি *এ গ্ৰামাৰিয়ান্‌চ ফিউনাৰেল*ত জ্ঞান পিপাসু ব্যাকৰণবিদ গৰাকীৰ মানসিকতাৰ মাজেদি প্ৰতিফলিত হৈছে।

কবি ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ বিৰুদ্ধে তেওঁৰ সময়ৰ অন্যান্য কবি আৰু সমালোচকসকলে কৰা আটাইতকৈ ডাঙৰ অভিযোগটো হ'ল যে তেওঁৰ ইংলণ্ডৰ চিত্ৰ বিৰল। মন কৰিবলগীয়া যে চৈধ্য বছৰ বয়সতে ব্ৰাউনিঙে ফৰাচী, গ্ৰীক, ইটালীয় আৰু লেটিন ভাষা সলসলীয়াকৈ ক'ব পাৰিছিল। স্বাভাৱিকতে এইটো বুজা যায় যে এই ভাষাকেইটা জনাৰ লগতে সেই সেই ভাষাত ৰচিত হোৱা ৰচনাকৃতিৰ লগতো তেওঁ পৰিচিত হৈছিল। সমসাময়িক কালত পশ্চিমীয়া সভ্যতা-সংস্কৃতি আৰু শিল্প কলাৰ ৰম্যভূমি স্বৰূপ ইটালীৰ লগত কবিৰ এক নিবিড় সম্পর্ক আছিল। স্বয়ং কবি ব্ৰাউনিঙে নিজেই, পৰৱৰ্তী সময়ছোৱাত ইটালীক তেওঁ অধ্যয়ন কৰি অহা বিশ্ববিদ্যালয় আখ্যা দিছিল। সমালোচক হিউ ৱাকাৰে তেওঁক 'টিউটনিক প্ৰতিভা' আখ্যা দি গৈছে। ষ্টপফোৰ্ড ব্ৰুকে ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ কবিতাসমূহলৈ আঙুলিয়াই কৈছে যে তেওঁৰ কেৱল তিনিটা কবিতাতহে ইংলণ্ডৰ মাটিৰ গোন্ধ বিয়পি আছে। সেই কবিতাকেইটা হৈছে ক্ৰমে *পলাইন, অ' টু বি ইন ইংলেণ্ড* আৰু *ইন এলবাম*।

উদাৰ প্ৰগতিবাদী চিন্তাৰ ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিং তেওঁ বাস কৰা সমাজখনৰ পৰা বহুত আগবঢ়োৱা হৈছিল। সেইবাবে তেওঁ বাস্তৱিক ভৌগোলিক পৰিসীমা চেৰাই কলাৰ সাধনাত নিমগ্ন হৈ অন্যান্য কৃতিৰ লগতে এমুঠি নাটকীয় একোক্তি লিখি প্ৰসিদ্ধ হ'ল।

৪.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- এই অধ্যায়টিৰ অধ্যয়নে আপোনাক ইংৰাজী সাহিত্যত ভিক্টৰীয় যুগ ৰূপে প্ৰসিদ্ধ সময়ছোৱাৰ এগৰাকী কৃতবিদ্য সাহিত্যিক ৰবাৰ্ট ব্ৰউনিঙৰ জীৱন আৰু কৃতিৰ লগত পৰিচিত কৰালে।
- ভিক্টৰীয় যুগটো ইংলণ্ডৰ ৰাজনৈতিক ইতিহাস আৰু সামাজিক ইতিহাস উভয় দিশতে এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ সময়। সেই সময়ৰ সাহিত্যক সমসাময়িক ঘটনা-পৰিঘটনাসমূহে

প্ৰভাৱিত কৰিছিল। এই পাঠৰ আলোচনাত সমসাময়িক যুগৰ বিভিন্ন ঘটনাৰাজিয়ে সেই সময়ছোৱাত সাহিত্যক কি গতি প্ৰদান কৰিছিল, তাৰ লেখ পাব।

- অধ্যয়ন পিপাসু মনৰ ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙে তেওঁৰ সৃষ্টিৰ বাবে নিজৰ এক পৰিমণ্ডল নিৰ্মাণ কৰি লৈছিল। তাত কলা, সৃষ্টিশীলতা আৰু সংবেদনশীলতা—সকলোৰে মিশ্ৰণ ঘটিছিল। তাৰ আধাৰতে তেওঁৰ বিভিন্ন সৃষ্টিৰ আলোচনা আগবঢ়োৱা হৈছে।
- *এ গ্ৰামাৰিয়ান্‌চ ফিউনাৰেল* ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ কবি জীৱনৰ এক সাৰ্থক সৃষ্টি। ইয়াত তেওঁ জ্ঞানৰ সাধনা আৰু তাৰ লগত জড়িত উচ্চাত্মিকবোধৰ কথা কৈছে। জ্ঞানান্বেষী মনে ব্যৱহাৰিক জীৱনৰ তুচ্ছ সুখবোৰৰ পিছে পিছে ঘূৰি নুফুৰে। ৰৰঞ্চ জ্ঞানৰ মাৰ্গ গ্ৰহণ কৰি পাৰমাৰ্থিক লাভালাভৰ কথাহে চিন্তা কৰে।
- কবিতাটোৰ আলোচনাৰ মাজেদি কবি ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ বিষয়বস্তু নিৰ্বাচনৰ পৰিপক্ক চিন্তা আৰু শব্দ নিৰ্বাচনৰ অপূৰ্ব দক্ষতা ফুটি উঠিছে।
- অৱশ্যে এইগৰাকী কবিৰ কবিতাত দুৰ্বোধ্যতাৰ ছাপ স্পষ্ট। তাৰ বাবে তেওঁৰ সমসাময়িক কবি সমালোচকসকলে তেওঁক সমালোচনা কৰিছে। তেওঁৰ কবিতাৰ দুৰ্বোধ্যতাৰ বিষয়ে কৰা চমু আলোচনাৰ মাজেদি কবি ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ কবিতাত দৃষ্টিগোচৰ হোৱা এই বিশেষ দিশটোৰ বিষয়ে আপোনাক অৱগত কৰোৱা হ'ল।

৪.৮ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) বৰা, মহেন্দ্ৰ (১৯৯৫); *ৰমন্যাসবাদ;* ডিব্ৰুগড় ঃ বনলতা।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1) Abrams, M. H. and Harpham, G. (Ed.) (2007); *A Glossary of Literary Terms;* Thomson Wadsworth.
2) Brooke, S. (2007); *The Poetry of Robert Browning;* New Delhi : Atlantic Publishers Pvt. Ltd.
3) Long, W. S (2007/First Indian Reprint); *English Literature : The History and its Significance;* Surjeet, New Delhi : Publications.
4) Sampson, G. (2006); *The Concise Cambridge History of English Literature;* New York : Cambridge University Press.
5) Trevelyan, G. M. (1986); *English Social History;* England, Penguin Books Ltd.

৪.৯ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ জন্ম... ...পিতৃ-মাতৃৰ পৰিচয়... ...তেওঁৰ ল'ৰালিকাল... ...শিক্ষা জীৱন... ...কৰ্মজীৱন... ...সাহিত্য কৃতি... ...মৃত্যু।

২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ কবি ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ চমু পৰিচয়... ...কবি ব্ৰাউনিঙৰ দৃষ্টিত প্ৰেম আৰু প্ৰেমৰ ভিন্ন প্ৰকাশ (কবিতাটোৰ উপশাখাত আলোচিত ব্ৰাউনিঙৰ প্ৰেমৰ কবিতাৰ বিষয়ে থকা ছেদসমূহৰ আধাৰত উত্তৰটো প্ৰস্তুত কৰিব)

৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ কবিতাটোৰ মূল পাঠৰ তেনেই চমু আলোচনা... ...কবিতাটোৰ বিষয়বস্তু হৈছে জ্ঞানৰ মহত্ত্ব আৰু সেই মহত্ত্বৰ উপলব্ধি (উত্তৰটো লিখোতে কবিতাটোৰ মূল আলোচনা ভাগৰ সহায় ল'ব আৰু তাক নিজৰ ভাষাত লিখিবলৈ যত্ন কৰিব।)

৪.১০ আৰ্হি প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ ইংৰাজী সাহিত্যৰ ইতিহাসত ভিক্টৰীয় যুগৰ গুৰুত্ব কি?

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ ভিক্টৰীয় যুগৰ কবি হিচাপে ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ ব্যতিক্ৰমধৰ্মী বিশেষত্ব ক'ত ফুটি উঠিছে?

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ কবি ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ জীৱন আৰু সাহিত্য কৃতিৰ বিষয়ে এটি আলোচনা প্ৰস্তুত কৰক।

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ ৰচনাৰাজিৰ মূল্যায়ন আগবঢ়াওক।

প্ৰশ্ন নং ৫ ঃ ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ দৃষ্টিত নাৰী— এই বিষয়ে এক চিন্তাশীল নিবন্ধ যুগুত কৰক।

প্ৰশ্ন নং ৬ ঃ ইংৰাজী সাহিত্যত প্ৰেমৰ কবি ৰূপে ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ স্থান নিৰূপণ কৰক।

প্ৰশ্ন নং ৭ ঃ *এ গ্ৰামাৰিয়ান্‌চ ফিউনাৰেল* কবিতাটোৰ আধাৰত কবি ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ জীৱন দৰ্শন বিচাৰ কৰক।

প্ৰশ্ন নং ৮ ঃ ইংৰাজী কবিতাত নাটকীয় একোক্তিৰ প্ৰয়োগ জনপ্ৰিয় কৰি তোলাত কবি ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ ভূমিকা কি— আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন নং ৯ ঃ সততে ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ বিৰুদ্ধে এইটো অভিযোগ উত্থাপিত হয় যে তেওঁৰ কবিতাত ইংলণ্ডৰ মাটিৰ গোন্ধ নাই কেনেকৈ? বিচাৰ কৰক।

প্ৰশ্ন নং ১০ ঃ কবি হিচাপে ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ এটি মূল্যায়ন আগবঢ়াওক।

*** ***** ***

অধ্যায় ৫ ঃ টি এছ্ এলিয়ট ঃ *দ্য ৰেষ্টলেণ্ড (হুৱাট দ্য ঠাণ্ডাৰ চেইড়্)*

অধ্যায় গাঁথনি

৫.১ উদ্দেশ্য

৫.২ পৰিচয়

৫.৩ ইংৰাজী কাব্য সাহিত্য আৰু আধুনিক যুগ

৫.৪. টি এছ্ এলিয়ট

৫.৪.১ জীৱনী

৫.৪.২ সাহিত্যকৃতি

৫.৫ *দ্য ৰেষ্টলেণ্ড* কাব্যৰ চমু আলোচনা

৫.৬ *হুৱাট দ্য ঠাণ্ডাৰ চেইড়্* (What the Thunder Said)

৫.৬.১ মূল ইংৰাজী কবিতাটোৰ পাঠ

৫.৬.২ কবিতাটোৰ বিষয়বস্তু

৫.৬.৩ কবিতাটোৰ ৰচনাশৈলী

৫.৭ কবি হিচাপে টি এছ্ এলিয়টৰ মূল্যায়ন

৫.৮ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৫.৯ অধিক জানিবলৈ

৫.১০ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

৫.১১ আৰ্হি প্ৰশ্ন

৫.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- ইংৰাজী কাব্য সাহিত্যলৈ কি দৰে আধুনিক যুগৰ আগমন ঘটিল তাৰ আভাস পাব
- কবি টি এছ্ এলিয়টৰ জীৱনী সম্পৰ্কে জানিব পাৰিব
- টি এছ্ এলিয়টৰ সাহিত্য প্ৰতিভাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰিব
- *দ্য ৰেষ্টলেণ্ড* কাব্যগ্ৰন্থৰ পৰিচয় আগবঢ়াব পাৰিব
- *হুৱাট দ্য ঠাণ্ডাৰ চেইড়্* মূল ইংৰাজী কবিতাটো পঢ়িবলৈ পাব
- কবিতাটোৰ বিষয়বস্তু আলোচনা কৰিব পাৰিব
- কবিতাটোৰ ৰচনাশৈলীৰ বিষয়ে ধাৰণা লাভ কৰিব
- কবি হিচাপে টি এছ্ এলিয়টক মূল্যায়ন কৰিব পাৰিব।

৫.২ পৰিচয়

স্নাতকোত্তৰ অসমীয়া তৃতীয় যাণ্মাসিকৰ অন্তর্গত সাহিত্য শাখাৰ শিক্ষার্থীৰ বাবে আগবঢ়োৱা এইখন তৃতীয় পাঠ্যবিষয়। পাঠ্যবিষয়ৰ শিৰোনাম 'পাশ্চাত্য সাহিত্যৰ নির্বাচিত পাঠ'। ইতিমধ্যে পূর্বৱর্তী চাৰিটা অধ্যায়ত আপুনি ইংৰাজী কাব্য সাহিত্যৰ চাৰিগৰাকী কবিৰ কাব্য ৰচনাৰ লগত পৰিচিত হ'ল। এই অধ্যায়টোৰ আলোচ্য বিষয় হৈছে বিংশ শতিকাৰ এগৰাকী শ্রেষ্ঠ কবি আৰু সাহিত্য সমালোচনাক টি এছ এলিয়ট আৰু তেওঁৰ মহত্তম কৃতি *দ্য ৰেষ্টলেণ্ডৰ* অন্তর্গত কবিতা *হুৱাট দ্য ঠাণ্ডাৰ চেইডৰ* আলোচনা।

কাব্য সাধনা কৰি যিসকল কৃতবিদ্য সাহিত্যিকে বিশ্ব কাব্য জগতত অমৰত্ব লাভ কৰিছে, সেইসকলৰ ভিতৰত ইংৰাজ কবি টি এছ এলিয়ট অন্যতম। বিংশ শতিকা আৰম্ভ হোৱা কেইবছৰমানৰ পিছতেই বিশ্বৰ মানৰ সমাজত জোকাৰি যোৱা প্রথম বিশ্বযুগৰ ক্ষয়ঙ্কৰ পৰিণতিয়ে যি হতাশাবোধ, শূন্যতা আৰু উৎকণ্ঠাৰ সৃষ্টি কৰিছিল, তাৰ চিটিকনি সমসাময়িক কাব্য-সাহিত্যৰ ক্ষেত্রলৈকো সম্প্রসাৰিত হৈছিল। সেই প্রক্রিয়াই *দ্য ৰেষ্টলেণ্ডৰ* নিচিনা মহৎ কাব্যকৃতিৰ নির্মিতিত অভূতপূর্ব অৰিহণা যোগায়। *দ্য ৰেষ্টলেণ্ডৰ* কবিতাসমূহত জীৱন আৰু জগতৰ যি গভীৰ, মননশীল ৰূপ আৰু দৃষ্টিভংগী প্রকাশ পাইছে সিয়ে কাব্য নির্মাতা গৰাকীক 'যুগ পুৰুষ' সদৃশ চৰিত্র প্রদান কৰিছে। আহকচোন, আমি এতিয়া মূল আলোচনাভাগলৈ আগবাঢ়ো।

৫.৩ ইংৰাজী কাব্য সাহিত্য আৰু আধুনিক যুগ

বর্ণাঢ্যতা আৰু বিবিধতা ইংৰাজী সাহিত্যৰ চকুত লগা বৈশিষ্ট্য। ইংৰাজী সাহিত্যৰ অধ্যয়নৰ সুবিধাৰ বাবে ভাগ কৰা যুগসমূহৰ আধাৰতে সেই বৈশিষ্ট্য পৰিলক্ষিত হয়। এই বিচিত্র ৰূপে সময়ে সময়ে সাহিত্য সমালোচকসকলকো বিবুদ্ধিত পেলাইছিলে। সাহিত্যৰ মহাসাগৰত মূৰ দাঙি উঠা সুকীয়া দ্বীপ স্বৰূপ একো একোজন কৃতবিদ্য সাহিত্যিকৰ ৰচনাৰ পূর্ণাঙ্গ যথার্থ মূল্যায়ন সহজসাধ্য নহয়। সেয়েহে প্রখ্যাত সাহিত্য আলোচক মণ্টেইনৰ কথাতে সূৰ মিলাই ক'ব পাৰি—

"I have here gathered a posy of other men's flowers and only the thread that binds them is mine own."

১৮৯৭ চনত মহাৰাণী ভিক্টৰীয়াৰ ৰাজত্বৰ হীৰক জয়ন্তী সমাৰোহে বৃটিছ সাম্রাজ্যৰ গৌৰৱময় যুগৰ কথা ঘোষণা কৰিলে। কিন্তু তাৰ পৰৱর্তী সময়ছোৱাত দেখা দিয়া নানানটা পৰিস্থিতিয়ে সমসাময়িক যুগ চিন্তাক প্রবাহিত কৰিছিল। তাৰ প্রথমটো হৈছে সাম্রাজ্যবাদী আগ্রাসন আৰু তাক কু-পৰিণতি। ইউৰোপৰ বিভিন্ন স্থানত সাম্রাজ্যবাদী চিন্তাই সেই সেই সমাজৰ ৰাজনীতি, সমাজনীতি আৰু সাহিত্য কলাক প্রভাৱিত কৰিছিল। ক্রমশঃ জার্মানীৰ

উত্থান, আফ্রিকা আৰু ইণ্ডো-চীন অঞ্চললৈ ফৰাচী সাম্ৰাজ্যৰ প্ৰসাৰিত হাতোৰা, ইটালীৰ আব্বিচিনিয়া আক্ৰমণ, আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ ফিলিপাইনচ দখল যাৰ পৰিণতি স্বৰূপে আমেৰিকাই এক নতুন শত্ৰু-জাপানক গোটাই ল'লে ইত্যাদি। দ্বিতীয়তে, সেই সময়ছোৱাত আৰম্ভ হোৱা সংস্কাৰমূলক আন্দোলনসমূহেও সমসাময়িক সাহিত্যক প্ৰভাৱিত কৰিছিল। ইংলেণ্ডৰ সমাজ জীৱনো ইয়াৰ ব্যতিক্ৰম হোৱা নাছিল। ভিক্টৰীয় যুগে বিজ্ঞানক স্বাগতম জনাইছিল সঁচা, কিন্তু ধৰ্মীয় গোড়ামি, কু-সংস্কাৰ আৰু কপটাচাৰৰ পৰা ব্যক্তি জীৱন মুক্ত হ'ব পৰা নাছিল। এখন সুস্থ সমাজত উশাহ ল'বলৈ যেন লেখক সাহিত্যিকসকল উদ্বাউল হৈছিল। সেই সময়ত লেখক জে'মচ থমচনৰ City of Dreadful Night-ত সমসাময়িক যুগৰ সমাজ জীৱন মৰ্মস্পৰ্শী ৰূপত ফুটি উঠিছে।

জানি থোৱা ভাল

City of Dreadful Night; City of Dreadful Night স্কটিচ কবি জে'মচ থমচনৰ এটা দীঘলীয় কবিতা। কবিতাটো National Reformer-ত ১৮৭৪ চনত প্ৰকাশ পাইছিলে। ১৮৮০ চনত City of Dreadful Night and Other Poems নাম সংগ্ৰহত কবিতাটো পুনৰ প্ৰকাশিত হৈছিল। ইয়াত এগৰাকী নাস্তিক কবিৰ দৃষ্টিত লণ্ডন চহৰৰ হতাশজনক চিত্ৰ ফুটি উঠিছে। ইয়াত কবিৰ নিৰাশাবাদ আৰু মানসিক শূন্যতাবোধ স্পষ্ট।

নানা দুৰ্ভাৱনা, অভিনৱত্ব আৰু বিজ্ঞানৰ নিত্য নতুন উদ্ভাৱনৰ মাজত বিংশ শতিকাটো আহি উপস্থিত হ'ল। পিছে নতুন শতিকাটো আদৰিবলৈ নৌহওঁতেই সমগ্ৰ বিশ্বতে প্ৰথম বিশ্ব যুদ্ধত ৰণবাদ্যৰ কাণ তাল মৰা শব্দ ধ্বনিত-প্ৰতিধ্বনিত হ'ল। ঊনবিংশ শতিকাৰ শেষ ভাগত জন্ম লাভ কৰা কবি-সাহিত্যিকসকলে সমাজ জীৱনত দেখা দিয়া গৰাখহনীয়াকে নিজৰ লেখনিৰ প্ৰধান সম্বল ৰূপে গ্ৰহণ কৰিছিল। ৰুদয়ার্দ কিপলিঙ (১৮৬৫-১৯৩৬) ৰ ৰচনাত আমি বাস্তৱ জীৱনত লগ পোৱা বহুতো চৰিত্ৰৰ সমাবেশ দেখা পাও যদিও তেওঁৰ মুখত এজন জাত্যাভিমানী ইংৰাজ ভদ্ৰলোকৰ সুৰ স্পষ্ট।

১৯০১ চনৰ ৰাণী ভিক্টৰীয়াৰ মৃত্যুৰ পাছত তেওঁৰ পুত্ৰ সপ্তম এডৱার্ড ইংলেণ্ডৰ ৰাজপাটত বহে। লগে লগে অৱসান ঘটিল ভিক্টৰীয় যুগ আৰু আৰম্ভ হয় এডৱার্ডীয় যুগৰ। এই যুগৰ বিস্তৃতি বিশ্ব যুদ্ধলৈ— প্ৰায় দ্বিতীয় যুদ্ধৰ সময়ছোৱালৈকে। এই সময়ছোৱাত ইংলেণ্ডৰ সামাজিক ব্যৱস্থাত শ্ৰেণী বিভাজন কটকটীয়া আছিল। অৱশ্যে সেই কালছোৱাত হোৱা অৰ্থনৈতিক আৰু সামাজিক পৰিৱৰ্তনসমূহে সমাজখনক গতিশীলতা প্ৰদান কৰিছিল। ঔদ্যোগিক বিপ্লৱৰ পৰিণতি স্বৰূপে সমাজবাদী চিন্তাৰ বীজ মানুহৰ মনত ৰোপণ হৈছিল। সেইদৰে দুখীয়া দৰিদ্ৰজনৰ প্ৰতি সহানুভূতি, সমাজত নাৰীৰ স্থান উন্নত কৰা আৰু তেওঁলোকক তেওঁলোকৰ ন্যায্য সুযোগ-সুবিধা প্ৰদান আৰু দ্ৰুত অৰ্থনৈতিক উন্নয়ন, ইত্যাদি সমসাময়িক যুগৰ চকুত লগা দিশ আছিল।

প্ৰথম বিশ্বযুদ্ধৰ পৰৱৰ্তী কালছোৱাত এই পৰিৱৰ্তন লানি অধিক দ্ৰুততৰ হৈছিল। ন ন আৱিষ্কাৰসমূহে কলা, শিল্প, সাহিত্য, সমাজনীতি, অৰ্থনীতি আৰু ৰাজনীতি সকলো দিশকে প্ৰভাৱিত কৰিছিল। এডৱাৰ্ডীয় যুগৰ সমাজ ফৰাচী জীৱন চিন্তা আৰু সাংস্কৃতিক চেতনাৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত। অট'মোবাইল, ইলেকট্ৰিচিটিৰ আৱিষ্কাৰ আৰু মানৱ অধিকাৰৰ বিষয়ে সমসাময়িক শিল্পকাৰসকলক প্ৰভাৱিত কৰিছিল। সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰত জে এম বাৰী, আৰ্ণোল্ড বেণেট, জি কে চেষ্টৰটন, জোচেফ কনৰাড, ই এম ফষ্টাৰ, জন গলচ্ৱৰ্ডি, কেনেথ গ্ৰাহাম, ৰুদয়ার্ড কিপলিং, এডিথ নেচবিট, বিয়েট্ৰিক্স পটাৰ, সাকী, জৰ্জ বার্ণার্ড শ্ব, এইচ জি ৱেল্চ ইত্যাদিয়ে যুগৰ চেতনা নিজৰ ৰচনাৰ মাজেদি ফুটাই তুলিছিল। এই সকলৰ লগত যোগ দিলেহি থমাছ ষ্টার্ণচ এলিয়টে। এইচ জি ৱেল্চৰ ৰচনাত আমি সমাজত বাস কৰা তথাকথিত ভণ্ড, মুখা পিন্ধা লোকৰ মুখা খোল খোৱা দেখিবলৈ পাওঁ। জন গলচ্ৱৰ্ডিৰ ৰচনাতো সামাজিক সমস্যাক ৰেখাপাত কৰা হৈছে। অৱশ্যে গলচ্ৱৰ্ডিয়ে ৱেল্চৰ নিচিনাকৈ ক্ষুৰধাৰ সমালোচনাৰে সামাজিক সমস্যাৰ সমাধান বিচৰা নাই। ৱেল্চে যেন মেচিন গান এটা লৈহে পাঠকসকলক সামাজিক সমস্যাৰ বিষয়ে কৈ তেওঁলোকক জাগ্ৰত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। গলচ্ৱৰ্ডি তেওঁৰ তুলনাত গম্ভীৰ প্ৰকৃতিৰ আছিল। তেওঁ পৰিশীলিত ভাষাৰে পাঠকসকলক তেওঁৰ সমস্থানীয় বুলি ভাবি তেওঁলোকক সমস্যাৰ বিষয়ে বুজাইছিল। তেওঁৰ দৃষ্টিত মানুহ মাত্ৰেই ভুল হ'ব পাৰে। গতিকে তেনে ভুল যাতে দ্বিতীয় বাৰ নহয় তাৰ প্ৰতি মানুহে লক্ষ্য ৰাখিব লাগে। গলচ্ৱৰ্ডি সমস্যামূলক নাটকৰ নাট্যকাৰ। লেখক জোচেফ কনৰাডে তেওঁৰ ৰচনাত মানুহৰ আত্মাক আবৰি থকা নিঃসংগতাৰ কথা কৈছে। মন কৰিবলগীয়া যে এই নিঃসংগতাবোধ আধুনিক জীৱন চিন্তাৰ এটা উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য। এইদৰে সেই সময়ছোৱাৰ অন্যান্য লেখকৰ ৰচনাত আধুনিক সময়ে মানৱ মনত কেনে প্ৰতিক্ৰিয়াৰ সৃষ্টি কৰিছিল আৰু তাৰ প্ৰতিফলন সমসাময়িক সাহিত্যত যিদৰে পৰিছিল, তাৰ আধাৰতে সমসাময়িক যুগৰ এটা মূল্যায়ন আগবঢ়াব পাৰি। সাহিত্যৰ এটা ভাগ হিচাপে কবিতাৰ ক্ষেত্ৰতো এই কথাষাৰ প্ৰযোজ্য হয়।

থোৱতে ক'বলৈ গ'লে আধুনিক কবিতাৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ এই ধৰণে উল্লেখ কৰিব পাৰি—

- ধ্বনিৰ সাধাৰণ পৰিচয় আগবঢ়াব পাৰি
- চৰিত্ৰায়নৰ গতানুগতিকতা
- মুক্ত প্ৰকাশভংগী
- মুক্তক ছন্দ
- পার্শ্ব অৱস্থানৰ প্ৰতি গুৰুত্ব আৰোপ
- ধৰ্মীয় অৱস্থানৰ প্ৰতি গুৰুত্ব আৰোপ
- ধৰ্মীয় বা ধ্ৰুপদী প্ৰসংগৰ (allusions) উল্লেখ
- অন্যান্য সংস্কৃতি আৰু ভাষাৰ পৰা গ্ৰহণ কৰা উপাদান
- প্ৰতীক, চিত্ৰকল্পৰ ব্যৱহাৰ
- ভাঙোনমুখী সমাজ আৰু মূল্যবোধৰ মৰ্মস্পৰ্শী চিত্ৰণ
- কঠিন সময়ে মানুহৰ মনলৈ আনি দিয়া স্বপ্নভংগৰ বেদনাৰ সৰস চিত্ৰণ

- চেতনাস্রোত ধাৰাৰ প্রয়োগ
- নগৰকেন্দ্রিক সভ্যতাই মানুহৰ মনলৈ আনি দিয়া অৱসাদ, বিশ্বাসহীনতা আৰু শংকাৰ অনুভূতিশীল চিত্রণ।

এই বৈশিষ্ট্যসমূহৰ সমাহাৰত আধুনিক কবিতাই বিংশ শতিকাৰ আৰম্ভণিৰ দশক কেইটা বিশ্ব সাহিত্যলৈ পৰিৱর্তনৰ সোঁত বোৱাই আনিলে। ইংৰাজী কবিতাও ইয়াৰ ব্যতিক্রম নহ'ল। সেই যুগ চেতনাৰ পৰিৱর্তন টি এছ এলিয়টৰ নিচিনা আধুনিক কবিৰ কবিতাত বাৰুকৈয়ে পৰিলক্ষিত হৈছিল।

৫.৪ টি এছ এলিয়ট

৫.৪.১ জীৱনী

হেনৰি ৰেয়াৰ এলিয়ট আৰু ছাৰ্লোট ছঞ্চি ষ্টার্ণছৰ সপ্তম সন্তান থমাছ ষ্টার্ণছ এলিয়টৰ জন্ম আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্রৰ মিছৌৰিৰ ছেণ্ট লুইছত ১৮৮৮ চনত। স্মিথ একাডেমীৰ পৰা মিল্টন হৈ তেওঁ হার্ভার্ডত ভর্তি হয় ১৯০৬ চনত। তেওঁ বিভিন্ন সাহিত্যিক আৰু সামাজিক কামৰ লগত জড়িত আছিল; হার্ভার্ডৰ The Harvard Advocate নামৰ সাহিত্য আলোচনী এখনো সম্পাদনা কৰিছিল। সেই সময়ছোৱাত হার্ভার্ডৰ শিক্ষক আৰভিং বেৰিট আৰু জর্জ ছাণ্টায়ানাৰ দ্বাৰা তেওঁ গভীৰভাৱে প্রভাৱিত হৈছিল। স্নাতক পাঠ্যক্রমৰ সং কৰাৰ পিছত হার্ভার্ড গ্রেজুৱেট স্কুলত তেওঁ দর্শন অধ্যয়ন কৰে। ১৯১০-১১ৰ সময়ছোৱাত এলিয়টে পেৰিছত কটায়; ছ'ৰব'নে (Sorbonne) ত তেওঁ দর্শন আৰু ফৰাচী সাহিত্য অধ্যায়ন কৰে। ১৯১১ চনত তেওঁ হার্ভার্ডলৈ উভতি আহে আৰু তিনিবছৰ অধিবিদ্যা, তর্কশাস্ত্র, মনস্তত্ত্ব, ভাৰতীয় ভাষাতত্ত্ব (Indic philology) আৰু সংস্কৃত অধ্যয়ন কৰে। ১৯১৩-১৪ৰ সময়ছোৱাত এলিয়ট হার্ভার্ডৰ দর্শন বিভাগৰ সহকৰী হিচাপে নিযুক্ত হয়। সেই সময়তেই এটা ভ্রমণৰ জলপানী লাভ কৰি তেওঁ জার্মানীলৈ যায় ঠিক প্রথম বিশ্বযুদ্ধৰ আগে আগে। তাৰ পিছত তেওঁ অক্সফোর্ডৰ মার্টন কলেজত গ্রীক দর্শন অধ্যয়ন কৰে। The International Journal of Ethics লৈ তেওঁ পর্যালোচনামূলক লেখনি পঠিয়াবলৈ আৰম্ভ কৰে। The Monist ত ১৯১৬ চনত লিৱনিজ আৰু এফ্ এইছ ব্রেডলীৰ ওপৰত দুটা প্রৱন্ধ ওলায়। হেৰিয়েট মন্ৰোৰ নতুন আলোচনী Poetry ত ১৯১৫ চনত প্রকাশ হৈ ওলায় এলিয়টৰ প্রথমটো উল্লেখযোগ্য কবিতা 'দ্য লাভ ছং অফ জে. আলফ্রেড প্রুফ্রক্'। 'প্রিলুড্ছ' আৰু 'Rhapsody on a Windy Night' ওলায় ৰিন্তহাম লিৰিছৰ Blast নামৰ আলোচনীত ১৯১৫ চনতেই। এজৰা পাউণ্ডৰ ১৯১৫ চনৰ Catholic Anthology ত এলিয়টৰ 'Prufrock', 'Portrait of a lady', 'The Boston Evening Transcript', 'Portrait of a Lady', 'The Boston

Evening Transcript', 'Hysteria', 'Aunt Helen' আদি কবিতা অন্তর্ভুক্ত হয়। ১৯১৩ চনত তেওঁ ব্রেড্লিৰ Appearance and Reality নামৰ গ্রন্থখনি অধ্যয়ন কৰে; ১৯১৬ চনত ইউৰোপত তেওঁ ব্রেডলীৰ ওপৰত গৱেষণা সম্পূর্ণ কৰে- এই গৱেষণা পত্রৰ নাম Knowledge and Experience in the Phlosoply of F. H. Bradley; অৱশ্যে প্রথম বিশ্বযুদ্ধ আৰম্ভ হ'লত তেওঁ ডক্টৰেট ডিগ্রীৰ বাবে অন্তিম মৌখিক পৰীক্ষাত অৱতীর্ণ হ'ব নোৱাৰিলে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ টি এছ এলিয়টৰ চমু পৰিচয় আগবঢ়াওক। (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

১৯১৫ চনত ভিভিয়ান হেইউডৰ লগত এলিয়ট বিবাহপাশত আৱদ্ধ হয়। তাৰ পিছত তেওঁ কিছুদিন লণ্ডনৰ ওচৰৰ হাইগেইট স্কুলত শিক্ষকতা কৰে। এলিয়টৰ নিজৰ ভাষাৰেই, তেওঁ তাত ফৰাছী, লেটিন, প্রাথমিক গণিত, ছবি আঁকা, সাঁতোৰ, ইতিহাস অধ্যয়ন, এনেকি বেইছবল খেলা খেলিছিল ইত্যাদি। বিভিন্ন ধৰণৰ বিষয়ৰ জ্ঞান আহৰণ কৰাৰ পিছত তেওঁ লয়ড্ছ বেংক লিমিটেড'ত যোগদান কৰে। তেওঁ এনেকি ১৯১৮ চনত আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্রৰ নৌসেনাত ভর্তি হ'বলৈ পঞ্জীয়নভুক্ত হয়; অৱশ্যে স্বাস্থ্যজনিত কাৰণত কর্তৃপক্ষই তেওঁৰ আবেদন স্বীকাৰ নকৰিলে। ইপিনে ১৯১৭ চনত পৰা ১৯১৯ চনলৈ তেওঁ The Egoist আলোচনীৰ সম্পাদক হিচাপে কার্যনির্বাহ কৰে। ১৯১৯ চনৰ পৰা ১৯২১ চনলৈ The Athenaeum আলোচনীত সঘনাই তেওঁ লিখা মেলা কৰিছিল। Lloyds Bank Economic Reviewৰ পৰা Vanity Fair লৈকে বিভিন্ন আলোচনীত তেওঁৰ অসংখ্য লেখা প্রকাশ পায়। ১৯২৩ চনত পযেকীয়া পর্য্যালোচনামূলক আলোচনী The Criterionৰ তেওঁ সম্পাদকৰ দায়িত্ব গ্রহণ কৰে। দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ সময়লৈকে এক সুদীর্ঘ সময় তেওঁ The Criterionৰ সম্পাদক হিচাপে কার্যনির্বাহ কৰে। উল্লেখযোগ্য যে The Criterion হ'ল সেইসময়ৰ এখন শ্রেষ্ঠ আন্তৰাষ্ট্রীয় সমালোচনামূলক আলোচনী। এলিয়টৰ বৌদ্ধিক জীৱনৰ অন্যতম দিশ হ'ল তেওঁৰ পুথি প্রকাশনৰ উদ্যোগ। বিংশ শতিকাৰ দ্বিতীয় দশকৰ পৰা জীৱনৰ শেষলৈকে তেওঁ 'ফেইবাৰ এণ্ড ফেইবাৰ লিমিটেড' (Faber & Faber Ltd) নামৰ লব্ধ প্রতিষ্ঠাৰ প্রকাশ দায়িত্বত আছিল। বহু প্রতিশ্রুতি সম্পন্ন নবীন কবিৰ উত্থানত এই প্রকাশন প্রতিষ্ঠানটোৰ এটা গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা আছিল।

ইংলেণ্ডৰ প্রতি আৰু ইংলেণ্ডৰ গীর্জাৰ প্রতি এলিয়টৰ আকর্ষণ বাঢ়ি আহিছিল। অৱশেষত ১৯২৭ চনত তেওঁ ইংলেণ্ডৰ নাগৰিকত্ব গ্রহণ কৰে। ওঠৰ বছৰৰ মূৰত ১৯৩২ চনত তেওঁ আমেৰিকালৈ উভতি যায় আৰু ১৯৩৩ চনলৈকে হার্ভার্ডত

কবিতাৰ অধ্যাপক হিচাপে নিযুক্তি হয়। পিছলৈ অৱশ্যে কবি-সমালোচকগৰাকীয়ে বেছিভাগ সময় লণ্ডনতে অতিবাহিত কৰে। ১৯৪৭ চনত তেওঁক 'অর্ডাৰ অফ মেৰিট' সন্মান লাভ কৰে; একে বছৰতে তেওঁ সাহিত্যৰ ন'বেল বঁটা লাভ কৰে। ১৯৫৫ চনত তেওঁ 'হেনছিয়াটিক গেট্যে বঁটা (Hanseatic Goethe Prize) লাভ কৰে। ১৯৬৫ চনত এলিয়টৰ মৃত্যু ঘটে।

৫.৪.২ সাহিত্য কৃতি

'The love song of J. Alfred Prufrock' নামৰ কবিতাৰে এলিয়টে ইংৰাজী কবিতাৰ জগতত আধুনিকতাৰবাদৰ সূচনা কৰে। 'প্রুফ্রক' প্রমুখ্যে অন্য কবিতাৰে তেওঁৰ কাব্য সংকলন Prufrock and Other Observations প্রকাশ হৈ ওলায় ১৯১৭ চনত। ১৯১৯ চনত প্রকাশ পায় দ্বিতীয় কাব্যগ্রন্থ। সেইবছৰতেই প্রথম দুখন সংকলনৰ কবিতাখিনিৰ লগত নতুন কবিতাৰ সংযোজনেৰে একত্র সংকলন Ara Voc Prec প্রকাশ হয়।

১৯২২ চনত প্রকাশ হোৱা The Wastelandএ এলিয়টক আন্তর্জাতিক চিনাকী প্রদান কৰে। মূল পাণ্ডুলিপিৰ কবিতাটো প্রকাশিত পাঠতকৈ দীঘল, প্রায় আঠশ শাৰীৰ। এজৰা পাউণ্ডৰ পৰামর্শমতে তেওঁ কবিতাটো ভালেখিনি চুটি কৰি ঘন সন্নিবদ্ধ কৰি তুলিলে (এইখিনিতে উল্লেখ কৰা ভাল যে এজৰা পাউণ্ডৰ লগত এলিয়টৰ অবিস্মৰণীয় বন্ধুত্ব আৰম্ভ হয় ১৯১৪ চনৰ পৰা। ইংৰাজী কবিতাত ৰোমাণ্টিক বিপ্লৱ অনাৰ ক্ষেত্রত ৱর্ডছৱর্থড আৰু কল'ৰিজৰ নাম যেনেকৈ একেলগে সোঁৱৰিব লাগে, তেনেকৈ ইংৰাজী কবিতা। পাউণ্ড আৰু এলিয়টক আধুনিকতাৰ জনক বুলি গণ্য কৰা হয়। The Wasteland এলিয়টৰ সর্বাধিক জনপ্রিয় কাব্য। এলিয়টৰ অন্যান কবিতাপুথিসমূহ হ'ল

Poem 1909-25 (প্রকাশ কাল ঃ ১৯২৫ চনত)। এইখন পূর্বপ্রকাশিত সংকলনসমূহৰ একত্র সংকলন। ইয়াত 'The Hallow Men' নামৰ কবিতাটো নতুনকৈ অন্তর্ভুক্ত হৈছে।

Sweeney Agonistes (প্রকাশকাল ১৯২৭)।

Ash Wednesday (প্রকাশকাল ১৯৩০)।

Four Quartets (গ্রন্থ হিচাপে প্রকাশিত হয় ১৯৪৩ চনত) উক্ত সংকলনটি এলিয়টৰ শ্রেষ্ঠ কাব্যকৃতি বুলি ধৰা হয়। এই সংকলনটিত সন্নিবিষ্ট 'Burnt Norton', 'East Coker', 'The Dry Salnages' আৰু 'Little Gidding'– আটাইকেইটা ইতিপূর্বেই অন্য সংকলনত প্রকাশ হৈছে।

এলিয়টৰ বৌদ্ধিক পৰিচয় বহুস্তৰীয়। তেওঁ একাধাৰে এজন সুদক্ষ সম্পাদক, সাহিত্য সমালোচক, কবি আৰু নাট্যকাৰ। তেওঁৰ নাট্যকর্মৰ পৰিচয় এনেধৰণৰ ঃ

Sweenay Agonistes (প্রকাশকাল ১৯২৬)

The Family Reunion (প্রকাশকাল ১৯৩৯)

Murder in the Cathedral

The Ccktail Party (প্রকাশকাল ১৯৪৯)

The Confidential Clerk (প্রকাশকাল ১৯৫৬)

The Elder Statesman (প্রকাশকাল ১৯৫৮)

এলিয়টে কাব্যনাটৰ পৰম্পৰা নতুন ধৰণে প্রৱর্তন কৰিবলৈ বিচাৰিছিল। নাটকসমূহত তেওঁ নিজা ধৰণে অমিত্রাক্ষৰ ছন্দ ব্যৱহাৰ কৰিছে, য'ত ছন্দৰ হেন্দোলনি অর্থ বা ভাৱৰ ব্যতিৰেকে সুকীয়াকৈ অনুভৱ কৰিব নোৱাৰি। ১৯৭০ চনত কেষ্টাৰবাৰীৰ গীর্জাৰ সন্ত থমাছ এ'বেকেটৰ নিধন হোৱা ঘটনাক লৈ ৰচিত Murder in the Cathedral এলিয়টৰ প্রভাৱশালী কাব্যনাট। ইয়াৰ তুলনাত আনকেইখন নাটকৰ কাব্যিক প্রভাৱ সীমিত।

এলিয়টৰ সমালোচনামূলক কর্মসমূহ এনে ধৰণৰ— The Sacred Wood (১৯২০)। ইয়াৰ প্রৱন্ধসমূহ The Athenaeum, The Egoist, Art and Letters, The Times Literary Supplement (London) আদি আলোচনীত ইতিপূর্বে প্রকাশিত।

Homage to John Dryden (১৯২৪)। ইয়াতে TLSত প্রকাশিত তিনিটা প্রৱন্ধ সংকলিত হৈছে। For Lancelot Andrews (১৯২৮), ইয়াৰে ৰচনাসমূহ— TLS, Theology, The Dial আৰু The Forumত ইতিপূর্বে প্রকাশিত।

Dante (১৯২৯)।

The Use of Poetry (১৯৩৩)। ইয়াতে এলিয়টৰ আঠটা 'নর্টন বক্তৃতা' সংকলিত হৈছে।

After Strange Gods (১৯৩৪)। ইয়াতে ভার্জিনিয়া বিশ্ববিদ্যালয় প্রদান কৰা তিনিটা ভাষণ সন্নিবিষ্ট হৈছে।

Essays ancient and Modern (১৯৩৬)।

The Idea of a Christian Society (১৯৪০)।

Notes towards a Definition of Culture (১৯৪৮)।

Selected Essays, 1917-32। প্রথম চাৰিখন গ্রন্থৰ প্রৱন্ধৰ লগত অন্য কিছু লেখা সন্নিবিষ্ট কৰি প্রকাশ পোৱা এই সংকলনখনি ১৯৫০ চনত অন্য কিছু লেখা অন্তর্ভুক্ত কৰি Selected Essays, New Edition বুলি প্রকাশ হয়।

On Poetry and Poets (১৯৫৬)।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ২ ঃ টি এছ এলিয়টৰ উল্লেখযোগ্য কৃতিসমূহৰ কথা উল্লেখ কৰক। (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

৫.৫ *দ্য ৰেষ্টলেণ্ড* কাব্যৰ চমু আলোচনা

আধুনিকতাবাদী সাহিত্যৰ অন্যতম মাইলৰ খুটি *দ্য ৰেষ্টলেণ্ড* প্ৰথম প্ৰকাশ পাইছিল *'দ্য ক্ৰাইটেৰিয়ন'*আলোচনীত ১৯২২ চনত। ইয়াৰ কিছুদিন পিছত আমেৰিকাৰ *'দ্য ডায়েল'*নামৰ আলোচনীখনতো কবিতাটো ওলায়। আচলতে ছপা হৈ ওলোৱাৰ আগতেই এলিয়টৰ কবিতাটোৱে কিছু আলোচনাৰ সৃষ্টি কৰিছিল। এলিয়টে ১৯১৯ চনৰ পৰাই কবিতাটো লেখিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। উল্লেখ কৰিব পাৰি যে *দ্য ৰেষ্টলেণ্ডৰ* চতুৰ্থ খণ্ডটো ('ডেথ বাই ৰাটাৰ') বহুলাংশে কবিৰ 'Dans Le Restaurant' নামৰ ফৰাছী কবিতাটোৰ অনুবাদ; মূল কবিতাটো ওলাইছিল ১৯২০ চনত। দেখা যায় যে এছোৱা দীঘলীয়া সময়ৰ মাজেদি সৰকি গৈ বন্ধু এজৰা পাউণ্ডৰ মতামত বিবেচনা কৰি, পূৰ্ণলিখনি-সম্পাদনা কৰি অঁতাই এলিয়টে অৱশেষত কবিতাটো সম্পূৰ্ণ কৰি তুলিছিল। এইচোৱা সময়ৰ ভিতৰতে পিতৃ-মাতৃ আৰু ভগ্নীৰ বিয়োগ, কবিৰ নিজৰ স্বাস্থ্যৰ অৱনতি আৰু চুইজাৰলেণ্ডৰ স্বাস্থ্যনিবাসত দিন যাপন-নিশ্চয় বিভিন্ন বিচ্ছিন্ন ঘটনা নহয়। শিল্পীয়ে পাৰ কৰা জীৱনৰ অভিজ্ঞতাৰ লগত শিল্প ভাবনাৰ কেতবোৰ আন্তঃ সম্পৰ্ক থাকে।

৪৩৪ শাৰীৰ এই কবিতাটো আচলতে প্ৰথাগত ঠাচঁৰ কবিতাৰ দৰে এটা নিটোল বা অখণ্ড পাঠ নহয়। ই পাঁচটা খণ্ডত বিভক্ত— সেইকেইটা হ'ল যথাক্ৰমে The Burial of the Dead, A Game of Chess, The Fire Surman, Death by Water আৰু What the Thunder Said। এনেকি একেটা খণ্ডৰ ভিতৰতেই ৰোমাণ্টিক বা ভিক্টোৰীয় কবিতাৰ দৰে একেটা ভাৱৰ সাৱলীল, ধাৰাবাহিক গতি আমি বিচাৰি নাপাওঁ। ইয়াৰ সলনি পাওঁ আপাতঃ বিচ্ছিন্ন ভাৱ আৰু mood ৰ সমাহাৰ, বহুধাবিভক্ত ধাৰাবাহিক চেতনাৰ ৰূপায়ণ, বিক্ষিপ্ত ছবি অথবা দৃশ্যৰ উপস্থিতি- যাৰ বাবে *দ্য ৰেষ্টলেণ্ডৰ* গঠন অভিজ্ঞতা সদায় অনন্য। আমাৰ অলোচ্য কবিতাটো *দ্য ৰেষ্টলেণ্ডৰ* শেষৰ খণ্ডটো *'হুৱাট দ্য ঠাণ্ডাৰ চেইড্'*। কিন্তু মূল কবিতাটোৰ ওপৰত দৃষ্টিপাত নকৰিলে আমি অলোচ্য খণ্ডৰ তাৎপৰ্য অনুধাৱন কৰিব নোৱাৰিম।

দ্য ৰেষ্টলেণ্ড-এ সামগ্ৰিকভাৱে অনুৰ্বৰ ভূমিৰ এক বিস্তৃত দৃশ্যপট অংকন কৰিছে আৰু সেই পটভূমিত আধুনিক মানুহৰ আৰু সমাজ জীৱনৰ বিভিন্ন দশা পৰীক্ষা কৰি চাইছে। প্ৰেম, যৌনতা, মৃত্যু, হিংসা, স্মৃতি, নিঃসঙ্গতা, ইতিহাসৰ উপদ্ৰব, যান্ত্ৰিকতা, মানৱীয় সম্পৰ্কৰ অচলাৱস্থা, প্ৰাণশক্তিৰ অপমৃত্যু, শূন্যতা আৰু আধ্যাত্মিক শুষ্কতা ইত্যাদি বিভিন্ন দিশ সাঙুৰি এলিয়টে আধুনিক জীৱন আৰু সভ্যতাৰ স্বৰূপ উদ্‌ঘাটন কৰিছে। কিন্তু জীৱনৰ যি দিশেই উন্মোচিত নহওক কিয়, আমি যে প্ৰকৃততে এক অনুৰ্ধ্বৰ ভূমিৰ বাসিন্দা— সেই অন্তঃসলীলা ফল্গুধাৰাৰ দৰে বৈ থকা বোধে কবিতাটোৰ পাঁচোটা খণ্ডক বান্ধি ৰাখিছে। কিন্তু এই অনুৰ্বৰতাৰ অৱধাৰণা কবিৰ সম্পূৰ্ণ নিজা সৃষ্টি নহয়; আচলতে কবিতাটোৰ শিৰোনাম, পৰিকল্পনা আৰু প্ৰতীকসমূহৰ বাবে এলিয়ট মিছ ৰেষ্টনৰ From Ritual to Romance নামৰ নৃতত্ত্বমূলক গ্ৰন্থখনৰ ওচৰত ঋণী। সমসাময়িক সভ্যতাৰ 'অনুৰ্বৰতা'ক উন্মোচন কৰিবলৈ এলিয়টে বিভিন্ন মিথ আৰু চৰিত্ৰৰ সহায় লৈছে। মাছমৰীয়া ৰজাৰ আখ্যান, খ্ৰীষ্টিয় পৱিত্ৰ পাত্ৰ (Holy Grail)ৰ আখ্যান, পুনৰুজ্জীৱনৰ আখ্যান,

উর্বৰতা উৎসব বা যাদু ইত্যাদি নৃতাত্ত্বিক বিষয়সমূহ এলিয়টে মূলতঃ এইকাৰণেই সামৰি লৈছে যে সেইবোৰ মানুহ আৰু প্ৰকৃতিৰ নিগুঢ় সম্পৰ্কৰ স্মাৰক আৰু মানৱ-জীৱনৰ সামগ্ৰিক সংহতিৰ সূচক, য'ৰ পৰা আধুনিক মানুহ নিৰ্বাসিত। জন্ম-মৃত্যুৰ জৰিয়তে সৃষ্টি প্ৰকৃতিৰ নিজা ছন্দৰপৰাই 'মিথ'সমূহৰ উৎপত্তি। মাছমৰীয়া ৰজাৰ আখ্যান মতে এখন ৰাজ্যৰ ৰজাই কোনো কাৰণত ক্লীৱত্বক সাৱতি ল'বলগীয়া হয়, যাৰ ফলস্বৰূপে সেই ৰাজ্যৰ সকলো মানুহ আৰু উদ্ভিদ বা জীৱ-জন্তুৰে উর্বৰতা হেৰুৱাই পেলায়। পৱিত্ৰ পাত্ৰৰ সন্ধানত কোনো যোদ্ধাই আহি তেওঁক হত্যা কৰি মুক্তি দিলেই এই অনুর্বৰতাশ শাপ মোচন হ'ব। অর্থাৎ জীৱন-মৃত্যু আৰু পুনর্জীৱনৰ যি দৈৱ উর্বৰতাৰ আখ্যানসমূহৰ সাৰ, তাৰ পটভূমিতহে আধুনিকৰ বিচ্ছিন্নতা আৰু আশাহীন স্থবিৰতা প্ৰকট হৈ উঠিছে। এলিয়টে উর্বৰ ভূমিৰ দৃশ্যপটত যি জীৱনৰ ছবি অংকন কৰিছে সেয়া মৃত্যুসদৃশ। প্ৰথমেই আমি পাও যে মৃত্যুৱে আনি দিয়া সর্বগ্ৰামী বিস্মৃতিৰ মাজত জীৱনৰ সম্ভাৱনাৰ ইঙ্গিত তেনেই আচহুৱা, যন্ত্ৰনাদায়ক; সেইবাবেই 'April is the cruellest month'।

প্ৰথম চাৰিওটা খণ্ডত আমি যি মৃত্যুৰ ব্যঞ্জনা পাও, সেয়া মানুহৰ জীৱনৰ লগত সম্পর্কিত-আবেগ অনুভূতিৰ মৃত্যু, আধ্যাত্মিক জীৱনৰ মৃত্যু। *'হুৱাট দ্য ঠাণ্ডাৰ চেইড্'ৰ* আৰম্ভণিতে আমি পাওঁ ঈশ্বৰৰ মৃত্যু। প্ৰথম স্তৱকটোলৈ চাওক। বিশেষকৈ প্ৰথম তিনিটা শাৰীত after শব্দটোৰ পূনৰাবৃত্তিয়ে ঈশ্বৰৰ মৃত্যুৰ অনিবার্যতাক প্ৰকাশ কৰিছে। এলিয়টে বাইবেলৰ আখ্যান ব্যৱহাৰ কৰি যীশুখৃষ্টৰ ক্ৰুছবিদ্ধ হোৱাৰ আগৰ উৎকণ্ঠাময় পৰিস্থিতিৰ উদ্ৰেক ঘটাইছে। যীশুৰ মৃত্যু আছিল এক গভীৰ ষড়যন্ত্ৰ আৰু প্ৰতাৰণাৰ ফল। কিন্তু myth ৰ লগত সমসাময়িকতাৰ চেতনাক সংপৃক্ত কৰা এলিয়টে ইয়াতে মিথৰ লগত বিচ্ছেদো প্ৰকাশ কৰিছে। বাইবেলৰ আখ্যানত যীশুৰ মৃত্যুৰ পিছতো পূনৰুত্থান (ressurrection) ৰ সম্ভাৱনা আছে। কিন্তু আধুনিক অনুর্বৰ ভূমিত ইয়াৰ বিপৰীতে আছে মাথো প্ৰাত্যহিক মৰণৰ অনিবার্য দশা—

He who was living is now dying.
We who were living are now dying.
With a little patience.

ইয়াৰ পিছৰ স্তৱকত আমি পাও সন্ধানৰ কথা— পানীৰ নিষ্ফল, ক্লান্তিকৰ সন্ধান। Water, rock, road, mountains– এই শব্দকেইটাৰ পুনৰাবৃত্তিয়ে সৃষ্টি কৰা বিশেষ ছন্দটোলৈ মন কৰক— যেন এক আৱর্তৰ ভিতৰত পানীৰ আকাংক্ষাই গতি কৰিছে, যাৰ কোনো পৰিণতি নাই। সম্ভাৱনাৰ সকলো কম্পিত ইঙ্গিত কঠোৰ স্তৱকৰ পদাঘাতত বিপর্যস্ত। 'Dead mountain', 'Sweat is dry', 'dry sterile thunder' – এনে বাক্যাংশই বাৰে বাৰে এক শুষ্ক, মৰুময় ভূমিৰ ইঙ্গিত দিয়ে। এনেতে পথিকে কল্পনা কৰে শিলনিৰ মাজত পানীৰ শব্দ; কিছু এই শ্ৰাব্য কল্পনাৰ পম খেদি অৱশেষত কবিয়ে পায় এক আশাতীত ৰসভংগ (bethos)ৰ মুহূর্ত ঃ

But sound of water over a rock
Where the hermit-thrush sings in the pine trees
Drip drip drop drop drop drop
But there is no water.

ইয়াত বাইবেলৰ আখ্যানৰ পৰোক্ষ ইঙ্গিত আছে। মজেজে ইজৰাইলৰ সন্তানসকলক লগত লৈ যাত্রা আৰম্ভ কৰোতে এটা সময়ত পিয়াহ লাগিছিল। তেওঁ শিল এটাত আঘাত কৰিলে আৰু পানীৰ নিজৰা এটা ওলাই পৰিল। কিন্তু সেয়া আছিল ঈশ্বৰৰ পৃথিৱীৰ কথা। এলিয়টৰ অনুৰ্বৰ ৰাজ্যত ঈশ্বৰ অনপস্থিত।

কিন্তু ঈশ্বৰৰ অনুপস্থিতি শেষ সত্য নে? নে আত্মকেন্দ্রিক উপলব্ধি কৰিবলৈ অসমর্থ? ৩৬০ নং শাৰীত এটা প্রশ্ন উত্থাপিত হৈছে— Who is the third who walks always beside you? আকৌ বাইবেলৰ কাহিনীৰ ইংগিত। কবিতাটোৰ শেষত গাঠি দিয়া টোকাত অৱশ্যে এলিয়টে ছাৰ আৰ্নেষ্ট শ্বেক্‌ল্‌টনে দিয়া এণ্টার্কটিকা অভিযানৰ প্রসঙ্গ উল্লেখ কৰিছে, য'ত অভিযানকাৰীসকলৰ ভ্রম হৈছে যে তেওঁলোকৰ লগত আৰু কোনোবা এজন গৈ আছে। পিছে এই ব্যাখ্যাতকৈ বাইবেলৰ লিউক ২৪:১৩-৩২ ত উপস্থাপিত আখ্যান অধিক প্রাথমিক। যীশুৰ মৃত্যুদণ্ডৰ পিছত ইষ্টাৰৰ দেওবাৰে যীশুৰ শিষ্যসকলে কবৰৰ মাজত তেওঁক বিচাৰি নাপালে। এমেযাছলৈ গৈ থকা দুজন শিষ্যই এটা সময়ত গম পাই যে স্বয়ং যীশু তেওঁলোকৰ যাত্রাৰ সংগী হৈছিল। অর্থাৎ ই যীশুখ্রীষ্টৰ পুনর্জীৱনৰ ইঙ্গিত, যাক তেওঁলোকে বুজিব পৰা নাছিল আৰু এনেকৈয়ে স্তৱকটোৰ শেষ হৈছে প্রেম আৰু বিশ্বাসৰ মাজৰ এক কৌতুহলী প্রশ্নৰ উত্থাপনেৰে ঃ

–But who is that on the other side of you?

মন কৰিব যে গীতিধর্মী কবিতাৰ দৰে একেটি আবেগিক সূৰেই কবিতাটোক বান্ধি ৰখা নাই। আধুনিক সংগীতৰ দৰে ভিন্ন সুৰ আৰু মেজাজ ভিন্ ভিন্ সময়ত ফুটি উঠিছে। বিভিন্ন স্তৱকত বিভিন্ন সূৰৰ বৈপৰীত্য আৰু দ্বন্দ্ব কবিতা খণ্ডটোৰ (লগতে সমগ্র কবিতাটোৰেই) সাংগীতিক গাঁথনিৰ অন্যতম দিশ। যেনে, ঈশ্বৰৰ অৱস্থিতিৰ এক পৰোক্ষ, কৌতুহলী ইঙ্গিতেৰে ওপৰোক্ত স্তৱকটো শেষ হৈছে, কিন্তু ইয়াৰ পিছৰ স্তৱকত বাজি উঠে অন্য সুৰঃ লুটপাত, ধ্বংসযজ্ঞ, মাতৃৰ বিননি-হাঁহাকাৰ। অকস্মাৎ কবিয়ে আমাক এৰি দিয়ে ইতিহাসৰ বিপুল ধ্বংসযজ্ঞৰ মাজত— বিশ্বযুদ্ধ, গৃহযুদ্ধ, সংস্কাৰ, বিপ্লৱ (যেনে ৰুছ বিপ্লৱ) ইত্যাদি সকলো ধৰণৰ আলোচনাৰ মাজত কবিয়ে প্রত্যক্ষ কৰিছে মাথো সভ্যতাৰ ৰক্তক্ষয়ী আত্মঘাতী আয়োজন।

Who are the hooded hordes swarming
Over endless plains, stumbling in cracked earth
Ringed by the flat horizon only
What is the city over the mountains
Cracks and reforms and bursts in the violet air.

মূল কবিতাটোৰ প্রথম খণ্ডতেই আমি দেখিছিলো লণ্ডনৰ দলঙেৰে খোজকাঢ়ি গৈ থকা মৃতকৰ দল; এতিয়া সেই মৃত্যুৱে সামৰি লৈছে ইউৰোপৰ অতীত গৌৰৱৰ সকলো কীর্তিচিহ্ন—

Falling towers
Jerusalem Athens Alexandria

Vienna London

Unreal

ইয়াতে শব্দ প্রয়োগৰ সংযম যিমানেই কঠোৰ, সিমানেই বিপুল, বিস্তৃত ধ্বংসলীলাৰ অভিঘাত গভীৰ।

ইতিহাসৰ এই উন্মাদ আক্রমণৰ ফলশ্রুতিত কবিয়ে অৱলোকন কৰিছে দুঃস্বপ্নৰ দৰে বিভীষিকাময় অধিবাস্তৱবাদী দৃশ্যপট ঃ ক'লা দেৱালৰ কাষত ওলমি থকা বাদুলি যাৰ মুখখন কেঁচুৱাৰ মুখৰ দৰে, শূন্যত ওলমি থকা চহৰৰ ওখ চূড়া, কোনো নাৰীৰ ফুচফুচনিৰ দৰে গান। আকৌ আমি দেখিবলৈ পাও শুষ্কতাৰ ছবি, পূর্বৱর্তী খণ্ডবোৰত যেনেকৈ ঃ

And voices singing out of empty cisterns and exhausted wells

খালী কলহ আৰু শুকাই যোৱা নাদৰ মাত—ই একে সময়তে তৃষ্ণাতুৰৰ পানীৰ আকাংক্ষাৰ দ্যোতক আৰু অন্তঃসাৰশূন্য মানুহৰ ছবি।

কবিতাটোৰ শেষাংশত ইউৰোপৰ পৰা গংগাৰ তীৰলৈ দৃশ্যপট সলনি হোৱাটো মন কৰিবলগীয়া। মূলতঃ ইউৰোপীয় জীৱনৰ ফ্রেমত সভ্যতা-সংস্কৃতিৰ যি সংকট আৰু বিপর্যয়ৰ ছবি এলিয়টে অংকন কৰিছে, তাৰ নিদান তেওঁ বিচাৰি পাইছে ভাৰতীয় দর্শনৰ মাজত। সেইবাবেই তেওঁ ইউৰোপীয় আখ্যানৰ লগত ভাৰতীয় ঔপনিষদীয় আখ্যানৰ যোগসূত্র স্থাপন কৰিছে। অভিশপ্ত মাছুৱৈ ৰজাৰ অভিশাপ দূৰ হ'ব তেতিয়া, যেতিয়া কোনো অপৰিচিত যোদ্ধাই পৱিত্র পাত্রৰ সন্ধানত আহি এক সর্বনশীয়া ভজনালয় (Chapel Perilons)ত উপস্থিত হ'ব আৰু কেতবোৰ আনুষ্ঠানিক প্রশ্নোত্তৰ শিতানত অংশ ল'ব। '*হুৱাট দ্য ঠাণ্ডাৰ চেইড*'ত আমি পাওঁ গ্রেইল আখ্যানৰ শূন্য এটা ভজনালয়, য'ত অপ্রত্যাশিতভাৱে এটা কুকুৰাই ডাক দিছে আৰু বিজুলী ঢেৱেকণিৰে বৃষ্টিপাত হৈছে। এইখিনিতে বৃহদাৰণ্যক উপনিষদৰ বজ্রৰ আখ্যানৰ সূত্রপাত ঘটাই 'দা' তিনিবাৰ শুনিবলৈ পোৱা- 'দা' ব্রজধ্বনিত উপনিষদৰ তিনিটা বাণী ঘোষিত হৈছে—দত্ত, দয়াধ্যাম, দম্যত। উপনিষদৰ আখ্যান মতে সৃষ্টিকর্তা প্রজাপতিয়ে তিনিবাৰ 'দা' উচ্চাৰণেৰে ব্রজহুংকাৰ কৰে। তেওঁ দেৱতাসকলক সংযত হ'বলৈ আৰু দান কৰাৰ নীতিশিক্ষা দিয়ে; মানুহক উপদেশ দিয়ে আনৰ প্রতি সহমর্মী হ'বলৈ; অসুৰক আত্মসংযমৰ বাণী শুনায়। অর্থাৎ উপনিষদৰ এই বাণীতেই উর্বৰ ভূমিৰ অভিশাপ দূৰ হ'ব, সভ্যতাৰ পুনর্জীৱন সম্ভৱ হ'ব। কবিৰ বাবে 'দান' কৰাৰ অর্থ হ'ল আত্মসমর্পণৰ অসীম সাহস অর্জন কৰা— The awful daring of a moment's। 'দয়াধ্যাম'ৰ অর্থ হ'ল সহমর্মিতা, যাৰ পূর্বচর্ত হ'ল সংকীর্ণ ব্যক্তিস্বাতন্ত্র্যৰ ফালৰ পৰা মুক্তি। মন কৰিব যে তলা-চাবি আৰু বন্দীশালৰ এক ক্রীড়ামূলক (playful) সম্পর্কৰ উল্লেখেৰে কবিয়ে ব্যক্তিস্বাতন্ত্র্যৰ অন্ধগলিৰ কথাই কৈছে। ঠিক তেনেকৈ পাল আৰু বঠাৰ ওপৰত হাতৰ নিয়ন্ত্রৰ লেখিয়াকৈ প্রকৃতিৰ ওপৰত আত্ম-শাসনেহে জীৱনৰ সমুদ্রযাত্রা সার্থক কৰি তুলিব।

কিন্তু শাপমুক্ত ৰাজ্যৰ বর্ণনাৰে কবিতাটো শেষ হোৱা নাই। উপনিষদে মুক্তিৰ জ্ঞান দিলেও ইয়াৰ প্রয়োগ এতিয়াও সুদূৰপৰাহত। কবিত আলোচ্য কবিতাখণ্ডৰ (আৰু সম্পূর্ণ কবিতাটোৰ) অন্তিম স্তৱকৰ বিভিন্ন পৰোক্ষ উক্তিৰ মাজেদি ফুটি উঠিছে বিলাপ আৰু প্রার্থনা।

I sat upon the shore

Fishing, with the arid plain behind me.

অৱশেষত কবিতাটোৰ দৃষ্টি নিশ্চিত হৈছে কবিসত্তাৰ ওপৰত। 'Behind me' এই কবিসত্তাই এক উচ্চতৰ নৈতিক-আধ্যাত্মিক বিন্দুত উপনীত হোৱাৰ ইঙ্গিত দিয়ে।

Shall I at least set my hands in order? এই প্ৰশ্নৰ তাৎপৰ্য বিশাল। কিন্তু উৰ্ৰৰতা উৎসৱৰ বিভিন্ন আখ্যানৰ পৰা আমি গম পাও যে মৃত্যুৱেই নৱজন্মৰ পূৰ্বচৰ্ত। পুনৰ্জন্মৰ বাবেই ভগৱানৰ মৃত্যু হয়। জন্ম-মৃত্যুৰ আবৰ্ততে পৃথিৱীৰ উৰ্ৰৰতা অটুট থাকে। একে সময়তে কবিয়ে এলানি পৰোক্ষ সূচনা ব্যৱহাৰ কৰিছে। যেনে— টিৰিয়াছ (Tereus) এ ফিল'মেলাক বলাৎকাৰ কৰিলত ফিলোমেলা চৰাই হৈ গ'ল। তেনেকৈ ফৰাছী কবি জেৰাৰ্ড দে নাৰ্ভালৰ ছনেট এটাত একুইটেনিয়াই পত্নীক হেৰুৱাই ধ্বংসপ্ৰাপ্ত দুৰ্গৰ কাষত বিমৰ্ষভাৱে বহি আছে। থমাছ কিডৰ 'Spanish Tragedy'ত পুত্ৰক হেৰুৱাই হিৰোনিমো উন্মাদ হৈ পৰিছে। অৰ্থাৎ হত্যা-ধ্বংস-প্ৰতিশোধৰ যি পাপচক্ৰ, তাৰ বিপৰীতে উপনিষদৰ বাণী শেষান্তত প্ৰতিষ্ঠা হৈছে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ কি কাৰণে *'দ্য ৰেষ্টলেণ্ড'* কাব্য গ্ৰন্থখনক টি এছ এলিয়টৰ কাব্য জীৱনৰ মহত্তম কৃতি আখ্যা দিয়া হয়। (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

৫.৬ *হুৰাট দ্য ঠাণ্ডাৰ চেইড্*

৫.৬.১ মূল ইংৰাজী কবিতাটোৰ পাঠ

What the Thunder said

After the torchlight red on sweaty faces
After the frosty silence in the gardens
After the agony in stony places
The shouting and the crying
Prison and palace and reverberation
Of thunder of spring over distant mountains
He who was living is now dead
We who were living are now dying
With a little patience

Here is no water but only rock
Rock and no water and the sandy road
The road winding above among the mountains
Which are mountains of rock without water
If there were water we should stop and drink
Among the rock one cannot stop or think
Sweat is dry and feet are in the sand
If there were only water amongst the rock
Dead mountain mouth of carious teeth that cannot spit
Here one can neither stand nor lie nor sit
There is not even silence in the mountains
But dry sterile thunder without rain
There is not even solitude in the mountains
But red sullen faces sneer and snarl
From doors of mudcracked houses
If there were water
And no rock
If there were rock
And also water
And water
A spring
A pool among the rock
If there were the sound of water only

Not the cicada
And dry grass singing
But sound of water over a rock
Where the hermit-thrush sings in the pine trees
Drip drop drip drop drop drop drop
But there is no water

Who is the third walks always beside you ?
When I count, there are only you and I together

But when I look ahead up the white road
There is always another one walking beside you.
Gliding wrapt in a brown mantle, hooded
I do not know whether a man or a woman
–But who is that on the other side of you?

What is that sound high in the air
Murmur of maternal lamentation
Who are those hooded hordes swarming
Over endless plains, stumbling in cracked earth
Ringed by the flat horizon only
What is the city over the mountains
Cracks and reforms and bursts in the violet air
Falling towers
Jerusalem Athens Alexandria
Vienna London
Unreal

A woman drew her long black hair out tight
And fiddled whisper music on those strings
And bats with baby faces in the violet light
Whistled, and beat their wings
And crawled head downward down a blackened wall
And upside down in air were towers
Tolling reminiscent bells, that kept the hours
And voices singing out of empty cisterns and exhausted wells.

In this decayed hole among the mountains
In the faint moonlight, the grass is singing
Over the tumbled graves, about the chapel
There in the empty chapel, only the wind's home.

If has no windows, and the door swings,
Dry bones can harm no one.

Only a cock stood on the rooftree
Co co rico co co rico
In a flash of lightning, then a damp gust
Bringing rain

Ganga was sunken, and the limp leaves
Waited for rain, while the black clouds
Gathered far distant, over Himavant
The jungle crouched, humped in silence.
Then spoke the thunder
DA
Datta : What have we given?
My friend, blood shaking my heart
The awful daring of a moment's surrender
Which an age of prudence can never retract
By this, and this only, we have existed
Which is not to be found in our obituaries
Or in memories draped by the beneficent spider
Or under seals broken by the lean solicitor
In our empty rooms
DA
Dayadhuam : I have hard the key
Turn in the door once and tum once only
We think of the key, each in his prison
Thinking of the key, each confirms a prison
Only at nightfall, aethereal rumours
Revive for a moment a broken Coriolanus
DA
Damyata : The both responded
Gaily, to the hand expert with sail and oar
The sea was calm, your heart would have responded
Gaily, when invited, beating obedient
To controlling hands

I sat upon the shore
Fishing, with the arid plain behind me
Shall I at least set ny lands in order?
London Bridge is falling down falling down falling down
Poi s' ascose nel foco che gli affina
Quando fiam uti chelidon– O swallow swallow
Le Prince d' Aquitaine a' la tour abolie
These fragments I have shored against my ruins
Why then Ile fit you, Hieronymo's mad againe.
Datta. Dayadhvam. Damyata.
Shantih shantih shantih

৫.৬.২ কবিতাটোৰ বিষয়বস্তু

ইতিমধ্যে উল্লেখ কৰা হৈছে যে *দ্য ৰেষ্টলেণ্ড* কবিতাটোত বহুধাবিভক্ত আধুনিক জীৱন আৰু সমাজৰ প্রতিছবি ফুটি উঠিছে। থোৱতে ক'বলৈ হ'লে কবিতাটোৰ ভাবজগত হ'ল আধুনিক সভ্যতাৰ ৰেহ ৰূপ। *'হুৱাট দ্য ঠাণ্ডাৰ চেইড্'*ৰসাৰবত্তা মূল কবিতাটোৰপৰা পৃথক নহয়। এলিয়টে বিভিন্ন অনুষঙ্গ আৰু বিষয়ৰ মাজেৰে মূলতঃ সমসাময়িক জীৱন আৰু সভ্যতাৰ স্বৰূপ উদ্ঘাটন কৰিছে। কুৰি শতিকাৰ ইউৰোপীয় মন আৰু জীৱনত যি প্রথম অভিঘাত অনুভূত হ'ল, সেয়া হ'ল প্রথম বিশ্বযুদ্ধ। বিশ্বযুদ্ধই প্রমাণ কৰি দেখুৱালে যে যুগ-যুগান্তৰৰ অলেখ অৱদানেৰে নির্মিত সভ্যতাৰ ভেটি কিমান ঠুনুকা। কিন্তু শাৰীৰিক ধ্বংস অথবা মৃত্যুৰেই এই জীৱনৰ একমাত্র প্রত্যাহ্বান নহয়। এলিয়টৰ অন্তর্দৃষ্টিয়ে সর্বত্র আধ্যাত্মিক মৃত্যুৰ ছাঁ দেখিছে। অর্থাৎ মৃত্যু জীৱনৰ পৰিসমাপ্তি মাথো নহয়। জীৱনৰ পৰিসীমাৰ ভিতৰতো ইয়াৰ ৰাজত্ব ঃ

He who was living is now dead
We who were living are now dying
With a little patience.

কবিতাটোত মৃত্যুৰ অনুষঙ্গ সিঁচৰতি হৈ আছে। 'Mountains of rock without water', Dead mountain mouth of carious teeth that cannot spit', 'Murmur of maternal lamentation', 'dry bones', 'arid plain' ইত্যাদি শাৰী বা বাক্যাংশই মৃত্যুৰ দ্যোতনা কঢ়িয়াইছে। কিন্তু এই মৃত্যু মূলতঃ এক আধ্যাত্মিক শুষ্কতাৰ পৰিণাম। পঞ্চম স্তৰৰ শেষৰ শাৰীটোলৈ মন কৰক ঃ

And voices singing out of empty cisterns and exhausted wells

মূল কবিতাটোৰ অন্যত্র এই অন্তঃসাৰশূন্য মানুহৰ ছবি মর্মস্পর্শীভাৱে অংকন কৰিছে। A Game of Chessত এহাল পুৰুষ-নাৰীৰ অন্তৰঙ্গ কথোপকথন;

"Speak to me. Why do you never speak? Speak.
What are you thinking of? What thinking? What?
I never know what you are thinking. Think."

.....

'You know nothing? Do you see nothing?
Do you remember Nothing?'

অর্থাৎ এই আধ্যাত্মিক শুষ্কতাৰ বোধ এলিয়টৰ বাবে এক বিমূর্ত অৱধাৰণা নহয়, জীৱনটোৰ নির্মোহ ব্যৱচ্ছেদেৰে কবিয়ে এই সত্যত উপনীত হৈছে। মন কৰিব যে The Hollow Men নামৰ কবিতাটোত এলিয়টে যি ফোপোলা মানুহৰ কথা কৈছে, সেয়া 'খালী কলহ আৰু শুকোৱা নাদৰ মাত'তকৈ বেলেগ নহয়।

Our dried voices, when
We whisper together
Are quiet and meaningless.

কিন্তু আলোচ্য কবিতাটো নিশ্চয় মৃত্যুৰ ছবিত নহয়, জীৱনৰ সন্ধান আৰু পুনৰ জীৱনৰ ভাৱনাই কবিতাটোক গতি দিছে। উর্বৰ ভূমিৰ বিশাল প্রেক্ষাপটত পানী জীৱনৰ প্রতীক। দ্বিতীয় স্তৱকত তৃষ্ণাতুৰ যাত্রীয়ে পানীৰ সন্ধানত পর্বতে বন্দৰে অনাই-বনাই ঘূৰি ফুৰিছে। পৰুৱাই পোৱাৰ দৰে পানীৰ এই ক্লান্ত অথচ অবিৰত সন্ধানৰ শীর্ষত আমি পাওঁগৈ এক আশাতীত ৰসভংগৰ মুহূর্ত ঃ And there is no water। আনহাতে এই মৰুময় ৰাজ্যত ঈশ্বৰ অনুপস্থিত। অর্থাৎ এই উর্বৰ ভূমি মূলতঃ এক ডাৰউইন-উত্তৰ সমাজৰ দশা। ইয়াতে ঈশ্বৰৰ অস্তিত্বৰ অর্থ হ'ল এক পাৰমার্থিক সত্তাক অনুভৱ কৰিবলৈ মানুহৰ অসমর্থতা। যেনেকৈ এমাছলৈ গৈ থকা যীশুৰ দুই শিষ্যই ওৰে বাটটো এক তৃতীয় সত্তাৰ উপস্থিতি অনুভৱ কৰিছে, সেয়া যীশুৰ পুনৰুত্থান বুলি ভাবিব পৰা নাই, আধুনিক মানুহেও তেনে এক বিড়ম্বনাৰ সন্মুখীন হৈছে। এই বিড়ম্বনা অবিশ্বাসৰ, জীৱনৰ মূল উৎসৰপৰা বিচ্ছিন্ন হোৱাৰ ফল।

কবিতাটোত এলিয়টৰ ইতিহাসবোধ ফুটি উঠিছে। প্রথম বিশ্বযুদ্ধৰ বিভীষিকাই যেনেকৈ কবিক জোকাৰি গৈছে, ৰুছ বিপ্লৱকো সমাজৰ পুনর্গঠনৰ সদর্থক উদ্যাম বুলি কবিয়ে মানি ল'ব পৰা নাই। এলিয়টে নিজৰ টোকাত এই সম্পর্কত হেৰমেন্ হেছে (Hermann Hesse)ৰ A Look 'into the Chaos' নামৰ কিতাপখনৰ কথা উল্লেখ কৰিছে য'ত ৰুছ বিপ্লৱে ইউৰোপক এক অটল অন্ধকাৰৰ গর্ভলৈ ঠেলি দিয়াৰ কথা উল্লেখ কৰা হৈছে। 'Who are those hooded hordes swarming over endless plains' এ ৰুছ বিপ্লৱৰ কথাই সূচাইছে। উক্ত স্তৱকৰ পিছৰ ছোৱালৈ মন কৰক ঃ

What is the city over the mountains
Cracks and reforms and bursts in the violet air
Falling towers
Jerusalem Athens Alexandria
Vienna London
Unreal

সমসাময়িক ইতিহাসৰ, নৈৰাজ্যবাদী শক্তিৰ অভিঘাত ইউৰোপীয় সভ্যতা যেন ধ্বংসৰ গৰহাত ! কোনো ঐহিক বাহ্যিক উদ্যোগেৰে এই ধ্বংসপ্রাপ্ত সভ্যতাৰ পুনর্নির্মাণ আৰু সম্ভৱ নহয়।

কবিয়ে পৰিত্রাণৰ পথ বিচাৰি পাইছে কেতবোৰ প্রমূল্যৰ মাজত। ইউৰোপৰ পৰিচিত সংস্কৃতিৰ মাজৰপৰা কবিয়ে এই প্রমূল্যসমূহ আহৰণ কৰা নাই; বুটলিছে আধ্যাত্মিক চিন্তাৰ ঐতিহ্যৰপৰা। যি সংকীর্ণ ব্যক্তিস্বাতন্ত্র্য ক্ষমতাৰ উদগ্র বাসনা, যথেচ্ছাচাৰ আৰু লাভ-ক্ষতিৰ সমীকৰণে অৱশেষত একোটা সভ্যতাক ধ্বংস কৰি দিব পাৰে, তাৰ বিপৰীতে প্রত্যাশাবিহীন দানৰ নীতি, সহমর্মিতা আৰু আত্মশাসনৰ বাণী মৰুভূমিৰ মাজত যেন পানীৰ বতৰা। উপনিষদত 'দিয়া' বা 'দান কৰা'ৰ অর্থ বিশাল। 'দিয়া' ৰ লগত 'লোৱা'ৰ সমীকৰণ নাথাকে; 'দিয়া'ৰ অন্য প্রত্যাশাত্ত নাথাকে; ফিনিছিয় বনিক (the Phoenician Merchant) ৰ লেনদেন (...and the deep sea swell/ And the profit and loss)ৰ পুজিবাদ ইয়াতে নিৰর্থক। ঠিক তেনেদৰে সহমর্মিতা (Dayadhyam)ৰ মর্মত্ত 'পুতৌ কৰা' নহয়; অইনৰ পৰিস্থিতিত নিজকে স্থাপন কৰা। ইয়াৰ বিপৰীতে আধুনিক মানুহৰ যাত্রা আত্মকেন্দ্রিক, সেয়ে নিজৰ সজাত মানুহ নিজেই বন্দী।

We think of the key, each in his prison
Thinking of the key, each confirms a prison

৫.৬.৩ কবিতাটোৰ ৰচনাশৈলী

আলোচ্য কবিতাটো কেবাটাও স্তৱকত বিভক্ত, কিন্তু স্তৱকসমূহৰ আকাৰ তেনেই ভিন্ন। প্রথম স্তৱকৰ যদি নটা শাৰী আছে, অন্তিম স্তৱকত এটাই শাৰী ঃ 'Shantih shantih shantih'। অর্থাৎ বিষয়বস্তুৰ পূর্বনির্ধাৰিত বিভাজন অনুসৰি চোৱা-চোৱাকৈ কবিতাটো লিখা হোৱা নাই, বৰং ভাব-চিন্তা-চিত্র-মেজাজৰ নিজা গতি-সূত্রমতেহে কবিতাটোৰ এই বিক্ষিপ্ত অংশবোৰ ৰূপায়িত হৈছে। এই স্তৱক বা অংশসমূহৰ মাজত আপাত দৃষ্টিত কোনো সম্পর্ক বা ধাৰাবাহিকতা নাই। যেনে, প্রথম স্তৱকটো শেষ হৈছে অলস, মুমূর্ষু মানুহৰ চিত্রৰে—

We who were living are now dying
With a little patience

অথচ ইয়াৰ পিছৰ স্তৱকৰ ভাৱ আৰু ছবি ভিন্ন ঃ ই পানীৰ সন্ধানত শিলনিৰ মাজে মাজে গৈ থকা দৃশ্যৰ উদ্রেক কৰে—

Here is no water but only rock

Rock and no water and the sandy road

কিন্তু মন কৰিব যে এক বিশেষ ভাবজগতৰ (যেনে, উমৰ ভূমিৰ অৱস্থা আৰু ইয়াৰ বিভিন্ন যাত্রা) অংশ হিচাপেহে এই কবিতাটোৰ অংশবোৰ বর্তি আছে, যেনেকৈ *দ্য ৱেষ্টলেণ্ডৰ* প্রথম চাৰিটা খণ্ডৰ লগত লগ লাগি এক বিৰাট সামগ্রিক দৃশ্যপটৰ অংশ হিচাপেহে *'হুৱাট দ্য ঠাণ্ডাৰ চেইড্'* কবিতাটোৱে অর্থ বহন কৰিছে। আনহাতে এই বিক্ষিপ্ত অংশবোৰৰ মাজত ভাৱৰ যোগাযোগ আৱিষ্কাৰ কৰাটো এতিয়া পঢ়ুৱৈ হিচাপে আপোনাৰ দায়িত্ব।

টি এছ এলিয়টৰ কবিতা দুর্বোধ্য বুলি সততে অভিযোগ অনা হয়। কিন্তু দুর্বোধ্যতাৰ অর্থ 'অর্থহীনতা' বুলি ভাবিব নালাগে। আনহাতে, এলিয়টে নিজেই একধৰণৰ দুর্বোধ্যতাৰ পোষকতা কৰিছে। এলিয়টৰ মতে আধুনিক জীৱন আৰু সভ্যতাৰ চৰিত্রই এনে জটিল যে এই জটিলতাক ৰোমাণ্টিক বা ভিক্টোৰীয় কবিতাৰ দৰে পোনপটীয়াকৈ বা সহজ-সৰল ধৰণে আজিৰ কবিতাত ৰূপায়িত কৰিব পৰা নাযাব। কবিয়ে যদি কোনো পূর্ব-নির্ধাৰিত বিষয় (প্রেম, বিৰহ, প্রকৃতিৰ সৌন্দর্য, জীৱনৰ ক্ষণভংগুৰতা ইত্যাদি)ৰ ওপৰত এক নির্দিষ্ট সাঁচত কবিতা লিখে তেতিয়া হয়তো এই জটিলতাৰ অৱকাশ নাথাকিব। কিন্তু এলিয়টে পোষকতা কৰা (আৰু ব্যক্ত কৰা) কাব্যিক সংবেদনৰ চৰিত্রই জটিল ঃ তাত বিভিন্ন বিষয়, চিন্তা, ভাৱ, মেজাজ আৰু সুৰৰ সহাৱস্থান সম্ভৱ। এই নিবিড় অথচ জটিল ভাৱৰাশি কবিয়ে আত্মোক্তি (monologue)ৰ মাধ্যমেৰে প্রকাশ কৰিব পাৰে, যাৰ উদাহৰণ 'দ্য লাভ ছং অফ জে' আলফ্রেড প্রুফ্রক'। কিন্তু The Waste land ৰ ভাৱজগত প্রুফ্রকতকৈও বিশাল, বিস্তীর্ণ, বহুস্তৰীয়; ইয়াৰ চেতনা মহাকাব্যিক। একক ব্যক্তিসত্তাৰ সীমাবদ্ধ চেতনাৰ পৰিধিত ইয়াৰ ৰূপায়ণ সম্ভৱ নহয়। আমাৰ আলোচ্য কবিতাখণ্ডতো কবিয়ে ব্যক্তিসত্তাৰ তাৎক্ষণিক ভাবৰ বিপৰীতে এক সামগ্রিক মানবীয় চেতনাক ৰূপায়িত কৰিছে। সেয়ে কবিতাটোৰ শৈলী ৰোমাণ্টিক কবিতাৰ দৰে আত্মপ্রকাশধর্মী নহয়, বৰং বস্তুনিষ্ঠ আৰু নৈর্ব্যক্তিক। বিংশ শতিকাৰ ধীমান সমালোচক এফ আৰু লীৱিছে মন্তব্য কৰিছে যে এলিয়টীয় নৈর্বক্তিকতাৰ উৎকৃষ্ট দৃষ্টান্ত হ'ল *The Wasteland*।

এই নৈর্ব্যক্তিকতা অর্জনৰ মাধ্যম হৈছে বিভিন্ন আখ্যান (myth) আৰু কণ্ঠ (voice)ৰ ব্যৱহাৰ। উদাহৰণস্বৰূপে আলোচ্য কবিতাটোত কবিয়ে ব্যৱহাৰ কৰা আখ্যানসমূহ হ'ল ঃ যীশুখ্রীষ্টক বিশ্বাসঘাটকতা কৰা আৰু Gethsemane ৰ বাগিছাত বন্দী কৰাৰ আখ্যান, ইজৰাইলৰ সন্তানসকলে মৰুভূমিত অনাই বনাই ঘূৰি ফুৰা আৰু মজেজে শিল এটা আঘাত কৰি পানীৰ ফোৱাৰ আৱিষ্কাৰ কৰাৰ আখ্যান, যীশুৰ দুই শিষ্যই এমাছ চহৰলৈ গৈ থাকোতে তৃতীয় সত্তাৰ উপস্থিতি সম্পর্কে ভ্রম হোৱা কাহিনী,

উপনিষদৰ আখ্যান ইত্যাদি। কিন্তু এই আখ্যানসমূহ বর্তমানৰ নাগপাশৰ পৰা পলায়ন কৰাৰ অচিলা নহয়; বৰং আখ্যানসমূহৰ ওপৰত অতি সূক্ষ্মভাৱে এলিয়টে সমসাময়িকতাৰ ব্যঞ্জনা আৰোপ কৰিছে। যদি ক'ৰবাত টিৰিয়াছে ফিল'মেলাক বলাৎকাৰ কৰি হত্যা কৰাৰ আখ্যান ব্যক্ত হৈছে ('Quando fiam chelidon-O swallow swallow'), এই পাপ কেৱল পৌৰাণিক নহয়, আধুনিক সভ্যতাৰ গৌৰবো যেন এনে কালিমাই মলিন কৰিছে। তেনেকৈ লক্ষ্য কৰিব যে বিভিন্ন স্তৱকত প্ৰথম পুৰুষৰ যিবোৰ উক্তি আমি শুনিবলৈ পাওঁ, সেয়া এলিয়টৰ নিজৰ কণ্ঠ নহয়। সেইবোৰ আখ্যানসমূহৰ বিভিন্ন চৰিত্ৰৰেই কণ্ঠ।

নৈৰ্ব্যক্তিকতা অৰ্জনৰ সঁজুলিসমূহ হ'ল উক্তি আৰু পৰোক্ষ সূচনা (allusion)ৰ আয়োগ। কোনো পূৰ্বনির্ধাৰিত ছন্দ আৰু লিৰিকেল আবেগৰ সূঁতিৰে কবিৰ আপোন ভাৱ-চিন্তাৰ পম খেদাৰ যি মধুৰ অনুভূতি, এলিয়টৰ কবিতাত সেয়া অকাজী। একোটা উক্তিয়ে আমাক অন্য এটা পাঠৰ বিশেষ মানসিক পৰিমণ্ডললৈ লৈ যায়। আৰু এনেকৈ *The Wasteland* কবিতাটোত পাঠৰ মূল সোঁতটোৰ লগত বিভিন্ন পাঠ আৰু পুৰাণৰ সম্পর্কৰ জৰিয়তে যেন ভিন্ন চেতনাৰ কেতবোৰ অঞ্চল সাঙোৰ খাই আছে। সেয়েহে অধ্যয়নপুষ্ট একোটা মনেহে এনে কবিতাৰ প্ৰতি সদর্থক সঁহাৰি জনাব পাৰে। উদাহৰণ স্বৰূপে, কবিতাটোৰ শেষৰপিনৰ এই স্তৱকটোলৈ মন কৰক।

London bridge is falling down falling down falling down
Poi s'ascose nel foco chegli affina
Quando fiam ceu chelidon- O swallaw swallow
Le Prince d' Aquitaine a la tour abolie
These fragments I have shored against my ruins
Why then Ile fit you. Hieronymo's mad againe.
Datta. Dayadhyam. Damyata.

ইয়াত যেন ওমলা পদ্য, ডাণ্টে, থমাছ কিড, লেটিন কবিতা, ফৰাছী কবিতা, বৃহদাৰণ্যক উপনিষদ — আটাইবোৰৰ সমাবেশ ঘটিছে। আসন্ন বিপর্যয়ৰ বিভীষিকা, আধ্যাত্মিক মুক্তিৰ অগ্নিপৰীক্ষা, পাপৰ কালিমা আৰু দুর্গতৰ আর্তনাদ, ধ্বংসৰ নির্মমতা, ৰূপান্তৰৰ কামনা, আত্মীয়ৰ হত্যাই সৃষ্টি কৰা হাঁহাকাৰ, উপনিষদৰ অটলস্পর্শী প্রজ্ঞা- এই আটাইবোৰ সূৰ যেন দ্রুত হৈ অহা সূৰ-সমলয়ৰ দৰে একেলগে বাজি উঠিছে।

৫.৭ কবি হিচাপে এলিয়টৰ মূল্যায়ন

এলিয়ট কুৰি শতিকাৰ ইংৰাজী কবিতাৰ জগতত এক গুৰুত্বপূর্ণ পৰিঘটনা। এনে নহয় যে এলিয়টৰ কাব্যকৃতি স্বতঃস্ফুর্তভাৱে সর্বজন-সমাদৃত। মূলতঃ দুটা অভিযোগ কবিগৰাকীৰ বিৰুদ্ধে উত্থাপিত হৈছিল— তেওঁৰ কবিতাৰ বৌদ্ধিক আতিশয্য' আৰু 'দুর্বোধ্যতা'। কিন্তু সকলো

অভিযোগৰ জপনা ডেই এলিয়টৰ কবিতাই দেশ-দেশান্তৰৰ কবি-সমালোচক-পাঠুৱৈৰ মাজত আধুনিকতাবাদৰ অগ্রদূত হিচাপে সন্মানীয় স্থান দখল কৰি আহিছে। তেনে অভিযোগৰ গণ্ডীত এলিয়ট-কেন্দ্রিক সমালোচনা ৰৈ থকা নাই। আই এ ৰিছার্ডছ প্রভৃতি সমালোচকে এই 'বৌদ্ধিকতা'ক দুর্বলতা বুলি নকৈ উৎকর্ষতাৰ পৰিচায়ক বুলি বিচাৰ কৰিছে। Principles of Literary Criticismত ৰিচার্ডছে লিখিছে যে এই তথাকথিত 'বৌদ্ধিক আতিশয্য' ('overintellectualised') ৰ গুৰিতে আছে পৰোক্ষ সূচনা (allusio)ৰ ব্যৱহাৰ। ইয়াৰ আঁৰত কবিৰ পাণ্ডিত্য জাহিৰ কৰাৰ অভিপ্রায় নাই, বৰং এক প্রাসংগিক আবেগিক পৰিমণ্ডল আৰু দৃষ্টিকোণৰ উদ্রেক কৰিবলৈহে এলিয়টে এই পদ্ধতি গ্রহণ কৰিছে। এলিয়টৰ কবিতাৰ যি ঘন-সন্নিবদ্ধ ৰূপ, তাৰ আঁৰত আছে পৰোক্ষ সূচনাৰ কৌশল। ৰিছার্ডছে এক চিন্তা উদ্রেককাৰী মন্তব্য কৰিছে ঃ 'বিষয়বস্তু অনুসাৰে *দ্য ৰেষ্টলেণ্ড* মহাকাব্যৰ সমকক্ষ। অথচ এই পদ্ধতি অবিহনে কবিতাটোৱে বাৰখন গ্রন্থ সামৰিলেহেঁতেন।'

ঠিক তেনেকৈ 'দুর্বোধ্যতা'ৰ অভিযোগৰ প্রত্যুত্তৰত ৰিছার্ডছে মন্তব্য কৰিছে যে ব্যৱহাৰিক ভাষাৰ স্পষ্টতা নহয়, দ্যর্থতা (ambiguity) হে কবিতাৰ প্রয়োজনীয় গুণ। গতিকে এই কথা উলাই কৰাৰ থল নাই যে যিসকল মুষ্টিমেয় কবি-চিন্তাবিদে কুৰি শতিকাৰ ইংগ মার্কিন কবিতাৰ জগতলৈ বৈপ্লৱিক পৰিৱর্তন আনিছিল, সেইসকলৰ ভিতৰত এলিয়ট অন্যতম। *'দ্য লাভ ছং অফ জে আলফ্রেড প্রুফ্রক'* কবিতাটো ১৯১৭ চনত প্রকাশিত Prufrock and other observations নামৰ কাব্যসংগ্রহটিত সন্নিবিষ্ট হৈছে। 'প্রুফ্রক'এ ঊনবিংশ শতিকাৰ কাব্য পৰম্পৰাৰ সৈতে সম্পূর্ণ বিচ্ছেদৰ সূচনা কৰি আধুনিকতাৰ প্রৱর্তন কৰে। উক্ত শতিকাৰ দ্বিতীয় দশকতেই এলিয়টে কিছু আন্তর্জাতিক পৰিচিতি লাভ কৰে যদিও তেওঁক কবি হিচাপে মূলতঃ প্রতিস্থা কৰে ১৯২২ চনত প্রকাশিত *দ্য ৰেষ্টলেণ্ড এহে* । ইপিনে বেংকৰ চাকৰি বাদ দি Faber & Faberৰ সঞ্চালকৰ দায়িত্ব গ্রহণ কৰাৰ পিছত সম্পাদক হিচাপে এলিয়টৰ ভূমিকা গুৰুত্বপূর্ণ হৈ আহিল; দীর্ঘদিন গ্রন্থ-প্রকাশৰ লগত জড়িত কবিগৰাকীয়ে এই সূত্রেৰেও ইংৰাজী কাব্য পৰম্পৰালৈ অবিস্মৰণীয় অৱদান দি গ'ল। আনহাতে The use of Poetry and the use of Criticism (১৯৩৩), After Strange Gods (১৯৩৪), লগতে এফ অ-'মেথিয়েছেন, ক্লিষ্ট ব্রুক্ছ ইত্যাদি সমালোচকে লিখা গ্রন্থ ইত্যাদিৰ জৰিয়তে মার্কিন মূলুকতো কবিগৰাকীয়ে ত্রিশৰ দশকত প্রতিষ্ঠা লাভ কৰে। ইপিনে ত্রিশৰ দশকৰ বৃটিছ কবিতাত মূলতঃ এলিয়টৰেই প্রতিপত্তি। উক্ত সময়ছোৱাত এলিয়টৰ দ্বাৰা প্রভাৱিত হোৱা উল্লেখযোগ্য বৃটিছ কবিৰ ভিতৰত ডব্লিউ এইছ অ'ডেন্ (১৯০৭-৭৩), আৰু ষ্টিফেন স্পেণ্ডাৰ, ছিছিল ডে' লিৱিছ (১৯০৪-৭২) আৰু লুই মেক্নিছ (১৯০৭-৬৩) অন্যতম। মন কৰিবলগীয়া যে মতাদর্শগতভাৱে এইসকল কবি এলিয়টপন্থী নাছিল; তেওঁলোক আছিল মূলতঃ সমাজবাদৰ সমর্থক আৰু উদাৰপন্থী— যাৰ অন্যতম মতাদর্শগত প্রেৰণা আছিল ৰুছ বিপ্লৱ। ইয়াৰ বিপৰীতে এলিয়ট আছিল ধ্রুপদীপন্থী, সংগঠন, শাসন, শৃখলা আৰু কর্তৃত্বৰ প্রবক্তা। ১৯২৭ চনত তেওঁ ইংলেণ্ডৰ গীর্জাৰ শৰণাপন্ন হয়। যদিও সমসাময়িক কোলাহল আৰু নৈৰাজ্যই এলিয়টৰ কবিতাৰ ভাৱজগত গঢ় দিছিল, পিছলৈ তেওঁৰ অধিক সৌম্য দার্শনিক ভাৱনাসমূহ ৰূপায়িত হৈছে Four Quartetsৰ দৰে যুগমীয়া কৃতিত। 'Burnt

Norton', 'East Coker', 'The Dry Salvage', 'Little Gidding'– এই চাৰিটা খণ্ডত বিভক্ত কবিতাটোত এলিয়টে সময়, স্মৃতি, আচাৰ অনুষ্ঠান, অভিজ্ঞতাৰ লগত ভাষাৰ সম্পর্ক ইত্যাদি দার্শনিক বিষয় উপস্থাপন কৰিছে। সমাজৰ বৈপ্লৱিক পুনর্নির্মাণ এলিয়টৰ সমাজ-চিন্তাৰ বৈশিষ্ট্য নহয়। ব্যক্তিসত্তাৰ অপাৰ সম্ভাৱনাতকৈও শাসন-সংযম আৰু পৰম্পৰাৰ শক্তিৰ ওপৰতহে তেওঁৰ আস্থা প্ৰবল। Rebecca Beasley ৰ Theorists of Modernist Poetry নামৰ গ্ৰন্থখনত এলিয়ট, এজৰা পাউণ্ড আৰু টি. ই. হুমৰ ৰক্ষণশীল ৰাজনীতিৰ বিষয়ে— এনেকি ফেছীবাদৰ সৈতে তেওঁলোকৰ যোগসূত্ৰৰ কথাও আলোচনা কৰা হৈছে।

তেন্তে এলিয়টীয় আধুনিকতাৰ স্বৰূপ কি? এইক্ষেত্ৰত আমি কেৱল কবি হিচাপে নাচাই সমালোচক হিচাপে এলিয়টৰ গুৰুত্ব বিচাৰ কৰিব লাগিব।

The Sacred Wood (১৯০৩)ত সন্নিবিষ্ট 'Tradition and Individual Talent' নামৰ ৰচনাত এলিয়টে ঘোষণা কৰিলে যে আধুনিক কবিতাই ৰোমাণ্টিকৰ আত্মপ্ৰকাশৰ আবেগিক তাড়না পৰিহাৰ কৰি কবিতাক সাহিত্যিক পৰম্পৰাৰ সামূহিক, নৈৰ্ব্যক্তিক প্ৰকাশ হিচাপে বিবেচনা কৰিব লাগিব। ৰোমাণ্টিকতাৰ বিৰোধ আৰু বস্তুনিষ্ঠ নৈৰ্ব্যক্তিকতাৰ ৰীতি এলিয়টীয় আধুনিকতাৰ উল্লেখযোগ্য দিশ। উল্লেখ কৰিব পাৰি যে *দ্য ৰেষ্টলেণ্ড এলিয়ট* কথিত নৈৰ্ব্যক্তিকতাৰ প্ৰকৃষ্ট চানেকি য'ত আপুনি এলিয়টৰ ব্যক্তিগত আবেগৰ প্ৰকাশ বিচাৰি নাপায়। ইয়াৰ সলনি অসংখ্য উক্তি, পৰোক্ষ সূচনা, বিভিন্ন কথকৰ কণ্ঠ আৰু আখ্যানৰ ব্যৱহাৰৰ যোগেদি লিৰিছে কোৱাৰ দৰে কবিতাটোৱে এক বিশাল মানৱীয় চেতনা ধাৰণ কৰিছে।

এলিয়টে এক নতুন ধৰণৰ কাব্যভাষা বা প্ৰকাশ শৈলীৰ সন্ধান কৰিছিল এজৰা পাউণ্ড আৰু টি ই হুমৰ লেখিয়াকৈ। কিয়? কাৰণ ঊনবিংশ শতিকাৰ শেষৰপিনে বৈজ্ঞানিক প্ৰত্যয়ৰ ভেঁটি দুৰ্বল হৈ আহিছিল। ফ্ৰয়েডীয় মনঃসমীক্ষা, আইনষ্টাইনৰ আপেক্ষিকতাবাদ এইবোৰে সত্যৰ স্বৰূপ সম্পর্কে প্ৰচলিত চিন্তা-চর্চাসমূহ অপ্ৰাসংগিক কৰি তুলিছিল। টেলিফোন, যানবাহন, উৰাজাহাজ ইত্যাদিৰ আৱিষ্কাৰে জীৱনৰ গতি দ্ৰুততৰ কৰি তুলিছিল। বৈজ্ঞানিক অনুসন্ধানে ঢুকি নোপোৱা কেতবোৰ বিষয়ৰ প্ৰতি মানুহৰ মন ঢাবিত হৈছিল। ৰেবেকা বিষ্টলীয়ে কৈছে যে আধুনিকতাবাদ এই বৌদ্ধিক সংকটৰেই ফলশ্ৰুতি। সমসাময়িক দার্শনিক চিন্তাত এই সংকটৰ প্ৰভাৱ পৰিছিল। এলিয়টক গভীৰভাৱে প্ৰভাৱিত কৰা এফ এইছ ব্ৰেডলীয়ে ভাবিছিল যে তাৎক্ষণিক অভিজ্ঞতাৰ হুবহু ৰূপায়ণ সম্ভৱ নহয়; কেতবোৰ বিমূৰ্ত বহিঃৰূপ (appearance)ৰ জৰিয়তেহে আমি ইয়াৰ মোল বুজিব পাৰোঁ। এলিয়টে 'Hamlet and his Problems' নামৰ ৰচনাত অভিজ্ঞতাৰ সদৰ্থক ৰূপায়ণৰ এটি পদ্ধতি ঘোষণা কৰিছে বস্তুনিষ্ঠ অনুৰূপ (objective correlative)ৰ সূত্ৰ ঃ কোনো বস্তু, পৰিস্থিতি বা ঘটনাৰ শৃংখল কবিয়ে প্ৰকাশ কৰিবলৈ বিচৰা আবেগৰ প্ৰতিৰূপ হ'ব পাৰে। কিন্তু ভাষাই যিহেতু অভিজ্ঞতাৰ এটা মিছা প্ৰতিচ্ছবিহে দাঙি ধৰে, ভাষাক পোনপটীয়া অভিঘাতৰ সঁজুলি হিচাপে গঢ় দিব লাগিব। এই কাম সহজ নহয়। কিন্তু আজিৰ জটিল সভ্যতাৰ ৰেহৰূপ অংকন কৰিবলৈ কবিৰ কাব্যভাষাও জটিল হ'বলৈ বাধ্য। কিন্তু ই কেনেধৰণৰ কাব্যভাষা?

এই ক্ষেত্ৰত ফৰাছী প্ৰতীকবাদৰ প্ৰভাৱ উল্লেখযোগ্য। হাৰ্ভাৰ্ডত থকা সময়ছোৱাত এলিয়টে আৰ্থাৰ ছাইমন্ছৰ The Symbolic Movement in literature নামৰ গ্ৰন্থখন পঢ়ি অঁতাইছিল। ছাইমনছৰ মতে প্ৰতীকবাদ হ'ল চেতনাই ধাৰণ কৰা এক নেদেখা বাস্তৱতাৰ প্ৰকাশ। প্ৰতীকবাদী কবিতাৰ তথাকথিত দিশসমূহ হ'ল সংগীত সমতা, দুৰ্বোধ্যতা, ৰহস্যধৰ্মিতা, মুক্তক ছন্দ আৰু প্ৰতীকৰ ব্যৱহাৰ। কিন্তু প্ৰতীকবাদৰ মৌলিক বিশেষত্ব হ'ল ভাষাৰ সংকটৰ মোকাবিলা— ভাষাই যদি কোনো আবেগ বা বোধ যথাৰ্থভাৱে সূচাব নোৱাৰে, প্ৰতীকে তাক পৰোক্ষভাৱে উদ্ৰেক কৰিব পাৰে। পাৱস্পৰিক লয় আৰু ছন্দসজ্জা এৰি মুক্তক ছন্দৰ ব্যৱহাৰ প্ৰতীকবাদী কবিতাৰ বৈশিষ্ট্য। মুক্তক ছন্দৰ ব্যৱহাৰ এলিয়টীয় কাব্যৰীতিৰ বৈশিষ্ট্য। প্ৰতীকবাদীসকলৰ ভিতৰত জুল লাফ'র্গ (Tuly Laforgun)ৰ এলিয়টৰ ওপৰত প্ৰভাৱ আজি সৰ্বজন স্বীকৃত। উল্লেখযোগ্য যে লাফ'র্গ আছিল মুক্ত ছন্দ কাব্যৰ অন্যতম প্ৰভাৱশালী কবি।

আচলতে ৰূপায়নৰ তাগিদাইহে এলিয়টক নতুন কাব্যৰূপৰ সন্ধানৰ বাবে প্ৰৰোচিত কৰিছিল। তেওঁ এনে এক শৈলীৰ সন্ধান কৰিছিল যি সমসাময়িক যুগৰ অনিশ্চয়তাক যথাৰ্থভাৱে ৰূপায়ণ কৰিব। এই সূত্ৰতেই তেওঁ সোতৰশ শতিকাৰ 'মেটাফিজিকেল কবি'সকলৰ কাব্যৰীতিৰ উপাদান আয়ত্ব কৰিছিল। এই কবিসকলে বিভিন্ন ক্ষেত্ৰৰ বস্তু বা পৰিঘটনাৰ মাজত এনে অভিনৱ সংযোগ স্থাপন কৰিছিল, য'ত আবেগ আৰু বুদ্ধিৰ যুগপৎ ক্ৰিয়া বৰ্তমান। এলিয়টে বুজিছিল যে পোপ বা ড্ৰাইডেনৰ দৰে নিৰাবেগ বুদ্ধি অথবা ৰোমাণ্টিক কবিৰ দৰে বুদ্ধিহীন আবেগৰ প্ৰকাশেই সকলো নহয়। আজিৰ জটিল পৃথিৱীৰ উত্তৰাধিকাৰী আধুনিক কবিৰ জটিল সংবেদনা থাকিব লাগিব, য'ত ভাষাৰ বিচিত্ৰ প্ৰয়োগেৰে বাস্তৱৰ বিভিন্ন সমতলৰ ইঙ্গিত কবিতাই বহন কৰিব। সৰ্বশেষত ক'ব পাৰি যে কবি হিচাপে এলিয়টৰ তিনিটা দিশ উল্লেখযোগ্য— প্ৰথম দিশটো হ'ল তেওঁৰ যুগচেতনা। বিভিন্ন আখ্যান, অতীত সংস্কৃতিৰ অলেখ সূচক তেওঁৰ কবিতালৈ সহজভাৱেই সোমাই আহিছে, কিন্তু মূলতঃ সমসাময়িক জীৱনটোৱেই তেওঁৰ কাব্য-ভাৱনাৰ উহঁ। দ্বিতীয়তে— আবেগ অনুভূতিক সম্পূৰ্ণ বৰ্জন নকৰিও কবিতাক নৈৰ্ব্যক্তিক চেতনাৰ বাহক হিচাপে গঢ় দিবলৈ তেওঁৰ তাত্ত্বিক আৰু প্ৰায়োগিক অনুশীলন আৰু সিদ্ধি। তৃতীয়তে বিভিন্ন পাঠৰ উক্তি আৰু পৰোক্ষ সূচনাৰ জৰিয়তে কবিতাক ইয়াৰ একমুখী লিৰিকেল আবেগিকতাৰ পৰা মুক্ত কৰি এক বহুস্তৰীয় চেতনাৰ মাধ্যম হিচাপে গঢ় দিয়া।

৫.৮ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

এই অধ্যায়টিৰ অধ্যয়নে আমাক—

- ইংৰাজী কাব্য সাহিত্য আৰু আধুনিক যুগ— এই বিষয়টোৰ লগত পৰিচয় কৰাই অসমীয়া সাহিত্যৰ শিক্ষাৰ্থীক ভিক্টোৰীয় যুগৰ সমাজ আৰু ৰাজনীতিয়ে সমসাময়িক ইংৰাজী সাহিত্য বিশেষকৈ কাব্য সাহিত্যক কি দৰে প্ৰভাৱিত কৰিছিল তাৰ ধাৰণা আগবঢ়ালে।

- নানা ৰাজনৈতিক উত্থান-পতনৰ মাজতো ভিক্টোৰীয় যুগে বিজ্ঞানক স্বাগতম জনাইছিল। তৎসত্ত্বেও ধর্মীয় গোড়ামি, কুসংস্কাৰ আৰু কপটাচাৰৰ পৰা ব্যক্তি জীৱন মুক্ত হ'ব পৰা নাছিল। এখন সুস্থ সমাজত উশাহ ল'বলৈ যেন লেখক-সাহিত্যিকসকল উদ্ৱাউল হৈছিল।
- ৰাণী ভিক্টোৰীয়াৰ মৃত্যুৰ পিছত তেওঁৰ পুত্ৰ সপ্তম এডৱার্ড ইংলেণ্ডৰ ৰাজসিংহাসনত বহে। এডৱার্ডীয় যুগৰ সমাজ ফৰাচী জীৱন চিন্তা আৰু সাংস্কৃতিক চেষ্টাৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত। অট'মোবাইল, ইলেকট্ৰিচিটিৰ আৱিষ্কাৰ আৰু মানৱ অধিকাৰৰ বিষয়ে সমসাময়িক শিল্পকাৰসকলক প্ৰভাৱিত কৰিছিল। সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰত জে এম কৰী, আর্ণোল্ড বেণেট, জে কে চেষ্টাৰটন, জোচেফ কনৰাড, ই এম ফষ্টাৰ, জন পলচ্ৱর্ডি, কেনেথ গ্ৰাহাম, ৰুদয়ার্ড কিপলিং, এডিথ, নেচবিট, জর্জ কর্ণার্ড শ্ব ইত্যাদিয়ে যুগৰ চেতনা নিজৰ ৰচনাৰ মাজেদি ফুটাই তুলিছিল। এই সকলৰ লগত যোগ দিলেহি থমাছ ষ্টার্ণচ এলিয়টে।
- বিংশ শতিকা আৰম্ভ হোৱা কেইবছৰমানৰ পিছতেই বিশ্ব মানৱ সমাজক জোকাৰি যোৱা প্ৰথম বিশ্বযুদ্ধৰ ক্ষয়ষ্কৰ পৰিণতিয়ে যি হতাশাবোধ, শূন্যতা আৰু উৎকণ্ঠাৰ সৃষ্টি কৰিছিল, তাৰ চিটিকনি সমসাময়িক কাব্য সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰলৈকো সম্প্ৰসাৰিত হৈছিল। সেই প্ৰক্ৰিয়াই এলিয়টৰ *দ্য ৰেষ্টলেণ্ডৰ* নিচিনা মহৎ কাব্যকৃতিৰ নির্মিতিত অভূতপূর্ব অৰিহণা যোগায়। *দ্য ৰেষ্টলেণ্ডৰ* কবিতাসমূহত জীৱন আৰু জগতৰ যি গভীৰ, মননশীল ৰূপ আৰু দৃষ্টিভঙ্গী প্ৰকাশ পাইছে সিয়ে কাব্য নির্মাতাগৰাকীক 'যুগ পুৰুষ' সদৃশ চৰিত্ৰ প্ৰদান কৰিছে।
- থমাছ ষ্টার্ণচ্ এলিয়টৰ জীৱন আৰু ৰচনাৰাজিৰ পৰিচয়মূলক আলোচনাৰ মাজেদি এইগৰাকী প্ৰতিভাশালী কবি আৰু সমালোচকৰ বৌদ্ধিক দৃষ্টিৰ ধাৰণা লাভ কৰিব পাৰিলোঁ।
- *দ্য ৰেষ্টলেণ্ডে* সামগ্ৰিকভাৱে অনুর্বৰ ভূমিৰ এক বিস্তৃত দৃশ্যপট অংকন কৰিছে আৰু সেই পটভূমিত আধুনিক মানুহৰ আৰু সমাজ জীৱনৰ বিভিন্ন দশা পৰীক্ষা কৰি চাইছে। প্ৰেম, যৌনতা, মৃত্যু, হিংসা, স্মৃতি, নিঃসঙ্গতা, ইতিহাসৰ উপদ্ৰব, যান্ত্ৰিকতা, মানবীয় সম্পর্কৰ অচলাৱস্থা, প্ৰাণশক্তিৰ অপমৃত্যু, শূন্যতা আৰু আধ্যাত্মিক শুষ্কতা ইত্যাদি বিভিন্ন দিশ সাঙুৰি এলিয়টে আধুনিক জীৱন আৰু সভ্যতাৰ স্বৰূপ উদ্ঘাটন কৰিছে। কিন্তু জীৱনৰ যি দিশেই উন্মোচিত নহওঁক কিয়, আমি যে প্ৰকৃততে এক অনুর্বৰ ভূমিৰ বাসিন্দা সেই অন্তঃসলীলা ফল্গুধাৰাৰ দৰে বৈ থকা বোধে কবিতাটোৰ পাঁচটো খণ্ডক বান্ধি ৰাখিছে।
- *হুৱাট দ্য ঠাণ্ডাৰ চেইড* কবিতাটোত এলিয়টে বিভিন্ন অনুষঙ্গ আৰু বিষয়ৰ মাজৰে মূলতঃ সমসাময়িক জীৱন আৰু সভ্যতাৰ স্বৰূপ উদ্ঘাটন কৰিছে। কবিতাটোত মৃত্যুৰ অনুষঙ্গ সিঁচৰতি হৈ আছে। কিন্তু এই মৃত্যু মূলতঃ এক আধ্যাত্মিক শুষ্কতাৰ পৰিণাম। কবিয়ে পৰিত্ৰাণৰ পথ বিচাৰি পাইছে কেতবোৰ প্ৰমূল্যৰ মাজত। কবিয়ে

সেই প্রমূল্যসমূহ বুটলিছে আধ্যাত্মিক চিন্তাৰ ঐতিহ্যৰ পৰা। তাৰ বাবে তেওঁ কাষ চাপিছে ভাৰতীয় উপনিষদৰ অমৃৎ ভাণ্ডাৰৰ ওচৰলৈ।

৫.৯ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্রন্থ ঃ

1. Bloom, Harold (2007); T. S. Eliot's The Weste hand. New York : Infobase Publishing.
2. Carter, Ronald, and John Mcray (2001); The Cambridge History of Literature in English : Britain and Ireland New York : Routeledge.
3. Eliot, T. S (2001); The Waste land. Ed. Michael North. New York : Norton.
4. Leavis, F. R (2008); New Bearings in English Poetry. London : Faber and Faber.
5. Moody, A. David (1994); The Cambridge Companion to T. S. Eliot. New York : Cambridge UP.
6. Raine, Craig (2006); T. S. Eliot, New York : Oxford UP.
7. Rainey, Lawrence (2005); Modernism : An Anthology Malden : Black well.

৫.১০ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

১নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ টি এছ এলিয়টৰ পিতৃ-মাতৃৰ পৰিচয়.....তেওঁৰ জন্মস্থান.....তেওঁৰ শৈশৱৰ উল্লেখযোগ্য ঘটনা.....তেওঁৰ শিক্ষা জীৱন.....কর্মজীৱন, কৃতিসমূহৰ চমু লেখ..... তেওঁৰ মৃত্যু।

২নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ টি এছ এলিয়ট কবি, নাট্যকাৰ আৰু সমালোচক.....তেওঁৰ ৰচনাৰ উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য.....কৃতিসমূহৰ চমু পৰিচয়.....উল্লেখযোগ্য কৃতিসমূহৰ গুৰুত্বৰ বিষয়ে দুআষাৰ।

৩নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ *দ্য ৰেষ্টলেণ্ড* কাব্যগ্রন্থৰ মূল বিষয়বস্তু.....কাব্যখনৰ বিভিন্ন খণ্ডৰ চমু পৰিচয়.....আধুনিক সময়ত কাব্যখনৰ প্রাসংগিকতা

৫.১১ আৰ্হি প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ কবি টি এছ এলিয়টৰ জীৱন আৰু কৰ্মৰাজিৰ পৰিচয় আগবঢ়াওক।

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ বিভিন্ন ভাষাৰ অধ্যেতা, মননশীল লেখক টি এছ এলিয়টৰ সৃষ্টিৰাজিৰ মাজেদি তেওঁৰ বৌদ্ধিক দক্ষতা কি দৰে ফুটি উঠিছে?

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ এলিয়টৰ কাব্য জীৱনৰ মাইলৰ খুটি ৰূপে কোনখন কাব্য গ্ৰন্থৰ নাম ল'ব পাৰি? সেই কাব্য গ্ৰন্থৰ বিষয়বস্তুৰ আভাস দিয়ক।

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ এলিয়টৰ কাব্য সৃষ্টিৰ মাজেদি আধুনিক জীৱন আৰু ব্যক্তিসত্তাৰ কোনবোৰ দিশ ফুটি উঠিছে।

প্ৰশ্ন নং ৫ ঃ এলিয়টৰ কাব্য সৃষ্টিৰ মাজত 'যুগ-বেদনা' নিহিত হৈ আছেনে?

প্ৰশ্ন নং ৬ ঃ *দ্য ৰেষ্টলেণ্ড* কাব্য গ্ৰন্থৰ ক'ত কেনেকৈ ভাৰতীয় দৰ্শনে ভুমুকি মাৰিছে আলোচনা কৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ৬ ঃ আর্ণেষ্ট হেমিংৱে ঃ *দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী*

অধ্যায় গাঁথনি

৬.১ উদ্দেশ্য

৬.২ পৰিচয়

৬.৩ দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী

৬.৩.১ উপন্যাসখনৰ কাহিনীভাগ

৬.৩.২ উপন্যাসখনৰ চৰিত্ৰ চিত্ৰণ

৬.৩.৩ উপন্যাসখনৰ বিষয়বস্তু, গঠন-ৰীতি আৰু প্ৰতীক

৬.৩.৪ উপন্যাস সাহিত্যত *দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী*ৰ স্থান

৬.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৬.৫ অধিক জানিবলৈ

৬.৬ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

৬.৭ আৰ্হি প্ৰশ্ন

৬.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- আর্ণেষ্ট হেমিংৱেৰ *দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী*ৰ কহিনীভাগ আলোচনা কৰিব পাৰিব
- *দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী*ৰ চৰিত্ৰ কেইটাৰ বিশ্লেষণ আগবঢ়াব পাৰিব
- উপন্যাসখনৰ গঠন-ৰীতি, বিষয়বস্তু আৰু ইয়াত ব্যৱহৃত প্ৰতীকসমূহৰ মূল্যায়ন কৰিব পাৰিব
- এখন মহৎ উপন্যাস সৃষ্টি হিচাপে *দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী* উপন্যাসখন মূল্যায়ন কৰিব পাৰিব।

৬.২ পৰিচয়

ইতিমধ্যে ইয়াৰ পূৰ্বৰ অধ্যায়টোত আপুনি আধুনিক সময়ৰ বিখ্যাত কবি টি এছ এলিয়টৰ কবিতাৰ বিষয়ে পঢ়িলে। এই অধ্যায়টোত আপুনি বিশ্বৰ উপন্যাস সাহিত্যত এখন বিশিষ্ট আসন লাভ কৰা মার্কিন ঔপন্যাসিক, গল্পকাৰ আৰু নিবন্ধকাৰ আর্ণেষ্ট হেমিংৱেৰ জীৱন, ৰচনাৰাজিৰ আৰু হেমিংৱেৰ বহু চর্চিত আৰু বহুপঠিত উপন্যাস *দ্য অ'ল্ড মেন অৱ দ্য চী*ৰ কাহিনী আৰু উপন্যাসখনৰ অন্যান্য বৈশিষ্ট্যৰ লগত পৰিচয় কৰোৱা হ'ব। আহকচোন, আমি এতিয়া এই মনোৰম উপন্যাসখনৰ কাহিনীভাগলৈ আগবাঢ়ো।

৬.৩ *দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী*

৬.৩.১ উপন্যাসখনৰ কাহিনীভাগ

আর্ণেষ্ট হেমিংৱেৰ *দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী* নামৰ উপন্যাসখন কেৱল মার্কিন সাহিত্যতে নহয় সমগ্ৰ বিশ্বৰ ভিতৰতে এখন লেখত ল'বলগীয়া কালজয়ী উপন্যাস। জীৱনৰ বিচিত্ৰ অভিজ্ঞতাৰে পুষ্ট হেমিংৱেই শেষৰ ফালে লিখা উপন্যাসখনৰ জৰিয়তে আন্তৰ্জাতিক স্বীকৃতি লাভ কৰে, যদিও ইয়াৰ আগতেই তেওঁ বিশ্ব সাহিত্যত জনাজাত হৈ পৰিছিল। আকাৰত ক্ষুদ্ৰ এই উপন্যাসখনৰ জনপ্ৰিয়তা আৰু মহত্ত্বৰ গুণত নবেল বঁটা পাবলৈ সক্ষম হৈছিল।

হেমিংৱে আছিল এজন দুঃসাহসিক অভিযানকাৰী। *দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী* নামৰ উপন্যাসখনত তেওঁৰ এনে অভিযানৰ বাস্তৱ অভিজ্ঞতাৰ প্ৰভাৱ লক্ষ্য কৰা যায়। হেমিংৱেই গালফ্ (Gulf) উপত্যকাত মাছ মাৰিবলৈ যাওঁতে এবাৰ এজন মানুহ লগ পাইছিল যাক এজন সৰু ল'ৰাৰ সৈতে তেওঁলোকৰ সৰু নাওখনক এটা ডাঙৰ মাছে সাগৰলৈ টানি লৈ গৈছিল। সেই মানুহজনে কিন্তু হেমিংৱেৰ পৰা কোনো ধৰণৰ সহায় বিচৰা নাছিল। *দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী* উপন্যাসখনৰ নায়ক 'ছান্টিয়াগো'ৰ চৰিত্ৰৰ লগত হেমিংৱেই লগ পোৱা সেই মানুহজনৰ বহুখিনি মিল আছে। দুঃসাহসিকতাৰ প্ৰতি আকৃষ্ট এই দক্ষ আৰু মননশীল ঔপন্যাসিকজনৰ অননুকৰণীয় ৰচনাৰীতি, দৈনন্দিন জীৱন সংগ্ৰাম, সংশ্লিষ্ট বাস্তৱবোধ আৰু জীৱনৰ গভীৰ উপলব্ধিক সৰল প্ৰকাশভংগীৰে *দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী* উপন্যাসখনক এক মহত্বম সাহিত্যকর্মলৈ আগবঢ়াই লৈ গৈছে। এতিয়া আমি উপন্যাসৰ মূল কাহিনীভাগলৈ আগবাঢ়ো আহক—

দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী উপন্যাসখনৰ কাহিনীভাগ ৰচনা কৰা হৈছে এজন বুঢ়া মাছমৰীয়াৰ সাগৰত মাছ ধৰা ঘটনাক লৈ। সাগৰত মাছ মাৰিয়েই জীৱিকা-নির্বাহ কৰা এই বুঢ়া মানুহজনৰ নাম হ'ল ছান্টিয়াগো আৰু তেওঁ মেক্সিকোৰ উপকূলীয় এখন সৰু মাছমৰীয়া গাঁৱৰ এটা জুপুৰীত বাস কৰে। তেওঁৰ সাগৰৰ দৰে নীলা আৰু উজ্জ্বল চকুযুৰিক বার্ধক্যৰ স্পষ্ট ছাপে অন্য অংগ প্ৰত্যংগক প্ৰভাৱ পেলোৱাৰ দৰে প্ৰভাৱ পেলাব পৰা নাই। নিজৰ বুলিবলৈ কোনো নথকা ছান্টিয়াগোক একেখন গাঁৱৰে সৰু ল'ৰা মেনোলিনে যথেষ্ট ভাল পায়। মেনোলিনে পাঁচ বছৰ বয়সৰ পৰাই বুঢ়াৰ লগত একেখন নাৱতে মাছ ধৰিবলৈ যায়। সাগৰত মাছ ধৰা কৌশলো মেনোলিনে ছান্টিয়াগোৰ পৰাই শিকিছে। ছান্টিয়াগোই প্ৰত্যেক দিনাই পৰম আশাৰে মাছ ধৰিবলৈ নাও মেলি দিয়ে যদিও কাহিনীত উল্লেখ থকা চৌৰাশী দিনেও এটাও মাছ তেওঁ ধৰিব পৰা নাই। বুঢ়াক অমংগলীয়া বুলি ভবা মেনোলিনৰ মাক দেউতাকে প্ৰথম

চল্লিশ দিনৰ অন্তত পুতেকক বুঢ়াৰ নাৱৰ পৰা আঁতৰাই আনি বেলেগ নাৱত দিয়ে যাতে পুতেকে সৰহকৈ মাছ ধৰিব পাৰে। অনিচ্ছা সত্বেও মেনোলিনে বেলেগ নাৱলৈ যায় যদিও তাৰ মনত বুঢ়াৰ প্ৰতি সহানুভূতিৰ অন্ত নাই। সেয়েহে পাৰ হৈ যোৱা চৌৰাশী দিনেই শুদা হাতে উভতি অহা ক্লান্ত ছাণ্টিয়াগোক নাৱৰ পৰা বয়-বস্তুবোৰ কঢ়িয়াই অনাত সহায়ৰ হাত আগবঢ়াই আহিছে। পঁচাশী দিনৰ দিনাখনো বুঢ়াই চকুত প্ৰচণ্ড আশা লৈ সাগৰৰ বুকুত নাও মেলি দিয়ে। বুঢ়া নিশ্চিত যে তেওঁৰ সৌভাগ্য হ'বই। সেইদিনা বুঢ়াৰ বৰশীত এটা প্ৰকাণ্ড মাৰ্লিন মাছ লাগে। মাছটো ইমানেই ডাঙৰ আছিল যে সি ছাণ্টিয়াগোৰ নাওখন বহু দূৰলৈ টানি নিয়ে। এই মাৰ্লিন মাছটোৰ লগত ছাণ্টিয়াগোই দুদিন ধৰি যুঁজে। ভোকে পিয়াহে জৰ্জৰিত বুঢ়াই ক্লান্তিত আধা মৰা হ'লেও কিন্তু যুঁজ এৰি দিয়া নাছিল। বৰশীৰ সূতাৰ ঘঁহনিত বুঢ়াৰ হাতৰ পৰা তেজ ওলাবলৈ ধৰিছিল। কিন্তু মাছটোৰ লগত বুঢ়াৰ সম্পকর্টো যেন আবেগিক হৈ পৰিল। লাহে লাহে মাৰ্লিন মাছটো ভাল পাবলৈ ধৰা ছাণ্টিয়াগোই তাৰ সৌন্দর্য আৰু শ্ৰেষ্ঠতা স্বীকাৰ কৰিলে। তৃতীয় দিনা বুঢ়াই অশেষ কষ্টৰ অন্তত লাঠিৰে খুঁচি মাছটো মাৰে। ইমান ডাঙৰ মাছটো ধৰি বুঢ়াই আনন্দতে নিজকে তেওঁৰ কল্পনাৰ খুব সাহসী নায়ক জো ডিমাজিঅ'ৰ লগত কল্পনা কৰি চালে। কিন্তু তেতিয়াও দুর্ভাগ্যই বুঢ়াৰ পিছ এৰা নাছিল। তেজৰ গোন্ধ পাই খকুৰা হাঙৰৰ জাকবোৰ মাছটোৰ কাষ পালেহি। বুঢ়াই আকৌ যুঁজি যুঁজি দুটা হাঙৰক বধ কৰিলে। অৱশেষত বুঢ়াই বুজিলে যে হাঙৰৰ হাতৰ পৰা মাছটো ৰক্ষা কৰিব নোৱাৰিব। ৰাতিপুৱাৰ আগে আগে বন্দৰ পাই বুঢ়াই গম পালে যে মূৰটোৰ সৈতে মাৰ্লিন মাছটোৰ কেৱল জঁকাটোহে বাকী ৰৈছে। কোনো মতে নাৱৰ পৰা পালতৰা মাস্তুলডাল কান্ধত লৈ বুঢ়াই নিজৰ জুপুৰীটোলৈ খোজ ল'লে। বুঢ়াক ভাগৰে এনেকৈ জুমুৰি দি ধৰিলে যে জুপুৰীটো পোৱালৈকে তেওঁ ৰাস্তাত পাঁচবাৰ বহিব লগা হ'ল। জুপুৰীটোত সোমায়েই বুঢ়াই বিছনাত দীঘল দিলে। ৰাতিপুৱা মেনোলিনে আহি বুঢ়াৰ অৱস্থা দেখি আৰু তেজ ওলোৱা হাত দুখন দেখি উচুপি উঠিল। সি সন্তর্পণে বুঢ়াৰ বাবে কফি আনিবলৈ ওলাই গ'ল। ইতিমধ্যে অন্যান্য মাছমৰীয়া বন্দৰত উপস্থিত হৈ বুঢ়াই ধৰা মাছটোৰ জঁকাটো দেখি আশ্চার্য প্ৰকাশ কৰিলে। গৰম কফি লৈ বুঢ়াই চকু নেমেলা পর্যন্ত কাষত বহি থকা মেনোলিনে বুঢ়াই চকু মেলাৰ লগে লগে মগত কফি বাকি দিলে। মেনোলিনে পুনৰ বুঢ়াৰ লগত মাছ ধৰাৰ ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰি ক'লে যে তাৰ বুঢ়াৰ পৰা আৰু বহুতো মাছ ধৰাৰ কৌশল শিকিব লগা আছে। সি বুঢ়াৰ বাবে খোৱাবস্তু আৰু দৰৱ আনিবলৈ ওলাই গ'ল। বুঢ়া পুনৰ শুই পৰিল। এইবাৰ বুঢ়াই সপোনত মাজে মাজে দেখাৰ দৰে আফ্রিকাৰ সাগৰৰ পাৰত সিংহৰ খেল উপভোগ কৰিলে। উপন্যাসখনৰ কাহিনীৰ এনেদৰে পৰিসমাপ্তি ঘটিছে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ *দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী* উপন্যাসৰ কাহিনীভাগ চমুকৈ বর্ণনা কৰক। (১৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

৬.৩.২ উপন্যাসখনৰ চৰিত্র চিত্রণ

দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী উপন্যাসখনত মুখ্যত ঃ দুটা চৰিত্রকে লগ পোৱা যায়। সেই দুটা হ'ল— ছান্টিয়াগো আৰু মেনোলিন। এই দুটা চৰিত্রৰ উপৰিও ঔপন্যাসিকে কাহিনীৰ অগ্রগতিত আন কিছুমান চৰিত্রৰো অৱতাৰণা কৰিছে। আনকি মাৰ্লিন মাছটোকো ঔপন্যাসিক হেমিংৱেই আন এক চৰিত্র ৰূপে দাঙি ধৰিবলৈ চেষ্টা কৰা দেখা যায়। তলত এই উপন্যাসখনৰ চৰিত্রসমূহৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হ'ল।

বিশ্ব সাহিত্যৰ মহৎ আৰু বিখ্যাত চৰিত্রসমূহৰ ভিতৰত ছান্টিয়াগো চৰিত্রটোও হেমিংৱেৰ এটি অমৰ সৃষ্টি। *দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী* উপন্যাসখনৰ নায়ক ছান্টিয়াগো হ'ল এজন মাছমৰীয়া যাৰ গাৰ ছাল সোতোৰা হ'লেও উজ্জ্বল চকুযুৰিৰে বুকুত কঢ়িয়াই ফুৰে অযুত আশা। ছান্টিয়াগোই মাছৰ ব্যৱসায় কৰিয়েই জীৱন-নির্বাহ কৰিছিল। মাছ ধৰাত যথেষ্ট পাকৈত যদিও তেওঁ আর্থিকভাৱে টনকিয়াল নহয়। কাৰণ ছান্টিয়াগোই তেওঁৰ পুৰণি হৈ যোৱা নাওখন লৈয়েই মাছ ধৰি আছিল। উপন্যাসখনত বুঢ়াই মাছ ধৰিবলৈ গৈ চৌৰাশী দিনেই উভতি আহিব লগা হৈছে। প্রত্যেক দিনাই অৱশ্যে বুঢ়াই নতুন উদ্যমেৰে পুনৰ মাছ ধৰিবলৈ সাগৰত নাও মেলি দিয়ে। বুঢ়াই নিজকে ডেকা বয়সত হোৱাৰ দৰে তেতিয়াও মাছ ধৰাত সর্বশ্রেষ্ঠ বুলি ভাবে। ঔপন্যাসিকে ছান্টিয়াগো চৰিত্রটোক প্রতিকূলতাৰ বিপক্ষে অসাধাৰণ সংঘর্ষত লিপ্ত কৰোৱাইছে। মানুহে অহৰহ প্রতিকূলতাৰ বিপক্ষে যে জীৱন সংগ্রাম কৰি যাব লাগে তাৰেই ছবি চৰিত্রটোৰ মাজেৰে অংকিত হৈছে। চৌৰাশীটা দিন মাছ নোপোৱাকৈ উলটি অহাৰ পাছত বুঢ়াই পঁচাশী দিনৰ দিনা নতুন উদ্যমেৰেও নাও মেলি দিছে। সেইদিনা বুঢ়াৰ বৰশীত ইমান ডাঙৰ মাৰ্লিন মাছ এটা লাগিল যে মাছটোৰে নাওখনৰ সৈতে বুঢ়াক বহুদূৰলৈ টানি লৈ গৈছে। তাৰ পিছৰ পৰা ছান্টিয়াগোই আন এখন যুঁজত পুনৰ অৱতীর্ণ হৈছে। মাছটোৰে সৈতে দুদিন যুঁজ দিয়াৰ অন্তত তৃতীয় দিনৰ দিনা ছান্টিয়াগোই আন এখন যুঁজত পুনৰ অৱতীর্ণ হৈছে। মাছটোৰে সৈতে দুদিন যুঁজ দিয়াৰ অন্তত তৃতীয় দিনা ছান্টিয়াগোই অতি কষ্টেৰে লাঠিৰে সৈতে খুঁচি মাছটো মাৰে। ছান্টিয়াগোৰ মনত আনন্দৰ সীমা নাই। দুর্ভাগ্যই তেতিয়াও বুঢ়াৰ লগ এৰা নাছিল। মাছৰ তেজৰ গোন্ধ পাই হাঙৰবিলাক জাক পাতি আহি ওলালহি। আকৌ

আৰম্ভ হ'ল ছান্টিয়াগোৰ যুঁজ। বহুপৰ যুঁজি যুঁজিও বুঢ়াই মাছটো ৰক্ষা কৰিব নোৱাৰিলে। ক্লান্তিত যেনে তেনে জুপুৰীটোত আহি পায়েই বিছনাত দীঘল দিলে। ভাগৰত লালকাল দি শুই পৰিল যদিও সপোনত সিংহৰ খেলহে দেখি থাকিল। বল-বীর্য আৰু সাহসীকতাৰ প্রতীক এই সিংহৰ সপোন দেখা ছান্টিয়াগোৰ মতে মানুহক পৰাজয় কৰিব পাৰিলেও ধ্বংস কৰিব নোৱাৰে। সাধাৰণ মানুহতকৈ ভিন্ন হিচাপে নিজকে গঢ় দিব খোজা ছান্টিয়াগোই বে'চবল খেলি ভাল পাইছিল। মানুহৰ জীৱন সংগ্রামৰ মুখ্য স্থান দি সৰহভাগ উপন্যাস ৰচনা কৰা হেমিংৱেৰ এই ছান্টিয়াগো চৰিত্রটি এটা অমৰ আৰু অনন্য সৃষ্টি।

দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী উপন্যাসখনৰ আনটি উল্লেখযোগ্য চৰিত্র হ'ল মেনোলিন। উপন্যাসখনৰ আৰম্ভণিৰ পৰাই এই চৰিত্রটো লগ পোৱা যায়। ইয়াত মেনোলিনে নতুন পুৰুষৰ প্রতিনিধিত্ব কৰিছে। পাঁচ বছৰ বয়সৰ পৰাই মেনোলিনে ছান্টিয়াগোৰ পৰা মাছ ধৰাৰ কৌশল আয়ত্ত কৰি আহিছে। ছান্টিয়াগোৰ ব্যক্তিত্বই প্রভাৱান্বিত কৰা মেনোলিনেই হ'ল একমাত্র ব্যক্তি যি বুঢ়াক প্রতিটো মুহূর্ততে সহায় কৰিব খোজে। জীৱনৰ শেষ স্তৰত ভৰি দিয়া ছান্টিয়াগোৰ লগত জীৱন আৰম্ভ কৰা মেনোলিনৰ বন্ধুত্বই উপন্যাসখনৰ কাহিনীটো বেছি মনোৰম কৰাৰ লগতে গতিময়তাও প্রদান কৰিছে। ছান্টিয়াগোই মাছ ধৰিব নোৱাৰাৰ বাবে মেনোলিনৰ মাক-দেউতাকে তাক বুঢ়াৰ নাৱৰ পৰা আনি বেলেগ নাৱত মাছ ধৰিব দিছে। অনিচ্ছা সত্বেও মেনোলিনে বেলেগ মাছমৰীয়াৰ লগত মাছ ধৰিবলৈ গ'ল যদিও প্রত্যেক দিনাই বুঢ়াক সহায় কৰিবলৈ আহে। বুঢ়াৰ প্রতি মেনোলিনৰ আছিল অগাধ বিশ্বাস তথা নিষ্ঠা। মাৰ্লিন মাছটোৰ লগত যুঁজি যুঁজি বুঢ়াৰ হাতৰ পৰাতেজ ওলোৱা দেখি মেনোলিনে উচুপি উঠিছিল। সি প্রতিজ্ঞা কৰিছিল যে সি আৰু কোনোদিনেই বুঢ়াক অকলশৰে নেৰে। বুঢ়া ছান্টিয়াগোৰ পৰা তেতিয়াও বহু শিকিবলগীয়া আছে বুলি মেনোলিনে ভাবিছিল। উপন্যাসখনত প্রত্যক্ষভাৱে এবাৰো ভূমুকি নমৰা কেইটামান চৰিত্র হ'ল— 'জো-ডিমাজিঅ', 'পেৰিক' আৰু 'মার্টিন'। 'জো-ডিমাজিঅ' হ'ল নিউয়র্কৰ আটাইতকৈ সফল বে'চবল খেলুৰৈ। নিউ আমেৰিকাৰ লোকসকলৰ মাজত তেওঁ অতি জনপ্রিয় আছিল। বে'চবলত তেওঁ হৰুৱাব পৰা লোক দ্বিতীয় এজন নাছিল। ছান্টিয়াগোই কল্পনাতে তেওঁক নায়ক হিচাপে ভাবে। তেওঁ ভাবে 'জো-ডিমাজিঅ' হ'ল শৌর্য আৰু কর্তব্যনিষ্ঠাৰ প্রতীক। আচলতে ছান্টিয়াগোই যেতিয়া নিজৰ কর্মত অসমর্থতাৰ উমান পায় তেতিয়াই এই 'জো-ডিমাজিঅ'লৈ মনত পেলায় আৰু দুগুণ উৎসাহেৰে নিজৰ কর্মত মনোনিবেশ কৰে। সেয়েহে মাৰ্লিন মাছটো ধৰিবলৈ যুঁজ দি থকাৰ সময়ত ছান্টিয়াগোৰ 'জো-ডিমাজিঅ' লৈ মনত পৰিছিল।

ছান্টিয়াগোক বে'চবল সম্পর্কীয় বাতৰি কাকত যোগান ধৰা ব্যক্তিজন আছিল পেৰিক। কিন্তু পেৰিকক প্রত্যক্ষভাৱে উপন্যাসখনত লগ পোৱা নাযায়। আনফালে মার্টিনৰ বিষয়ে গম পোৱা যায় মেনোলিনৰ যোগেদি। ছান্টিয়াগোৰ বাবে

আহাৰ আনিবৰ বাবে মেনোলিনে গৈছিল মার্টিনৰ ওচৰলৈ। মার্টিন এজন ভাল মানুহ আছিল বুলি মেনোলিন আৰু ছাণ্টিয়াগোৰ যোগেদি জনা যায়। মার্টিন আৰু এখন চাহৰ দোকানৰ স্বত্বাধিকাৰী। আকৌ চাহ দোকানখন আছিল ছাণ্টিয়াগোই বাস কৰা গাঁওখনতে।

ছাণ্টিয়াগোই ধৰা মাৰ্লিন মাছটোক যেন ঔপন্যাসিকে এটা চৰিত্ৰ ৰূপহে অংকন কৰিছে। এই শক্তিশালী মাছটো দীঘল প্ৰায় ১৮ ফুটমান আছিল বুলি অন্য মাছমৰীয়াসকলে মেনোলিনক জনাইছিল। ইমান ডাঙৰ মাছ তেওঁলোকে কোনোদিনে দেখাই নাছিল। ছাণ্টিয়াগোই সূৰ্যৰ পোহৰত মাছটো জিলিকি উঠা দেখিছিল। তাৰ পিঠিৰ ৰঙ ক'লা-বেঙুনীয়া। ইয়াক আকৌ অধিক সৌন্দৰ্য প্ৰদান কৰিছে দুয়োকাষে থকা আঁক-বাঁকবোৰে। তিনিদিন ধৰি ছাণ্টিয়াগোৰ লগত যুঁজ দিয়া এই মাৰ্লিন মাছটোক ছাণ্টিয়াগোই নিজতকৈ শ্ৰেষ্ঠ বুলি ভাবিছে। মাছটোৰ লগত যুঁজ দি দি তাৰ লগত ছাণ্টিয়াগোৰ এটা আবেগিক সম্পৰ্ক গঢ় লৈ উঠিছিল। তাক বুঢ়াই ভাতৃ হিচাপেও ভাবিবলৈ লৈছিল। হাঙৰবোৰৰ পৰা মাছটো বচাব নোৱাৰি ছাণ্টিয়াগোই মাছটো এৰি দিয়া হ'লেই ভাল আছিল বুলিও ভাবিছিল। বুঢ়াৰ নিজকে অপৰাধী যেনো লাগিছিল। বুঢ়াই মাছটো ধৰিলে যদিও হাঙৰবোৰৰ হাতৰ পৰা ৰক্ষা কৰিব নোৱাৰিলে। অৱশেষত তাৰ জঁকাটোহে বাকী ৰ'লগৈ।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ *দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী* উপন্যাসখনৰ নায়ক কোন? নায়ক চৰিত্ৰটিৰ এটি চমু পৰিচয় আগবঢ়াওক? (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

৬.৩.৩ উপন্যাসখনৰ বিষয়বস্তু, গঠন-ৰীতি আৰু প্ৰতীক

জীৱনৰ বিভিন্ন সময়ত সংঘৰ্ষৰ সন্মুখীন হোৱা ঔপন্যাসিক হেমিংৱেৰ *দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী* উপন্যাসখনৰ বিষয়বস্তুটোও হৈছে জীৱন সংগ্ৰাম। নিজৰ জীৱনত লাভ কৰা বহুতো দুঃসাহসিক তথা বিস্ময়কৰ অভিজ্ঞতাৰ সৰহ সংখ্যকেই তেওঁৰ ৰচনাত ঠাই পাইছে। আলোচ্য উপন্যাসখনৰো বিষয়বস্তু লোৱা হৈছে এটি বাস্তৱ অভিজ্ঞতাৰ আধাৰত। ইয়াত মূলতঃ অংকিত হৈছে প্ৰকৃতৰ বিপক্ষে মানুহৰ সংগ্ৰাম। যি প্ৰকৃতিৰ সহযোগত মানুহ জীয়াই থাকে, সময়ত মানুহে জীয়াই থাকিবলৈ সেই প্ৰকৃতিৰ বিৰুদ্ধে সংগ্ৰাম কৰিব লগা হয়। *দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী* উপন্যাসখনটো ছাণ্টিয়াগোই বিশাল সাগৰত এক অসাধাৰণ সংঘৰ্ষ কৰিব লগা হৈছিল। এই বুঢ়া

মাছমৰীয়াজনে বিশাল আকাৰৰ মাৱ্লিন মাছটোৰ লগত দুদিন যুঁজ দিয়াৰ পিছত পুনৰ যুঁজিবলগীয়া হৈছে ভয়ংকৰ হাঙৰবোৰৰ লগত। এনে ধৰণৰ মানুহ-প্রকৃতিৰ সংঘর্ষই উপন্যাসখনক এক অনন্য ৰূপ প্রদান কৰিছে। সমগ্র উপন্যাসখনতে বিৰাজ কৰিছে জীৱনৰ কঠোৰ বাস্তৱৰ বিপৰীতে এক নতুন আশাবাদ। ছাণ্টিয়াগোই চৌৰাশী দিনেই এটাও মাছ ধৰিব পৰা নাই যদিও নিৰাশ হোৱা নাই। প্রতিদিনেই তেওঁ পুৱা নতুন আশাৰে পুনৰ মাছ ধৰিবলৈ বুলি সাগৰত নাও মেলি দিয়ে। আশাই হৈছে মানুহৰ জীয়াই থকাৰ প্রেৰণা। মেনোলিন নামৰ সৰু ল'ৰাটিৰ চৰিত্রটো সৃষ্টিৰ আঁৰতো আশাবাদেই ক্রিয়া কৰিছে। হেমিংৱেৰ জীৱন-দর্শনো যেন ইয়াতেই সোমাই আছে।

হেমিংৱেই উপন্যাসখন বর্ণনা কৰিছে সহজ-সৰল আৰু আড়ম্বৰহীনভাৱে। চিত্তাকর্ষক, সৰল, পোনপটীয়া আৰু আটিল গদ্য-শৈলী হেমিংৱেৰ ৰচনাৰ বিশেষত্ব। ইয়াৰ উৎকৃষ্ট উদাহৰণ হ'ল *দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী* উপন্যাসখন। নাটকীয় সংলাপৰ দ্বাৰা উপন্যাসখনৰ কাহিনীভাগ আগবঢ়াই নিয়া হৈছে। ইয়াৰ বেছিভাগেই আত্মভাষণ। ঔপন্যাসিকে চুটি চুটি সৰল বাক্য ব্যৱহাৰৰ লগতে ব্যৱহাৰ কৰিছে বাস্তৱৰ লগত সম্পর্কযুক্ত অর্থপূর্ণ শব্দ।

হেমিংৱেই প্রতিকধর্মী চিত্রণৰ দ্বাৰা আলোচ্য উপন্যাসখনক এক মহত্ব প্রদান কৰিছে। ছাণ্টিয়াগোক খ্রীষ্টধর্মী হিচাপে উপস্থাপন কৰাটো যেনেকৈ এটা প্রতীক ঠিক তেনেকৈ 'বুঢ়া মানুহ', 'সাগৰ' আদিবোৰো একো একোটা প্রতীক। ছাণ্টিয়াগোই জীৱন যুঁজত অকলেই আগবাঢ়ি যোৱাৰ লগতে পিছৰ চামলৈ অনুকৰণীয় কর্ম কৰি গৈছে। ঔপন্যাসিকে বুঢ়াক যীশুৰ দৰে মহান ৰূপত তুলি ধৰিব বিচাৰিছে। সাগৰখন যেনে— বিপদ, বাধা-বিঘিনি, সংঘর্ষই আগুৰি থকা মানুহৰ সংসাৰখনৰেই প্রতীক। ছাণ্টিয়াগোই কাকতত বে'চবল খেলৰ কথা পঢ়ে। হাৰিও হাৰ নমনা, গভীৰ সাধনা আৰু যত্নৰ প্রতীক হিচাপে বে'চবল খেলুৱৈসকলক ঔপন্যাসিকে উপস্থাপন কৰিছে। মেনোলিনক নতুন আশাৰ প্রতীক হিচাপে উপস্থাপন কৰাৰ লগতে মাৱ্লিন মাছ, হাঙৰ আদিবোৰকো ঔপন্যাসিকে প্রতীকৰূপে ব্যৱহাৰ কৰিছে। আকৌ ভাগৰত লালকাল দি শুই থকা বুঢ়াই সিংহৰ সপোন দেখিছে। হেমিংৱেৰ মতে ছাণ্টিয়াগো চৰিত্রটিয়েই হ'ল সকলো মানুহৰেই এক মূর্ত প্রতীক। এনেদৰে প্রতীকধর্মিতাই এই ৰূপকধর্মী কাহিনীটোৰ তাৎপর্য মর্মস্পর্শী কৰি তুলিছে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৩ ঃ *দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী* উপন্যাসখনৰ বিষয়বস্তু সম্পর্কে এটি টোকা প্রস্তুত কৰক। (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

৬.৩.৪ উপন্যাস সাহিত্যত *দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী*ৰ স্থান

আর্ণেষ্ট হেমিংৱেৰ *দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী* কেৱল মার্কিন সাহিত্যৰ নহয় সমগ্ৰ বিশ্ব সাহিত্যতে এক আপুৰুগীয়া সম্পদ। ১৯৫৪ চন নবেল বঁটা লাভ কৰাৰ পাছত হেমিংৱে সমগ্ৰ বিশ্বতে প্ৰভাৱশালী লেখক হিচাপে প্ৰতিষ্ঠিত হয়। কেৱল ২৭,০০০ শব্দত ৰচিত এই চুটি উপন্যাসখন হেমিংৱেৰ আটাইতকৈ সফল উপন্যাস। এই ক্ষুদ্ৰ উপন্যাসখন জনপ্ৰিয় হোৱাৰ বিভিন্ন কাৰণ আছে যিবোৰে ইয়াক মহত্ত্ব প্ৰদান কৰিছে। এখন উপন্যাসত থাকিবলগীয়া সকলোবোৰ বৈশিষ্ট্যই ইয়াত বিৰাজমান। ইয়াৰ লগতে ঔপন্যাসিকৰ অনন্য প্ৰকাশভংগী, সুদক্ষ কাহিনী, সুন্দৰ কলা-কৌশল আদিয়ে ইয়াক মধুময় কৰি তুলিছে।

দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী উপন্যাসৰ এক উল্লেখযোগ্য দিশ হ'ল সৰল, পোনপটীয়া অথচ অননুকৰণীয় আৰু আটিল গদ্য-শৈলী। কঠিন শব্দ বৰ্জন কৰি সহজ ভাষাত দিয়া কথোপকথনে ইয়াক বেছি সুন্দৰ কৰি তুলিছে। অতিৰঞ্জন অথবা শিথিলতা ক'তো পোৱা নাযায়। হেমিংৱেই ছাণ্টিয়াগো চৰিত্ৰটোত আত্মভাষণৰ বহুল ব্যৱহাৰ কৰা দেখা যায়। এইবোৰৰ দ্বাৰা ঔপন্যাসিকৰ জীৱন-দৰ্শন প্ৰকাশ পোৱাৰ লগতে উপন্যাসখনৰ কাহিনীটো আগবাঢ়ি যোৱাত সহায় কৰিছে। আনহাতে বৰ্ণনাত্মক কলাৰো উজ্জ্বল নিদৰ্শন।

উপন্যাসখনৰ কাহিনীৰ লগত সংশ্লিষ্ট হৈ আছে বাস্তৱবোধ আৰু গভীৰ উপলব্ধি। মানুহৰ জীৱনটো জটিল। বাস্তৱ অতিকৈ গধুৰ। সাধাৰণ মানুহে এই জটিল বাস্তৱৰ মুখামুখি হয় বিভিন্ন সংঘৰ্ষৰ মাজেৰে। তেওঁলোকৰ দৈনন্দিন জীৱন এই সংঘৰ্ষ নহ'লে নচলে। আলোচ্য উপন্যাসখনত ইয়াৰ সুন্দৰ প্ৰতিফলন ঘটাৰ লগতে প্ৰতিফলন ঘটিছে বিশ্বযুদ্ধই কঢ়িয়াই অনা বিভীষিকা, হতাশা, নৈৰাশ্য ইত্যাদি।

দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী উপন্যাসখন এজন বুঢ়া মাছমৰীয়াৰ মাছ ধৰাৰ কাহিনীক লৈ ৰচিত যদিও ইয়াত সামাজিকভাৱে সৰ্বসাধাৰণ লোকৰ জীৱনৰ সকলোটি দিশেই প্ৰতিফলিত হোৱা লক্ষ্য কৰা যায়। মানুহৰ দৈনন্দিন জীৱনৰ জীৱন-সংগ্ৰামৰ সুন্দৰ প্ৰতিফলন ঘটিছে উপন্যাসখনৰ নায়ক ছাণ্টিয়াগো চৰিত্ৰটিৰ মাজেৰে। ছাণ্টিয়াগোৰ জীৱন-সংগ্ৰাম যেন সৰ্বস্তৰৰ মানুহৰেই জীৱন সংগ্ৰাম। সেয়েহে ক'ব পাৰি এই উপন্যাসৰ ছাণ্টিয়াগো চৰিত্ৰটিয়ে সাৰ্বজনীনতা লাভ কৰিছে। মানুহে ঈপ্সিত লক্ষ্যত উপনীত হ'বলৈ ধৰা নিৰলস প্ৰচেষ্টাতো আনন্দ অনুভৱ কৰিব পাৰি। এনে প্ৰচেষ্টাত সন্মুখীন হ'ব পৰা সকলো সংঘৰ্ষৰে অৱলোকন এই উপন্যাসত পোৱা যায়। ভাগ্যক ধিয়াই হাত সাৱটি বহি নাথাকি সংগ্ৰাম কৰাটোহে মানুহৰ কৰ্তব্য। জীৱিকা-নিৰ্বাহৰ বাবে মানুহে প্ৰকৃতিৰ বিপক্ষেই সংগ্ৰাম কৰিবলগীয়া হয়, কাৰণ 'মানুহক পৰাজয় কৰিব পাৰিলেও ধ্বংস কৰিব নোৱাৰি।' ছাণ্টিয়াগো চৰিত্ৰটিৰ যোগেদি ঔপন্যাসিকে এনেদৰে দৈনন্দিন জীৱন-সংগ্ৰামৰ মাজেদি ব্যঞ্জিত হোৱা দাৰ্শনিক

তাৎপর্যলৈ আঙুলিয়াই দেখুৱাইছে। সহনশীলতা, কর্তব্যনিষ্ঠা, সাহস, ধৈর্য আদি গুণৰ দ্বাৰা গুণান্বিও ছান্টিয়াগো চৰিত্রটিত যেন হেমিঙৱেৰ নিজৰ জীৱনটোৱেই প্রতিফলিত হৈছে। প্রাকৃতিক, সামাজিক দিশবোৰৰ লগত আলোচ্য উপন্যাসখনত উদ্ভাসিত হৈছে ধর্মীয় দিশ এটিও। খ্রীষ্টধর্মত দীক্ষিত ছান্টিয়াগোই অকলেই জীৱন-সংগ্রাম চলাই গৈছে। তেওঁ কাকো খং কৰি পোৱা নাই, অথবা তাচ্ছিল্য কৰি কথা ক'লেও তেওঁ বেয়া নাপায় আৰু প্রত্যুত্তৰো নিদিয়ে। তেওঁৰ সকলোৰে প্রতি আছে সহৃদয়তা। তেওঁ কাকো বেয়াও নাপায় আৰু কাৰো প্রতি ক্ষোভো নাই।

দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী আর্ণেষ্ট হেমিংৱেৰ মহান সৃষ্টি। ই এখন যথেষ্ট ইতিবাচক উপন্যাস। আংগিক অথবা গাথনিৰ ফালৰ পৰাও এইখন এখন নিখুঁত উপন্যাস। ১৯৫২ চনত হেমিংৱেই নিজেই 'Life' নামৰ আলোচনীখনত নিজৰ মত প্রকাশ কৰিছিল এনেদৰে— 'মই অৱশেষত ইমান দিনে বিচাৰি থকা সকলোখিনিয়েই পালোঁ।'

৬.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- এই অধ্যায়টিৰ অধ্যয়নে আমি মার্কিন সাহিত্যত তথা বিশ্ব সাহিত্যত প্রতিষ্ঠিত কথা সাহিত্যিক আর্ণেষ্ট হেমিংৱেৰ জীৱনৰ বিষয়ে জানিব পাৰিলোঁ।
- এই জনপ্রিয় ঔপন্যাসিকজনে *দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী* নামৰ উপন্যাসখনৰ যোগেদি যথেষ্ট প্রসিদ্ধি লাভ কৰিছিল।
- *দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী* উপন্যাসখনৰ কাহিনী, চৰিত্র আদিৰ বিষয়ে বিতংভাৱে জানিব পৰা গ'ল। বিশ্ব সাহিত্যত ইয়াৰ স্থান সম্পর্কেও এই অধ্যায়ৰ পৰা জানিব পৰা গ'ল। লগতে এই অধ্যায়টিৰ পৰা সুদক্ষ লেখক হিচাপে হেমিংৱেৰ মূল্যায়ন কৰাৰ সুযোগ পোৱা গ'ল।
- তদুপৰি উক্ত উপন্যাসখনৰ পৰা কর্মই যে ধর্ম সেই বিষয়ে জানিব পৰা গ'ল। কর্ম নকৰিলে জীৱন পথত আগুৱাই যোৱা সম্ভৱ নহয়। মানুহে একান্ত নিষ্ঠা তথা ধৈর্য সহকাৰে কৰা জীৱন সংগ্রামত জয়ী হোৱাটো নিশ্চিত।

৬.৫ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্রন্থ ঃ

১। কলিতা, অমৱেন্দ্র (১৯৯৪); *পাশ্চাত্য সাহিত্য,* নলবাৰী ঃ সমন্বয় গ্রন্থালয়।

২। ভৰালী, শৈলেন (১৯৯৩); *উপন্যাস,* বিচাৰ আৰু বিশ্লেষণ, গুৱাহাটী ঃ চন্দ্র প্রকাশ।

৬.৬ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কৰল ৰূপৰেখা)

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ *দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী* উপন্যাসখনৰ কাহিনীভাগ যিমানদূৰ সম্ভৱ চমুৱাই লিখিব লাগিব।

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ*দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী* উপন্যাসখৰ নায়ক হিচাপে ছাণ্টিয়াগো চৰিত্রটিৰ দোষ-গুণবোৰ ফঁহিয়াই লিখিব লাগিব।

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ *দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী* উপন্যাসখনৰ মূল বিষয়বস্তু কি আৰু ক'ৰ পৰা সংগ্রহ কৰি উপন্যাসখনত প্রয়োগ কৰিছে সেই বিষয়ে লিখিব লাগিব।

৬.৭ আৰ্হি প্রশ্ন

প্রশ্ন নং ১ ঃ বিশ্ব সাহিত্যত *দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী* উপন্যাসখনৰ স্থান সম্পর্কে এটি টোকা প্রস্তুত কৰক।

প্রশ্ন নং ২ ঃ *দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী* উপন্যাসৰ চৰিত্র-চিত্রণ কৰক।

প্রশ্ন নং ৩ ঃ *দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী* উপন্যাসিকৰ জীৱন দর্শন কেনেদৰে প্রতিফলিত হৈছে সেই সম্পর্কে এটি টোকা প্রস্তুত কৰক।

প্রশ্ন নং ৪ ঃ উপন্যাসখনৰ গঠন-ৰীতি আৰু ইয়াত ব্যৱহৃত সম্পর্কে এটি আলোচনা আগবঢ়াওক।

প্রশ্ন নং ৫ ঃ এক ৰূপকধর্মী ৰচনাৰূপে *দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী* উপন্যাসৰ বিচাৰ কৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ৭ ঃ এলবার্ট ক্যেমু ঃ দ্য আউটছাইডাৰ

অধ্যায় গাঁথনি

৭.১ উদ্দেশ্য

৭.২ পৰিচয়

৭.৩ এলবার্ট ক্যেমু

৭.৩.১ জীৱন আৰু কৃতি

৭.৩.২ এলবার্ট ক্যেমুৰ উপন্যাসৰ সাধাৰণ বৈশিষ্ট্যসমূহ

৭.৪ *দ্য আউটছাইডাৰ (The Outsider)*

৭.৪.১ উপন্যাসখনৰ কাহিনীভাগ

৭.৪.২ উপন্যাসখনৰ চৰিত্ৰ চিত্ৰণ

৭.৪.৩ উপন্যাসখনৰ বিষয়বস্তু, প্ৰসংগ আৰু প্ৰতীক

৭.৪.৪ বিশ্ব উপন্যাস সাহিত্যত *দ্য আউটছাইডাৰৰ* স্থান

৭.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৭.৬ অধিক জানিবলৈ

৭.৭ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

৭.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

৭.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- এলবার্ট ক্যেমুৰ চমু পৰিচয় লাভ কৰাৰ লগতে তেওঁৰ সাহিত্য কৃতিৰ লগত পৰিচিত হ'ব
- ক্যেমুৰ উপন্যাসৰ সাধাৰণ বৈশিষ্ট্যৰ লগত পৰিচিত হ'ব পাৰিব
- *দ্য আউটছাইডাৰ* উপন্যাসৰ কাহিনীভাগৰ লগত পৰিচয় লাভ কৰিব
- উপন্যাসখনৰ গঠন-ৰীতি, বিষয়বস্তু আৰু ইয়াত ব্যৱহৃত প্ৰতীকসমূহ মূল্যায়ন কৰিব পাৰিব
- অস্তিত্ববাদী উপন্যাস হিচাপে *দ্য আউটছাইডাৰ* উপন্যাসখন আলোচনা কৰিব পাৰিব।

৭.২ পৰিচয়

এই পাঠ্যবিষয়ৰ প্ৰথম পাঁচটা অধ্যায়ত আমি ইংৰাজী সাহিত্যৰ পাঁচ গৰাকী লেখৰ কবিৰ কাব্য সৃষ্টিৰ লগত পৰিচত হ'লো। এতিয়া সপ্তম অধ্যায়টোত আমি আধুনিক সময়ৰ সাহিত্যত বিশিষ্ট আসন লাভ কৰিবলৈ সমৰ্থ হোৱা ফৰাচী সাহিত্যিক এলবার্ট ক্যেমুৰ বিশিষ্ট উপন্যাস ৰচনা *দ্য আউটছাইডাৰ*-ৰ বিষয়ে আলোচনা আগবঢ়াম। তেওঁৰ অন্য এখন বহুচর্চিত উপন্যাস

সৈতে *দ্য প্লেগ* । অৱশ্যে এই পাঠত কেৱল *দ্য আউটছাইডাৰ*ৰ আলোচনা আগবঢ়োৱা হৈছে। এইখন এখন অগতানুগতিক উপন্যাস। তাত নায়ক চৰিত্রটোৰ মানসিক জগতখন আৰু চৌপাশৰ বাহ্যিক জগতখনৰ মাজত সৃষ্টি হোৱা দ্বন্দ্বই উপন্যাসখনৰ কাহিনীভাগৰ পৰিণতি নির্ণয় কৰিছে। এই অধ্যায়টোত আমি *দ্য আউটছাইডাৰ* উপন্যাসখনৰ লগত জড়িত খুটি-নাটি সকলো দিশৰ লগত পৰিচিত হওঁ আহক।

জানি থোৱা ভাল

এলবার্ট ক্যেমুৰে মূল ফৰাচী ভাষাত লিখা এই উপন্যাসখনৰ নাম *The Stranger* আছিল।

৭.৩ এলবার্ট ক্যেমু

৭.৩.১ জীৱন আৰু কৃতি

এলবার্ট ক্যেমুৰ জন্ম ১৯১৩ চনৰ ৭ নৱেম্বৰ তাৰিখে ফ্রান্সৰ এলজেৰিয়াৰ ড্রেনত। তেওঁৰ মাক স্পেইনীয় বংশোদ্ভৱৰ আৰু পিতৃ এগৰাকী দৰিদ্র কৃষি শ্রমিক আছিল। প্রথম বিশ্বযুদ্ধৰ সৈনিক হিচাপে যুদ্ধভূমিলৈ যাওঁতে তেওঁৰ মৃত্যু হৈছিল। ১৯২৩ চনত তেওঁ এলজেয়ার্ছৰ বিশ্ববিদ্যালয়ত ভর্তি হৈছিল। ১৯৩০ চনত তেওঁ যক্ষ্মা ৰোগত আক্রান্ত হোৱাত তেওঁ তেওঁৰ নিয়মীয়া শিক্ষা জীৱন বাদ দিয়াৰ লগতে ফুটবল খেলাৰ পৰা বিৰত হ'বলগীয়া হৈছিল। তেওঁ অংশকালীন চাকৰি কৰি জীৱিকা উলিয়াইছিল। তাৰ মাজে মাজে তেওঁ অৱসৰ সময় উলিয়াই শিক্ষাতো মনোনিবেশ কৰিছিল। তেওঁ প্রথম অৱস্থাত ১৯৩৫ চনত ফৰাচী কমিউনিষ্ট পার্টিত যোগদান কৰিছিল। পৰৱর্তী সময়ছোৱাত তেওঁ স্বাধীন চিতীয়া এলজেৰিয়ান কমিউনিষ্ট পার্টিৰ লগত জড়িত হৈ পৰিছিল। ১৯৩৪ চনত তেওঁ চিমন হায় (Simone Hie) নামৰ যুৱতীগৰাকীক বিয়া কৰায়। তেওঁৰ পত্নী এগৰাকী মর্ফিনৰ আসক্তা নাৰী আছিল। পিছত পাৰস্পৰিক বিশ্বাসৰ অভাৱৰ হেতু দুয়োৰে মাজত বিবাহ বিচ্ছেদ হয়। সেই সময়ছোৱাত তেওঁ সংবাদসেৱী হিচাপে কাম কৰিছিল।

১৯৪০ চনত তেওঁ ফ্রেঙ্কিন ফৌৰ (Francine Faure) ক বিয়া কৰায়। তেওঁ এগৰাকী পিয়ানোবাদক আৰু গণিতবিদ আছিল। তেওঁলোকৰ বৈবাহিক জীৱনৰ সাক্ষী হ'ল এযোৰ যমজ সন্তান। তেওঁ দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ সময়ছোৱাত Paris-Soir নামৰ আলোচনীখনত লগত জড়িত হৈ পৰে। ১৯৪২ চনৰ ভিতৰত তেওঁ তেওঁৰ প্রথম ৰচনা *দ্য ষ্ট্রেঞ্জাৰ (The Stranger)* আৰু *দ্য মিথ অফ চিচিফাচ (The Myth of Sisyphus)* লিখি উলিয়ায়। তেওঁৰ *The Stranger* উপন্যাসখন পৰৱর্তী সময়ত The Outsider নামেৰে অধিক জনপ্রিয় হৈ পৰে) দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ সময়ত আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্রই

হিৰোশ্বিমাত এটম ব'ম পেলোৱা কার্যক যিসকলে কঠোৰভাৱে নিন্দা কৰিছিল, সেইসকলৰ ভিতৰত এলবার্ট ক্যেমু অন্যতম। সাংবাদিক, সাহিত্যিক ক্যেমুৱে মানব অধিকাৰৰ লগতো জড়িত হৈ পৰিছিল। তেওঁ ইউনেস্ক'ৰ সদস্যও আছিল। তেওঁ ৰাজনৈতিকভাৱে এগৰাকী সক্রিয় ব্যক্তি আছিল। ১৯৫৭ চনত তেওঁক সাহিত্যৰ বাবে ন'বেল বঁটা প্রদান কৰা হৈছিল।

১৯৬০ চনৰ ৪ জানুৱাৰী তাৰিখত, ৪৬ বছৰ বয়সত এটা মটৰ দুর্ঘটনাত বিশ্ব সাহিত্যলৈ বিশিষ্ট বৰঙণি আগবঢ়োৱা এইগৰাকী সাহিত্যিকৰ মৃত্যু হয়।

মূলতঃ এলবার্ট ক্যেমু এগৰাকী গদ্য লেখক আছিল। তেওঁ ৰচনা কৰা উল্লেখযোগ্য উপন্যাসখন হৈছে *দ্য ষ্ট্রেঞ্জাৰ* আৰু *দ্য প্লেগ*। অৱশ্যে মৰণোত্তৰভাৱে তেওঁৰ অন্য দুখন উপন্যাস প্রকাশ পাইছিল। সেইকেইখন হৈছে ক্রমে *এ হেপি ডে'থ* আৰু *দ্য ফার্ষ্ট মেন*। তেওঁৰ অন্য এখন উপন্যাস হৈছে— *দ্য ফল*।

ক্যেমুৱে উপন্যাস সৃষ্টি কৰাৰ লগতে কিছু সংখ্যক চুটি গল্পও ৰচনা কৰিছিল। সেইসমূহ *Exile and the Kingdom* শীর্ষক সংকলনত সন্নিবিষ্ট হৈছে। সংকলনত সন্নিবিষ্ট হোৱা গল্পকেইটা হৈছে ক্রমে *The Adulterous Woman, The Renegade* বা *A Confused Spirit, The Silent Men, The Guest, Jonas The Artist at Work, The Growing Stone.*

এইগৰাকী লেখকে নাট্য ৰচনাতো মন দিছিল। নাটকসমূহৰ মাজেদি তেওঁৰ জীৱন আৰু সমসাময়িক ৰাজনীতিৰ প্রতি থকা দৃষ্টিভংগী প্রকাশ পাইছে। তেওঁ ৰচনা কৰা নাটককেইখন হৈছে ক্রমে— *Caligula, Requiem for a Nun, The Misunderstanding, The State of Siege, The Just Assassins* আৰু *The Possessed.*

নিবন্ধকাৰ হিচাপেও ক্যেমুৰ এটা বিশেষ নাম আছে। তেওঁৰ ভালেমান নিবদ্ধ সংকলন হিচাপে প্রকাশ পাইছে। সেই সংকলনকেইখন হৈছে ক্রমে— *Resistance*, *Rebellion and Death*, Lyrical and Critical Essays, Youthful Writings, Camus at Combat Writing আৰু Albert Camus centre la peine de Mort তেওঁৰ অন্যান্য উল্লেখযোগ্য নিবন্ধৰ ভিতৰত উল্লেখযোগ্য হৈছে ক্রমে— Create Dangerously, The Ancient Greek Tragedy, The Crisis of Man, Why Spain? Reflections on the Guillotine, Neither Victims Nor Executioners, ইত্যাদি।

জানি থোৱা ভাল

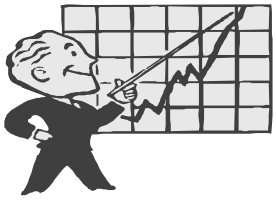
উল্লিখিত ক্যেমুৰ ৰচনাসমূহৰ নাম সংগ্রহ কৰোঁতে বৈদ্যুতিক মাধ্যম (Internet-অৰ তথ্য)ৰ সহায় লোৱা হৈছে। শিক্ষার্থীয়ে ক্যেমুৰ বিষয়ে ৰচিত অন্যান্য গ্রন্থৰ সহায় ল'ব পাৰিলে অধিক লাভৱান হ'ব।

৭.৩.২ এলবার্ট ক্যেমুৰ উপন্যাসৰ সাধাৰণ বৈশিষ্ট্যসমূহ

- এলবার্ট ক্যেমুৰ উপন্যাস ৰচনাৰ আটাইতকৈ মন কৰিবলগীয়া বৈশিষ্ট্য হৈছে তেওঁৰ চৰিত্ৰ চিত্ৰণ। তেওঁ চৰিত্ৰ নিৰ্বাচনৰ ক্ষেত্ৰত সমাজৰ এনে কিছুমান চৰিত্ৰ বাচি লৈছিল যিবোৰ চৰিত্ৰ পাঠকে নিজৰ দৈনন্দিন জীৱনৰ লগ পোৱা পাত্ৰ-পাত্ৰী। অথচ ক্যেমুৰ কাপত সেই সাধাৰণ চৰিত্ৰসমূহেই অনবদ্য ৰূপ লাভ। উদাহৰণ স্বৰূপে আমি তেওঁৰ *দ্য আউটছাইডাৰ* উপন্যাসৰ নায়ক চৰিত্ৰ মেছল (Meursault)ৰ কথাকে ক'ব পাৰো। এলজেয়াৰবাসী সাধাৰণ কেৰাণী মেছল ক্যেমুৰ বিখ্যাত উপন্যাস *দ্য আউটছাইডাৰ*ৰ নায়ক। এই মেছলৰ মানসিক জগতখনে তাৰ চৌপাশৰ বাহ্যিক জগত আৰু সমাজৰ কিছুমান পৰম্পৰাগত বিশ্বাস আৰু আস্থাৰ প্ৰতি উদাসীনতা পোষণ কৰিছে। সমাজ আৰু ব্যক্তি হিচাপে মেছলৰ মাজত উদ্ভৱ হোৱা এই সংঘাতেই *দ্য আউটছাইডাৰ* উপন্যাসৰ মূল ভিত্তি।
- অৰ্থহীনতাৰ মাজত অৰ্থৰ সন্ধান এলবার্ট ক্যেমুৰ উপন্যাস ৰচনাৰ অন্য এটা বিশিষ্ট দিশ। আমি মানুহে আমাৰ ব্যৱহাৰিক জীৱনত বহুত কিবা কিবি বিশ্বাস কৰো আৰু সেই মতে সামাজিক আচৰণৰ বশৱৰ্তী হৈ কিছুমান বিশ্বাস, পৰম্পৰা আৰু নীতি নিয়ম মানি চলো। এলবার্ট ক্যেমুৱে তেওঁৰ উপন্যাসসমূহত ব্যক্তিৰ আচৰণৰ এই বিশেষ দিশটোৰ প্ৰতি দৃষ্টিপাত কৰিছে। আমি ব্যক্তিগতভাৱে ভাল নাপালেও বহুত কথা মানিবলগীয়া হয়, সমাজে কোৱা ধৰণে চলিবলগীয়া হয়, যদিওবা আমি জানো যে তেনে কাৰ্যৰ কোনো অৰ্থ নাই। তেওঁৰ উপন্যাসৰ চৰিত্ৰসমূহে তেনে বিশ্বাসৰ বিৰুদ্ধে থিয় হৈছে। তেওঁৰ চৰিত্ৰ মেছলে সমাজত সমাজৰ এগৰাকী দায়িত্বশীল ব্যক্তি হিচাপে থাকিও এনে কিছুমান কাম কৰিছে য'ত সমাজৰ অন্যান্য ব্যক্তিয়ে প্ৰশ্ন কৰিবলৈ বাধ্য হৈছে। অথচ মেছলে সেই প্ৰশ্নসমূহৰ উত্তৰ দিব পৰা নাই। এইখিনিতে ব্যক্তি আৰু সমাজৰ মাজত সংঘাতৰ সূত্ৰপাত হয়। ক্যেমুৰ *দ্য প্লেগ* উপন্যাসখনতো ব্যক্তি আৰু সমাজৰ মাজত সংঘাত প্ৰত্যক্ষ কৰিব পাৰি। অৱশ্যে তাৰ প্ৰকৃতি কিছু ভিন্ন।
- ক্যেমুৰ উপন্যাসত উপস্থাপিত হোৱা চৰিত্ৰসমূহৰ সৱহভাগেই দ্বন্দ্বাত্মক চৰিত্ৰ— সি *দ্য আউটছাইডাৰ*ৰ মেছলেই হওঁক বা *দ্য ফল* উপন্যাসৰ ক্লেমেঞ্চেই হওঁক। *দ্য ফল* উপন্যাসৰ নায়ক ক্লেমেঞ্চ এগৰাকী সফল উকীল। কিন্তু তেওঁৰ জীৱনত সংঘটিত হৈ যোৱা কেইটামান বিশেষ ঘটনাই তেওঁৰ মন আৰু আত্মা জোকাৰি থৈ যায়। তেওঁ তেওঁৰ নিজৰ ওপৰত থকা আস্থা হেৰাই যোৱা যেন বোধ কৰে। নিজৰ সেই মানসিক অক্ষমতাৰ কথা তেওঁ এগৰাকী দ্বিতীয় ব্যক্তিৰ আগত প্ৰকাশ কৰিছে। তেওঁ যেন পাপীসকলে অনুশোচনাত দগ্ধ হৈ গীৰ্জাত নিজৰ অপকৰ্মসমূহ ব্যক্ত কৰি ভগৱানৰ ওচৰত নিজৰ কৃতকৰ্মৰ বাবে ক্ষমা প্ৰাৰ্থনা কৰাৰ নিচিনা

আচৰণ প্ৰদৰ্শন কৰিছে। উপন্যাসখনত ক্লেমেঞ্চ চৰিত্ৰৰ এই মানসিক দুৰ্ভাৱনা তেওঁৰ বাবে গুৰুতৰ মানসিক দ্বন্দ্বৰ কাৰণ হৈছে। ঔপন্যাসিক ক্যেমুৰে এই দ্বন্দ্ব বৰ আকৰ্ষণীয় ৰূপত তেওঁৰ উপন্যাসত চিত্ৰিত কৰিছে।

- এলবার্ট ক্যেমুৰ উপন্যাস কৃতিত অস্তিত্ববাদৰ প্ৰভাৱ পৰিছে বুলি সমালোচকসকলে কয়। পিছে এলবার্ট ক্যেমুক একেষাৰে অস্তিত্ববাদত বিশ্বাসী লেখক বুলি কৈ দিয়া কঠিন। ক্যেমুৰে নিজেও নিজক অস্তিত্ববাদী বুলি ক'ব বিচৰা নাই । বৰঞ্চ তেওঁ নিজৰ বিষয়ে কৈ গৈছে যে জ্যা পল চার্ত্রৰ দৰে তেওঁকো মানুহে অস্তিত্ববাদী বুলি ক'ব খোজে।অথচ যিখন কিতাপত তেওঁ এই চিন্তাৰ কথা আলোচনা কৰিছে অর্থাৎ, *The Myth of Sisyphus* তাত তথাকথিত অস্তিত্ববাদী দার্শনিকসকলৰ সমালোচনাহে হৈছে। আলোচিত উপন্যাস *দ্য আউটছাইডাৰত* মুখ্য চৰিত্ৰ মেছলৰ মানসিক জগত, তেওঁৰ চিন্তাধাৰা আৰু কার্যৰ মাজেদি ছার্ত্রৰ সত্তাৰ বিষয়ে আগবঢ়োৱা ধাৰণা ব্যক্ত হৈছে। ছার্ত্রেয়ে দুবিধ সত্তা থকাৰ কথা কৈছে— এবিধ স্বার্থান্বিত সত্তা (Being for Itself) আৰু সিটো স্বয়ংসত্তা (Being in Itself)। স্বার্থান্বিত সত্তা হ'ল মানুহৰ সচেতনতা। এই সচেতনতা মানুহৰ অন্তর্জগত কেন্দ্রীক। ইয়াত বাহ্যিক পৃথিৱী বা মানুহজনৰ চৌপাশৰ সমাজখনৰ উপস্থিতি নাথাকে। আনহাতে স্বয়ং সত্তা হ'ল মানুহৰ বাহিৰে অন্যৰ সচেতনতা। অর্থাৎ ইয়াত মানুহৰ অন্তর্জগতৰ কথা নাথাকে। বৰঞ্চ ইয়াৰ মানুহৰ চৌপাশৰ সমাজখনৰ অন্যান্য ব্যক্তিৰ সচেতনতাৰ কথা থাকে। *দ্য আউটছাইডাৰ* উপন্যাসত আমি মেছল চৰিত্ৰটোৰ মাজত স্বার্থান্বিত সত্তাৰ উপস্থিতি দেখিবলৈ পাওঁ। এই সত্তাটোৱেই চৰিত্ৰটো আৰু তাৰ লগত জড়িত কাহিনীভাগ আগবঢ়াই নিছে। সমাজৰ ভিতৰত থাকিও সমাজৰ পৰা বিচ্ছিন্ন মেছলৰ স্বার্থান্বিত সত্তা স্বয়ংসত্তাৰ ওচৰত পৰাজিত হৈছে। অকাৰণতে আৰৱ এজনক হত্যা কৰাৰ অপৰাধত তেওঁক মৃত্যুদণ্ডৰে দণ্ডিত কৰা হৈছে।
- অবিশ্বাসৰ পৰা বিশ্বাসলৈ গতি। এই বিশ্বাস ধর্মীয় চেতনাবোধৰ লগত জড়িত। প্ৰতীকাত্মকভাৱে এলবার্ট ক্যেমুৰ উপন্যাসত খ্ৰীষ্টান ধর্মৰ প্ৰসংগ উত্থাপিত হৈছে। তেওঁৰ *দ্য ফল* উপন্যাস ইয়াৰ উৎকৃষ্ট নিদর্শন। *দ্য প্লেগ* উপন্যাসতো ধর্ম আৰু বৈজ্ঞানিক যুক্তি মাজত সংঘাতৰ সূত্রপাত হৈছে। অৱশ্যে উপন্যাসখনত ধর্মযাজক গৰাকীৰ মৃত্যুতে ধর্মৰ বিষয়ে ঔপন্যাসিকে উত্থাপন কৰা প্ৰশ্নটোৰ সমাধান ওলোৱা নাই। ধর্ম যাজকৰ মৃত্যু প্লেগ মহামাৰীৰ বাবে নহয়, অন্য কিবা কাৰণতহে তেওঁৰ মৃত্যু হৈছিল বুলি সন্দেহ কৰা হৈছিল। *দ্য আউটছাইডাৰ* উপন্যাসত স্বার্থান্বিত সত্তাৰ মাজত আবদ্ধ মেছলে কোনো দিনে সমাজৰ কথা চিন্তা নকৰিলে। যেতিয়া নানা ঘটনা-পৰিঘটনাৰ পিছত তেওঁৰ আত্মাত সেই চিন্তাই টোকৰ মাৰিছিল, ইতিমধ্যে বহুত পলম হৈ গৈছিল। সঁচা অর্থত মেছলে মুক্তি লাভ কৰিব নোৱাৰিলে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ এলবার্ট ক্যেমুৰ জীৱন আৰু সাহিত্য প্রতিভাৰ বিষয়ে চমুকৈ লিখক (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ এলবার্ট ক্যেমুৰ উপন্যাসৰ সাধাৰণ বৈশিষ্ট্যসমূহ কি কি ? (৭৫টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

৭.৪ দ্য আউটছাইডাৰ (*The Outsider)*

ফৰাচী লেখক আৰু সাংবাদিক এলবার্ট ক্যেমুৰ বিখ্যাত সাহিত্য সৃষ্টি *দ্য আউটছাইডাৰ* ১৯৪২ চনত প্রকাশিত হৈছিল। উপন্যাসখনৰ সমালোচকসকলে এই উপন্যাসখনক অস্তিত্ববাদী উপন্যাস ৰূপে চিহ্নিত কৰিছে যদিও ক্যেমুৱে কেতিয়াও নিজকে অস্তিত্ববাদী বুলি পৰিচয় দিয়া নাই। উপন্যাসখনৰ কাহিনীৰ পটভূমি হৈছে ভূমধ্য সাগৰীয় অঞ্চলত অৱস্থিত এলজেৰিয়া। কাহিনীটো দুটা ভাগত বিভক্ত। প্রথম ভাগত উপন্যাসৰ মূল চৰিত্রটোৱে প্রথম পুৰুষত নিজৰ কাহিনী বর্ণনা কৰিছে। ইয়াত চৰিত্রটোৰ নিত্য নৈমিত্তিক জীৱনৰ বিভিন্ন কথা সি তাৰ নিজৰ মুখেৰে ব্যক্ত কৰিছে। কাহিনীৰ দ্বিতীয় ভাগত নায়ক চৰিত্রৰ কাৰাগাৰত অতিবাহিত হোৱা দিনবোৰৰ লেখ বিবৃত হৈছে। সেই কথাখিনিও প্রথম পুৰুষতে বর্ণিত হৈছে।

এলুজেয়াৰৰ বাসিন্দা মেছল (Meursault) এজন সাধাৰণ কেৰাণী। মাক মামন মাৰেংগা নামৰ ঠাইত অৱস্থিত বৃদ্ধাশ্রমৰ আবাসী। মাকৰ মৃত্যুৰ সংবাদ থকা তাঁৰ বার্তা পোৱাৰ পিছত মেছলে কেইদিনমানৰ ছুটী লৈ মাকৰ অন্ত্যেষ্টিক্রিয়াত ভাগ ল'বলৈ মাৰেংগোলৈ যায়। সন্ধিয়াৰ পৰা পিছদিনা পুৱালৈ তেওঁ মাকৰ কফিনৰ ওচৰত বহি আছিল যদিও এবাৰো মাকৰ মুখখন চাবলৈ ইচ্ছা প্রকাশ নকৰিলে। তাৰ তেনে আচৰণে তাত উপস্থিত থকা সকলক কিছু আশ্চর্যান্বিত কৰিছিল। কিন্তু সি নির্বিকাৰ। ঘূৰি অহাৰ পাছত সি তাৰ প্রেমিকা মেৰিৰ লগত সাগৰৰ পাৰলৈ ফুৰিবলৈ গৈছে, ৰমন সুখ লাভ কৰিছে আৰু তাইৰ লগত এখন কথাছবি উপভোগ কৰিবলৈ গৈছে। দুয়ো একেলগে ৰাত্রি যাপনো কৰিছে। যেন মেছলে মাকৰ অভাৱ অনুভৱ কৰিব পৰা নাই। সি উদ্দেশ্যহীনভাৱে অথচ গতানুগতিক নিয়মৰ মাজেদি তাৰ দৈনন্দিন জীৱনৰ কামবোৰ কৰি গৈছে। সি তাৰ ওচৰ-চুবুৰীয়া বৃদ্ধ ছালামানো আৰু সেই বৃদ্ধৰ ফাপৰে ধৰা কুকুৰটো প্রত্যক্ষ কৰে। বৃদ্ধই কুকুৰটোক বাহিৰলৈ ফুৰাবলৈ লৈ যায়। কুকুৰটোৱে নকৰিবলগীয়া কাম কৰাত বৃদ্ধই তাক কিলাই আৰু গালি পাৰে। বছৰ বছৰ ধৰি সেই নিয়মৰ ব্যতিক্রম ঘটা নাই। এবাৰ কুকুৰটো হেৰাল, কুকুৰটো হো�ৰাৰাৰ পিছত ছালামানে নিঃসংগ হৈ পৰে। আঠ বছৰে পৰস্পৰে পৰস্পৰৰ ছাঁ হৈ লাগি থকাৰ পিছত এইদৰে বিচ্ছেদ হ'ব লগীয়া হোৱাত বৃদ্ধ ছালমানোৱে মনত গভীৰ আঘাত পায়। বৃদ্ধই মনৰ সেই বেদনাবোধ মেছলৰ আগত ব্যক্ত কৰে। মেছলে তেওঁৰ

কথাত মূৰ দুপিয়ায় যদিও সেয়া মাথোন বাহ্যিকতাহে। ৰে'মণ্ড নামৰ ব্যক্তিৰ লগত তাৰ পৰিচয় ঘটে। ৰে'মণ্ডে তাৰ লগত বন্ধুত্ব কৰি তাৰ ৰক্ষিতা (প্ৰেমিকা)ৰ বিশ্বাসঘাটকতাৰ প্ৰতিশোধ ল'বলৈ মেছলৰ সহায় লয়। ৰে'মণ্ডৰ স্বাৰ্থ সিদ্ধি হৈছে। সি মেছল আৰু তাৰ প্ৰেমিকা মেৰিক সাগৰৰ পাৰত অৱস্থিত তাৰ বন্ধু মেচনৰ ঘৰলৈ অৱসৰ বিনোদনৰ বাবে আমন্ত্ৰণ জনালে। তাতেই ৰে'মণ্ড আৰু মেছলৰ ৰে'মণ্ডৰ ৰক্ষিতা (প্ৰেমিক)ৰ ককায়েকৰ লগত হতাহতি হয়। হতাহতিত মেছলে সেই আৰব যুৱকটিক গুলীয়াই হত্যা কৰে।

উপন্যাসৰ কাহিনীৰ দ্বিতীয় ভাগটোত মেছলে কৰা অপৰাধৰ বাবে তাক ভালে কেইমাহ বন্দী কৰি থোৱা হ'ল। সেই সময়ছোৱাত ভিতৰত তাক চৰকাৰী উকীলে সোধা পোচ কৰিলে, বিচাৰকৰ সন্মুখতো সি হাজিৰ হ'বলগীয়া হয়। অথচ ইমানখিনি হৈ যোৱাৰ পিছতো তাৰ মনত এইটো অনুশোচনাৰ বাবে নহ'ল যে সি এটা পাপ কৰিলে— সি নৰহত্যা কৰিলে। আদালতত বিভিন্নজন ব্যক্তিৰ সাক্ষী লোৱা হ'ল। সি তাৰ মাকৰ মৃতদেহটোৰ প্ৰতি প্ৰদৰ্শন কৰা উদাসীনতাৰ ভাৰ বিচাৰককে আদি কৰি আন কোনেও সহ্য কৰিব পৰা নাছিল। কেৱল সিমানেই নহয়, সি খ্ৰীষ্টিয়ান হোৱা সত্ত্বেও নিজৰ অপৰাধৰ বাবে অনুশোচনাৰ জুইত দগ্ধ নোহোৱা দেখি ধৰ্মযাজক গৰাকী হতভম্ব হৈছিল। সামগ্ৰিকভাৱে সমাজ, ব্যক্তিগত জীৱন, মানবীয় সম্বন্ধ সকলো ক্ষেত্ৰতে দৃষ্টিকটুভাৱে ধৰা দিয়া মেছলৰ চৰম উদাসীনতাই তাৰ বাবে কাল হ'ল। তাক মৃত্যুদণ্ডৰে দণ্ডিত কৰা হ'ল। মৃত্যুদণ্ডৰে দণ্ডিত মেছল জীৱনৰ সেই অন্তিম মুহূৰ্তৰ বাবে ৰৈ থকা ক্ষণবোৰত সি তাৰ অতীতলৈ উভতি চাইছিল কিন্তু ইতিমধ্যে বহুত পলম হৈছিল।

কাৰাগাৰৰ জীৱনৰ নিঃসংগতাত তাৰ মাকৰ কথা মনত পৰিছিল। জীয়াই থাকোতে সি কেতিয়াও তাক মাকৰ কথা চিন্তা কৰা নাছিল। দুয়ো একেটা ঘৰতে থকা সত্ত্বেও দুয়োৰে মাজত থকা মানসিক দূৰত্ব বহুত বেছি আছিল। মেছল তাৰ অন্তৰ্জগতৰ পৰা বাহিৰলৈ ওলাই আহিব নোৱাৰিলে। কিন্তু সি এটা শেষ প্ৰয়াস নকৰা নহয়। তাৰ উপলব্ধি হ'ল যে তাৰ মৃত্যুদণ্ডই তাক এই জীৱনৰ পৰা মুক্তি দিব। তাৰ আনন্দৰ দিনহে উপস্থিত হৈছে। তাৰ উপলব্ধি হ'ল যে তাৰ নিঃসংগতা দূৰ হৈছে। এইদৰে *দ্য আউটছাইডাৰ* উপন্যাসৰ কাহিনীভাগৰ সামৰণি ঘটিছে।

৭.৪.২ উপন্যাসখনৰ চৰিত্ৰ চিত্ৰণ

বিখ্যাত ফৰাচী ঔপন্যাসিক এলবার্ট ক্যেমুৰ উপন্যাস *দ্য আউটছাইডাৰ*খনৰ কাহিনীৰ প্ৰতি দৃষ্টিপাত কৰিলে এইটো লক্ষ্য কৰা যাব যে ইয়াত মেছল নামৰ চৰিত্ৰটোৰেই গোটেই উপন্যাসৰ কাহিনীভাগ আগুৰি আছে। অন্যান্য সৰু চৰিত্ৰই উপন্যাসখনত ভুমুকি মাৰিছে যদিও আৰম্ভণিৰ পৰা শেষলৈকে মেছল চৰিত্ৰটোৰ প্ৰাধান্য মন কৰিবলগীয়া।

মেছল (Meursault) ঃ এই চৰিত্ৰটো তাৰ চৌপাশৰ পৃথিৱীখনৰ পৰা মানসিকভাৱে বিচ্ছিন্ন হৈ আছিল। সাধাৰণ মানুহৰ বাবে বিবাহ আৰু মৃত্যুৰে বিশেষ

তাৎপর্য বহন কৰে। কিন্তু মেছলৰ মানসিক জগতত, বিশেষকৈ তাৰ মাকৰ মৃত্যুৱে কোনো ধৰণৰ ৰেখাপাত কৰিব পৰা নাছিল। আনকি সি তাৰ প্রেমিকা মেৰিৰ প্রতিও উদাসীন মনোভাব পোষণ কৰিছিল।

মেছল সৎ আছিল। তাৰ অর্থটো এইয়ে যে সি দুখ কৰাৰ অভিনয় নকৰি স্বাভাৱিকভাৱে মানুহক এইটো বুজাই দিছিল যে মাকৰ মৃত্যুৱে তাৰ মনত দুখ লগোৱা নাই। অৱশ্যে ইয়াৰ ফল বিষম হ'ল। সমাজৰ পৰম্পৰাগত নৈতিকতাবোধৰ বিৰুদ্ধে যোৱাত সমাজ তাৰ প্রতি খড়্গহস্ত হৈছিল। কাৰণ মৃত্যুত চকুপানী টোকাতো বাধ্যতামূলক। মেছলে তাৰ মাকৰ অন্ত্যেষ্টিক্রিয়া অনুষ্ঠানলৈ যাওঁতে এটুপিও দুখৰ চকুলো নুলিয়ালে। তেতিয়া সমাজে তাক এজন বহিৰাগত, সমাজৰ বাবে এটা দুর্ভাবনা আৰু ৰাক্ষস আখ্যা দিবলৈকো কুণ্ঠাবোধ নকৰিলে। আৰব ব্যক্তিজনৰ হত্যাৰ অপৰাধত কাৰাবাস খাটি থকা সময়ছোৱাত বিচাৰালয়ত হোৱা কথোপকথনৰ পৰা এইটো বুজা যায় যে আৰব ব্যক্তিজনক হত্যা কৰা অপৰাধৰ বাবে মেছলক কাৰাদণ্ড বিহা হৈছিল যদিও বিচাৰালয়ত সি তাৰ মাকৰ মৃত্যুত নকন্দা কথাটোৱেই অধিক প্রাধান্য লভিছিল।

মেছল নৈতিক গুণেৰে গুণান্বিতও নহয় আৰু অনৈতিকতাৰ দ্বাৰাও ভাৰাক্রান্ত নহয়। সেই বিষয় লৈ সি অধিক চিন্তা নকৰে। সেইবাবে বন্ধুৱেক ৰেমণ্ডে তাৰ প্রেয়সি (ৰক্ষিতা) জনীৰ ওপৰত প্রতিশোধ ল'বলৈ তিলমাত্রও ভবা নাছিল। সি প্রতিশোধ ল'বৰ বাবে বন্ধু ৰেমণ্ডক সহায় কৰা নাছিল বৰঞ্চ তাৰ হাতত সেই বিশেষ চিঠিখন লিখিবলৈ অৱসৰ মুহূর্ত আছিল বাবে সি ৰেমণ্ডক তাৰ প্রেয়সী(ৰক্ষিতা)ৰ বিৰুদ্ধে প্রতিশোধ ল'বলৈ সহায় কৰি দিছিল।

উপন্যাসখনৰ আৰম্ভণিতে আমি মেছল চৰিত্রটোৰ স্বার্থান্বিত সত্তাটোৰ উপস্থিতি দেখিবলৈ পাওঁ। সি তাৰ চৌপাশৰ পৃথিৱীখনৰ প্রতি সম্পূর্ণ উদাসীন আছিল। কিন্তু পৰৱর্তী সময়ছোৱাত কাৰাগাৰত বন্দী হৈ থকা কালছোৱাত ধর্ম যাজকজনৰ লগত হোৱা সাক্ষাতে তাৰ মনলৈ এইটো উপলব্ধি আনি দিলে যে পৃথিৱী ব্যক্তিৰ জীৱনৰ প্রতি উদাসীন, ব্যক্তিৰ জীৱনত সংঘটিত হোৱা ভাল-বেয়া কোনো পৰিস্থিতিয়ে পৃথিৱীৰ চিৰন্তন গতিক বাধাপ্রাপ্ত কৰিব নোৱাৰে। তাৰ এইটো উপলব্ধি হ'ল যে মানুহৰ জন্ম-মৃত্যু বা মাজৰ কালছোৱাত প্রদর্শিত আচৰণে পৃথিৱীৰ ওপৰত কোনো ধৰণৰ প্রভাৱ পেলাব নোৱাৰে। এই সত্যটো তাৰ মনত জাগ্রত হোৱাত মেছলৰ মন সুস্থিৰ হ'ল, সি পৃথিৱীয়ে তাৰ প্রতি আৰু অন্যান্য মানুহৰ প্রতি পোষণ কৰা উদাসীনতা স্বীকাৰ কৰিব পাৰিলে। এইদৰে চৰিত্র হিচাপে তাৰ বিকাশ সম্পূর্ণ হৈছে।

ৰেমণ্ড ছিণ্টেজ ঃ ৰেমণ্ড চৰিত্রটোৱে *দ্য আউটছাইডাৰ* উপন্যাসৰ প্লটটোৰ অনুঘটক স্বৰূপে ভূমিকা পালন কৰিছে। সি তাৰ প্রেয়সী (ৰক্ষিতা)ক শাৰীৰিকভাৱে অপদস্থ কৰাৰ পিছত তাইৰ ককায়েকৰ লগত প্রত্যক্ষ সংঘাতত অৱতীর্ণ হৈছে। সেই

আৰবজনৰ লগত আৰম্ভ হোৱা সংঘাতত মেছলো সাঙোৰ খাই পৰে কাৰণ সি বন্ধু হিচাপে ৰেমণ্ডক সহায় কৰিবলৈ আগবাঢ়িছিল। সংঘাতৰ পৰিণতি স্বৰূপে মেছলৰ হাতত আৰবজনৰ মৃত্যু ঘটে। পৰিণতি স্বৰূপ মেছল মৃত্যুদণ্ডেৰে দণ্ডিত হয়। এফালৰ পৰা চাবলৈ গ'লে ৰেমণ্ডেই মেছলৰ এই দুর্ভাগ্যজনক পৰিণতিৰ বাবে দায়ী। ৰেমণ্ডে মেছলক মাৰণাস্ত্রটো নিদিয়াহেঁতেন মেছলৰ হাতত আৰবজনৰ মৃত্যু নহ'লহেঁতেন। অৱশ্যে এই প্রসংগতে এইটো উনুকিয়াই থোৱাটো ভাল হ'ব যে সেই হত্যাকাণ্ড আৰু তাৰ পৰিণতিয়ে মেছলৰ মনলৈ পৰিৱর্তনৰ ভাব আনিলে আৰু সি মানুহৰ প্রতি বিশ্ব জগতৰ উদাসীনতাৰ বিষয়ে যথার্থ উপলব্ধি কৰিব পাৰিলে। এই ফালৰ পৰা মেছলৰ মনত হোৱা এই জ্ঞানোদয়ৰ বাবে ৰেমণ্ড আৰু সি কার্যকলাপ অনুঘটক স্বৰূপ আছিল।

ৰেমণ্ড আৰু মেছলৰ চৰিত্র পৰস্পৰৰ পৰা সম্পূর্ণ ভিন্ন। মেছলৰ চৰিত্রক যদি আমি নীতিবহির্ভূত (Amoral) আখ্যা দিওঁ তেন্তে ৰেমণ্ডৰ চৰিত্রত আমি নীতি বিগর্হিত (Immoral) আখ্যা দিব লাগিব।

ৰেমণ্ডে তাৰ প্রেয়সী(ৰক্ষিতা)ক শাৰীৰিকভাৱে উৎপীড়ন কৰিছে। সি তাইৰ ককায়েক আৰব ব্যক্তিজনক প্রায় মাৰিয়েই পেলাইছিল। অৱশ্যে শেষত মেছলৰ হাতত আৰবৰ মৃত্যু হয়। ইয়াৰ পৰা এইটো দেখিবলৈ পোৱা যায় যে যি স্থানত মেছলে তাৰ চৌপাশৰ পাৰিপার্শ্বিকতাৰ প্রতি নিষ্ক্রিয় প্রতিক্রিয়া (Passive Reaction) প্রকাশ কৰিছিল, সেই একে পাৰিপার্শ্বিকতাৰ প্রতি ৰেমণ্ডে সক্রিয় প্রতিক্রিয়া (Initiates Action) প্রকাশ কৰিছিল। সি মেছলক সন্ধিয়াৰ আহাৰৰ বাবে নিমন্ত্রণ কৰি অনাৰ পিছত তাক আৰবৰ লগত থকা তাৰ ব্যক্তিগত সংঘাতত মেছলকো জড়িত কৰাই ল'লে।

এইদৰে বিচাৰ কৰিলে দেখা যাব যে ৰেমণ্ড আৰু মেছলৰ সম্বন্ধত দ্ব্যর্থক অর্থ নিহিত হৈ আছে। এফালে মেছলক তাৰ ব্যক্তিগত স্বার্থ সিদ্ধিৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰিছে। ৰেমণ্ডে তাৰ নিজৰ ৰক্ষিতাক শলঠেকত পেলাবলৈ মেছলৰ সহায় লৈছে। অন্যহাতেদি মেছলৰ প্রতি ৰেমণ্ডে এক আনুগত্যবোধ অনুভৱ কৰিছে। সি বিচাৰৰ সময়ত মেছলক নির্দোষী প্রমাণ কৰিবলৈ সক্রিয় ভূমিকা গ্রহণ কৰিছে। এই সকলোবোৰ দিশ চালি জাৰি চোৱাৰ পিছত এইটো ক'ব পৰা যায় যে সম্ভৱতঃ ৰেমণ্ডে নিজৰ স্বার্থ পূৰণৰ বাবেই মেছলৰ লগত বন্ধুত্ব কৰিছিল। কিন্তু পৰৱর্তী সময়ছোৱাত মেছলৰ অসাধাৰণ চাৰিত্রিক বৈশিষ্টসমূহৰ প্রতি আকৃষ্ট হৈ তাৰ লগত সহৃদয়তামূলক সম্বন্ধেৰে বান্ধ খাইছিল।

মেৰি কাৰডোনা ঃ মেছলৰ দৰে মেৰি কাৰডোনাও শাৰীৰিক সম্ভোগৰ তৃপ্তি লাভৰ বাবে ইচ্ছুক। অৱশ্যে মেছলৰ তাইৰ প্রতি থকা তীব্র শাৰীৰিক আকর্ষণৰ বিপৰীতে মেৰিয়ে মেছলৰ প্রতি এক গভীৰ অনুভূতিজনিত আবেগিক টান অনুভৱ কৰিছিল। মেছলে প্রেম আৰু বিবাহৰ প্রতি উদাসীন মনোভাৱ পোষণ কৰা সত্ত্বেও মেৰিৰ মন ভাঙি পৰা নাই, নাইবা তাই তাৰ লগত থকা তাইৰ সম্বন্ধ শেষ কৰা বা তাক বিয়া

কৰোৱাৰ বিষয়ে নতুনকৈ ভবাও নাছিল। প্ৰকৃতাৰ্থক তাইয়ো মেছলৰ অগতানুগতিক আচৰণৰ প্ৰতি আকৃষ্ট হৈছিল। তাই কৈছিলে যে সম্ভৱতঃ তাৰ সেই অগতানুগতিক আচৰণৰ বাবেই তাই তাক ভাল পাইছিলে। মেছলৰ লগত বিবাহপাশত আবদ্ধ হ'বলৈ বিচৰা তাইৰ সিদ্ধান্তত এটা বাস্তৱবাদী দিশ নথকা নহয়। তাই সিহঁত দুয়োটাৰ মাজত থকা সেই সম্বন্ধত প্ৰচুৰ স্বাধীনতা উপভোগ কৰিছিলে, কিয়নো সিহঁত দুয়োটা মিলিত নোহোৱা সময়খিনিৰ সি তাইৰ ব্যক্তিগত জীৱনক লৈ মূৰ ঘমোৱা নাছিল।

মেছলৰ লগত তাই সম্বন্ধ স্থাপন কৰাৰ কাৰণ যিয়েই নহওঁক কিয়, ইয়াত কাহিনীৰ শেষলৈকে তাই তাইৰ প্ৰেমিক মেছলৰ প্ৰতি অনুৰক্তা হৈ থাকিল। ক্যেমুৰ উপন্যাসত দৃষ্টিগোচৰ হোৱা এবচার্ড দৰ্শনৰ ফালৰ পৰা বিচাৰ কৰিলে মেৰিৰ এই আনুগত্যই এক আশীৰ্বাদসূচক দিশ কঢ়িয়াই আনিছে। তাইৰ মনত থকা বিশ্বাস আৰু আশাই উপন্যাসৰ শেষত মেছলে উপলব্ধি কৰা সত্যৰ পৰা তাইক নিলগাই ৰাখে। অৰ্থাৎ মেছলে উপলব্ধি কৰা সত্য তাই অনুভৱ কৰা নাছিল। তাই বিশ্ব জগতৰ উদাসীনতাৰ বিষয়ে অজ্ঞ। ইয়াৰ দ্বাৰা ক্যেমুৱে ইয়াক বুজাব খুজিছে যে উপন্যাসৰ শেষৰ ফালে মেছলে যি সত্য উপলব্ধি কৰিব পাৰিছিল, মেৰিয়ে সেই সত্য উপলব্ধি কৰিব নোৱাৰিলে। সেইবাবে তাই মেছলৰ তুলনাত 'কম জ্ঞানী' (less enlightened) হৈ থাকিল।

উপন্যাসখনত অন্যান্য কেইটামান পাত্ৰ-পাত্ৰীও সংযোজিত হৈছিল। সেইকেইটা হৈছে ক্ৰমে— মেছলৰ মাক মামন, বৃদ্ধাশ্ৰমৰ ৰাৰ্ডেন গৰাকী, থমাচ পেৰেজ, মেছলৰ বন্ধু ইমানুৱেল, চেলেষ্টে, বৃদ্ধ ছালামানো, ৰেমণ্ডৰ প্ৰেয়সী (ৰক্ষিতা), বিচাৰক, উকীল, ইত্যাদি। উপন্যাসখনৰ নায়ক চৰিত্ৰ মেছল আৰু তেওঁৰ মাক মামনৰ এটা অস্বাভাৱিক সম্পৰ্ক দেখুওৱা হৈছে। মাকৰ মৃত্যুৰ বাতৰিৰে কাহিনীভাগ আৰম্ভ হৈছে— সেইগৰাকী মাতৃ, যাৰ লগত ব্যৱহাৰিক জীৱনৰ তেওঁৰ পুত্ৰ মেছলৰ কোনো দিনেই মাতৃ-পুত্ৰৰ স্বভাৱজাত আদৰ্শ সম্বন্ধ ঘটা নাছিল। দুয়ো পৰস্পৰৰ পৰা বহুত নিলগত। একেটা ঘৰত থাকিও সি তাৰ মাকৰ মানসিক জগত বা তেওঁৰ আদৰ-যত্নৰ মূল্যায়ন কৰিবলৈ অপৰাগতা প্ৰকাশ কৰিছিল। অৱশ্যে সি নাৰী বিদ্বেষী নাছিল। মেৰিৰ লগত তাৰ সম্বন্ধই তাৰ প্ৰমাণ। নিজৰ অন্তৰ্জগতৰ পৰা ওলাই আহিবলৈ অপাৰগ হোৱাৰ বাবেই হয়তো মেছলে তাৰ নিচিনা অন্যান্য স্বাভাৱিক ব্যক্তিৰ দৰে মাকৰ মৃত্যুত শোক প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰিলে আৰু মাকৰ অন্ত্যেষ্টিক্ৰিয়া অনুষ্ঠানৰ পিছতেই প্ৰেয়সী মেৰিৰ লগত সংগমত লিপ্ত হ'বলৈকো কুণ্ঠাবোধ কৰা নাছিল। বৃদ্ধাশ্ৰমত মাকৰ সহচৰ আৰু মিত্ৰ হৈ পৰা অন্য এগৰাকী নিঃসংগ ব্যক্তি থমাচ পেৰেজৰ প্ৰতিও মেছলৰ মনত অনুসন্ধিৎসু ভাবৰ সৃষ্টি হোৱা নাছিল। অৱশ্যে কাহিনীৰ শেষৰফালে সি তাৰ মাক আৰু থমাচ পেৰেজৰ মাজত গঢ় লৈ উঠা অকৃত্ৰিম বন্ধুত্ব আৰু সহযোগিতাৰ ভাবৰ আঁৰত নিহিত জীৱনৰ সত্যটো উপলব্ধি কৰিব পাৰিছিল। উপন্যাসৰ অন্যান্য গৌণ চৰিত্ৰসমূহেও নিজ নিজ পৰিমণ্ডলত থাকি সমাজে বান্ধি দিয়া নীতি নিয়ম, পৰম্পৰাৰ মাজেদি জীৱনটো আগবঢ়াই লৈ গৈছে। এইটো উপন্যাসখনৰ এটা তাৎপৰ্যপূৰ্ণ দিশ। নায়ক চৰিত্ৰটোক বাদ দি

উপন্যাসৰ কোনো এটা চৰিত্রই সমাজ বা সামাজিক জীৱনৰ আচাৰ-নীতিক আওকাণ কৰা নাছিল। এই ক্ষেত্রত একমাত্র ব্যতিক্রম মেছল চৰিত্রটোহে। সেয়েহে কাহিনীটো পৰিণতিৰ ফালে আগবাঢ়োতে অনমনীয় মনোভাবৰ মেছল সমাজৰ অনেক প্রশ্নৰ সন্মুখীন হৈছে যাৰ উত্তৰ তেওঁ দিব পৰা নাই। এইদৰে উপন্যাসখনৰ চৰিত্রসমূহৰ মাজেদি ব্যক্তিৰ অন্তর্জগত আৰু বাহ্যিক পৃথিৰীখনৰ মাজত কেতিয়াবা সংঘাতৰ সূত্রপাত হ'লে কেনে উৎকণ্ঠাৰ সৃষ্টি হয় তাক *দ্য আউটছাইডাৰ* উপন্যাসখনৰ মাজেদি অতি মনোগ্রাহী ৰূপত উপস্থাপন কৰা হৈছে।

৭.৪.৩ উপন্যাসখনৰ বিষয়বস্তু, প্রসংগ আৰু প্রতীক

এলবার্ট ক্যেমুৰ উপন্যাস *দ্য আউটছাইডাৰ* আধুনিক সময়ৰ এখন বহু পঠিত আৰু বহু আলোচিত উপন্যাস। বিভিন্ন সময়ত সমালোচকসকলে ইয়াৰ বিষয়বস্তু, প্রসংগ (Motif) আৰু প্রতীক সম্পকে সুচিন্তিত অভিমত আৰু আলোচনা আগবঢ়াই আহিছে। তাৰ আধাৰতে এই আলোচনা ভাগ আগবঢ়োৱা হৈছে।

- **বিষয়বস্তু**

জগত আৰু ইয়াৰ অযৌক্তিকতা ঃ দ্য আউটছাইডাৰ ক্যেমুৰ এখন সৃষ্টিশীল ৰচনা যদিও ইয়াত এবছার্ডিটিৰ বিষয়ে থকা ক্যেমুৰ ধাৰণা প্রকাশ পাইছে। ক্যেমুৰে কৈছে যে ব্যক্তি আৰু মানুহৰ অস্তিত্বৰ কোনো যুক্তিগত অর্থ বা ক্রম (Order) নাই। কিন্তু মানুহে এই কথাটো মানি ল'বলৈ টান পায়। সেইবাবে তেওঁলোকে নিজৰ জীৱনত অহৰহ কিছুমান যুক্তিবাদৰ গাঁথনি আৰু অর্থ দিবলৈ চেষ্টা চলাই থাকে। এই উপন্যাসখনত মেছল (Meursoult) চৌপাশৰ বাহ্যিক জগতখনতেই হওঁক বা তাৰ অন্তর্জগতখনতেই হওঁক, ক'তো যৌক্তিক গাঁথনি নাই। সেয়েহে মেৰিক বিয়া কৰোৱা বা আৰব লোকজনক গুলীয়াই হত্যা কৰাৰ কোনো যুক্তিগত কাৰণ সি দেখা নাই। কিন্তু সমাজ নাচোৰবান্দা। সমাজে জোৰ কৰি যুক্তিবাদৰ গাঁথনি এটা সৃষ্টি কৰি লয়। এই উপন্যাসখনতো মেছলে কৰা অপৰাধৰ বিৰুদ্ধে সমাজে এনে কিছুমান যুক্তিবাদী দিশ উপস্থাপন কৰিছে যে সেই যুক্তিবোৰ হত্যাকাণ্ডটোৰ লগত কোনো প্রকাৰে জড়িত নথকা কাৰণৰ বাবে মেছলে শাস্তি ভোগ কৰিবলৈ বাধ্য হৈছে। এই বিচাৰৰ ফালৰ পৰা মেছলৰ জেৰা কার্য এবছার্ডিটিৰ এটা উদাহৰণ য'ত মানুহে অযৌক্তিক পৃথিৰী এখনক যুক্তিবাদী কৰিবলৈ বৃথা চেষ্টা চলাইছে।

মানৰ জীৱনৰ অর্থহীনতা ঃ ক্যেমুৰ এবছার্ড দর্শনৰ অন্য এটা দিশ হৈছে যে আমি মানৰ জীৱনটোক লৈ উচ্চ চিন্তা কৰাতো বৃথা। মৃত্যুৰ লগতে সকলো শেষ হৈ যায়। সেইবাবে মানুহে নিজৰ 'আজি'টোক লৈ জীয়াই থাকিব লাগে। সেইবাবে মেছল তাৰ জীৱনটোক লৈ চিন্তিত হোৱা নাই। সি কাৰাগাৰত আবদ্ধ হোৱাৰ

পিছতো কাৰাগাৰৰ পৰা মুক্ত হ'বলৈ উদ্ৱাউল হোৱা নাই। মানুহৰ জন্মৰ লগতে মৃত্যুৱো নির্ধাৰিত হৈ থাকে। সেইটোৱেই স্বাভাৱিক। কাৰাগাৰত থকা সময়ছোৱাত মেছলে সেই কথাটো উপলব্ধি ক�ৰিলে। মৃত্যুলৈ তাৰ ভয় নোহোৱা হ'ল। সেই উপলব্ধিয়ে তাক তাৰ নিশ্চিত মৃত্যুদণ্ডৰ বাবে মানসিকভাৱে প্ৰস্তুত কৰিলে। সি তাৰ মৃত্যুদণ্ডৰ বাবে সাজু হ'ল।

পার্থিব জগতখনৰ গুৰুত্ব ঃ এই উপন্যাসখনত মেছলৰ চৰিত্ৰৰ মাজেদি পার্থিব জগতখনৰ গুৰুত্ব প্ৰদৰ্শন কৰা হৈছে। নায়ক চৰিত্ৰ মেছলে তাৰ চৌপাশৰ পার্থিব জগতখনৰ প্ৰতিহে অধিক গুৰুত্ব দিছিল। সেই জগতখনৰ সামাজিক বা আনুভূতিক দিশসমূহে মেছলক তেনেকৈ আকৃষ্ট কৰিব পৰা নাছিল। গোটেই উপন্যাসখনতে আমি মেছলে তাৰ শৰীৰটোৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰখা, মেৰিৰ লগত হোৱা শাৰীৰিক সম্পৰ্কত গুৰুত্ব, মাকৰ অন্ত্যেষ্টিক্ৰিয়াৰ সময়ত প্ৰচণ্ড ৰ'দত যাওঁতে অনুভৱ কৰা উত্তাপ আৰু কষ্ট পুনৰ আৰবজনক হত্যা কৰাৰ সময়ত অনুভৱ কৰিছিল। সেইবাবে আদালতত তেওঁ সেই কথাষাৰকে দোহাৰিছিল। উপন্যাসখন পাঠ কৰি গ'লে য'ত য'ত প্ৰকৃতি আৰু বতৰৰ কথা আছে, তাত ঔপন্যাসিকৰ সৃষ্টিশীলতা ফুটি উঠিছে।

- **প্ৰসংগ (Motif)**

অৱক্ষয় আৰু মৃত্যু ঃ অৱক্ষয় আৰু মৃত্যুৰ প্ৰসংগ এই উপন্যাসখনত বাৰে বাৰে ধ্বনিত প্ৰতিধ্বনিত হৈছে। বৃদ্ধ ছালামানো আৰু তেওঁৰ ফাপৰে ধৰা কুকুৰটোৱে অৱক্ষয়ৰ কথা সূচাইছে। মৃত্যুৰ চেতনাই উপন্যাসখনক আৰম্ভণিৰে পৰা শেষলৈ ভাৰাক্ৰান্ত কৰি ৰাখিছে। নায়ক মেছলৰ মাতৃক মৃত্যুৰ পৰাই ইয়াৰ আৰম্ভণি হয়। মেছলে তাৰ মাকৰ মৃত্যুক এটা স্বাভাৱিক ঘটনা বুলি ধৰি লৈছে। কিন্তু সমাজে বিচাৰে যে সি সেই কথাটো গভীৰভাৱে ল'ব লাগে আৰু দুখ প্ৰকাশ কৰিব লাগে, যিটো কাম মেছল কৰিবলৈ আগ্ৰহী নহয়। সি তাৰ মতত অলৰ-অচৰ। এই বিষয়লৈ ধর্মযাজকজনৰ লগত তাৰ মতভেদ হয়। ধর্মযাজকজনে পৰজন্মৰ কথা কৈ মেছলক অনুতপ্ত হ'বলৈ পৰামর্শ দিছিল। কিন্তু মেছলে যুক্তিনিষ্ঠতাৰে ক'লে যে তেওঁ তেনে নকৰে কাৰণ তেওঁৰ বিশ্বাস মতে মৃত্যুৰেই জীৱনৰ অন্তিম সত্য। এইদৰে দুয়োৰে মাজত এক দ্বন্দ্বৰ সূত্ৰপাত হয়। মেছলৰ এই বিশ্বাসৰ মাজেদি তাৰ চৰিত্ৰটোৰো বিকাশ সাধন হৈছে।

নিৰীক্ষণ আৰু পর্যবেক্ষণ ঃ উপন্যাসখনৰ কাহিনী ভাগৰ ভালেমান অংশত তাৰ বিভিন্ন চৰিত্ৰই মেছলক পর্যবেক্ষণ কৰা বা মেছলে তেওঁলোকক পর্যবেক্ষণ কৰা লক্ষণীয়। এই প্ৰসংগটোৱে ক্যেমুৰ এবছার্ড দর্শনৰ কেইটামান দিশৰ কথা সূচায়। *দ্য আউটছাইডাৰ* উপন্যাসত প্ৰত্যক্ষ কৰা চৰিত্ৰসমূহৰ এই নিৰন্তৰ পর্যবেক্ষণে মানব মনত উদ্ভূত হোৱা উদ্দেশ্যৰ নিৰন্তৰ অন্বেষণ (Endless search for purpose) ফুটি উঠিছে। ইয়াৰ পার্থিব জগতৰ সকলো মূর্ত স্থিতিযুক্ত সম্পদৰ প্ৰতি গুৰুত্ব আৰোপ কৰা হৈছে। এইবোৰক বাদ দি জগত মূল্যহীন, অর্থহীন।

➢ **প্রতীক**

বিচাৰ কক্ষ ঃ উপন্যাসখনৰ দ্বিতীয় ভাগত প্রদর্শিত হোৱা বিচাৰ কক্ষই স্বৰূপার্থত সমাজখনক প্রতিনিধিত্ব কৰিছে। উপন্যাসত থকা সৰু বৰ প্রত্যেকটো চৰিত্রই সেই বিশেষ বিচাৰকক্ষত দোষীৰ সপক্ষে বা বিপক্ষে থিয় হৈ কথা কৈছে। তদুপৰি বিচাৰকক্ষত মেছলে কৰা অপৰাধৰ যুক্তিগত কাৰণ নির্মাণৰ যি প্রয়াস, তাতো এই জগতৰ অযৌক্তিক ঘটনা পৰিঘটনাসমূহৰ যুক্তিগত কাৰণ বিচৰাৰ প্রয়াস লক্ষণীয়। ক্রুছ (Crucific) চিহ্নটোৱে খ্রীষ্টধর্মৰ কথা সূচাইছে। বিচাৰক গৰাকীয়ে মেছলৰ ফালে লক্ষ্য কৰি ঘূৰোৱা ক্রুছ চিহ্নটোৱে ঔপন্যাসিক ক্যেমুৰ এবছার্ড দৃষ্টিভংগীৰ বিৰোধিতা কৰিছে। তদুপৰি ক্রুছ চিহ্নই এখন যুক্তিবাদী সংসাৰৰ কথা কৈছে। ই এখন অর্থপূর্ণ জগতৰ কথা কৈছে। অথচ মেছলে সেই জগতখনক পোনচাটে নাকচ কৰিছে। তেওঁ খ্রীষ্টধর্মকো নাকচ কৰিছে যি এখন যুক্তিপূর্ণ, অর্থপূর্ণ সমাজৰ আধাৰ স্বৰূপ। মেছলে সেই ব্যৱস্থাৰ বিৰুদ্ধে যোৱাৰ বাবে তেওঁক সামাজিক নিয়ম প্রণালীৰ বাবে এটা ভাবুকি বুলি গণ্য কৰিছে।

৭.৪.৪ বিশ্ব উপন্যাস সাহিত্যত দ্য আউটছাইডাৰৰ স্থান

আধুনিক বিশ্ব সাহিত্যৰ ইতিহাসত ফৰাচী ঔপন্যাসিক এলবার্ট ক্যেমুৰ *দ্য আউটছাইডাৰ* এখন বহু পঠিত আৰু বহুচর্চিত উপন্যাস বুলি ইতিমধ্যে কৈ অহা হৈছে। উপন্যাসখনৰ প্রকাশৰ চন ১৯৪২। বিশ্বৰ ইতিহাসত এই চনটো এটা মহত্ত্বপূর্ণ চন, কাৰণ ১৯৪২ চনতে জার্মানী, জাপান আৰু ইটালীৰ বিৰুদ্ধে আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্রই দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধত যোগ দিয়ে। ১৯৪২ চনতে প্রজেক্ট মানহাটান (Project Manhattan) আৰম্ভ হৈছিল। এই অভিযানটোৰ লগত এটম ব'ম্ব নির্মাণ কার্য জড়িত। কাচাবলাংকা নামৰ কথাছবিখন ১৯৪২ চনত মুক্তি লাভ কৰিছিল। এইদৰে ১৯৪২ চনতো বিভিন্ন কাৰণত এটা উল্লেখযোগ্য বর্ষ। এনে এক সময়তে ক্যেমুৰ *দ্য আউটছাইডাৰ*উপন্যাসখন প্রকাশিত হৈছিল।

মূল ফৰাচী ভাষাত জড়িত হোৱা এই উপন্যাসৰ ফৰাচী নাম আছিল *The Stranger*। পৰৱর্তী সময়ছোৱাত সেইখন *The Outsider* নামেৰে প্রখ্যাত হয়। উপন্যাসখনত এবছার্ডিজিমৰ বিষয়ে এটা ধাৰণা আগবঢ়োৱা হৈছে। ক্যেমুৱে নিজকে কেতিয়াও এবছার্ডিজিমৰ প্রবক্তা বুলি কোৱা নাই। কিন্তু তেওঁৰ উপন্যাসৰ অন্তৰংগ বিষয়বস্তুত এই এবছার্ডিজিমে প্রভাৱ নেপেলোৱাকৈ থকা নাই। *দ্য আউটছাইডাৰ* উপন্যাসৰ নায়ক মেছল সমাজত থাকিও সমাজৰ প্রতি, সামাজিক আচাৰ আচৰণৰ প্রতি উদাসীনতা অৱলম্বন কৰা এটা আচৰিত ধৰণৰ চৰিত্র। তাৰ মাকৰ মৃত্যু ঘটিছিল। সি চাকৰিৰপৰা কেইদিনমানৰ ছুটী লৈ মাকক অন্ত্যেষ্টিক্রিয়া অনুষ্ঠানত যোগদান কৰিবলৈ গৈছিল। অথচ সি এবাৰো মৃত মাকৰ মুখখন চাব খোজা নাছিল। সি এটুপি চকুলো

পেলোৱা নাছিল। তাৰ এই অস্বাভাৰিক আচৰণে সকলোকে ভবাই তুলিছিল। বাস্তৱ জীৱনত নায়কৰ লগত মাকৰ সম্বন্ধ অন্য মাক পুতেকৰ সম্বন্ধৰ নিচিনাকৈ সহজ আৰু সৌহার্দপূর্ণ নাছিল। দুয়োৱে নীৱৰে থাকি নিজৰ নিজৰ কাম কৰি গৈছিলে। পিতৃ মাতৃৰ প্রতি সন্তানৰ মনত থাকিবলগীয়া সহজাত শ্রদ্ধা ভক্তি আৰু দায়িত্বশীল মনোভাৱ মেছলৰ চৰিত্রত ফুটি উঠা নাছিল। সেই ভাবনাবোৰৰ পৰা তাৰ মন বহুত নিলগত আছিল। তাৰ বাবে সি প্রয়াসো কৰা নাছিল। কিন্তু কাৰাগাৰত আবদ্ধ হৈ থকা দিনকেইটাত সি জীৱনৰ কিছুমান অর্থ উদ্ধাৰ কৰিবলৈ প্রয়াস কৰিছিলে। কেৱল পার্থিৱ সময়ৰ 'আজি'ত জীয়াই থকা মেছলে জীৱনৰ অন্তিম দিনবোৰত যি উপলব্ধি কৰিছিল তাত এবছার্ডিজিমৰ প্রভাৱ নথকা নহয়।

সেইদৰে আধুনিক অস্তিত্ববাদী উপন্যাসৰ ধাৰাত এলবার্ট ক্যেমুৰ *দ্য আউটছাইডাৰ* এখন উল্লেখযোগ্য উপন্যাস। ইয়াত প্রখ্যাত দার্শনিক জ্যা পল ছাত্রেয়ে কোৱা দুটা সত্তা— স্বার্থান্বিত সত্তা আৰু স্বয়ং সত্তাৰ মনোজ্ঞ উপস্থাপন হোৱা বুলি ক'ব পাৰি। ইয়াৰ আগৰ উপশাখা এটাত এই দুয়োটা সত্তাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হৈছে। তাতেই এইটো উনুকীয়াই অহা হৈছে যে স্বার্থান্বিত সত্তা ব্যক্তিৰ অন্তর্জগতৰ লগত জড়িত সেইখন জগত য'ত মগ্ন হৈ থকা ব্যক্তিয়ে বাহ্যিক জগত অর্থাৎ তেওঁৰ চৌপাশৰ পাৰিপার্শ্বিক জগতখনৰ লগত সম্বন্ধ স্থাপন কৰিব নোৱাৰে। উপন্যাসখনৰ নায়ক মেছল অহৰহ তেওঁৰ অন্তর্জগতত বিচৰণ কৰি থাকে। সেইবাবে তেওঁ তেওঁৰ পাৰিপার্শ্বিক জগতখন আৰু সমাজখনৰ লগত মিলিব পৰা নাছিল। তাতেই প্রচলিত সমাজ ব্যৱস্থা আৰু তেওঁৰ ব্যক্তিগত আচৰণৰ মাজত সংঘাতৰ সূত্রপাত হয়। যদি মেছল স্বয়ং সত্তাৰ প্রতি অধিক সচেতন তেতিয়া তেওঁ নিজৰ বাহিৰে অন্যৰ সচেতনতা অর্থাৎ অন্যৰ আবেগ-অনুভূতিৰ লগত অন্তৰংগতা স্থাপন কৰিব পাৰিলেহেঁতেন। কিন্তু তেনেকুৱা নহ'ল। সেয়েহে সমাজৰ দৃষ্টিত তেওঁ *আউটছাইডাৰ* হৈয়েই থাকিল। এইখিনিতে উপন্যাসখনৰ সাৰমর্ম নিহিত হৈ আছে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৩ ঃ *দ্য আউটছাইডাৰ* উপন্যাসৰ কাহিনীভাগ নিজৰ ভাষাত লিখক। (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

প্রশ্ন নং ৪ ঃ *দ্য আউটছাইডাৰ* উপন্যাসৰ নায়ক চৰিত্রটো বিশ্লেষণ কৰক।

.....

৭.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- এই অধ্যায়টোত আমি ফৰাচী সাহিত্যৰ এগৰাকী বিখ্যাত লেখক এলবার্ট ক্যেমুৰ বহু পঠিত আৰু বহুচর্চিত উপন্যাস *দ্য আউটছাইডাৰ* কাহিনী আৰু চৰিত্রসমূহৰ লগত পৰিচিত হ'লো।
- এলবার্ট ক্যেমুৰ জীৱন আৰু কৃতিৰ আলোচনাৰ মাজেদি এগৰাকী প্রতিভাশালী লেখকৰ জীৱন সংগ্রাম, জীৱনৰ পৰা তেওঁ লাভ কৰা অভিজ্ঞতা আৰু সৃষ্টি কর্মৰ প্রেৰণাৰ উৎসৰৰ সম্পর্কে এটা ধাৰণা লাভ কৰিলো।
- আধুনিক সাহিত্য আধুনিক মানুহৰ বিচিত্র মানসিক জগতৰ দৰে বিচিত্র আৰু কিছু ক্ষেত্রত দুর্বোধ্য। এই দুর্বোধ্যতাৰ বাবে দায়ী বিভিন্ন বাদ (ism) বৈচিত্র্য। এই উপন্যাসখনতো তেনে দুটা আধুনিক ism এ ভুমুকি মাৰিছো। সেই বাদকেইটা হৈছে ক্রমে Existentialism আৰু Absurdism.
- বিশেষকৈ এই উপন্যাসখনত Existentalism অর্থাৎ অস্তিত্ববাদৰ বিষয়ে উপন্যাসৰ চৰিত্রটোৰ মানসিক জগত আৰু তাৰ বাহ্যিক আচৰণৰ মনোজ্ঞ উপস্থাপনেৰে বিবৃত কৰা হৈছে।
- *দ্য আউটছাইডাৰ* উপন্যাসখন ইয়াৰ বিষয়বস্তু, প্রসংগ (motif) আৰু প্রতীকৰ বাবে বিশেষভাৱে আলোচিত। এই পাঠৰ আলোচনাত সেই বিষয়সমূহে গুৰুত্ব লাভ কৰিছে।

৭.৬ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্রন্থ ঃ

১) ভৰালী, শৈলেন (২০০৩), *উপন্যাস ঃ বিচাৰ আৰু বিশ্লেষণ;* গুৰাহাটী ঃ চন্দ্র প্রকাশ।

২) শর্মা, গোবিন্দ প্রসাদ (১৯৯৫), *উপন্যাস আৰু অসমীয়া উপন্যাস;* গুৰাহাটী ঃ জ্যোতি প্রকাশন।

ইংৰাজী গ্রন্থ ঃ

1) Camus, A. (1942), *The Stranger;* (Translated from the French by Stuart Gilbert) New York : Vintage Books.

৭.৭ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কৰল ৰূপৰেখা)

১নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ এলৱার্ট ক্যেমুৰ জন্ম... ...পিতৃ-মাতৃ পৰিচয়... ...শিক্ষা জীৱন... ...কর্মজীৱন... ...কৃতিসমূহ... ...মৃত্যু।

২নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ এলবার্ট ক্যেমুৰ চমু পৰিচয়... ...তেওঁ ৰচনা কৰা উপন্যাসকেইখনৰ নামোল্লেখ... ...তেওঁৰ উপন্যাসৰ সাধাৰণ বৈশিষ্ট্যসমূহ (পাঠত কৰা আলোচনাৰ আধাৰত লিখিব)।

৩নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ঔপন্যাসিক এলবার্ট ক্যেমুৰ চমু পৰিচয় *দ্য আউটছাইডাৰ* উপন্যাসৰ কাহিনীভাগ কাহিনীটোত আপুনি লক্ষ্য কৰা মন কৰিবলগীয়া দিশটোৰ কথা লিখক।

৪নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ *দ্য আউটছাইডাৰ*ৰ নায়ক হৈছে মেছল... মেছল... ...চৰিত্রৰ বৈশিষ্ট্যপূর্ণ দিশ... ...সি তাৰ অন্তর্জগততে থাকে বাহ্যিক জগতখন বা তাৰ সামাজিক পাৰিপার্শ্বিকতাৰ প্রতি সি উদাসীন... ...মেৰিৰ প্রতি থকা তাৰ প্রেম দৈহিক আকর্ষণতে সীমাবদ্ধ... ...সি আৰব ব্যক্তিজনক অকাৰণতে হত্যা কৰিছে যদিও সি তাৰ অপৰাধৰ বাবে অনুতপ্ত নহয়... ...মৃত্যুদণ্ডৰে দণ্ডিত হোৱাতো তাৰ মনোভাৱৰ কোনো সলনি নহ'ল।

৭.৮ আৰ্হি প্রশ্ন

প্রশ্ন নং ১ ঃ বিশ্ব সাহিত্যত ফৰাচী লেখক এলবার্ট ক্যেমুৰ স্থান কি? আলোচনা কৰক।

প্রশ্ন নং ২ ঃ এলবার্ট ক্যেমুৰ জীৱন বিচিত্র অভিজ্ঞতাৰে পূর্ণ। সেই অভিজ্ঞতাসমূহ তেওঁৰ ৰচনা কৃতিক কিদৰে প্রভাৱিত কৰিছে?

প্রশ্ন নং ৩ ঃ *দ্য আউটছাইডাৰ* উপন্যাসখনৰ কাহিনী নির্মাণত ঔপন্যাসিক ক্যেমুৰে কিবা নতুনত্ব আৰোপ কৰিছেনে?

প্রশ্ন নং ৪ ঃ *দ্য আউটছাইডাৰ*ৰ চৰিত্রসমূহ বিশ্লেষণ কৰক।

প্রশ্ন নং ৫ ঃ অস্তিত্ববাদী উপন্যাস হিচাপে *দ্য আউটছাইডাৰ*খন আলোচনা কৰক।

প্রশ্ন নং ৬ ঃ *দ্য আউটছাইডাৰ* উপন্যাসৰ মাজেদি এলবার্ট ক্যেমুৰ জীৱন দর্শন কেনেদৰে প্রকাশ পাইছে, আলোচনা কৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ৮ ঃ ইব্‌চেন ঃ *পিলার্ছ অফ ছচাইটি*

অধ্যায় গাঁথনি

৮.১ উদ্দেশ্য

৮.২ পৰিচয়

৮.৩ বাস্তৱবাদী নাটকৰ সাধাৰণ আভাস

৮.৪ হেন্ৰিক ইব্‌চেন

- ৮.৪.১ জীৱন
- ৮.৪.২ সাহিত্য কৃতি
- ৮.৪.৩ হেন্ৰিক ইব্‌চেনৰ নাট্যৰীতি

৮.৫ *পিলার্ছ অফ ছচাইটি (Pillars of Society)*

- ৮.৫.১ কাহিনীভাগ
- ৮.৫.২ সাধাৰণ আলোচনা
- ৮.৫.৩ চৰিত্ৰ চিত্ৰণ
- ৮.৫.৪ সংলাপ
- ৮.৫.৫ বাস্তৱবাদী নাটক হিচাপে *পিলার্ছ অফ ছচাইটি*

৮.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৮.৭ অধিক জানিবলৈ

৮.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

৮.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

৮.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- বিশ্ব নাট্য সাহিত্যত নাট্যধাৰাত বাস্তৱবাদী নাটক ৰূপে আখ্যা পোৱা নাট্য শ্ৰেণীটোৰ বিষয়ে কিছু কথা জানিব পাৰিব
- বাস্তৱবাদী নাটকৰ অন্যতম হোতা হেন্ৰিক ইব্‌চেনৰ জীৱন আৰু কৃতিৰ লগত পৰিচিত হ'ব
- হেন্ৰিক ইব্‌চেনে বিশ্ব নাট্য সাহিত্যত যি নতুন নাট্যধাৰাৰ প্ৰবৰ্তন কৰিলে সেই নাট্যধাৰাৰ নাট্যৰীতিৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰিব
- হেন্ৰিক ইব্‌চেনৰ নাটক *পিলার্ছ অফ ছচাইটিৰ* কাহিনীভাগৰ লগত পৰিচিত হোৱাৰ লগতে তাৰ আলোচনা আগবঢ়াব পাৰিব
- *পিলার্ছ অফ ছচাইটিৰ* চৰিত্ৰ-বিশ্লেষণ আৰু সংলাপৰ আলোচনা কৰিব পাৰিব
- বাস্তৱবাদী নাটক হিচাপে *পিলার্ছ অফ ছচাইটিৰ* আলোচনা আগবঢ়াব পাৰিব।

৮.২ পৰিচয়

স্নাতকোত্তৰ অসমীয়া তৃতীয় ষাণ্মাসিকৰ সাহিত্য শাখাৰ শিক্ষার্থীৰ বাবে আগবঢ়োৱা তৃতীয় পাঠ্যবিষয়ৰ এইটো অষ্টম অধ্যায়। এই অধ্যায়টোৰ শিৰোনাম '*হেন্‌ৰিক ইব্‌চেন ঃ পিলার্ছ অফ ছচাইটি*'। ইতিমধ্যে আপুনি পাশ্চাত্য সাহিত্যৰ এই বিশেষ কাকতখনত পাঁচগৰাকী কবি ক্ৰমে উইলিয়াম ব্লে'ক, উইলিয়াম ৱর্ডচৰর্থ, জন কীট্‌চ, ৰবার্ট ব্রাউনিং আৰু টি এছ এলিয়টৰ কবিতা, দুগৰাকী বহুল আলোচিত ঔপন্যাসিক— আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ আর্ণেষ্ট হেমিংৱেৰ *দ্য অ'ল্ড মেন এণ্ড দ্য চী* আৰু ফৰাচী দেশৰ এলবার্ট ক্যেমুৰ *দ্য আউটছাইডাৰ* নামৰ বিখ্যাত উপন্যাস দুখনৰ আলোচনা পঢ়িলে। এতিয়া এই অধ্যায়ত আমি বিশ্ব নাট্য সাহিত্যত বিশিষ্ট আসন লাভ কৰিবলৈ সমর্থ হোৱা নৱৰেজিয়ান নাট্যকাৰ হেন্‌ৰিক ইব্‌চেনৰ বহুচর্চিত নাটক *পিলার্ছ অফ ছচাইটি*ৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিম। ইয়াত সমাজৰ কিছুমান বিশেষ চৰিত্ৰৰ চিত্ৰণৰ মাজেদি সমাজ জীৱনৰ বাহ্যিক নিকা ৰূপৰ মাজত লুকাই থকা ৰক্ষণশীলতা, হঠতা আৰু ভণ্ডামিৰ স্বৰূপ উদঙাই দিয়া হৈছে। সমাজত ব্যক্তিয়ে অহৰহ মুখা পিন্ধি থাকে, যাতে তেওঁৰ দোষ-দুর্বলতাৰ কুৎসিৎ ৰূপটো জনচক্ষুৰ পৰা লুকাই থাকে। নাটকখনৰ কাহিনী আৰু চৰিত্ৰৰ বিশ্লেষণৰ মাজেদি আমি সেই দিশসমূহত আলোকপাত কৰিম।

৮.৩ বাস্তৱবাদী নাটকৰ সাধাৰণ আভাস

সাধাৰণভাবে ক'বলৈ হ'লে দৈনন্দিন বা প্রাত্যহিক জীৱনত আমি সমাজখনক যি ৰূপত দেখা পাওঁ, সেই ৰূপত একো হীন-দেঢ়ি নঘটাকৈ সাহিত্যত প্রকাশ পোৱাটোৱেই বাস্তৱবাদ। বাস্তৱবাদৰ এই সাধাৰণ সংজ্ঞাটোৰ পৰা এইটো বোধ হয় যে বাস্তৱ জীৱনৰ স্বৰূপটোক অকৃত্রিমভাৱে ৰাখি, অর্থাৎ বর্ণনাৰ ৰং সানি কুৰূপক সুন্দৰ নকৰি, সত্যক অসত্য নকৰি জীৱনটোক তাৰ স্বাভাৱিক ৰূপত তুলি ধৰাই বাস্তৱবাদ। সাহিত্যৰ অন্যান্য বিভাগৰ দৰে নাট্য সাহিত্যতো বাস্তৱবাদৰ প্রভাৱ পৰিছে। ঊনবিংশ শতিকাৰ পৰা ইউৰোপীয় নাট্য সাহিত্যত বাস্তৱবাদী ধাৰাৰ নাটকৰ শুভাৰম্ভ হয়। বাস্তৱবাদী ধাৰাই তেতিয়াৰ প্রচলিত ৰোমাণ্টিক নাট্যধাৰাৰ বিৰুদ্ধে বিদ্রোহ সূচনা কৰিছিল। পৰম্পৰাবাদীসকলে নতুন নাট্যধাৰাটোক বৰ সহজে স্বীকাৰ কৰিব খোজা নাছিল। তেজ-মঙহৰ জীয়া মানুহৰ বাস্তৱ কথাত কল্পনাৰ ৰহণ সানি তাক পুনৰ নির্মাণ কৰাৰ প্রতি জনসাধাৰণৰ সেই চাম শিল্পী উন্মুখ আছিল। কিন্তু বাস্তৱবাদী নাটকত সেই সুবিধাটো নাছিল। তাত জীৱনক জীৱনৰ মাজৰ যথার্থ ৰূপতে উপস্থাপন কৰা হয়— কোনো ধৰণৰ কৃত্রিম ৰূপ প্রদান কৰা নহয়। ইউৰোপীয় সাহিত্যত হেন্‌ৰিক ইব্‌চেনকে বাস্তৱবাদী নাটকৰ স্রষ্টা ৰূপে মান্যতা প্রদান কৰা হয়। তেওঁৰ নাটকসমূহৰ মাজেদিয়েই বাস্তৱবাদী নাটকৰ লক্ষণসমূহ পোন প্রথমবাৰৰ বাবে ফুটি উঠে।

থোৱতে ক'বলৈ হ'লে বাস্তৱবাদী নাটকৰ লক্ষণসমূহ হৈছে ক্রমে—

- বাস্তৱবাদী নাটকত জীৱনৰ অন্ধকাৰ দিশটোৰ কথা উপস্থাপন কৰা হয়। অর্থাৎ এই শ্রেণীৰ নাটকত প্রচলিত সমাজ ব্যৱস্থাৰ প্রতি ভ্রূকুটি কৰি পাৰিবাৰিক আৰু ৰাজহুৱা

জীৱনৰ নগ্ন সত্যসমূহ উন্মোচন কৰা হয়। শুচিবায়ুগ্রস্ত সমাজ অহৰহ এইটো প্রচেষ্টাত থাকে যাতে সমাজৰ 'বেয়া'বোৰ লোকচক্ষুত ধৰা নপৰে। অথচ বাস্তৱবাদী নাটকত সমাজৰ তেনে প্রয়াসক ব্যর্থ কৰাৰ মানসিকতা পৰিলক্ষিত হয়।

- বাস্তৱবাদী নাটকত নাট্যকাৰে জীৱনৰ গভীৰ সমস্যা একোটাক লৈ নিজৰ মতাদর্শ আৰু দৃষ্টিভংগী মুকলিকৈ ব্যক্ত কৰে। নাটকৰ দীঘলীয়া পাতনিতেই হওক বা চৰিত্রৰ মুখত দিয়া সংলাপেই হওক নাট্যকাৰে নিজৰ বক্তব্য নিঃসংকোচে ব্যক্ত কৰে। ফলত বহুত সময়ত শিল্প হিচাপে নাটকখনৰ কলাত্মক গুণ হেৰাই যায়। তদুপৰি পোনপটীয়াকৈ নৈতিকতাজনিত সমস্যা, সামাজিক সমস্যাসমূহৰ উপস্থাপনে পাঠক বা শ্রোতা-দর্শকক নাটকখনক শিল্পকলাৰ ৰূপ হিচাপে উপভোগ কৰাত প্রতিবন্ধকতাৰ সৃষ্টি কৰে। সেইবাবে কোনো কোনো সমালোচকে বাস্তৱবাদী নাটকক 'প্রচাৰধর্মী' পুস্তিকা ৰূপে আখ্যা দিয়ে।
- বাস্তৱবাদী নাটকত আবেগ-অনুভূতিতকৈ চিন্তা আৰু যুক্তিক অধিক প্রাধান্য দিয়া হয়। এই বৌদ্ধিক কচৰতে চৰিত্রসমূহৰ সর্বাংগীন প্রকাশত প্রতিবন্ধকতাৰ সৃষ্টি কৰে। তদুপৰি নাটকৰ চৰিত্রৰ আবেগ-অনুভূতিজনিত দিশসমূহৰ স্বতঃস্ফূর্ত বিকাশ আৰু প্রকাশ হ'লেহে চৰিত্রৰ শিল্পসুলভ সৌন্দর্য প্রকাশ পায়। অথচ বাস্তৱবাদী নাটকত নাট্যকাৰ গৰাকীয়ে গ্রহণ কৰা পদক্ষেপৰ বাবে চৰিত্র তেওঁৰ দ্বাৰা নিয়ন্ত্রিত পুতলাসদৃশ হৈ পৰে। ফলত নাট্যকাৰৰ নির্মিতিয়ে আবেগবর্জিত, ৰসশূন্য কলাকৃতিৰ ৰূপ পৰিগ্রহ কৰে।
- বাস্তৱবাদী সমস্যামূলক নাটকসমূহত চিৰন্তন আবেগৰ উপস্থিতি নাথাকে। সমালোচনাৰ দৃষ্টিৰে বিচাৰ কৰিলে এই কথাষাৰ এনে ধৰণে ব্যাখ্যা কৰিব পাৰি— বাস্তৱবাদী নাটকসমূহত যি সমস্যা উত্থাপন কৰা হয় সেই সমস্যা এটা সময়ত সমস্যা হৈ নাথাকে যিহেতু সমাজ গতিশীল। গতিশীল সমাজত একোটা সমস্যা একোটা নির্দিষ্ট সময়ৰ বাবেহে চিন্তাৰ বিষয় হৈ থাকে। সমস্যাটোৰ সমাধানৰ পথ ওলালে সেই সমস্যাটো সমস্যা হৈ নাথাকে। যিহেতু বাস্তৱবাদী নাটকৰ কাহিনী সমসাময়িক বাস্তৱৰ লগত জড়িত, সেইবাবে সেইবিলাকৰ চিৰন্তন আবেদন নাথাকে। তদুপৰি গতিশীল সমাজত নৈতিকতাৰ প্রশ্ন, ধ্যান-ধাৰণা, ৰীতি-নীতিৰ কিবা নহয় কিবা পৰিৱর্তন বা পৰিশীলন হৈয়েই থাকে। সেইবাবে কিছু সংখ্যক সমালোচকৰ দৃষ্টিত বাস্তৱবাদী নাটকৰ দীর্ঘস্থায়ী আবেদন নাথাকে।
- বাস্তৱবাদী নাটকৰ নাট্যকাৰে অহৰহ প্রচলিত ধাৰাৰ বিপৰীতে গৈ অগতানুগতিক কাহিনী আৰু সমস্যা সম্বলিত নাটক ৰচনা কৰে। কোনো কোনো নাট্য সমালোচকে এনে নাট্যকাৰৰ ৰচনাক অমার্জিত আৰু অ-নাটকীয় বুলি আখ্যা দিবলৈ কুণ্ঠাবোধ নকৰে। নিজৰ সৃষ্টিতে নিৰন্তৰ পৰীক্ষা-নিৰীক্ষাত মগ্ন হৈ থকা এই বাস্তৱবাদী নাটকৰ নাট্যকাৰে কাহিনীৰ আকর্ষণীয়তা বৃদ্ধিৰ প্রতি মনোযোগ নিদিয়ে। তাৰ পৰিৱর্তে যেন তেওঁলোকে নিজৰ মতাদর্শ প্রচাৰ কৰাৰ প্রতিহে অধিক আগ্রহী। সেইবাবে বাস্তৱবাদী নাটকে সকলো শ্রোতা-দর্শককে সমানে আকর্ষিত কৰিব নোৱাৰে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ বাস্তৱবাদী নাটকৰ যিকোনো এটা বৈশিষ্ট্য উল্লেখ কৰি তাৰ ব্যাখ্যা আগবঢ়াওক। (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

৮.৪ হেন্‌ৰিক ইব্‌চেন

৮.৪.১ জীৱন

বাস্তৱবাদী নাটকৰ পুৰোধা ব্যক্তি আৰু বিশ্ববিশ্রুত বাস্তৱবাদী নাটকৰ নাট্যকাৰ হেন্‌ৰিক ইব্‌চেনৰ জন্ম হয় ১৮২৮ চনৰ ২০ মার্চ তাৰিখে। তেওঁৰ জন্মস্থান দক্ষিণ নৰৱেৰ টেলেমার্কেন অঞ্চলৰ অন্তর্গত স্কেইন চহৰ। এই সৰু চহৰখন সমুদ্র তীৰত অৱস্থিত। তেওঁৰ পিতৃৰ নাম নুড্‌ ইব্‌চেন আৰু মাতৃ মাৰিছেন আল্টেনবার্গ। হেন্‌ৰিক ইব্‌চেন ঘৰৰ জ্যেষ্ঠ পুত্র আছিল। তেওঁৰ তলত তিনি গৰাকী ভাতৃ আৰু এগৰাকী ভগ্নী আছিল। তেওঁলোকে বাস কৰা স্কেইন চহৰখন কাঠ বেপাৰৰ কেন্দ্র আছিল। ইব্‌চেনৰ দেউতাক এগৰাকী অৱস্থাপন্ন কাঠ ব্যৱসায়ী আছিল। কিন্তু ভাগ্যৰ দুর্বিপাকত নুড্‌ ইব্‌চেন দেউলীয়া হ'ল। ঘৰখনলৈ নামি অহা এই আর্থিক দুর্যোগে কোমল বয়সীয়া গম্ভীৰ প্রকৃতিৰ ল'ৰা হেন্‌ৰিকৰ মনত বিৰূপ প্রতিক্রিয়াৰ সৃষ্টি কৰিছিল। ঘৰখনৰ সদস্যসকলৰ প্রতি মনত তীব্র অসন্তোষৰ ভাব লৈ তেওঁ ঘৰৰ পৰা আঁতৰি গৈছিল। ঘৰৰ পৰা ওলাই যাওঁতে অৱশ্যে তেওঁ এইটো পণ লৈছিলে যে তেওঁ তেওঁৰ পৰিয়ালৰ হৃত সন্মান আৰু সমৃদ্ধি ওভতাই আনিব। পৰৱর্তী সময়ছোৱাত তেওঁ ৰচনা কৰা *A Doll's House* নাটকত চিত্রিত হোৱা 'ক্রগষ্টাদ' আৰু *Wild Duck*-ৰ বৃদ্ধ 'একডাল'ৰ চৰিত্রৰ মাজেদি ব্যক্তিগত জীৱনৰ এই বিপর্যয়ৰ ছবি চিত্রিত কৰিছে।

আর্থিক দিশৰ পৰা তেওঁলোকৰ ঘৰখন ভাগি যোৱাত ইব্‌চেনৰ পঢ়া-শুনাত ব্যাঘাত ঘটিছিল। তেওঁৰ মনলৈ নিঃসংগতাবোধ নামি আহিল। তেওঁ তেওঁৰ বেছিভাগ সময় পুতলা সাজি নাটক কৰিয়েই কটাবলৈ ধৰিলে। সময় পাৰ কৰিবলৈ তেওঁ কৰা এই উদ্ভাৱনে পৰৱর্তী সময়ছোৱাত তেওঁৰ বাস্তৱবাদী নাটকসমূহৰ উপস্থাপনত যথেষ্ট সহায় কৰিছিল। স্কুলীয়া শিক্ষা অসমাপ্ত অৱস্থাত ৰৈ যোৱাত ইব্‌চেনে ভাগ্যৰ অন্বেষণত ষোল বছৰ বয়সতে জন্মস্থান স্কেইন ত্যাগ কৰি গ্রীমষ্টাদ চহৰত থিতাপি লৈছিল। তাত তেওঁ এখন ফার্মাচীত সহায়কাৰী হিচাপে যোগদান কৰিলে। সাময়িকভাবে তেওঁৰ জীৱন গতিশীল হৈছিল যদিও যৌৱনৰ প্রথম বলিয়া বা ছাটিয়ে তেওঁলৈ দুর্ভাৱনা নমাই আনিছিল। গ্রীমষ্টাদত কাম কৰি থাকোতে তেওঁ তেওঁতকৈ বয়সত দহ বছৰ ডাঙৰ

এলছে ছোফি জেনছডেটাৰ ৰ্কৰ্ডেল নামৰ গাভৰু এজনীৰ লগত অবৈধ সম্পৰ্কত লিপ্ত হয়। তাৰ ফলত ১৮ বছৰ বয়সতে ১৮৪৬ চনত তেওঁ এটা জাৰজ ল'ৰাৰ পিতৃ হয়। এই নৈতিক অপৰাধৰ ফল তেওঁ হাতে হাতে পালে। আদালতৰ ৰায় অনুসৰি তেওঁ সেই ল'ৰাটিৰ ১৫ বছৰ বয়সলৈ তাৰ ভৰণ-পোষণৰ দায়িত্ব ল'ব লগীয়া হৈছিল। পিতৃ হিচাপে সেই ল'ৰাটোৰ ভৱিষ্যৎ গঢ়ি তুলিবলৈ তেওঁ কোনো ধৰণৰ চেষ্টা কৰা নাছিল। ডাঙৰ হ'লত ল'ৰাটোৱে গ্ৰীমষ্টাদত কমাৰৰ বৃত্তি গ্ৰহণ কৰিছিল। জীৱনলৈ নামি অহা এই দুৰ্যোগপূৰ্ণ স্থিতিয়ে তেওঁক তেওঁৰ পৰিয়ালৰ পৰা অধিক আঁতৰাই নিলে। তেওঁ অনুশোচনাত দগ্ধ হৈছিল। পিচে জীৱনলৈ নামি অহা এক আকস্মিক দুৰ্যোগে তেওঁৰ মনত নতুন চিন্তাৰ উদ্ৰেক কৰিলে। তেওঁ নিজকে প্ৰশ্ন কৰিলে— তেওঁ কৰা কামটো সমাজৰ দৃষ্টিত এটা নৈতিক অপৰাধ আৰু তাৰ ফল তেওঁ হাতে হাতে পালে। কিন্তু সমাজ জীৱনত এনে কিছুমান নৈতিক অপৰাধ সংঘটিত হৈ আছে যি গোপন হৈ থাকে। অথচ তেনে ধৰণৰ নৈতিক অপৰাধ সংঘটিত কৰা ব্যক্তিয়ে সমাজ জীৱনত তথাকথিত মার্জিত, সুসংস্কৃত ভদ্ৰলোকৰ স্থান লাভ কৰিছে। এই চিন্তাৰ উদয়ে তেওঁৰ সৃষ্টিশীল মনত ন-ন ভাবৰ বুৰ্বুৰণি সৃষ্টি কৰিলে। সময়ত এই চিন্তাই তেওঁৰ বাস্তৱবাদী নাটককেইখন সৃষ্টিত অভূতপূৰ্ব বৰঙণি যোগালে।

ইব্চেনে কুৰি বছৰ বয়সত ১৮৪৯ চনত *কেটিলিনা* নাটকখন ৰচনা কৰিছিলে। সেই সময়ছোৱাত তেওঁৰ ক্ৰিষ্টিয়ানিয়া বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অধীনত মেট্ৰিকুলেচন পৰীক্ষা দিবলৈ পঢ়া-শুনা কৰিছিলে। তেওঁ চিকিৎসা বিজ্ঞানৰ ছাত্ৰ হ'বলৈ চিন্তা-ভাবনা কৰিছিলে। কিন্তু দুটামান বিষয়ত কম নম্বৰ পোৱাৰ বাবে তেওঁ মেট্ৰিকুলেচন পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হ'ব নোৱাৰিলে। ১৯৫১ চনত নৰৱেৰ বিখ্যাত ভায়োলিন বিশাৰদ ওলবুলে ইব্চেনক বার্জেন নাট্যমঞ্চৰ মঞ্চৰ সহায়ক হিচাপে নিযুক্ত কৰিছিল। তেওঁ ১৯৫১ চনৰ নৱেম্বৰ মাহৰ পৰা ১৮৫৭ চনৰ বর্ষাকাললৈ অর্থাৎ ২৪ বছৰ বয়সৰ পৰা ৩০ বছৰ বয়সলৈ তাত আছিল। নাট্যমঞ্চত লাভ কৰা অভিজ্ঞতাই তেওঁক দৃশ্য-সজ্জাত এজন বিশেষজ্ঞ ৰূপে গঢ় দিছিল।

১৮৫৮ চনত ইব্চেনৰ নাটকৰ অনুৰাগী লেখিকা মেগডালেন থোৰছেনৰ সতীয়া জীয়াৰী ছুছানা থোৰছেনৰ লগত হেন্ৰিক ইব্চেন বৈবাহিক সম্বন্ধেৰে বান্ধ খাইছিল। তেওঁলোকৰ এটি পুত্ৰ সন্তান আছিল। সন্তানৰ নাম ছিগুর্ড। ১৮৫৭ চনৰ পৰা ১৮৬৩ চনলৈ ইব্চেনৰ সাংসাৰিক জীৱনলৈ আর্থিক দুর্দশা নামি আহিছিল। ১৮৬৪ চনত ইব্চেনে নৰৱে ত্যাগ কৰি ৰোমলৈ যাত্ৰা কৰিছিল। উল্লেখযোগ্য যে তেওঁৰ ৰোম যাত্ৰাৰ পৰৱর্তী সময়ছোৱাত শিল্প আৰু নাট্যকাৰ ৰূপে হেন্ৰিক ইব্চেনে নিজৰ প্ৰতিভাৰ পূৰ্ণ বিকাশৰ সুযোগ লাভ কৰিছিল। সেই সময়ছোৱাত ৰোমান সভ্যতা আৰু সংস্কৃতিৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত হৈ ইব্চেনে *ব্ৰাণ্ড* নাটকখন ৰচনা কৰে। নাটকখনে বহুল জনপ্ৰিয়তা লাভ কৰিছিল।

প্ৰায় ২৭ বছৰ কাল প্ৰবাসত থকাৰ পিছত ১৮৯১ চনত ইব্চেনে তেওঁৰ স্বদেশলৈ উভতি আহে। তেওঁ পৰিয়ালসহ ক্ৰিষ্টিয়ানিয়া চহৰত স্থায়ীভাবে বসবাস

কৰিবলৈ ধৰিলে। ১৮৯২ চনত তেওঁৰ পুত্ৰ ছিগুৰ্ডৰ লগত অন্য এগৰাকী সাহিত্যিক বিয়ার্ণছনৰ কন্যা বৰ্গ্লিয়টৰ লগত বিবাহ সম্পন্ন হয়। ১৯০০ চনত তেওঁ পক্ষাঘাত ৰোগত আক্ৰান্ত হয়। তিনি বছৰৰ পিছত তেওঁ আকৌ পক্ষাঘাত ৰোগৰ দ্বাৰা আক্ৰান্ত হয়। তেওঁৰ স্মৃতিশক্তি লোপ পায়। ১৯০৬ চনৰ ২৩ মে' তাৰিখে আঠসত্তৰ বছৰ বয়সত তেওঁ নশ্বৰ দেহ ত্যাগ কৰে।

৮.৪.২ সাহিত্য কৃতি

বিশ্ববিশ্রুত নাট্যকাৰ হেন্‌ৰিক ইব্‌চেনৰ সাহিত্য কৃতি আলোচনা কৰাৰ পূৰ্বে তেওঁ নিজেই কোৱা কথা এষাৰ উদ্ধৃত কৰা হ'ল— 'The strongest man upon earth is he who stand most alone.'

ইব্‌চেনৰ ৰচনা কৃতিসমূহ লক্ষ্য কৰিলে এইটো উপলব্ধি হ'ব যে তেওঁ সমসাময়িক নৰৱে আৰু ইউৰোপত সংঘটিত হোৱা ঘটনাৱলী আৰু পৰিৱৰ্তনসমূহৰ লগত পৰিচিত আছিল। ১৮১৪ চনত নৰৱেয়ে ডেনীয়সকলৰ পৰা ৰাজনৈতিক স্বাধীনতা লাভ কৰাৰ পিছত দেশখনলৈ পৰিৱৰ্তন আহিল। অৱশ্যে বহুকাল ডেনীয় উপনিবেশ হিচাপে অৱস্থান কৰাৰ বাবে নৰৱেৰ সাহিত্যত ডেনীয় সাহিত্যৰ প্ৰভাৱ বিদ্যমান হৈ থাকিল। সেই ডেনীয় ভাবাপন্ন ৰোমাণ্টিক সাহিত্যৰ দুগৰাকী নেতৃস্থানীয় সাহিত্যিক আছিল ক্ৰমে ৱেলহাভেন আৰু ৰাৰ্জেলেণ্ড। ৱেলহাভেনে কবিতাৰ স্বৰূপ সম্বন্ধে এখন আলোচনাত্মক পুথি ৰচনা কৰিছিলে। তেওঁৰ পুথিখনৰ নাম *Poetics and Polemics*। তেওঁ এখন ছনেটৰ পুথিও প্ৰকাশ কৰিছিল। তেওঁৰ সেই ছনেট পুথিত সন্নিবিষ্ট হোৱা ছনেটসমূহৰ একাংশত প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্যৰ বৰ্ণনা আছে। অন্য কিছুমানত ১৮১৪ চনৰ পিছৰ নতুন নৰৱে দেশখনৰ সমাজৰ নৈতিক দিশটোত দৃষ্টিপাত কৰি সেই সমাজখন বিশ্লেষণ কৰিছে। সেই পুথিখনৰ নাম *Half Light of Norway* আৰু সেইখনৰ প্ৰকাশৰ সময়ত ১৮৩৪ চনত। তাত তেওঁ নৰনেৰ সমাজখনক মৰুভূমি আখ্যা দিছে। আনহাতে ৰাৰ্জেলেণ্ডে নৰৱেৰ সাধাৰণ জনতাৰ একনিষ্ঠতা আৰু গুণগ্ৰাহিতাৰ গুণ-গান কৰিছে। তেওঁৰ কবিতাত আশাবাদৰ পোহৰ পৰিছিল। এইখিনিতে ৰাৰ্জেলেণ্ড আৰু ৱেলহাভেনৰ দৃষ্টিভংগীৰ পাৰ্থক্য পৰিস্ফুট হয়। ৰাৰ্জেলেণ্ডৰ আশাবাদৰ বিপৰীতে ৱেলহাভেনে পৰীক্ষা নকৰাকৈ একোকে গ্ৰহণ নকৰিছিল। তেওঁৰ কবিতাত আত্মসমালোচনাৰ সুৰ থকা বুলি সমালোচকসকলে কয়। হেন্‌ৰিক ইব্‌চেন ৱেলহাভেনৰ সাহিত্যিক উত্তৰাধিকাৰী হ'ল। অৰ্থাৎ ঊনবিংশ শতিকাৰ শেষাৰ্ধৰ এইগৰাকী মহান নাট্যকাৰ আৰু সাহিত্যিকে ৱেলহাভেনকে নিজৰ পথ প্ৰদৰ্শক জ্ঞান কৰিছিল।

১৯৪৯ চনত *কেটিলিনা* নাটকখন ৰচনা কৰাৰ যোগেদি ইব্‌চেনে নিজৰ সাহিত্যিক জীৱনৰ পাতনি তৰে। তেওঁ সেই নাটকখন ৰচনা কৰাৰ সময়ছোৱাত এজন কুৰি বছৰ বয়সীয়া তৰুণ আছিল। নাটকখন অমিত্রাক্ষৰ ছন্দত ৰচিত। নাটকখনৰ বিষয়বস্তু

হ'ল পতনমুখী ৰোমান সাম্রাজ্যখন। ৰোমান ইতিহাসবিদ ছেলাষ্টৰ ৰোমান সাম্রাজ্যৰ বর্ণনা পঢ়ি তেওঁ সেই নাটকখন ৰচনা কৰিবলৈ অনুপ্রাণিত হৈছিল। কেটিলিনাৰ মানসিক সংঘাতৰ চিত্রণৰ মাজেদি যেন ইব্‌চেনে তেওঁৰ নিজৰ মানসিক জগতখনহে উন্মুক্ত কৰি দিছিল। তেওঁৰ দ্বিতীয় নাটক *ওৰাৰিয়ৰ্ছ বেৰো* অমিত্রাক্ষৰ ছন্দতে ৰচিত হোৱা এখন ৰোমাণ্টিক নাটক। নাটকখনৰ ৰচনা কাল ১৯৫০ চন। নাটকখনৰ বিষয়বস্তু নৰৱেৰ পুৰণি কাহিনী আধাৰিত। ১৮৫৩ চনত তেওঁ *ছেণ্ট জন্‌ছ নাইট* নামৰ এখন ৰোমাণ্টিক ধেমেলীয়া নাটক ৰচনা কৰি মঞ্চস্থ কৰে। পৰৱর্তী সময়ছোৱাত তেওঁ ৰচনা কৰা *লাভছ কমেদি-ত ওৰাৰিয়ৰ্ছ বেৰো-ৰ* প্রভাৱ পৰিছিল।

তেওঁ ৰচনা কৰা অন্যান্য উল্লেখযোগ্য নাট্যকৃতি হৈছে ক্রমে— *পাৰগাণ্ট, লেডী ইংগাৰ অব্‌ ওষ্ট্রাট, ফিষ্ট এট্‌ ছুল হ'গ, ওলাফ লিল্যেক্রানছ, ভাইকিংছ ইন্‌ হেলগেলেণ্ড, প্রিটেণ্ডাৰছ, এম্পেৰাৰ এণ্ড গেলিলিয়ান, ব্রাণ্ড, জুলিয়ান, পিলার্ছ অফ ছচাইটি, এ ডলছ্‌ হাউছ, ঘোষ্টছ্‌, ৰোজমাৰছল, লেডী ফ্রম দি ছি, হেড্ডা গেবলাৰ, মাষ্টাৰ বিল্ডাৰ, লিটল ত্রয়োল্‌ফ, জন গেব্রিয়েল ৰ্কমেন, এন এনিমি অফ দি পিপল, হোৱেন উই ডেড ৰেকেন* ইত্যাদি। তেওঁ কিছু সংখ্যক কবিতা ৰচনা কৰিছিল। তাৰ ভিতৰত কেইটামান হৈছে ক্রমে— *অন দি হাইট্‌ছ, ৰাইল্ড ফ্লাৰার্চ এণ্ড পট্‌ প্লেণ্টচ, এ বার্ড চং* ইত্যাদি।

হেন্‌ৰিক ইব্‌চেনে ৰচনা কৰি প্রকাশ কৰা প্রথমখন নাটক *কেটিলিনা-ৰ* পৰা আৰম্ভ কৰি তেওঁৰ জীৱনৰ শেষৰখন নাটক *হোৱেন উই ডেড ৰেকেন-লৈকে* যি অর্ধশতিকা জোৰা পৰিক্রমা, সেই সুদীর্ঘ পৰিক্রমাৰ বিভিন্ন পর্যায়ৰ ৰচিত আৰু মঞ্চস্থ হোৱা নাটকসমূহৰ মাজেদি ৰক্ষণশীলতা আৰু ভণ্ডামিৰ বিৰুদ্ধে সদা সৰব নাট্যকর্মী আৰু শিল্পী হেন্‌ৰিক ইব্‌চেনৰ মানসিক চিন্তা আৰু শিল্পী সত্তাটোৰ উত্তৰণৰ বিভিন্ন স্তৰৰ লগত পৰিচিত হোৱাৰ সুযোগ লাভ কৰিব পাৰোঁ। তেওঁৰ প্রথম স্তৰৰ নাটকসমূহ পৰীক্ষামূলক নাটক আছিল। মঞ্চ কলা আৰু নাটকৰ উপস্থাপন সম্পর্কে তেওঁ নানানটা পৰীক্ষাত অৱতীর্ণ হৈছিল। তেওঁৰ প্রাৰম্ভিক স্তৰৰ নাটক *কেটিলিনা, ওৰাৰিয়ৰ্ছ বেৰো, পাৰগাণ্ট* আদি সেই স্তৰৰ উল্লেখযোগ্য নাটক। নাট্য সমালোচকসকলৰ দৃষ্টিত যথার্থতে 'ইব্‌চেনীয়' নাটক ৰচনাৰ পর্ব *ব্রাণ্ড, পিলার্ছ অফ ছচাইটি, এ ডলছ্‌ হাউছ, ঘোষ্টছ, হেড্ডা গেবলাৰ, এন এনিমি অফ দি পিপল* আদি নাটক ৰচনাৰ মাজেদি আৰম্ভ হয়। সেই নাটকসমূহৰ প্রকাশে বিতর্কৰ সূত্রপাত ঘটাইছিল। পিছে সেই নাটকসমূহৰ কাহিনীৰ মাজেদি উপস্থাপন কৰিব খোজা সত্যই সমসাময়িক সমাজখনত আলোড়ন সৃষ্টি কৰিছিল। তেওঁ সেই নাটকসমূহত সত্য আৰু মিথ্যাচাৰৰ প্রকৃত স্বৰূপনো কি তাক গৱেষণামূলক দৃষ্টিভংগীৰে বিশ্লেষণ কৰিবলৈ প্রয়াস কৰিছিল। তাৰ লগতে নাটকসমূহত চিত্রিত কৰা চৰিত্রসমূহ আৰু সমাজ চিত্রণৰ মাজেদি ব্যক্তি আৰু সমাজ জীৱনত কোনটো কি 'প্রকৃত' আৰু কি 'নকল' তাকো বিশ্লেষণ কৰিবলৈ প্রয়াস কৰিছিল। তেওঁ অতি সাহসেৰে ব্যক্তি জীৱনৰ দুমুখীয়া স্বৰূপ উদঘাটন কৰিবলৈ প্রয়াস কৰিছিল। ব্যক্তি জীৱনৰ সেই দ্বৈত

ৰূপে সমাজ জীৱনক কি দৰে প্ৰভাৱিত কৰে তাক তেওঁ *এন এনিমি অফ দি পিপল্* আৰু বিশেষভাবে *পিলার্ছ অফ ছচাইটিত* সবল ৰূপত তুলি ধৰিছে।

ইতিমধ্যে কৈ অহা হৈছে যে ইব্‌চেনে তেওঁৰ নাটকসমূহত নানা ধৰণৰ পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা চলাইছিলে। এই প্ৰসংগত আমি ক'ব লাগিব যে তেওঁ মঞ্চস্থ কৰা নাটকসমূহ সৰ্বাংগীন দিশৰ পৰা সজাবলৈ প্ৰয়াস কৰিছিল।সি মঞ্চ নিৰ্দেশনাই হওক বা দৃশ্য সজ্জাই হওক অথবা চৰিত্ৰৰ মুখত দিয়া সংলাপেই হওক, সকলোতে নিজস্ব প্ৰতিভাৰ সাঁচ বহুৱাব পাৰিছিল। তেওঁ কাব্যধৰ্মী আৰু গদ্যধৰ্মী উভয় শ্ৰেণীৰ নাটক ৰচনা কৰিছিল। পৰৱৰ্তী কালৰ নাট্য সমালোচকসকলে ইব্‌চেনৰ প্ৰথম স্তৰৰ 'মঞ্চ অনুপযোগী' নাটক যেনে— *ব্ৰাণ্ড* আৰু *পাৰগাণ্ট*-ৰ আলোচনাৰ প্ৰসংগত সেই দুখনৰ কাব্যিক গুণ সম্পৰ্কে উৎসাহজনক মন্তব্য আগবঢ়াইছে। হেন্‌ৰিক ইব্‌চেনক আধুনিক মঞ্চ জগতৰ জনক আখ্যা দিয়া হয়। তেওঁ গদ্যৰ লগতে পদ্যধৰ্মী নাটকো ৰচনা কৰি গৈছে। সেইফালৰ পৰা তেওঁ এগৰাকী অদ্বিতীয় সৃষ্টিশীল শিল্পী। সামাজিক নৈতিকতাৰ সমালোচনাত ইব্‌চেনৰ বিশেষ উল্লেখ নাট্য ইতিহাসবিদসকলে কৰিছে। সমসাময়িক যুগত বহুলভাবে প্ৰচলিত ফৰাচী 'সুগঠিত নাটক' (Well-Made Play) প্ৰত্যাহ্বান জনাই ইব্‌চেনে 'আদৰ্শবাদৰ নাটক' (Play of Ideas) বা 'সামাজিক সমস্যামূলক নাটক' (Social Problem Play) ৰচনা কৰিছিল। এইদৰে হেন্‌ৰিক ইব্‌চেনে নৰৱেৰ নাট্য সাহিত্য আৰু মঞ্চলৈকে নহয় বৰঞ্চ সমগ্ৰ পাশ্চাত্য নাট্য জগতলৈকে নিজৰ বিশিষ্ট নাট্য ৰচনাৰাজিৰে বিশ্ব নাট্যমঞ্চলৈ পৰিৱৰ্তনৰ বা ছাটি কঢ়িয়াই আনিছিল।

জানি থোৱা ভাল

Well-Made Play অৰ্থাৎ 'সুগঠিত নাটকৰ সংজ্ঞা দিবলৈ হ'লে আমি এইটো মনত ৰাখিব লাগে যে সুগঠিত নাটক হৈছে ধৰা-বন্ধা নিয়মৰ ভিত্তিত গঢ় লোৱা নাটক। এনে নাটকত ঘটনাসমূহ এনেভাৱে গাঁঠি দিয়া হয় আৰু কাহিনীৰ ব্যাখ্যান এনেভাৱে কৰা হয় যে নাটকখন এটা সুনিৰ্ধাৰিত পৰিণতিৰ ফালে আগবাঢ়ে। অৱশ্যে নাটকৰ পৰিণতি সুনিৰ্দিষ্ট হ'লেও পৰিণতিত উপনীত হ'বলৈ হ'লে উৎসুক্য থাকিবই। সুগঠিত নাটকত ভাল আৰু বেয়াৰ মাজত থকা সংঘাত চিত্ৰিত কৰা হৈছে। শেষত একোটা আশ্চৰ্যজনক বিন্দুত নাটকত থকা ভাল চৰিত্ৰকেইটাই বেয়া শক্তিক পৰাজিত কৰিব পাৰে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ হেন্‌ৰিক ইব্‌চেনৰ জীৱনৰ বিষয়ে চমু টোকা প্ৰস্তুত কৰক। (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

চিন্তা-চর্চা কৰক — ৭.১

ইব্চেনৰ নাটককেইখন সংগ্রহ কৰি তাৰ ওপৰত চকু ফুৰাই তেওঁ চিত্রিত কৰা কেইটামান নাৰী চৰিত্রৰ বিষয়ে টোকা প্রস্তুত কৰক।

৮.৪.৩ হেন্ৰিক ইব্চেনৰ নাট্যৰীতি

সমালোচকসকলে ক'ব খোজে যে আধুনিক নাট্যজগতলৈ ইব্চেনৰ আটাইতকৈ উল্লেখযোগ্য অৱদান হ'ল নাটকীয় গঠনলৈ ইব্চেনে অনা নতুনত্ব। ইব্চেনে তেওঁৰ নাটকৰ আখ্যান ভাগক গঢ় দিয়াৰ বেলিকা নাটকীয় কার্যৰ লগত প্রতিমুখক সুন্দৰভাবে গাঁঠি নাটকত গর্ভক মূল আকর্ষণ হিচাপে লৈছিলে। তেওঁৰ নাটকৰ কাহিনী বাহুল্যবর্জিত, অর্থাৎ কাহিনীৰ শৰীৰত অতিৰিক্ত মেদৰ উপস্থিতি নাছিল। ইব্চেনে প্রবর্তন কৰা নব্য নাট্যৰীতিয়ে পৰৱর্তী সময়ৰ নাট্যকাৰসকলক বাৰুকৈয়েই প্রভাৱিত কৰিছিল। তদুপৰি বাস্তৱবাদী সমস্যাকেন্দ্রিক নাটকৰ জনক ৰূপে ইব্চেনৰ প্রসিদ্ধি আজিও অম্লান।

প্রণিধানযোগ্য যে ইব্চেনৰ মনত নাট্য ৰচনাৰ ক্ষেত্রত নব্য চিন্তাৰ বীজ সিঁচাৰ ক্ষেত্রত জার্মান সমালোচক হার্মান হেটনাৰৰ মূল্যবান অথচ চমু কিতাপ এখনৰ ভূমিকা মন কৰিবলগীয়া। কিতাপখন হৈছে ১৮৫১ চনত প্রকাশ পোৱা *Das Modern Drama*। ১৯৫২ চনত ইব্চেনৰ কপেনহেগেন যাত্রাৰ কালত তেওঁ এই কিতাপখন অধ্যয়ন কৰিছিলে। এই প্রসংগত আমি অসমীয়া আলোচক তাৰিণীকান্ত ভট্টাচার্যই তেওঁৰ *ইব্চেনৰ নাট্য প্রতিভা*ত উল্লেখ কৰা কথা কেইষাৰমান উদ্ধৃত কৰিলো— তেওঁ নিজৰ গ্রন্থত লিখিছে— "হেটনাৰে লিখিছিল যে নাটকৰ গহীন লক্ষ্য থাকিব লাগে। তেওঁৰ মতে নতুন নাটক হয় ঐতিহাসিক নহয় সামাজিক হ'ব। ট্রেজেডিৰ ক্ষেত্রত তেওঁ ভাবৰ ট্রেজেডিকে উচ্চ স্থান দিছিল। ট্রেজেডিৰ যি সংঘাত সি মানৱ মনৰ ভিতৰত নিহিত হৈ আছে— এই সংঘাত মানৱ মনৰ সংঘাত। প্রকৃতি আৰু বিকাশ-নীতিৰ ভিতৰত থকা সংঘাত। ট্রেজেডিৰ অন্তত আত্মহত্যা বা জীৱন-নাশ থাকিবৰ দৰকাৰ নাই। দৈনন্দিন ঘৰুৱা জীৱনতে অনেক ট্রেজেডি হয়। হেটনাৰে আৰু লিখিছিল যে নাটকত এনে সংঘাতহে উত্থাপন কৰিব লাগে, যাতে মানুহে তাক সহজে আৰু স্পষ্টকৈ ধৰিব পাৰে। নাটকৰ চৰিত্র আৰু ঘটনাৱলীও দর্শকে পৰিষ্কাৰকৈ গম ধৰিব পৰা বিধৰ হ'ব লাগে।" ইব্চেনে নিজৰ নাটকত সমসাময়িক সমাজ জীৱনৰ আচাৰ-নীতিসমূহক হাস্য আৰু ব্যংগ মিশ্রিত ৰূপত মঞ্চত উপস্থাপন কৰিছিলে। এনে কৰাৰ মূলতে হ'ল তেওঁৰ তীক্ষ্ণ সমাজ পর্যবেক্ষণৰ দৃষ্টি। তেওঁৰ *A Doll's House* আদি নাটকৰ ৰচনাৰ পৰাই এই বাস্তৱবাদী দৃষ্টিভংগী তেওঁৰ নাটকসমূহৰ গুৰুত্বপূর্ণ উপাদান হৈ পৰে।

এইদৰে ইবচেনে মঞ্চত প্রবর্তন কৰা এই নতুন নাট্যশৈলীটোক স্বাভাৰিক আৰু বাস্তৱবাদী বুলি কোৱা হয়। তেওঁ পূর্বৰ নাটকসমূহত প্রয়োগ হোৱা স্বগতোক্তি,

কাষৰীয়া উক্তি, অতি মানৱীয় চৰিত্ৰ, কৃত্ৰিমতা আৰু অতি মানৱীয় বা ভৌতিক ক্ৰিয়া-কলাপসমূহ সম্পূৰ্ণ ৰূপে বৰ্জন কৰিছিল। তাৰ পৰিৱৰ্তে তেওঁ তেওঁৰ নাটকত স্বাভাৱিক, দৈনন্দিন মানৱ জীৱনক স্থান দিয়ে। সংলাপৰ গতিশীল ৰূপে দৰ্শক-পাঠকক আদিৰ পৰা অন্তলৈকে তেওঁৰ নাটকৰ পাত্ৰ-পাত্ৰীসকলৰ কাৰ্যকলাপৰ প্ৰতি দৃষ্টি নিবদ্ধ ৰাখিবলৈ সমৰ্থ হোৱাৰ লগতে সিবিলাকৰ মন বিস্ময় আৰু ঔৎসুক্যৰে ভৰাই ৰাখিছিল।

এইখিনিতে আমি ইব্‌চেনৰ নাট্যৰীতিৰ এটা অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশৰ কথা উল্লেখ নকৰি নোৱাৰো। সেই দিশটোৰ কথা সাহিত্য আলোচক অমৰেন্দ্ৰ কলিতাই তেওঁৰ গ্ৰন্থ *পাশ্চাত্য সাহিত্যত* এইদৰে উল্লেখ কৰিছে—

"ইব্‌চেনৰ নাট্যশৈলীৰ এটা অন্যতম বিশেষত্ব হ'ল যে নাটকৰ কাহিনী আৰম্ভ হোৱাৰ বহু বছৰ আগতে কোনো এটা ঘটনা ঘটি গৈছে। সাধাৰণতে এই ঘটনাবোৰ সমাজ বিগৰ্হিত অথবা কোনো কেলেংকাৰীজনিত হোৱা দেখা যায়। নাটকৰ চৰিত্ৰসমূহে এই ঘটনা পাহৰি যোৱাৰ পিচত হঠাৎ সেই ঘটনাৰ কথা পুনৰ সঞ্জীৱিত হৈ উঠে, বিশেষকৈ নাটকৰ মুখ্য চৰিত্ৰৰ বৰ্তমানৰ সকলো সুখ-শান্তি হৰি নিবলৈ আহে। এই চৰিত্ৰসমূহে প্ৰায় এক শ্বাসৰুদ্ধ অৱস্থা পায় আৰু নাটকত এই অৱস্থাৰ পৰিণতি দেখুওৱা হয়। অৰ্থাৎ 'অতীত কু-কৰ্মৰ বৰ্তমান পৰিণতি'— এই নাটকসমূহৰ মূল সূত্ৰ বুলি ক'ব পাৰি। উপযুক্ত শব্দ চয়ন, সূক্ষ্ম ইংগিত প্ৰক্ষেপণ আদিৰ দ্বাৰা নাট্যকাৰে ইয়াক অধিক আকৰ্ষণীয় আৰু ব্যঞ্জনাময় কৰি তোলে। অথচ ইয়াত কৃত্ৰিমতাৰ লেশমাত্ৰাও নাথাকে। ইয়াৰ পৰাই ইব্‌চেনৰ নাট্যশৈলী সাধনাৰ অতি সূক্ষ্ম আৰু ব্যাপক পৰিধিৰ উমান পাব পাৰি।"

৮.৫ *পিলার্ছ অফ ছচাইটি (Pillars of Society)*

৮.৫.১ *পিলার্ছ অফ ছচাইটিৰ* কাহিনীভাগ

হেন্‌ৰিক ইব্‌চেনৰ বহুচৰ্চিত আৰু বহুপঠিত বাস্তৱবাদী নাটক *পিলার্ছ অফ ছচাইটি* প্ৰকাশৰ সময় ১৮৭৭ চন। বাস্তৱবাদী নাট্যধাৰাৰ প্ৰবৰ্তক ইব্‌চেনৰ অন্য বহুকেইখন লেখৰ নাটকৰ ভিতৰত *পিলার্ছ অফ ছচাইটি* এখন উল্লেখযোগ্য নাটক। কাৰষ্টেন বাৰ্ণিক (Karsten Bernick) নৰৱেৰ সমুদ্ৰ তীৰত অৱস্থিত এখন চহৰৰ প্ৰতিপত্তিশালী ব্যৱসায়ী। তেওঁ তেওঁৰ পত্নী বেটী বাৰ্ণিক (Betty Bernick), তেৰ বছৰ বয়সীয়া একমাত্ৰ সন্তান ওলাফ (Olaf) আৰু ভনীয়েক মাৰ্থা বাৰ্ণিক (Martha Bernick)সহ তেওঁৰ পৈতৃক ঘৰত বসবাস কৰে। কাৰষ্টেন বাৰ্ণিক সমাজৰ এজন মূধাফুটা ব্যক্তি ৰূপে পৰিচিত। তেওঁ জাহাজ ব্যৱসায়ৰ লগতো জড়িত। তেওঁলোকৰ পৰিয়ালত অন্য এগৰাকী সদস্যা আছে। তেওঁ হৈছে এগৰাকী অভিনেত্ৰীৰ কন্যা ডিনা ডৰ্ফ (Dina Dorf)। কোৱা হৈছে যে ডিনা ডৰ্ফৰ মৃত মাতৃৰ লগত কাৰেষ্টনৰ খুলশালীয়েক অৰ্থাৎ

বেটীৰ ভায়েক জহান টনেচন (Johan Tonneson)ৰ অবৈধ সম্পর্ক আছিল। বার্ণিকৰ সম্ভ্রান্ত গৃহস্থালীত চহৰৰ অন্যান্য গণ্যমান্য পৰিয়ালৰ মহিলা, যেনে— শ্রীমতী ৰামেল (Mrs. Rummel), শ্রীমতী হল্ট (Mrs. Halt) আৰু শ্রীমতী লিন (Mrs. Lynge) গোট খাই সমাজৰ নিছলা, পতিত নাগৰিকৰ বাবে কাপোৰ চিলাই কৰিছিল। কথাৰ প্রসংগত এই ভদ্রমহিলা কেইগৰাকীয়ে শ্রীমতীৰ বার্ণিকৰ কর্ণৰ অগোচৰত বার্ণিক পৰিয়ালৰ 'লজ্জাজনক পাৰিবাৰিক দুর্ঘটনা' আৰু ডিনা ডর্ফৰ অতীতৰ বিষয়ে মুখৰোচক বার্তালাপত লিপ্ত হৈছে। ইফালে জাহাজ নির্মাণ ব্যৱসায়ত কাৰষ্টেনৰ সহযোগী বা ব্যৱসায়িক অংশীদাৰ ভিগেলেণ্ড (Vigeland), ৰামেল (Rummel) আৰু ছানষ্টাদ (Sandstad)ৰ লগত কাৰষ্টেনে চহৰখনৰ ভিতৰুৱা বনভূমিৰ মাজেৰে পাৰ হৈ যোৱা নতুন ৰেলপথ এটাৰ নির্মাণক লৈ গুৰুত্বপূর্ণ মত বিনিময়ত লিপ্ত হৈছে। পিছে প্রথম অৱস্থাত সেই ৰেলপথ সমুদ্র তীৰেদি নির্মিত হোৱাৰ কথা আছিল। তেওঁলোকৰ ঘোৰ বিৰোধিতাৰ বাবে সেয়া হৈ নুঠিল। অৱশ্যে তাৰো তাৎপর্যপূর্ণ কাৰণ নোহোৱা নহয়। তেনে হোৱাহেঁতেন তেওঁলোকৰ জাহাজ নির্মাণ ব্যৱসায়ত প্রভাৱ পৰিলেহেঁতেন, কিন্তু চহৰখনৰ বনভূমিৰ মাজেদি ৰেলপথ নির্মাণ হ'লে তেওঁলোকৰ চহৰখন লাভান্বিত হ'ব বুলি তেওঁলোকৰ বিশ্বাস। তেনে সময়তে বেটী বার্ণিকৰ ঘৰলৈ সতীয়া বায়েক লোনা হেছেল (Lona Hessal) আৰু ভায়েক জহানৰ আগমন ঘটিল। তেওঁলোকৰ আগমনে বার্ণিক পৰিয়ালৰ ভিতৰ চ'ৰাত সংঘটিত হোৱা অতীতৰ দুটামান অনৈতিক, লজ্জাজনক ঘটনাৰ স্মৃতিয়ে পুনৰ এক অস্বস্তিকৰ পৰিস্থিতিৰ সৃষ্টি কৰিলে। দৰাচলতে কাৰষ্টেনৰ লগতহে ডোনাৰ অভিনেত্রী মাতৃৰ অনৈতিক সম্পর্ক আছিল। কিন্তু তেতিয়া কাৰষ্টেনৰ অন্তৰংগ মিত্র আৰু ভাবী খুলশালীয়েক জোহানে হ'বলগীয়া ভিনীহিয়েক আৰু অন্তৰংগ মিত্র কাৰষ্টেনৰ সেই দোষ নিজেই মূৰ পাতি লৈ পাচত সতীয়া বায়েক লোনাৰ লগত আমেৰিকালৈ গমন কৰিছিল। সমাজৰ দৃষ্টিত জোহান অনৈতিক চৰিত্রৰ ব্যক্তি ৰূপে চিহ্নিত হোৱাৰ লগতে বার্ণিক পৰিয়ালৰ ধন-সোণ চুৰি কৰি নিয়াৰ অপৰাধতো দোষী।

ৰোৰলাণ্ড (Rorlund) নামৰ স্কুল শিক্ষকজনৰ বার্ণিক পৰিয়ালৰ লগত এটা মধুৰ সম্পর্ক। তেওঁ ডোনাৰ প্রতি আকর্ষণ অনুভৱ কৰিছিল। নাট্যকাৰে ৰোৰলাণ্ড চৰিত্রটোক তথাকথিত সুস্থিৰ আৰু নৈতিকতাপূর্ণ সমাজখনৰ সমর্থক, প্রচাৰক আৰু টিপ্পনীকাৰ ৰূপে উপস্থাপন কৰিছে। তেওঁলোকে বাস কৰি থকা সমাজখনত স্থিতি লাভ কৰা পংকিলতাৰ কথা ৰোৰলাণ্ডে নজনা নহয়। কিন্তু তেৱোঁ অন্য দহজনৰ দৰে সমাজখনৰ সুখ-শান্তি আৰু প্রগতিৰ বাবে সেই পংকিলতাখিনি থাপি-থুপি লুকুৰাই ৰখাটোৱেই শ্রেয় বিবেচনা কৰিছিল। কিন্তু ডোনাৰ তেওঁৰ প্রতি সহৃদয় মনোভাৱ আছিল যদিও তেওঁক নিজৰ জীৱনসংগী হিচাপে গ্রহণ কৰাৰ সিদ্ধান্ত ল'ব পৰা নাছিল। নাটকীয়ভাবে জোহান আৰু লোনাৰ আগমনে বার্ণিক পৰিয়ালৰ ঘৰখনত তুমুল আলোড়ন সৃষ্টি কৰিলে। আমেৰিকাৰ সমাজখন নৱৰেৰ সমাজখনৰ তুলনাত অধিক মুক্ত।

আমেৰিকাত মানুহে মুকলি বতাহ ল'ব পাৰে। অর্থাৎ তাত ব্যক্তি স্বতন্ত্রতাৰ ওপৰত জোৰ দিয়া হয়। ৰক্ষণশীল সমাজৰ ফোপোলা আভিজাত্য আৰু সম্ভ্রমশীলতাই তাত শ্বাসৰুদ্ধকৰ পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰা নাই। জোহানে ডোনাৰ লগত অন্তৰংগতা গঢ়ি তোলাত ডোনাৰ উপলব্ধি হ'ল যে ৰোৰলাণ্ডে তাইক ভাল নাপায়, বৰঞ্চ তাইক পুতৌহে কৰে। তাইৰ প্রতিবাদী মনে ৰোৰলাণ্ডক স্বামী হিচাপে গ্রহণ কৰিবলৈ অস্বীকাৰ কৰিলে। ঘটনাৰ পাকচক্রত তাই জোহানৰ লগত আমেৰিকা অভিমুখে জাহাজত উঠি আমেৰিকালৈ যোৱাৰ যো-জা কৰে।

জোহান আৰু লোনা সেই চহৰখনলৈ ঘূৰি অহাৰ পিছত তুমুল আলোড়নৰ সৃষ্টি হৈছিল। বিশেষকৈ যেতিয়া জোহানে অকলশৰীয়াকৈ কাৰষ্টেনক লগ ধৰিছিল, তেতিয়া তেওঁ অনৰোধ কৰা সত্ত্বেও কাৰষ্টেনে বহু বছৰ আগতে নিজে কৰা ভুলৰ বাবে অনুতপ্ত নহৈ জোহানক এই বুলি সাৱধানবাণী শুনাইছিল যাতে তেওঁ কাৰষ্টেনৰ অতীতক লৈ সমস্যাৰ সৃষ্টি নকৰে। জোহানে একো কৰিব নোৱাৰিলে। কিন্তু লোনাই কাৰষ্টেন বার্ণিকক স্বয়ং তেওঁৰ লগত পৰিচয় কৰাই দিলে। স্পষ্টবাদী লোনাই কাৰষ্টেনক তেওঁৰ ভুলবোৰ আঙুলিয়াই দিলে। কাৰষ্টেন অনুশোচনাৰ জুইত দগ্ধ হ'ল। তেওঁ 'মৰাশ জাহাজ' (Coffin ship) এখন সামান্য মেৰামতি কৰি সাগৰত এৰি দিয়াৰ বাবে তীব্র অনুশোচনাত দগ্ধ হয়। কিন্তু উপস্থিত বুদ্ধিসম্পন্ন লোনাৰ কথাই কাৰষ্টেনক তেনে এটা পাপকর্ম কৰাৰ পৰা বিৰত কৰিছিল। তদুপৰি সেইখন জাহাজতে তেওঁৰ একমাত্র পুত্র সন্তান ওলাফ মোমায়েক জোহানৰ লগত আমেৰিকালৈ যাব খুজিছিল। কাৰষ্টেনৰ মানসিক সংঘাত চৰম বিন্দুত উপনীত হ'ল। তেওঁ চহৰখনৰ মানুহে তেওঁক ৰাজহুৱাভাৱে অভিনন্দন জনাবলৈ আয়োজন কৰা অনুষ্ঠানতে তেওঁ তেওঁৰ অতীত জীৱনৰ কদর্যপূর্ণ ঘটনাবোৰ ব্যক্ত কৰি কৰযোৰ কৰি সমবেত ৰাইজক জনালে যে প্রকৃতার্থত তেওঁ সেই সন্মান লাভৰ উপযুক্ত নহয়। ঘৈণীয়েক বেটীৰ ওচৰত তেওঁ ক্ষমা খুজিছিল। কাৰষ্টেনৰ এই আত্মশুদ্ধিৰ ভাবনাৰে নাটকখনৰ অন্ত পৰিছে।

জানি থোৱা ভাল

ঊনবিংশ শতিকাত সমুদ্র যাত্রাৰ কাৰণে তেনেই অনুপযোগী জাহাজ কিছুমান অজস্র টকাৰ কাৰণে বীমাহীন উপায়েৰে সমুদ্রত নমাই লাভবান হ'বলৈ চেষ্টা কৰা এটা বণিক শ্রেণীৰ কার্যকলাপে ইংলণ্ড, নৰৱে আদি দেশত সন্ত্রাসৰ সৃষ্টি কৰিছিল। ঊনবিংশ শতিকাৰ ষষ্ঠ দশকতে এই দুর্নীতিৰ বিৰুদ্ধে আইন প্রণয়ন কৰি তেনে জাহাজবোৰ আগতীয়াকৈ পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা কৰাবলৈ ব্যৱস্থাৰ দাবী তুলি ইংলণ্ডৰ ছেমুৱেল প্লিমছল নামৰ ৰাজনৈতিক নেতা এজনে আন্দোলন কৰিছিল। ইয়াৰ ফলত ১৮৭৬ চনত ইংলণ্ডৰ পার্লিয়ামেণ্টে 'বাণিজ্য জাহাজ আইন' গ্রহণ কৰে। আজিকালিও সমুদ্রগামী জাহাজত 'প্লিমছল লাইন' অংকিত কৰি দি এই নেতাৰ

স্মৃতিত শ্রদ্ধা-তর্পণ কৰা হয়। নৰৱে'তো এইবিধ দুর্নীতি চলিছিল। সমুদ্রত ডুবিব বুলি নিশ্চিতভাবে জানিও সৰহ টকাৰ কাৰণে বীমা কৰি কিছুমান মহাশ জাহাজ (Coffin Ship) পঠিয়াই অসাধু ব্যৱসায়ীয়ে প্রচুৰ পৰিমাণে অন্যায় লাভ কৰাৰ বিৰুদ্ধে ৰাজধানী ক্রিষ্টিয়ানিয়াত সভা-সমিতি হৈছিল।

৮.৫.২ *পিলার্ছ অফ ছচাইটিৰ সাধাৰণ আলোচনা*

*পিলার্ছ অফ ছচাইটি*ৰ মাজেদি নাট্যকাৰে সমাজ জীৱনত বিৰূপ প্রতিক্রিয়াৰ সৃষ্টি কৰিব পৰা ব্যক্তি জীৱনৰ কেতবোৰ সমস্যা আৰু উপলব্ধিৰ কথা কৈছে। নাটকখনত তেওঁ এনে এখন সমাজৰ চিত্রণ কৰিছে যিখন সমাজে আৰ্জনা স্বৰূপ ভেম-ভণ্ডামি, হঠটা আদিক সযত্নে লুকুৰাই থৈ বাহিৰত এখন নিকা সত্যনিষ্ঠ, পৰোপকাৰিতাৰ মুখা পিন্ধি সমাজখনকে প্রতাৰণা কৰে। সমাজৰ অন্যতম লাইখুঁটা স্বৰূপ কাৰষ্টেন বার্ণিকে নিজৰ 'অধ্যৱসায়িতা'ৰ বলত সমাজৰ এজন লেখৰ আৰু প্রতিষ্ঠিত উদ্যোগপতি হৈছে। কিন্তু তেওঁ সেই স্থানত উপনীত হ'বলৈ যি নৈতিক মূল্য দিব লগীয়া হৈছিল তাৰ লেখ সমাজে নাৰাখে আৰু ৰখাৰ প্রয়োজন অনুভৱ নকৰে। সেইখন সমাজে কেৱল ব্যক্তিৰ সুৰুচিপূর্ণ, বাহ্যিক চাক-চিক্যযুক্ত পৰিৱেশ-পৰিস্থিতি লৈয়েই সন্তুষ্ট। সমাজৰ কুৰূপতা আৰু কুটিলতাসমূহৰ প্রতি সেইখন সমাজ আওকণীয়া হয়। সমাজে সেই বেয়াখিনি থাপি-থূপি লুকুৰাই থোৱাৰ পোষকতা কৰে। কাৰষ্টেন বার্ণিক তেনে এখন সমাজৰ ব্যক্তি। লোনাৰ তেওঁৰ প্রতি থকা অকৃত্রিম ভালপোৱাৰ প্রতিদান তেওঁ দিব নোৱাৰিলে। বৰঞ্চ তেওঁলোকৰ ঘৰৰ আর্থিক সুস্থিৰতা বাহাল ৰখাৰ স্বার্থত তেওঁ লোনাৰ সতীয়া ভনীয়েক বেটীক বিয়া কৰাই সমাজৰ এজন লেখৰ লোক ৰূপে পৰিগণিত হৈছিল। ডোনাৰ অভিনেত্রী মাতৃৰ লগত কাৰষ্টেন অবৈধ সম্পর্কত লিপ্ত হৈছিল। ডোনা ডর্ফ সেই সম্বন্ধৰ পৰিণতি। অথচ, কাৰষ্টেনে নিজৰ সেই অনৈতিক কার্যৰ বাবে পাপবোধত ভোগা নাছিল। বৰঞ্চ সহায়কাৰী মনোবৃত্তিৰ ডেকা জোহানে হ'বলগীয়া ভিনীহিয়েক কাৰষ্টেন বার্ণিকক সেই বিপদৰ পৰা ৰক্ষা কৰিলে। তেওঁ সেই অপবাদ নিজৰ মূৰত জাপি ল'লে। কেৱল সিমানেই নহয়, তেওঁক কাৰষ্টেনৰ ঘৰৰ ধন-সোণ আদি মূল্যৱান সম্পদ চুৰ কৰি নিয়া বুলি মিছাকৈ দোষী সাব্যস্ত কৰা হ'ল। ফলত সেই চহৰখনৰ মানুহৰ মনত জোহান চৰিত্রটো এটা ঘৃণিত চৰিত্র হৈ থাকিল।

এইদৰে নাটকখনৰ কাহিনীভাগ আগবাঢ়ি যাওঁতে কাৰষ্টেনৰ লগতে সমাজৰ অন্যান্য মূধাফুটা ব্যক্তি আৰু সামাজিক ব্যৱস্থাটোত থকা কেৰোণসমূহ উন্মোচিত হৈছে। নাটকখনত থকা সৰহ সংখ্যক পাত্রই শঠতা আৰু ভণ্ডামিৰ প্রতিমূর্তি ৰূপে ধৰা দিছে। তেওঁলোকে পুতিগন্ধময় পৰিৱেশৰ পৰা ওলাই আহিব খোজা নাই। সেইবাবে বেটী বার্ণিকৰ গোটৰ ভদ্র মহিলাসকলে বেটীৰ ঘৰত তেওঁৰ আতিথ্য গ্রহণ কৰি তেওঁৰ পৰিয়ালৰ অতীত কলংকৰ কথা আলোচনা কৰিবলৈ কুণ্ঠাবোধ কৰা নাই। অথচ সেই

একে কেইগৰাকী মহিলাই (তেওঁলোকৰ দৃষ্টিত অস্বাভাৱিক) লোনাৰ সাজপাৰ আৰু তেওঁ অগতানুগতিক দৃষ্টিভংগী দেখি তেওঁক সমালোচনা কৰিছিল। কিন্তু লোনা তেওঁলোকৰ ৰক্ষণশীল চিন্তা আৰু চেতনাৰ বহু ঊৰ্ধ্বত অৱস্থান কৰিছিল। সম্ভৱতঃ ইব্‌চেনে ঊনবিংশ শতিকাৰ এগৰাকী নাৰীৰ সমঅধিকাৰৰ প্ৰবক্তা আষ্টা হানষ্টিনৰ চৰিত্ৰৰ আলমত লোনা হেছেল চৰিত্ৰটো অংকন কৰিছে।

পিলার্ছ অফ ছচাইটি বাস্তৱবাদী নাটক হোৱা সত্ত্বেও নাট্যকাৰ ইব্‌চেনৰ সূক্ষ্ম শিল্পীচেতনা প্ৰকাশ নোপোৱাকৈ থকা নাই। প্ৰতীকধৰ্মী চিত্ৰ উপস্থাপনতেই হওক অথবা সংলাপ প্ৰয়োগৰ মাধ্যমেদিয়ে হওক, ইব্‌চেনে নিজৰ শিল্পী প্ৰাণৰ হুতাহ পূৰণ কৰিব পাৰিছিল। ইয়াত 'পিলার্চ' শব্দই লাইখুঁটা বুজাইছে, অর্থাৎ সমাজ জীৱনৰ লাইখুঁটা। মন কৰিব লগীয়া যে নাটকখনত চাৰিটা সম্ভ্রান্ত পুৰুষ চৰিত্ৰৰ উল্লেখ আছে— কাৰষ্টেন বার্ণিক, ৰামেল, ভাগেলেণ্ড আৰু ছানষ্টাদ। চহৰৰ বনভূমিৰ মাজেদি ৰেল লাইনটো পাৰ হৈ যোৱাৰ বেলিকা এই চাৰিওজন ব্যৱসায়িক বুদ্ধিযুক্ত প্ৰভাৱশালী ব্যক্তিয়ে উল্লেখযোগ্য ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিছিল। চাৰিওজন যেন সেই সমাজখনৰ সুস্থিৰভাবে চলাই নিয়া চাৰিটা লাইখুঁটাহে। সময়ত তাৰে এটা লাইখুঁটা ভাঙি পৰি যোৱাৰ উপক্ৰম হৈছিল। নৈতিকতাৰ প্ৰশ্নই কাৰষ্টেনৰ পাৰিবাৰিক জীৱনলৈকো ধুমুহাই নমাই আনিছিল। স্পষ্টবাদী লোনাই তেওঁক তেওঁৰ দোষ আঙুলিয়াই দিয়াত কাৰষ্টেনে আত্মসমালোচনাৰ মাধ্যমেৰে নিজকে দোষ মুক্ত কৰাৰ লগতে জীৱনটোক অর্থপূর্ণ কৰি তুলিবলৈ প্ৰেৰণা পায়।

সমাজ জীৱনত দেখা দিয়া দুর্নীতিৰ কথাও নাটকখনত উপস্থাপন কৰা হৈছে। কাৰষ্টেনৰ জাহাজ মেৰামতিৰ কাৰখানাত মেৰামতি কৰিবলৈ থোৱা জাহাজকেইখনৰ প্ৰসংগৰ পৰাই সমাজৰ উচ্চতম স্তৰত দুর্নীতিয়ে কিদৰে শিপাইছিলে তাৰ লেখ পাওঁ। এইদৰে এই সমস্যামূলক নাটকখনৰ মাজেদি হেন্‌ৰিক ইব্‌চেনে ব্যক্তি জীৱনত গোপন হৈ থকা কেতবোৰ অনৈতিক প্ৰসংগৰ লগতে দুর্নীতিগ্ৰস্ত সমাজ এখনৰ পংকিল চিত্ৰ উন্মোচন কৰিছে।

৮.৫.৩ *পিলার্ছ অফ ছচাইটিৰ* চৰিত্ৰ চিত্ৰণ

হেন্‌ৰিক ইব্‌চেনে *পিলার্ছ অফ ছচাইটিৰ* কাহিনীভাগ উপস্থাপনৰ বেলিকা কেইটামান বিশেষ চৰিত্ৰ সৃষ্টি কৰিছে। আটাইকেইটা চৰিত্ৰ চহৰীয়া জীৱন উদ্ভূত। সেই চৰিত্ৰকেইটাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হ'ল—

কাৰষ্টেন বার্ণিক ঃ নাটকখনত চিত্ৰিত হোৱা পুৰুষ চৰিত্ৰকেইটাৰ ভিতৰত কাৰষ্টেন বার্ণিক মুখ্য পুৰুষ চৰিত্ৰ। এই চৰিত্ৰটোৱে সামাজিক জীৱনৰ জখলাডালত এঢোপ এঢোপকৈ উঠি যাবলৈ ধৰোতে নৈতিক-অনৈতিক কোনো পন্থা বাচ-বিচাৰ কৰা নাছিল। তেওঁ লোনা হেছেলৰ প্ৰেমক এই বাবেই নেওচা দিছিলে কাৰণ তেওঁ তেওঁৰ ভৱিষ্যতৰ উজ্জ্বল সপোন দেখা পাইছিলে লোনাৰ সতীয়া ভনীয়েক বেটীৰ

মাজত। বেটী তেওঁৰ মাকৰ সম্পত্তিৰ উত্তৰাধিকাৰিণী হোৱাৰ বাবে কাৰষ্টেনে বেটীক নিজৰ জীৱন সংগিনী কৰে। সময়ত তেওঁ তেওঁলোকৰ পৈতৃক ব্যৱসায়ক সন্তোষজনক স্থিতি প্রদান কৰে। পাৰিবাৰিক জীৱন সম্পর্কে কাৰষ্টেনৰ ধাৰণা আছিল— "...the family is the kernel of society. A good home, honoured and trusty friend, a little snug family circle where no disturbing elements can cast their shadow." এইদৰে দেখিবলৈ পোৱা যায় যে পাৰিবাৰিক জীৱন সম্বন্ধে কাৰষ্টেন বার্ণিকৰ আদর্শগত ধাৰণা আছিল। পিছে আদর্শ আৰু ব্যৱহাৰিক জীৱনৰ বাস্তৱিকতা দুটা পৃথক দিশ ৰূপেহে কাৰষ্টেনৰ জীৱনত দেখা দিছে। পৰৱর্তী সময়ছোৱাত আমি দেখিবলৈ পাওঁ যে আদর্শবান কাৰষ্টেনৰ নৈতিক স্খলনৰ কাহিনীয়ে বার্ণিক পৰিয়ালৰ পাৰিবাৰিক জীৱনত সংঘাতৰ সৃষ্টি কৰিছে। আমেৰিকাৰ পৰা জোহান আৰু লোনা হেছেলৰ প্রত্যাৱর্তন আৰু উভয় জোহান আৰু লোনাৰ লগত হোৱা কাৰষ্টেনৰ ভাব বিনিময়ৰ পাছত কাৰষ্টেনৰ ব্যক্তিগত জীৱনৰ সংঘাত ঘনীভূত হৈছে। নাট্যকাৰে অতি দক্ষতাৰে এটা স্বাভাৰিক গতিত সেই সংঘাত চিত্রিত কৰিছে। নাট্যকাৰৰ সেই প্রয়াস দেখিলে এনে বোধ হয় যেন তেওঁ কাৰষ্টেন বার্ণিক চৰিত্রটোক নানা পৰীক্ষা-নিৰীক্ষাৰ মাজেদি আগবঢ়াই নি শেষত তেওঁৰ মানসিক পৰিশোধন ঘটাইছে। ফলত চৰিত্রটোৰ কলুষ-কালিমাৰে পূর্ণ চাৰিত্রিক দিশলৈকো পৰিৱর্তন আহিছে আৰু কাৰষ্টেন বার্ণিক স্বৰূপার্থত সমাজৰ এটা লাইখুঁটা অর্থাৎ Pillar of Society হৈছে। চহৰবাসীসকলে তেওঁক সন্মান জনাবলৈ আয়োজন কৰা সম্বর্ধনা অনুষ্ঠানত তেওঁ উদাত্ত কণ্ঠেৰে কোৱা কথাৰ পৰা নাট্যকাৰৰ সেই অভিনৱ প্রয়াস দৃষ্টিগোচৰ হয়— "Yes, friends, I was the guilty one, and he went away. The vile and lying rumours that were spread abroad afterwards, it is beyond human power to refute now; but I have no right to complain of that. For fifteen years I have climbed by the ladder of success by the help of these rumours; whether now they are to cast me down again, or not, each of you must decide in his own mind."

আউন ঃ কাৰষ্টেন বার্ণিকৰ জাহাজ মেৰামতি কাৰখানাত ফোৰম্যান হিচাপে নিযুক্ত আছিল। আউনৰ পৰিয়ালৰ মানুহে কেইবা পুৰুষ ধৰি বার্ণিক পৰিয়ালৰ পাৰিবাৰিক ব্যৱসায়ত শ্রমিক হিচাপে মহত্ত্বপূর্ণ যোগদান আগবঢ়াই আহিছিলে। কাৰখানালৈ আধুনিক প্রযুক্তিৰ যন্ত্রপাতি ক্রয় কৰি অনাত ভালেসংখ্যক শ্রমিকৰ জীৱনলৈ অনিশ্চয়তা নামি আহিছিল। অথচ কাৰখানাৰ মালিক কাৰষ্টেন বার্ণিকে সেই গুৰুত্বপূর্ণ প্রসংগটোৰ প্রতি উদাসীনতা অৱলম্বন কৰিছিল। মালিক পক্ষই শ্রমিকৰ ভৱিষ্যতক লৈ হেতালি খেলা বাবে আউন চিন্তিত হৈছিল। গতিকে তেওঁ স্পষ্ট ভাষাৰে তাৰ প্রতিবাদ কৰি মালিক পক্ষক জনালে যাতে আধুনিক প্রযুক্তিৰ যন্ত্রপাতিৰ প্রচলনে কাৰখানাৰ কোনো শ্রমিকৰ পৰিয়াললৈ অনিশ্চিত ভৱিষ্যৎ কঢ়িয়াই নানে। আউনৰ যুক্তিত সমাজবাদী চিন্তাৰ ৰেখ

বিদ্যমান। সমাজৰ সকলো শ্রেণীৰ নাগৰিকৰ সর্বাংগীন উন্নয়ন অবিহনে সমাজত প্রকৃত অর্থত প্রগতি সাধন নহয়। আউনৰ দৃষ্টিত— "Aune : Yes, I really am afraid, Mr. Bernick. I am afraid for the number of men who will have the bread taken out of their mouths by these machines. You are very fond, sir, of talking about the consideration we owe to the community; it seems to me, however, that the community has its duties too. Why should science and capital venture to introduce there new discoveries into labour, before the community has had time to educate a generation up to using them?"

ৰোৰলাণ্ড ঃ ৰোৰলাণ্ড এজন স্কুল শিক্ষক। তেওঁ তথাকথিত নৈতিকতাপূর্ণ সমাজখনৰ দৃষ্টিভংগী আৰু পদক্ষেপক সমর্থন জনাইছিল। তেওঁৰ দৃষ্টিত সমাজত দেখা দিয়া 'ৰেয়াখিনি' গোটাই লৈ তাক লুকুৰাই থ'ব লাগে। সেইখন তথাকথিত পৰিশীলিত সমাজখনত অৱস্থান কৰা ৰোৰলাণ্ডৰ দৃষ্টিত 'বাহিৰা জগত'খনৰ পৰা চহৰবাসীয়ে নিজকে আঁতৰাই ৰাখিব লাগে। সেইখন জগতৰ ধামখুমীয়াত পৰি নিজকে হেৰুৱাতকৈ নিজৰ নিজৰ নিৰাপদ ক্ষুদ্র, ছাঁযুক্ত পৰিমণ্ডলত আবর্তন কৰি থকাই শ্রেয়। তাৎপর্যপূর্ণভাবে ইয়াত নাট্যকাৰ ইব্‌চেনে সমাজৰ সেই চাম ব্যক্তিক সমালোচনা কৰিছে যিসকলে ৰক্ষণশীলতাৰ ঠেক গণ্ডীৰ পৰা বাহিৰলৈ ওলাই আহিবলৈ অপাৰগ। প্রগতিবাদৰ মুকলি বতাহত উশাহ ল'বলৈ সিবিলাক অপাৰগ অথবা অনিচ্ছুক।

জোহান ঃ জোহান কাৰষ্টেনৰ পত্নী বেটীৰ ভায়েক আছিল। তেওঁ কাৰষ্টেনৰ বন্ধুও। ডিনা ডর্ফৰ অভিনেত্রী মাতৃৰ লগত কাৰষ্টেনৰ অবৈধ সম্পর্ক আছিল। কিন্তু সামাজিক দৃষ্টিত সেয়া এটা গৰিহণাযোগ্য সম্পর্ক। ফলত অপ্রীতিকৰ পৰিস্থিতি সৃষ্টি হোৱাত কাৰষ্টেনে নিজৰ মান-সন্মান ৰক্ষা কৰিবলৈ বন্ধুগত প্রাণৰ জোহানৰ সহায় লয়। কাৰষ্টেনৰ চৰিত্রত দাগ নপৰিল। কিন্তু নির্দোষী হোৱা সত্ত্বেও জোহান সমাজৰ দৃষ্টিত হেয় প্রতিপন্ন হ'ল। জোহান লোনাৰ লগত আমেৰিকালৈ গুচি গৈছিল। তেওঁলোকে দেখি অহা সমাজখনৰ তুলনাত এই নতুন সমাজখন অধিক মুক্ত, ব্যক্তিজীৱনো স্বতন্ত্র ব্যক্তিয়ে নিজৰ জীৱনটো স্বাধীনভাবে পৰিচালিত কৰিব পাৰে। তথাকথিত নৈতিকতাৰ প্রশ্নক লৈ তাত মানুহে মূৰ নঘমাই, বৰঞ্চ নিজ হাতে নিজৰ জীৱন গঢ় দিবলৈ কঠোৰ পৰিশ্রম কৰে। মন কৰিবলগীয়া যে জোহান চৰিত্রটোৰ মাজেদি হেন্‌ৰিক ইব্‌চেনৰ ব্যক্তিগত অনুভৱ-উপলব্ধি প্রকাশ পাইছে। এইটো সত্য যে জোহান চৰিত্রটোয়ো মানসিক সংঘাতেৰে জর্জৰিত। কিন্তু সেই সংঘাত আৰু প্রত্যাহ্বানে জোহানক সমাজৰ এজন উদ্যমী, প্রগতিবাদী ধ্যান-ধাৰণাৰ নাগৰিক ৰূপে গঢ় দিছিল।

বার্ণিকৰ ব্যৱসায়িক অংশীদাৰ ভিগেলেণ্ড, ৰামেল আৰু ছানষ্টাদ ৰক্ষণশীল, তথাকথিত নৈতিকতাপূর্ণ সমাজৰ সেইকেইটা প্রতিনিধিত্বমূলক চৰিত্র যিয়ে নিজৰ ব্যক্তিগত স্বার্থ পূৰণৰ বাবে সদা তৎপৰ। তেওঁলোকে সামাজিক কল্যাণৰ আঁৰ লৈ

ব্যক্তিগত স্বার্থ পূৰ কৰাত সিদ্ধহস্ত। সেইদৰে কাৰষ্টেন বার্ণিকৰ তলতীয়া বিশ্বাসী কর্মচাৰী ক্রাপ এগৰাকী এনে কুশলী ব্যক্তি যি অহৰহ নিজৰ প্রভু অর্থাৎ, মালিকৰ হিতৰ অনুকূলে যোৱা কার্য সাধন কৰাটোকে জীৱনৰ লক্ষ্য বুলি বিবেচনা কৰে।

এতিয়া আমি আহোঁ নাটকখনৰ নাৰী চৰিত্রকেইটাৰ প্রসংগলৈ—

লোনা হেছেল ঃ লোনা হেছেল বেটী বার্ণিকৰ সতীয়া বায়েক আছিল। এইগৰাকী স্পষ্টবাদী মহিলাই তেওঁ ডাঙৰ-দীঘল হোৱা সমাজখনৰ কপটাচাৰ আৰু ভণ্ডামি দেখি অতিষ্ঠ হৈ সেই সময়ছোৱাত 'নতুন পৃথিৱী'ৰূপে জনাজাত হোৱা আমেৰিকালৈ প্রব্রজন কৰিছিল। তেওঁৰ লগত সৰু ভায়েক অর্থাৎ বেটীৰো সৰু ভায়েক জোহানো গুচি গৈছিলে। নতুন সমাজ এখনলৈ গৈ তাত সংগ্রামৰ মাজেদি নিজকে প্রতিষ্ঠা কৰি লোনা এটা সময়ত ভায়েকক লগত লৈ নিজৰ মাতৃভূমিলৈ উভতি আহিছিল। তেওঁ উভতি আহি দেখে যে ইতিমধ্যে তেওঁৰ ভনীজোঁৱায়েক কাৰষ্টেন বার্ণিক সমাজৰ এগৰাকী সুপ্রতিষ্ঠিত মান্য নাগৰিক হৈছে। তেওঁৰ লগত কোনেও ফেৰ মাৰিব নোৱাৰে। কিন্তু লোনাৰ বাবে কাৰষ্টেন বার্ণিকৰ অতীত গোপন হৈ থকা নাছিল। তেওঁ বার্ণিকৰ অতীত ইতিহাস ভালদৰে জানে। বার্ণিকৰ বর্তমানৰ প্রতিষ্ঠিত ৰূপটো যে অতীতৰ এটা অনৈতিক ঘটনাৰ ভিত্তিত প্রতিষ্ঠিত সেই কথা লোনাই ভালদৰে জানে। সেইবাবে তেওঁলোকৰ ঘৰত পদার্পণ কৰাৰ কিছু সময়ৰ পিছতেই লোনাই কোঠাটোৰ খিৰিকীত ওলোমাই থোৱা পর্দাকেইখন কোঁচাই কোঠাটোলৈ 'মুকলি বতাহ' প্ররেশ কৰাৰ পথ প্রশস্ত কৰি দিব খুজিছিল। আমি ইতিমধ্যে পূর্বৱর্তী উপশাখা এটাত উল্লেখ কৰি আহিছো যে লোনাৰ চৰিত্রত আষ্টা হানষ্টিন নামৰ নাৰীৰ সমঅধিকাৰৰ সমর্থক এগৰাকীৰ প্রভাৱ পৰিছে। লোনাই হৈছে সেইগৰাকী নাৰী যিয়ে কাৰষ্টেন বার্ণিকৰ অন্তৰাত্মাক জোকাৰি যোৱাকৈ তেওঁৰ মিছা আত্মতুষ্টি আৰু অভিমানত আঘাত হানিবলৈ সমর্থ হৈছিল। তেওঁ বার্ণিকক উদ্দেশ্য কৰি কোৱা কথাকেইষাৰমানে তেওঁৰ (লোনা) চৰিত্রটোক *পিলার্ছ অফ ছচাইটিৰ* এটা শক্তিশালী নাৰী চৰিত্র ৰূপে উজ্বলি উঠিছে— "Lona : And of what consequence is it when such a society be propped up or not? What would it all consist of ? Show and lies– and nothing else. Here are you, the first man in the town, diving in grandeur and luxury, powerful and respected you, who have branded an innocent man as a criminal."

ডিনা ডর্ফ ঃ লোনাৰ দৰে ডিনা ডর্ফো স্পষ্টবাদী গাভৰু আছিল। পিছে তাইৰ অতীত আৰু বংশ পৰিচয়ৰ কথা চিন্তা কৰিয়েই তাই খোজে প্রতি নিজকে সংযত কৰিবলগীয়া হৈছিল। তাই বার্ণিক পৰিয়ালৰ অনুগ্রহ প্রার্থী আছিল। কিন্তু সেই বুলিলেই তাইক আনে পুতৌৰ দৃষ্টিৰে চোৱাতো তাই সহ্য কৰিব নোৱাৰিছিল। ৰোৱলাণ্ডে তাইক বিয়া কৰাব বিচাৰিছিল। পিছে ডিনাই প্রথম অৱস্থাত তেওঁৰ প্রস্তাৱত সন্মতি প্রদান কৰিছিল যদিও শেষত নাটকীয়ভাৱে জোহানৰ লগত আমেৰিকালৈ গুচি গৈছিলে।

তাই সেই চলিত পৰিবেশৰ শ্বাসৰুদ্ধকাৰী বাতাবৰণৰ পৰা ওলাই আহিব বিচাৰিছিল। সেইবাবে জোহানৰ সৰলতাপূর্ণ, কপটতাহীন অনাড়ম্বৰ দৃষ্টিভংগীয়ে ডিনাক তেওঁৰ প্রতি আকর্ষিত কৰিছিল। সেইবাবে জীৱনৰ চৰম সিদ্ধান্তটো লোৱাৰ সময়ত ডিনাই জোহানকে নিজৰ জীৱন পথৰ সহচৰ হিচাপে নির্বাচন কৰিছিল।

বেটী বার্ণিক ঃ কাৰষ্টেন বার্ণিকৰ পত্নী আৰু লোনা হেছেলৰ সতীয়া ভনীয়েক বেটী সমাজৰ পৰম্পৰাগত বিচাৰবোধত বিশ্বাসী সাধাৰণ নাৰী আছিল। নিজৰ স্বামীৰ সুখত সুখী আৰু দুখত দুখী এগৰাকী আদর্শ গৃহিণী হিচাপে বেটী পৰিচিত। তেওঁৰ আতিথ্যও অতুলনীয়। এইগৰাকী মমতাময়ী নাৰীয়ে নিজৰ পুত্র সন্তান ওলাফৰ প্রতি যিদৰে দায়িত্ববোধ আৰু মমত্ব অনুভৱ কৰিছিল, সেইদৰে ডিনাকো নিজৰ ছোৱালীৰ দৰেই জ্ঞান কৰিছিল, তাইৰ ভাল-বেয়াৰ বিষয়ে সজাগ আছিল। সেই বাবে তেওঁৰ দৃষ্টিত অমায়িক আৰু ৰুচিপূর্ণ ব্যক্তিত্বৰ ৰোৱলাণ্ডৰ লগত ডিনাৰ অন্তৰংগতাত তেওঁ বাধা প্রদান কৰিব খোজা নাছিল। অৱশ্যে শেষৰফালে জোহানৰ প্রতি বাঢ়ি অহা ডিনাৰ আকর্ষণবোধে তেওঁক চিন্তিত কৰিছিল। গতানুগতিক জীৱনধাৰাত অভ্যস্ত এইগৰাকী নাৰীৰ মনত তেওঁৰ সতীয়া বায়েক লোনাৰ প্রতি এটা আক্ষেপ আছিল। সেইটো এয়ে যে অন্য বহুতৰ দৰে তেৱোঁ এইটো বিশ্বাস কৰিছিল যে কাৰষ্টেনে তেওঁক ভাল পাই বিয়া পতাৰ বাবে বায়েক লোনাই ঈর্ষাৰ বশৱর্তী হৈ তেওঁলোকৰ পৰিয়ালটোৰ লগতে বেটীক লাজত পেলাবলৈ আমেৰিকালৈ 'পলাই' গৈছিলে। বেটীৰ সেই অভিযোগ-আক্ষেপ নিৰাধাৰ আছিল যদিও লোনাই তেওঁৰ আগত প্রকৃত সত্যটো উন্মোচন নকৰিলে। নহ'লে তেওঁ প্রায় 'মহামানৱ' ৰূপে শ্রদ্ধা-ভক্তি কৰা তেওঁৰ একান্ত আপোন পুৰুষজনক যে এজন অনৈতিক ভণ্ড চৰিত্রৰ লোক, সেই কথাটো জনাহেঁতেন তেওঁ মৃত্যুতুল্য শোক পালেহেঁতেন।

নাটকখনত থকা অন্যান্য নাৰী চৰিত্র যেনে— কাৰষ্টেনৰ ভনীয়েক মার্থা, শ্রীমতী ৰামেল, হিল্ডা ৰামেল, শ্রীমতী হল্ট, নেটা হল্ট আৰু শ্রীমতী লাগৰ মাজেদি সমসাময়িক সমাজৰ সম্ভ্রান্ত ঘৰৰ মহিলাৰ মানসিকতা প্রদর্শন কৰা হৈছে। অৱশ্যে নাটকৰ শেষৰ ফালে মার্থা চৰিত্রটোৱে কিছু পৰিমাণে মানসিক উৎকর্ষৰ প্রমাণ দিছে।

৮.৫.৪ সংলাপ

নাটকৰ এটা উল্লেখযোগ্য উপাদান হ'ল সংলাপ। নাটকত প্রয়োগ কৰা সংলাপে নাট্যগুণ বৃদ্ধি কৰাৰ লগতে চৰিত্রকো উজলাই তোলে। এই প্রসংগত আমি *পিলার্ছ অফ ছচাইটি* নাটকখনৰ সংলাপত দৃষ্টিপাত কৰিলে দেখিম যে ইয়াত নাট্যকাৰ হেন্‌ৰিক ইব্‌চেনে চৰিত্র বিশেষৰ মুখত দিয়া শক্তিশালী সংলাপৰ মাধ্যমেদি এই বাস্তৱবাদী নাটকখনৰ মূল ভাব আৰু নাট্যকাৰৰ দৃষ্টিভংগী প্রকাশ কৰিছে। উদাহৰণ স্বৰূপে আমি নাটকৰ এটা চৰিত্র ৰোৱলাণ্ডে ব্যক্ত কৰা মনোভাব উদ্ধৃত কৰিব পাৰো—

''Rorlund : That is merely temptation, dear Miss Benrick. You ought to shut the doors of your mind upon such disturbing guests as that. By the 'Stormy Seas'– for of course you do not intend me to take your words literally you mean the restless tide of the great outer world, where so many are shipworked. Do you really set such store on the life you hear rushing by outside ? Only look out into the street. There they go, walking about in the heat of the sun, perspiring and tumbling about over their little affaire. No, we undoubtedly have the best of it, who are able to sit here in the cool and turn our facks on the quarter from which disturbances comes.''

ইয়াত 'Stormy Seas'. 'perspiring and tumbling about' আদি শব্দৰ দ্বাৰা ৰক্ষণশীল চিন্তা আৰু দ্বেষ-ভণ্ডামিৰে পূৰ্ণ সমাজখনক সংস্কাৰ কৰি প্ৰগতিবাদী চিন্তা আৰু যুক্তিবাদৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি নতুনকৈ গঢ়া সমাজৰ কথা কোৱা হৈছে। ৰোৰলাণ্ডৰ নিচিনা মানুহৰ বাবে সেই নতুন পৃথিৱীখন মূল্যহীন। অৰ্থাৎ তেওঁৰ নিচিনা মানুহৰ বাবে সমাজৰ শুভ পৰিৱৰ্তন ইপ্সিত নহয়। বৰঞ্চ তেনে লোকে ৰক্ষণশীল পৰম্পৰাৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত কপট আচাৰ আৰু তথাকথিত নৈতিকতাত গুৰুত্ব দি সমাজখন তেনেদৰে চলাত হাত উজান দিয়ে। নাট্যকাৰে তেনে চিন্তাক সমালোচনা কৰি কৈছে যে তেনে লোকে সামাজিক সমস্যাৰ উপশমত সহায় নকৰি তেনে সমস্যাৰ প্ৰতি আওকণীয়া মনোভাব গ্ৰহণ কৰে।

নাটকৰ স্ত্ৰী চৰিত্ৰকেইটাৰ সংলাপৰ মাজেদি নাট্যকাৰে কিছুমান পৰম্পৰাগত ৰক্ষণশীল চিন্তাক প্ৰত্যাহ্বান জনাইছে। এইখিনিতে উল্লেখ কৰি থোৱা ভাল হ'ব যে এই নাটকখন ৰচনা কৰাৰ সময়ত সমাজখন ইমান উদাৰ আৰু প্ৰগতিশীল নাছিল। নাৰীসকলে ব্যক্তি হিচাপে চিন্তা কৰিবলৈ সুযোগ-সুবিধা পোৱাৰ পৰা বঞ্চিত আছিল। অথচ এই নাটকত চিত্ৰিত হোৱা ডিনা আৰু মাৰ্থা চৰিত্ৰৰ মুখত দিয়া সংলাপে সমসাময়িক অবদমিত নাৰী চেতনাক জাগ্ৰত কৰাৰ আভাস দিছে—

''Dina : I have never loved the man! I would rather drown myself in the Fjord than be engaged to him! Oh, how he humiliated me yesterday with his condescending manner! How clear he made it that he felt he was lifting up a poor despised creature to his own level! I do not mean to be despised any longer. I mean to go away. May I go with you ?''

''Martha : No, I dare say not; I would not have expected it myself. But I was bound to break out sometime ! Ah ! What we suffer

under the tyranny of habit and custom! Make a stand against that, Dina. Be his wife. Let me see you defy all this convention.''

৮.৫.৫ *বাস্তৱবাদী নাটক হিচাপে পিলার্ছ অফ ছচাইটি*

হেন্ৰিক ইব্‌চেনৰ হাততেই বাস্তৱবাদী নাটকে নাট্যকলাৰ ৰূপ পৰিগ্ৰহ কৰে। বাস্তৱবাদী নাটকত সচৰাচৰ সমসাময়িক সামাজিক সমস্যা এটা উত্থাপন কৰা হয়। নাটকৰ মুখ্য চৰিত্ৰ বা কেন্দ্ৰীয় চৰিত্ৰৰ মাজেদি সেই সমস্যাটো সমাজৰ দৃষ্টিগোচৰ কৰা হয়।নাটকত উপস্থাপিত সমস্যাটো আকৌ এনে প্ৰকৃতিৰ হয় যে তাৰ তৎকালীন সমাধানৰ যি পন্থা বিচাৰি পোৱা যায় সেই পন্থা সমসাময়িক সমাজৰ নিয়ম-শৃংখলাৰ বিপৰীতে যায়। চৰিত্ৰই সাহস কৰি সেই পন্থা অৱলম্বন কৰিবলৈ আগবাঢ়ি আহিলে সমাজৰ অন্যান্যই তেওঁক দুৰ্ঘোৰ সমালোচনা কৰিব। ফলত তেওঁ এজন 'সমাজবিৰোধী ব্যক্তি ৰূপে গণ্য হ'ব। তাৰ পৰিণতি এক সংঘাতপূৰ্ণ স্থিতি।

হেন্ৰিক ইব্‌চেনৰ বহুচৰ্চিত নাটক *এনিমি অফ দি পিপলৰ* দৰে *পিলার্ছ অফ ছচাইটিও* এখন সমস্যাপ্ৰধান লেখৰ বাস্তৱবাদী নাটক। বাস্তৱবাদী নাটকৰ আটাইকেইটা লক্ষণ নাটকখনত আছে। প্ৰচলিত সমাজ ব্যৱস্থাত প্ৰত্যক্ষ কৰিবলৈ পোৱা মিথ্যাচাৰ, গোড়ামি, কপটতা, ভণ্ডামি দেখি নাট্যকাৰ বিতশ্ৰদ্ধ। তেওঁৰ সংস্কাৰকামী চেতনাৰ আহ্বানত নাটকখনৰ কেইটামান বিশেষ চৰিত্ৰৰ মাধ্যমেদি সমাজ জীৱনত দেখা দিয়া সেই ক্ষতিকাৰক দিশসমূহ কঠোৰ ভাষাৰে সমালোচনা কৰিছে। য'তেই সুবিধা হয় তাতেই তেওঁ বলিষ্ঠ সংলাপ আৰু কেতিয়াবা উপযুক্ত চৰিত্ৰৰ চিত্ৰণেৰে নাটকৰ কাহিনীভাগ অধিক গতিশীল কৰি তুলিছিল। তেওঁ 'চৰিত্ৰ সৃষ্টি'ৰ বাবে চৰিত্ৰ সৃষ্টি কৰা নাছিল। বৰঞ্চ তেওঁ সৃষ্টি কৰা প্ৰতিটো চৰিত্ৰ একো একোটা স্বয়ং সম্পূৰ্ণ সত্তাৰ ৰূপ অবতীৰ্ণ হৈছে। সমসাময়িক সমাজত প্ৰচলিত নাট্যশৈলীৰ পৰা নাট্যকাৰ ইব্‌চেনে সূচনা কৰা নাট্যধাৰা ভিন্ন। তাৰ বাবে তেওঁ সমাজৰ কৰ্তৃপক্ষৰ পৰা ভৰ্ৎসনা বাক্যও শুনিব লগীয়া হৈছিল। কিন্তু কোনো ধৰণৰ বাধাই তেওঁক তেওঁৰ সৃষ্টিৰ পথৰ পৰা বিমুখ কৰিবলৈ সমৰ্থ হোৱা নাছিল। সময়ত তেওঁ তেওঁৰ নিৰলস সাধনাৰ দ্বাৰা এগৰাকী বিশ্ববিশ্ৰুত নাট্যকাৰত পৰিণত হয়।

চিন্তা-চৰ্চা কৰক — ৮.২

অধ্যায়টিত প্ৰাপ্ত বাস্তৱবাদী নাটকৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ এই নাটকখনত কেনেদৰে প্ৰকাশ পাইছে সেইবোৰ বহলাই আলোচনা কৰক।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৩ ঃ *পিলার্ছ অফ ছচাইটি* নাটকৰ কাহিনীভাগ চমুকৈ নিজৰ ভাষাত লিখক। নাটকখনৰ কোনটো চৰিত্ৰ আপোনাৰ ভাল লাগিল? (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

প্রশ্ন নং ৪ ঃ পাৰিবাৰিক জীৱনত অতীতৰ অনৈতিক ঘটনাই কেনে প্রভাৱ পেলায়? কাৰষ্টেন চৰিত্রটোৰ মনত সৃষ্টি হোৱা দোদুল্যমান স্থিতিৰ বিশ্লেষণৰ মাজেদি ব্যক্ত কৰক। (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

প্রশ্ন নং ৫ ঃ *পিলার্ছ অফ ছচাইটি*ৰ উল্লেখযোগ্য নাৰী চৰিত্র এটাৰ বিষয়ে আপোনাৰ অভিমত ব্যক্ত কৰক। (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

প্রশ্ন নং ৬ ঃ বাস্তৱবাদী নাটক হিচাপে *পিলার্ছ অফ ছচাইটি*ৰ প্রাসংগিকতা বিচাৰ কৰক। (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

৮.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- এই অধ্যায়টিৰ অধ্যয়নে আমাক বাস্তৱবাদী নাটকৰ বিষয়ে সাধাৰণ আভাস প্রদান কৰিলে। ইয়াৰ পৰা আমি এইটো ধাৰণা কৰিব পাৰিলো যে বাস্তৱ জীৱনৰ স্বৰূপটোক কৃত্রিমভাবে ৰাখি, অর্থাৎ কল্পনাৰ ৰং সানি কুৰূপক সুন্দৰ নকৰি, সত্যক অসত্য নকৰি জীৱনটোক তাৰ স্বাভাৰিক ৰূপত তুলি ধৰাই বাস্তৱবাদ।
- বাস্তৱবাদী নাটকৰ স্রষ্টা হেন্‌ৰিক ইব্‌চেনৰ জীৱন আৰু কৃতিৰ লগত পৰিচয়ে আমাক এই গৰাকী প্রতিভাশালী নাট্যকাৰৰ জীৱন সংগ্রাম, ব্যক্তি জীৱনৰ সংঘাত আৰু তেওঁৰ উল্লেখযোগ্য নাট্য কৃতিৰ যৎকিঞ্চিত ধাৰণা লাভ কৰিলো। এই ধাৰণাই আমাক তেওঁৰ ব্যক্তিত্বৰ বিষয়ে জনাৰ আৰু তেওঁক বিশ্লেষণ কৰাত সহায়ক হ'ব।
- বাস্তৱবাদী নাটকত একোটা সামাজিক সমস্যাৰ উত্থাপন কৰা হয়। সেই সমস্যা ব্যক্তিৰ পাৰিবাৰিক জীৱন, নৈতিক-অনৈতিক আচৰণ অথবা অন্য সামাজিক সমস্যা হ'ব পাৰে। *পিলার্ছ অফ ছচাইটি*ত ব্যক্তিয়ে জীৱনত কৰা অনৈতিক আচৰণ আৰু ভণ্ডামিৰ স্বৰূপ বিশ্লেষণ কৰা হৈছে।

- বাস্তৱবাদী নাটকৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ অন্যান্য ধাৰাৰ নাটকৰ তুলনাত ভিন্ন বাস্তৱবাদী নাটকৰ বৈশিষ্ট্যসমূহক লৈ সমালোচনা-আলোচনাৰ অন্ত নাই। এই নাটকখনৰ আলোচনাৰ মাজেদি সেই দিশসমূহত আলোকপাত কৰা হ'ল।
- বাস্তৱবাদী নাটক *পিলার্ছ অফ ছচাইটিৰ* ৰচনাশৈলী আৰু নাট্যৰীতিৰ যি বিশিষ্টতা আছে, তাক এই বিশেষ নাটকখনৰ আলোচনাৰ মাজেদি উল্লেখ কৰা হ'ল।

৮.৭ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) কলিতা, অমৱেন্দ্ৰ (১৯৯৪); *পাশ্চাত্য সাহিত্য;* নলবাৰী ঃ সমন্বয় গ্ৰন্থালয়।

২) ভট্টাচার্য, তাৰিণীকান্ত (১৯৯৬); *ইবছেনৰ নাট্য প্ৰতিভা;* গুৱাহাটী ঃ অসম প্ৰকাশন পৰিষদ।

৩) ভট্টাচার্য, পৰাগ কুমাৰ; *পাশ্চাত্য সাহিত্যৰ আলোক আৰু অসমীয়া সাহিত্য;* গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্ৰকাশন।

৪) মজুমদাৰ, বিমল (২০১১); *সাহিত্যৰ তত্ত্ব আৰু প্ৰয়োগ;* গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্ৰকাশন।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1) Fjelde, R. (1992) (Trans.); *Henrik Ibsen Four Major Plays;* (Volume-I), United States of America, Signet Classics (Edited).

2) Hinchlffe, A. P. (1979); *Drama Criticism Developments Since Ibsen;* London : The Macmillan Press Ltd.

3) Ibsen, H.; *Pillars of Society* (Translated by R. Farqiharson Sharp).

4) Johnston, B. (2004); *Ibsen's Selected Plays;* New York : W. W. Norton & Company.

৮.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান (কৰল ৰূপৰেখা)

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ হেন্ৰিক ইব্‌চেনৰ জন্ম... ...পিতৃ-মাতৃ, পৰিচয়... ...তেওঁৰ সংঘাতপূৰ্ণ জীৱন পৰিক্ৰমা... ...কৃতিসমূহ... ...মৃত্যু।

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ বাস্তৱবাদী নাটক বুলিলে কি বুজে লিখক... ...বাস্তৱবাদী নাটকত জীৱনৰ অন্ধকাৰ দিশটোৰ কথা উপস্থাপন কৰা হয়— আলোচনা কৰক।

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ *পিলার্ছ অফ ছচাইটিৰ* কাহিনীটো চমুকৈ লিখক... ...লোনা হেছেলৰ চৰিত্রটো এটা শক্তিশালী নাৰী চৰিত্র... ...শিক্ষার্থীয়ে লোনা চৰিত্রটো বিশ্লেষণ কৰিব পাৰে (অৱশ্যে তেওঁলোকে নিজৰ বিবেচনা অনুসৰি অন্য চৰিত্রও নির্বাচন কৰিব পাৰে।)

৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ইয়াত কাৰষ্টেন বার্ণিকৰ ডিনা ডর্ফৰ অভিনেত্রী মাতৃৰ লগত থকা অনৈতিক সম্বন্ধৰ কথা লিখিব লাগিব... ...পৰৱর্তী সময়ত জোহান আৰু লোনাৰ লগত সেই বিষয়ে বার্তালাপ হোৱাৰ পিচত কাৰষ্টেন বার্ণিকৰ মনঃস্থিতি কেনে হৈছিল তাৰ চমু আলোচনা।

৫ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ লোনা হেছেল নাটকখনৰ এটা উল্লেখযোগ্য নাৰী চৰিত্র— লোনা স্পষ্টবাদী, সৎসাহসী আৰু উদাৰমনা... ...ৰক্ষণশীলতা, মিথ্যাচাৰ আৰু ভণ্ডামি, বেয়া পোৱা এই নাৰী গৰাকীয়ে নাটকখনত চিত্রিত হোৱা সমসাময়িক ৰক্ষণশীল সমাজখনক মুকলিকৈ সমালোচনা কৰিছে... ...তেওঁৰ বাণীত আমি নাট্যকাৰ ইব্‌চেনৰ কণ্ঠস্বৰ শুনিবলৈ পাওঁ।

৬ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ বাস্তৱবাদী নাটকত বাস্তৱ জীৱনৰ সমস্যা পোনপটীয়াভাবে আঁৰ-বেৰ নোহোৱাকৈ আলোচনা কৰা হয়— নাটকখনত উত্থাপিত সমস্যাৰ প্রাসংগিকতা আলোচনা কৰিব লাগিব।

৮.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

প্রশ্ন ১ ঃ বাস্তৱবাদী নাটকৰ জনক কোন? বাস্তৱবাদী নাটকৰ বিষয়ে সাধাৰণ আলোচনা আগবঢ়াওক।

প্রশ্ন ২ ঃ বাস্তৱবাদী নাটকলৈ নৱৰেৰ নাট্যকাৰ হেন্‌ৰিক ইব্‌চেনৰ বৰঙণি কি? বহলাই আলোচনা কৰক।

প্রশ্ন ৩ ঃ বাস্তৱবাদী সমস্যাকেন্দ্রিক নাটক কোনবিলাক? *পিলার্ছ অফ ছচাইটিক* এই শ্রেণীৰ নাটকত পেলাব পাৰিনে? যুক্তিসহ উত্তৰ লিখক।

প্রশ্ন ৪ ঃ হেন্‌ৰিক ইব্‌চেনৰ জীৱন আৰু ৰচনাকৃতিৰ মূল্যায়ন আগবঢ়াওক।

প্রশ্ন ৫ ঃ *পিলার্ছ অফ ছচাইটিৰ* কাহিনীভাগ উল্লেখ কৰাৰ লগতে বাস্তৱবাদী নাটক হিচাপে এইখন নাটকৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ বিচাৰ কৰক।

প্রশ্ন ৬ ঃ *পিলার্ছ অফ ছচাইটিত* উত্থাপিত হোৱা ব্যক্তি জীৱনৰ অনৈতিক আচৰণ— এই বিষয়ে বিশ্লেষণাতমক টোকা প্রস্তুত কৰক।

প্রশ্ন ৭ ঃ বাস্তৱবাদী নাটক হিচাপে *পিলার্ছ অফ ছচাইটিৰ* নাট্যৰীতি বিচাৰ কৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ৯ ঃ ছেমুৱেল বেকেট ঃ *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো*

অধ্যায় গাঁথনি

৯.১ উদ্দেশ্য

৯.২ পৰিচয়

৯.৩ ছেমুৱেল বেকেটৰ চমু পৰিচয় আৰু সাহিত্য কৃতি

৯.৩.১ জীৱনী

৯.৩.২ সাহিত্য কৃতি

৯.৪ ছেমুৱেল বেকেটৰ নাট্যৰীতি

৯.৫ *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো (Waiting for Godot)*

৯.৫.১ ৱেইটিং ফৰ গ'ডোৰ কাহিনীভাগ

৯.৫.২ নাটকখনৰ চৰিত্ৰ চিত্ৰণ

৯.৫.৩ *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো*ৰ বিষয় বস্তু, গঠন ৰীতি আৰু প্ৰতীক

৯.৫.৪ এবছার্দ নাটক হিচাপে *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো* নাটকৰ সাধাৰণ আলোচনা

৯.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৯.৭ অধিক জানিবলৈ

৯.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

৯.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

৯.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যায়ন কৰি আপুনি—

- ছেমুৱেল বেকেটৰ চমু পৰিচয় আৰু সাহিত্য কৃতি সম্পৰ্কে জানিব পাৰিব
- *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো*ৰ কাহিনীভাগ চমুকৈ জানিব পাৰিব
- এবছার্দ নাটকৰ লক্ষণ আৰু বৈশিষ্ট্য সম্পৰ্কে অৱগত হ'ব
- ৱেইটিং ফৰ গ'ডোৰ চৰিত্ৰসমূহ বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব
- নাটক হিচাপে *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো* কিমান দূৰ সফল হৈছে সেই সম্পৰ্কে এটি আলোচনা কৰিব পাৰিব।

৯.২ পৰিচয়

স্নাতকোত্তৰ অসমীয়া তৃতীয় ষান্মাসিকৰ সাহিত্য শাখাৰ শিক্ষার্থীৰ বাবে আগবঢ়োৱা তৃতীয় পাঠ্য বিষয়ৰ এইটো নৱম তথা শেষ অধ্যায়। পাশ্চাত্য সাহিত্যৰ নিৰ্বাচিত কবিতাৰ পাঠ,

দুখন উপন্যাস, ইবচেনৰ এখন নাটকৰ লগতে এইখনো পাশ্চাত্য সাহিত্যৰ এগৰাকী আলোচিত লেখক, নাট্যকাৰ ছেমুৱেল বেকেটৰ নাটক *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো*।

দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধই জীৱনৰ মূল্যবোধক প্রচণ্ড আঘাত হনাৰ ফলস্বৰূপে অর্থহীন ৰূপত ধৰা দিয়ে সামাজিক মূল্যবোধ। একোতেই মানুহৰ আস্থা নাইকিয়া হৈ পৰে। ফলত পৰম্পৰাগত নাট্যৰীতিৰ বিপৰীতে আধুনিক নাট্য জগতলৈ আহে অন্য এক ধাৰণা। সেই নতুন ধাৰণাটিৰ নাম হ'ল এবছার্দ নাট্যৰীতি। ইয়াৰ কেন্দ্রস্থল হ'ল মূলতঃ পেৰিছ চহৰ। এই নব্য আন্দোলনটিৰ গুৰি ধৰোতাসকলৰ ভিতৰত অন্যতম হ'ল ছেমুৱেল বেকেট। তেওঁৰ বিশ্ববিখ্যাত এবছার্দ নাটকখন হ'ল *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো* । ১৯৫২ চনত ফৰাচী ভাষাত লিখা এই নাটকখন বেকেটে নিজেই ইংৰাজীলৈ অনুবাদ কৰে ১৯৫৬ চনত। সেয়েহে ফৰাচী আৰু ইংৰাজী এই দুয়োটা ভাষাৰ সাহিত্যতে ই অন্তর্ভুক্ত। এবছার্দ নাটকৰ উৎকৃষ্ট উদাহৰণ হিচাপে সততে সকলোৰে মানসপটত ভাঁহি উঠা নাটকখনেই হ'ল *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো*।

এই অধ্যায়টিত ছেমুৱেল বেকেটৰ জীৱন আৰু সাহিত্যকৃতিৰ পর্যালোচনা কৰাৰ লগতে *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো* নাটকখনৰ বিষয়েও আলোচনা আগবঢোৱা হৈছে।

৯.৩ ছেমুৱেল বেকেট

৯.৩.১ জীৱনী

কবি নাট্যকাৰ তথা ঔপন্যাসিক ছেমুৱেল বেকেটৰ জন্ম হৈছিল ১৯০৬ চনৰ ১৩ এপ্রিলত আয়াৰলেণ্ডৰ ৰাজধানী ডাবলিনৰ ওচৰত ফ'ক্সৰ'ক (Foxrock) নামৰ ঠাইত। সিদিনা আছিল গুড্-ফ্রাইডে। তেওঁৰ পিতৃৰ নাম আছিল উইলিয়াম বেকেট। ছেমুৱেল বেকেটৰ দেউতাক আছিল ডাবলিনৰ এজন ধনী, সম্ভ্রান্ত আৰু সৰ্ববৰহী ব্যৱসায়ী। সৰুৰে পৰা মেধাবী ছাত্রৰূপে স্বীকৃত ছেমুৱেল বেকেট পঢ়া-শুনাৰ লগতে ডবা, গল্প আৰু ক্রিকেট খেলতো পাৰদর্শিতা দেখুৱাবলৈ সক্ষম হৈছিল। যাৰ ফলত তেওঁ প্রথম শ্রেণীৰ ক্রিকেট খেলত অংশ গ্রহণ কৰিবলৈ সুবিধা পাইছিল। ক্রীড়া আৰু অধ্যয়ন সমানে চলাই যোৱা এইজনা সাহিত্যিক ট্রিনিটি কলেজৰ পৰা প্রথম শ্রেণীৰ প্রথম স্থান অধিকাৰ কৰি স্নাতক ডিগ্রী লাভ কৰিছিল। ইয়াৰ বাবে তেওঁ সোণৰ পদক অর্জন কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল। তাৰ পিছত তেওঁ পেৰিছৰ বিখ্যাত এক'ল নৰমেইল ছুপাৰিয়ৰত (Ecale Normale Superieure) অধ্যয়ন কৰিছিল। পেৰিছত থকা সেই সময়ছোৱাতে তেওঁ প্রখ্যাত আইৰিচ সাহিত্যিক জেমচ্ জয়চ (James Joyce) ৰ সান্নিধ্য লাভ কৰে। পেৰিছত শিক্ষাৰ সামৰণি মাৰি তেওঁ ঘৰলৈ ঘুৰি আহে আৰু ট্রিনিটি কলেজত সহকাৰী অধ্যাপক হিচাপে যোগদান কৰে। কিন্তু তেওঁৰ এই শিক্ষকতা বৃত্তি স্থায়ী নহ'ল। ১৯৩২ চনত তেওঁ জার্মানীলৈ ফুৰিবলৈ যায় আৰু চাকৰি জীৱনৰ সামৰণি মাৰে। ইয়াৰ পিছতে প্রায় পাঁচ বছৰমান ইউৰোপৰ

বিভিন্ন দেশ ভ্ৰমণ কৰি ১৯৩৭ চনত পুনৰ পেৰিছলৈ আহে আৰু তাতে নিগাজীকৈ থাকিবলৈ লয়।

৯.৩.২ সাহিত্য কৃতি

ছেমুৱেল বেকেটে সাহিত্যিক জীৱনৰ পাতনি মেলিছিল কবিতাৰ দ্বাৰা। সাহিত্যিক জীৱনৰ আৰম্ভণি অৱস্থাতে এখন আলোচনীয়ে পতা কবিতা প্ৰতিযোগিতাত সময় বিষয়ক কবিতা ৰচনা কৰি পুৰস্কাৰ লাভ কৰিছিল। তেওঁৰ প্ৰথমখন গুৰুত্বপূৰ্ণ ৰচনা প্ৰকাশ হয় ১৯৩১ চনত। চেতনাস্ৰোত পদ্ধতিৰ প্ৰখ্যাত লেখক মাৰ্চেল প্ৰুষ্ট (Marcel Proust) ৰ বিষয়ে লিখা সমালোচনামূলক প্ৰৱন্ধ গ্ৰন্থখনে সেই সময়ৰ সমালোচকসকলৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল। ১৯৩৪ চনত তেওঁৰ *ম'ৰ প্ৰিক্‌চ দ্যান কিক্‌চ (More Pricks than Kicks)* নামৰ চুটি গল্পৰ সংকলনখন প্ৰকাশ পায়। পিছে এই সংকলনখনক আয়াৰলেণ্ডত নিষিদ্ধ কৰা হ'ল। ইয়াত বাইবেলত সন্নিবিষ্ট যীশুখ্ৰীষ্টৰ উক্তিৰ ভেঙুচালি কৰাৰ অভিযোগ তোলা হৈছিল। ১৯৩৫ চনত তেওঁৰ কাব্য সংকলন *এক'ছ বন্‌চ এণ্ড আদাৰ প্ৰেছিপিটেট্‌ছ (Echo's Bones and other Precipitatei)* প্ৰকাশ পায়। দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধই গভীৰভাৱে প্ৰভাৱ পেলোৱা ছেমুৱেল বেকেট নিজে এই যুদ্ধত ফৰাচী পক্ষক সহযোগিতা কৰিছিল। ১৯৪২ চনত এই যুদ্ধৰ পৰা আতঁৰি আহি বেকেটে *ৱাট (Watt)* নামৰ উপন্যাসখন ৰচনা কৰে।

জেমছ জয়চৰ সাহিত্যৰ প্ৰভাৱপুষ্ট এইজনা সাহিত্যিকৰ বাবে বিশ্বযুদ্ধৰ পাছৰ সময়খিনি আছিল বেছি গুৰুত্বপূৰ্ণ। কাৰণ এই সময়ছোৱাতে তেওঁৰ মহৎ সাহিত্যসমূহৰ সৃষ্টি হৈছিল। 'ত্ৰিলজী' (Trilogy) হিচাপে পৰিগণিত হোৱা তেওঁৰ তিনিখন উল্লেখযোগ্য উপন্যাস হ'ল— *মলয় (Molloy), মেলন ডাইচ (Malon Dies)* আৰু *দি আননেইমেৱল (The unnameable)*। এই সময়তে তেওঁ ৰচনা কৰা সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ সাহিত্য কৃতি হ'ল *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো* । এই নাটকখনৰ জৰিয়তে তেওঁৰ যশস্যা দুগুণে বৃদ্ধি পায়। সাধাৰণতে তেওঁৰ ৰচনাসমূহত যিবোৰ বিষয় বা চিন্তাই ঠাই পাইছে সেইসমূহ অতি বলিষ্ঠ ৰূপত প্ৰকাশ পাই দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ পিছৰ ৰচনাসমূহত। ইয়াৰ পিছত তেওঁ কেইবাখনো মঞ্চনাট আৰু অনাতাঁৰ নাটক ৰচনা কৰে। সেইসমূহ হ'ল— ১৯৫৭ চনত *অল দ্যাট ফল (All that Fall)*, *এণ্ডগেইম (Endgame)*, *এক্ট উইদাউট ৱৰ্ডছ I (Act without words I)*, ১৯৫৮ চনত *ক্ৰেইপ্‌চ লাষ্ট টেপ (Krapp's last Tape)*, ১৯৫৯ চনত এমবাৰ্ছ (Embers), *এক্ট উইদাউট ৱৰ্ডছ II (Act withous words II)*, ১৯৬১ চনত *হেপী ডেইজ (Happy Days)*, ১৯৬৩ চনত *প্লে (Play)*, ১৯৬৬ চনত *কাম এণ্ড গ (Come and Go)* আদি। ইয়াৰ প্ৰতিখন নাটকেই অনবদ্য। ১৯৬৯ চনত তেওঁ সাহিত্যৰ বাবে নোবেল

বঁটা লাভ কৰে। জীৱনৰ প্রায় শেষ বয়সলৈকে সৃষ্টিশীল ক্ষমতা ধৰি ৰাখিব পৰা এইজনা মহান সাহিত্যিকৰ ১৯৮৯ চনত ৮৩ বছৰ বয়সত মৃত্যু হয়।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ ছেমুৱেল বেকেটৰ জীৱন আৰু সাহিত্য কৃতিৰ বিষয়ে চমুকৈ আলোচনা কৰক। (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

৯.৪ ছেমুৱেল বেকেটৰ নাট্যৰীতি

সুগঠিত আৰু সুসংবদ্ধ সকলো সাহিত্য শিল্পৰ দৰে নাট্য সাহিত্যৰ বিৰুদ্ধেও বিদ্রোহ পৰিলক্ষিত হয়। দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ পিছৰে পৰা নাট্য সাহিত্য জগতত এই আন্দোলন প্রবল হোৱা দেখা যায় আৰু ইয়াৰ পৰিপুষ্টিত অৱদান যুগুতোৱা নাট্যকাৰসকলৰ ভিতৰত ছেমুৱেল বেকেটৰ নাম উল্লেখযোগ্য। *দ্য থিয়েটাৰ অব্ দ্য এবছার্দ (The Theatre of the Absurd)* নামৰ নাট্য আন্দোলনৰ কথা ক'লেই পোনতে যেনেকৈ মনলৈ আহে ছেমুৱেল বেকেটৰ কথা ঠিক তেনেকৈ এবছার্দ নাটক বুলিলে পোনতে মনলৈ আহে বেকেটৰ সর্বশ্রেষ্ঠ নাটক *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো*ৰ কথা। ছেমুৱেৰ বেকেটৰ প্রায় আটাইকেইখন নাটকতে দেখা যায় 'এবছার্দ দর্শন'। সেয়েহে তেওঁৰ নাট্যৰীতি সম্পর্কে আলোচনা কৰিবলৈ হ'লে পোন প্রথমে আমি আলোচনা কৰিব লাগিব এবছার্দ নাটক বা এবছার্দ দর্শননো আচলতে কি সেই কথা।

প্রতিটো সাহিত্য আন্দোলনৰ জন্ম-লগ্নৰ লগত জড়িত হৈ আছে একোটা ঐতিহাসিক পটভূমি। এবছার্দ নাটকো ইয়াৰ ব্যতিক্রম নহয়। অৱস্থিতিবাদ নামেৰে জনাজাত এটা দর্শনৰ লগত এবছার্দ নাটকৰ চিন্তাধাৰাৰ যথেষ্ট পৰিমাণে সাদৃশ্য দেখা যায়। অৱস্থিতিবাদৰ জনক হ'ল ডেনমার্কৰ দার্শনিক চোৱেন কিয়েকগার্ড। পিছলৈ আলবেয়াৰ ক্যেমু, জ্যাঁ পল ছার্ত্রে, নীৎচে, জেনেট আদি নাট্যকাৰসকলৰ হাতত এই ধাৰাই প্রসাৰ লাভ কৰে। অৱস্থিতিবাদীসকলে জীৱনৰ কোনো সত্য বা আদর্শই স্থায়ী নহয় বুলি বিশ্বাস কৰে। মানুহে এটা কথাই ভালদৰে জানে, সেইটো হৈছে নিজৰ অস্তিত্ব। মানুহৰ সুকীয়া অস্তিত্বৰ অভিজ্ঞতাও সুকীয়া আৰু সমস্যা সমাধানৰ পথো সুকীয়া। ব্যক্তিগত অভিজ্ঞতাৰ ভিত্তিত স্বাধীন চিন্তাধাৰাৰে মানুহে নিজৰ কর্তব্যৰ পাৰ নিজেই নির্ণয় কৰি লোৱাটোৱেই হ'ল এই অৱস্থিতিবাদৰ মূল কথা। মানুহৰ অস্তিত্বৰ অর্থহীনতা এবছার্দ নাটকৰ দৰে অৱস্থিতিবাদী নাটকৰো বিষয়বস্তু। কেৱল এইখিনিতে পার্থক্য আছে যে অৱস্থিতিবাদী ধাৰাৰ নাট্যকাৰসকলে মানুহৰ অদ্ভুত অযৌক্তিক আৰু অর্থহীন অৱস্থাক যুক্তিপূর্ণ আৰু অর্থপূর্ণভাৱে তেওঁলোকৰ নাট কত উপস্থাপন কৰাৰ চেষ্টা কৰিছিল আৰু এবছার্দ নাট্যকাৰসকলে বিষয়বস্তু আৰু ৰচনাৰীতিৰ মাজত সমন্বয় ৰক্ষা কৰাৰ চেষ্টাৰে সেই একে ধৰণৰ বিষয়বস্তুকেই যুক্তিতর্কৰ অৱতাৰণা নকৰাকৈ অর্থহীন ভাষাৰে প্রকাশ কৰাৰ চেষ্টা কৰে।

১৯৩৯ চনত হোৱা দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ পাছৰ পৰাহে এবছার্দ নাটকে এক শ্রেণী সুকীয়া নাট্যধাৰা ৰূপে প্রসাৰ লাভ কৰে। ইয়াৰ ঐতিহাসিক কাৰণো নথকা নহয়। মানুহৰ জীৱনৰ মূল্যবোধৰ ওপৰত মহাযুদ্ধই প্রচণ্ডভাৱে আঘাত হানিলে। যুদ্ধৰ পিছত মানুহ হৈ পৰিল দিশহাৰা, জীৱনৰ সংগতি হেৰাই গ'ল, অর্থহীন হৈ পৰিল সামাজিক মূল্যবোধ। জীৱন আৰু জগত সম্পর্কে প্রতিষ্ঠিত সকলো ধ্যান-ধাৰণা, এই বিশ্বযুদ্ধৰ প্রভাৱতেই আদর্শ বা মূল্যবোধসমূহ ধূলিসাৎ হৈ পৰিল আৰু মানুহৰ জীৱন তেতিয়া হৈ পৰিল এটা বিৰাট মহাশূন্য। আধ্যাত্মিক চিন্তাধাৰাৰ ওপৰতো মানুহৰ আস্থা নোহোৱা হ'ল। বৈজ্ঞানিক আৱিষ্কাৰ, পুৰণিৰ ধ্বংসলীলা আদি কার্যৰ ফলস্বৰূপে মানুহৰ বাবে মূল্যহীন হৈ পৰিল জন্ম আৰু মৃত্যু। এই কাৰণসমূহৰ অর্থ বিচাৰি লেখক সাহিত্যিকসকল অবাক হোৱাৰ লগতে তেওঁলোকৰ দৃষ্টিত সমগ্র বিশ্বই এবছার্দ ৰূপে পৰিগণিত হ'ল। প্রচলিত নাট্যৰীতিত এই পৰিবর্তিত জগতখনৰ ৰূপ দাঙি ধৰা অসম্ভৱ যেন দেখি তেওঁলোকে এটি নতুন নাট্য আন্দোলনৰ সৃষ্টি কৰিলে য'ত নৰজিল সু-সংগঠিত কাহিনী, ঐক্যবদ্ধ ঘটনা অথবা যুক্তিপূর্ণ আৰু অর্থপূর্ণ সংলাপ। এই নতুন নাট্যধাৰাটোৱেই হ'ল এবছার্দ নাট্যধাৰা। পেৰিছ চহৰত জন্ম লাভ কৰা এই নাট্যধাৰাটিৰ প্রধান গুৰি ধৰোতাসকলৰ ভিতৰত ছেমুৱেল বেকেটো অন্যতম। সেয়েহে ছেমুৱেল বেকেটৰ নাট্য-ৰীতিৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিলে দেখা যায় যে তেওঁৰ প্রতিখন নাটকতেই এই এবছার্দ দর্শনে ভুমুকি মাৰিছে। পৰম্পৰাগত নাটকৰ উপাদানসমূহ বেকেটৰ নাটকত দেখা নাযায়। আনহাতে বেকেটৰ নাটকত সুসংহত প্লট বা বাস্তৱসম্মত মঞ্চসজ্জাও লক্ষ্য কৰা নাযায়। এবছার্দ নাট্যৰীতিৰ লক্ষণসমূহৰ প্রায়খিনিয়েই লক্ষ্য কৰা যায় বেকেটৰ নাটকত। কাৰণ তেওঁৰ প্রায় সকলোবোৰ নাটকেই এবছার্দ নাটক। আকৌ তেওঁৰ বিখ্যাত নাটক *ৱেইটিং ফৰ গ'ডোত* এই নাট্যৰীতি সফলভাৱে ৰূপায়িত হৈছে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ২ ঃ ছেমুৱেল বেকেটৰ নাট্য-ৰীতি সম্পর্কে এটি টোকা প্রস্তুত কৰক। (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

৯.৫ *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো (Waiting for Godot)*

৯.৫.১ *ৱইটিং ফৰ গ'ডোৰ* কাহিনীভাগ

ছেমুৱেল বেকেটৰ *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো* হ'ল সমগ্র বিশ্ব সাহিত্যৰ ভিতৰতে এখন বিখ্যাত নাটক। ই হ'ল এবছার্দ নাটকৰ এক প্রকৃষ্ট উদাহৰণ। বেকেটৰ নাটকসমূহৰ ভিতৰত *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো* হ'ল সর্বশ্রেষ্ঠ সৃষ্টি।

ছেমুৱেল বেকেটৰ সাহিত্যিক জীৱন আৰম্ভ হৈছিল কবি হিচাপে। কিন্তু পিছলৈ তেওঁ নাট্যকাৰ হিচাপেহে বিখ্যাত হৈ পৰিল। তেওঁ এবছার্দ নাট্য ৰীতিকেই

মূল নাট্যৰীতি হিচাপে গ্রহণ কৰাৰ মূলতে আছিল দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধ। দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ ভয়াবহ ৰূপটোৱে সমসাময়িক লেখক তথা বুদ্ধিজীৱীৰ সমাজক বাৰুকৈয়ে প্রভাৱান্বিত কৰিছিল। বিশ্বযুদ্ধ চলি থকা সময়তে বেকেট ফ্রান্সলৈ যায় আৰু নাজীবাদৰ বিৰুদ্ধে আৰম্ভ হোৱা প্রতিৰোধ অভিযানত ফৰাচীসকলৰ লগত যোগদান কৰে। দুর্ভাগ্যক্রমে ১৯৪২ চনত তেওঁ জার্মানসকলৰ দ্বাৰা চিনাক্ত হয় আৰু তাৰ পিছতেই তেওঁ প্রতিৰোধ অভিযানৰ পৰা আঁতৰি আহে। ইয়াৰ পিছৰ পৰাই তেওঁৰ উৎকৃষ্টতম ৰচনাসমূহ সৃষ্টিৰ প্রক্রিয়া আৰম্ভ হয়।

যুদ্ধৰ পিছৰ মানুহৰ মাজত সৃষ্টি হৈছিল জীৱনৰ লগত সংগতিবিহীনতা। হেৰাই গৈছিল পৰম্পৰাগত মূল্যবোধ, আদর্শ আদি। মানুহবোৰ হৈ পৰিছিল দিশহাৰা, নিঃসহায় আৰু বিভ্রান্তিকৰ। জীৱন হৈ পৰিছিল অর্থহীন, অনিশ্চিত। মানুহৰ অস্তিত্ব বিচাৰি মানুহ সোমাই পৰিছিল ৰহস্যৰ আবর্তত। এনে ধৰণৰ ছবিকেই প্রতিফলিত কৰি ছেমুৱেল বেকেটে ৰচনা কৰিলে *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো*, যি হ'ল উদ্ভট নাটকৰ এক বিখ্যাত, সর্বশ্রেষ্ঠ তথা উৎকৃষ্ট উদাহৰণ।

ৱেইটিং ফৰ গ'ডো নাটকখনত এটা সু-সংহত কাহিনী নাই তথা সুবিন্যস্ত প্লটো অনুপস্থিত। অর্থাৎ কাহিনী নথকাটোৱেই ইয়াৰ কাহিনী। নাটকখন দুটা অংকত বিভক্ত। পৰম্পৰাগত নাটকৰ দৰে ইয়াত মঞ্চসজ্জা বুলিবলৈ একো নাই। মঞ্চসজ্জা হিচাপে আলিবাট এটাৰ কাষত এজোপা পাতবিহীন লঠঙা গছ। গছজোপাৰ কাষত ভ্লাদিমিৰ আৰু এষ্ট্রাগণ নামৰ দুজন অঘৰী ৰৈ থাকে। কোনোবা 'গ'ডো'ৰ বাবে প্রতীক্ষাৰত এই দুজন অঘৰীয়ে এজনে আনজনক অৱশ্যে ডিডি আৰু গোগো বুলিহে মাতে। গ'ডোৰ বাবে প্রতীক্ষা কৰি থকা ভ্লাদিমিৰ আৰু এষ্ট্রাগণে নাজানে গ'ডো কোন আৰু সিহঁতে তাক কোনো দিনে লগো পোৱা নাই। কিন্তু দুয়োৱে বিশ্বাস কৰে যে গ'ডোৰ ওপৰতে সিহঁতৰ ভূত-ভৱিষ্যত সকলো নির্ভৰ কৰিছে। দুয়োজনে অসংলগ্ন আৰু প্রায় ক্ষেত্রতে খাপ নোখোৱা কিছুমান কথা পাতিছে, কেৱল সময় পাৰ কৰিবলৈকে। এষ্ট্রাগণক কোনোবাই ৰাতি পিটি থৈ যায় যদিও কোনে কিয় পিটে সেই কথা সিহঁতে নাজানে। সি ভ্লাদিমিৰে কঢ়িয়াই অনা বস্তাৰ পৰা গাজৰ, মূলা অথবা চালগোম খাবলৈ বিচাৰে আৰু মাজে মাজে টোপনিও যাব খোজে। দুয়োটাই পাতবিহীন গছজোপালৈ চাই ডালত ওলমি আত্মহত্যা কৰাৰ কথা চিন্তা কৰে। অথচ সেইয়া সিহঁতে কৰিবও নোৱাৰে। কাৰণ আত্মহত্যাৰ বাবে সিহঁতৰ ৰচীডালৰ অভাৱ। সিহঁতে পুনৰ গ'ডোলৈ প্রতীক্ষা কৰে। এনেতে দুজন বাটৰুৱা আহি সেইখিনি পায়হি। মালিকৰূপী বাটৰুৱাজনে চাকৰৰূপী বাটৰুৱাজনক ডিঙিত ৰচীৰে বান্ধি আনিছে। তাৰ ডিঙিত ৰচীডালে দাগ বহুৱাই দিছে। তাৰ মূৰৰ ওপৰতো আকৌ দাঙিব নোৱাৰা বোজা। ভ্লাদিমিৰ আৰু এষ্ট্রাগণে প্রথমে গ'ডো বুলি ভবা মালিকজনে নিজকে চিনাকি দিয়ে পজো বুলি। তেওঁৰ চাকৰটোৰ নাম হ'ল লাকী। পজো সময় সম্পর্কে সচেতন,

কাৰণ সি মাজে মাজে ঘড়ীটো উলিয়াই সময়ৰ হিচাপ ৰাখে। পজোই লাকীক লৈ আহিছে মেলাত বিক্ৰী কৰাৰ উদ্দেশ্যে। সি চকুত চশমা পিন্ধি বস্তুবোৰ মাজে সময়ে ভালদৰে নিৰীক্ষণ কৰি থাকে। পজোই লাকীক ভাৰ বৈ অনা টুলখন পাৰি দিবলৈ কয় আৰু সি তাতে বহে। পজোই নিজৰ হাতত থকা চাবুকডালৰ দ্বাৰা লাকীক নিয়ন্ত্ৰণ কৰি ৰাখে। অৰ্থাৎ পজোই লাকীক য'ত, যেনেকৈ, যি কৰিবলৈ কয় এটা আজ্ঞাবাহী ভৃত্য হিচাপে লাকীয়ে তাকে পালন কৰি যায়। লাকীয়ে কঢ়িয়াই নিয়া বেগৰ পৰা পজোই কুকুৰাৰ মাংস খায় আৰু তাৰ হাড়বোৰ খাবলৈ দিয়ে লাকীক। এষ্ট্ৰাগণেও পজোই পেলাই দিয়া হাড়ৰ টুকুৰাকেইটামান খাবলৈ পায়। লাকীয়ে মুখেৰে কোনো ধৰণৰ শব্দ উচ্চাৰণ নকৰে। এষ্ট্ৰাগণে এবাৰ লাকীৰ ওচৰ চাপি যাওঁতে সি প্ৰচণ্ড জোৰেৰে গোৰ শোধাই দিয়ে আৰু এষ্ট্ৰাগণে বিষতে কেকাবলৈ ধৰে। লাকী আৰু পজোই সিহঁতৰ পৰা বিদায় লৈ যাব খোজোতেই ভ্লাদিমিৰ আৰু এষ্ট্ৰাগণে লাকীৰ বিষয়ে পজোৰ পৰা জানিব বিচাৰে। সিহঁতে লাকীয়ে বৈ থাকোতেও মূৰৰ পৰা গধুৰ বোজাটো কিয় ননমায়, সি কি কি কাম কৰিব পাৰে সেই বিষয়ে জানিব বিচাৰে। পজোই কয় যে লাকীয়ে কাম কৰাৰ সময়তহে বোজাটো নমাই থয় আৰু সি নাচিব আৰু চিন্তা কৰিবও পাৰে। মালিকৰ নিৰ্দেশত লাকীয়ে মূৰৰ পৰা বোজাটো নমাই থৈ প্ৰথমে নাচি দেখুৱাই, তাৰ পিছত মূৰত টুপী এটা পিন্ধি চিন্তা কৰে।' লাকীয়ে কি চিন্তা কৰে সেইয়া দৰ্শকে শুনে; কাৰণ লাকীয়ে ব্যাকৰণবিহীন কিছুমান কঠিন শব্দ অনৰ্গল বকি যায়। সিহঁতে টুপীটো আঁতৰাই দিয়াতহে তাৰ এই বক্‌বক্‌নি বন্ধ হয় আৰু সি মজিয়াত ঢলি পৰে যদিও পজোৰ ধমকনিত পুনৰ উঠে আৰু দুয়ো সেই ঠাইৰ পৰা গুচি যায়। এইবাৰে এষ্ট্ৰাগণে ভ্লাদিমিৰক যাবলৈ লগ ধৰে; কিন্তু ভ্লাদিমিৰে সোৱঁৰাই দিয়ে যে সিহঁত যাব নোৱাৰে কাৰণ সিহঁত গ'ডোৰ বাবে বৈ আছে। এনেতে 'মিঃ এলবাৰ্ট' বুলি কাৰোবাক মাতি মাতি সৰু ল'ৰা এজন আহে। এষ্ট্ৰাগণ আৰু ভ্লাদিমিৰ সৈতে হোৱা কথা-বতৰাৰ পৰা জনা যায় যে সি গ'ডোৰ বার্তাবাহক, সি গ'ডোৰ ছাগলীৰখীয়া আৰু তাৰ ভায়েক হ'ল গ'ডোৰ ভেড়াৰখীয়া। সিহঁত দুয়ো একেলগে থাকে আৰু খেৰৰ ওপৰতে শোৱে। সি জনাই যে তাক গ'ডোই নামাৰে কিন্তু ভায়েকক মাজে মাজে মাৰে। ল'ৰাজনে আৰু জনালে যে গ'ডো সেইদিনা নাহে, কিন্তু পিছদিনা নিশ্চয় আহিব। সি গ'ডোক কি বুলি ক'ব সোধাত ভ্লাদিমিৰে কয় যে সি যে সিহঁতক লগ পাইছে সেই কথাকে যেন সি কয়। অৰ্থাৎ গ'ডো অহা-নহাক লৈ যেন সিহঁত একেবাৰে চিন্তিত নহয়, অথচ সিহঁত গ'ডোৰ বাবেই বৈ আছে। ল'ৰাজন যোৱাৰ পিছতে ৰাতি হয় আৰু আকাশত জোন ওলায়। ভ্লাদিমিৰ আৰু এষ্ট্ৰাগণে পুনৰ আত্মহত্যা কৰাৰ কথা ভাবে আৰু কাইলৈ আহোঁতে ৰচী এটুকুৰা লৈ আহিব বুলি কৈ যাবলৈ সাজু হয় কিন্তু এটাইও নিজৰ ঠাইৰ পৰা লৰচৰ নকৰে।

নাটকখনৰ দ্বিতীয় অংকতো দেখা যায় একে ডোখৰ ঠাই একেজোপা গছ। কেৱল গছজোপাত দুখিলামান পাত গজিছে। আগৰদৰেই ৰৈ থাকে ভ্লাদিমিৰ আৰু এষ্ট্রাগণ। ভ্লাদিমিৰৰ মুখত এইবাৰ এটা গীত শুনিবলৈ পোৱা যায়। উচ্চ কণ্ঠে গাই থকা গীতটোৰ ভাবার্থ এনে ধৰণৰ— এদিনাখন এটা কুকুৰে ৰান্ধনী ঘৰৰ পৰা ৰুটি এটুকুৰা চুৰ কৰে। ৰান্ধনীয়ে কুকুৰটোক হেতাৰে এনেকৈ কোবাই যে কুকুৰটো মৰি থাকে। তেতিয়া সকলো কুকুৰ তাৰ ওচৰলৈ আহে আৰু তাক এটা কবৰত পুতি থয়। অন্য কুকুৰবোৰৰ জ্ঞাতার্থে সিহঁতে সমাধি ফলকত লিখে যে এদিনাখন এটা কুকুৰে ৰান্ধনী ঘৰৰ পৰা ৰুটি এটুকুৰা চুৰ কৰে আৰু ৰান্ধনীয়ে তেতিয়া তাক এনেকৈ হেতাৰে কোবাই যে কুকুৰটো মৰি থাকিল।

পুনৰ সিহঁতে আগদিনাৰ দৰে কথা-বতৰা পাতে। কিন্তু এষ্ট্রাগণে আগদিনাৰ সকলো কথা পাহৰি যায়। আগদিনাৰ অনুৰূপ কার্যকে কৰে এষ্ট্রাগণে। অর্থাৎ তাক পুনৰ কোনোবাই ৰাতি পিটি থৈ যায়, সি পুনৰ ছালগোম খাই, আনকি সি টোপনিও যায়। ভ্লাদিমিৰে পজো আৰু লাকীৰ কথাবোৰ কওঁতে অলপ অলপ মনত পৰে যদিও সেইয়া যে আগদিনাখনৰেই ঘটনা তাক লৈ সি নিশ্চিত হ'ব নোৱাৰিলে।

কিছু সময়ৰ পিছত পুনৰ পজো আৰু লাকী আহে। এইবাৰ আগৰবাৰতকৈ আচাৰ-আচৰণত কিছু পৰিবর্তন দেখা যায়। কাৰণ, পজো অন্ধ হৈ গৈছে আৰু লাকীৰ ডিঙিৰ ৰচীডাল যথেষ্ট চুটি হৈ গৈছে, লগতে সি হৈ পৰিছে সম্পূর্ণৰূপে মূক। ভ্লাদিমিৰে পজো আৰু লাকীক চিনিব পাৰিছে যদিও এষ্ট্রাগণে কিন্তু সকলো পাহৰি গ'ল। সেয়েহে পুনৰ সি পজোকে গ'ডো বুলি ভাবি লয়। আনকি পজোক উঠাই লোৱাক লৈ দুয়োটাৰে বহু সময় মাজত তর্কাতর্কিও চলিল। পজোই কিন্তু সিহঁতক চিনিব নোৱাৰিলে। আগদিনাৰ কথাবোৰ শুনাৰ পিছতো পজোৱে আগদিনাৰ কথা যে তাৰ মনত নাই আৰু আজিৰ কথাও যে সি কাইলৈ মনত নাৰাখে সেই কথা স্পষ্টভাৱে জনাই দিয়ে। ভ্লাদিমিৰে লাকীৰ পৰা গান এটা শুনিব খুজিছিল; কিন্তু পজোৱে লাকী যে একেবাৰে বোবা হৈ গৈছে সেই কথা কয়। লাকী কেতিয়াৰ পৰা বোবা হ'ল বুলি সোধাত পজোৱে অতি খঙত কয় যে তাৰ কাৰণে সময়ৰ কোনো পার্থক্য নাই। সকলো সময় একেই। সকলো দিন, ঘড়ী, ছেকেণ্ড একেই। এনেদৰে কৈ লাকী আৰু পজো গুচি যায়। তাৰ পিছত আগদিনাৰ দৰে দুয়ো নিঃসংগ হৈ পৰে। দুয়ো পুনৰ কথা পতাত ব্যস্ত হৈ পৰে। এষ্ট্রাগণে পজো অন্ধ নহয় বুলি ভাবে। আনহাতে ভ্লাদিমিৰে পজোক পজো নহয় বুলিয়েই সন্দেহ কৰে। পুনৰ ল'ৰা এজনে 'মিঃ এলবার্ট বুলি ৰিঙিয়াই সোমাই' আহে। অৱশ্যে সি আগদিনা অহা ল'ৰাজনৰ ভায়েকহে আছিল। ল'ৰাজনে ক'লে যে গ'ডো সেইদিনাও আহিব নোৱাৰে। কিন্তু পিছদিনা তেওঁ নিশ্চিতভাৱে আহিব। এইবাৰ ল'ৰাজনে গ'ডোৰ দাঢ়ি থকা বুলি কোৱাত দাঢ়িখিনি ক'লা নেকি বুলি পুনৰ প্রশ্ন সোধে আৰু ল'ৰাটোৱেও বগা বুলি

উত্তৰ দি গ'ডোক গৈ সি কি ক'ব সেই বিষয়ে সোধে। তেতিয়া ভ্লাদিমিৰে আগদিনাৰ দৰে সিহঁতক লগ পোৱা বুলি ক'বলৈ দিয়ে। ল'ৰাজন গুচি যায়। ভ্লাদিমিৰ আৰু এষ্ট্ৰাগণে পুনৰ আত্মহত্যা কৰাৰ কথা আলোচনা কৰে। পিছদিনা পুনৰ তালৈ আহিব বুলি কৈ দুয়ো যাবলৈ সাজু হয়। কিন্তু নিজ স্থানৰ পৰা সিহঁত অলপো লৰচৰ নকৰে। ইয়াতে নাটকখনৰ সামৰণি পৰিছে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৩ঃ *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো*ৰ কাহিনী সম্পৰ্কে এটি থূলমূল আভাস দিয়ক। (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

৯.৫.২ নাটকখনৰ চৰিত্ৰ চিত্ৰণ

ৱেইটিং ফৰ গ'ডো নাটকখনৰ মুঠ চৰিত্ৰৰ সংখ্যা হ'ল ছয়টা। ইয়াৰ ভিতৰত মূল চৰিত্ৰৰ সংখ্যা হ'ল চাৰিটা। বাৰ্তাবাহক ল'ৰা দুজনৰ চৰিত্ৰ দুটা ইয়াত পূৰ্ণাংগ চৰিত্ৰ হিচাপে ধৰিব পৰা নাযায়। এই ঘাই চৰিত্ৰ চাৰিটা হ'ল— ভ্লাদিমিৰ, এষ্ট্ৰাগণ, পজো আৰু লাকী। নাটকখনৰ আটাইকেইটা চৰিত্ৰই হৈছে স্থিৰ বা ফ্লেট চৰিত্ৰ। ইয়াত চৰিত্ৰসমূহৰ প্ৰকাশ ঘটিছে; কিন্তু বিকাশ নাই। দ্বিতীয় অংকত পজো আৰু লাকীৰ সামান্য বিকাশ হৈছে যদিও বাকীকেইটা একেই আছে। মুঠতে *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো*ৰ চৰিত্ৰকেইটা হ'ল অপৰম্পৰাগত আৰু বিকাশহীন চৰিত্ৰ।

ভ্লাদিমিৰ আৰু এষ্ট্ৰাগণ দুয়োকে অন্তৰংগ বন্ধু যেন লাগে। সিহঁত এজন আনজনতকৈ বেছি জ্ঞানী। ভ্লাদিমিৰে কোনো কথাই পাহৰি নাযায়। আনহাতে এষ্ট্ৰাগণে সকলো পাহৰি যায়। এষ্ট্ৰাগণৰ অবুজন ল'ৰামতীয়া স্বভাৱক ভ্লাদিমিৰে সান্ত্বনা আৰু মৰমেৰে বুজাই শান্ত কৰে। ভ্লাদিমিৰ আৰু এষ্ট্ৰাগণ দুয়োজনৰ ভিতৰত এটাৰ যদি জোতাক লৈ সমস্যা, এটাৰ আকৌ টুপীক লৈ সমস্যা। এটাৰ যদি নিশ্বাসত দুৰ্গন্ধ ওলাই তেন্তে আনটোৰ জোতাৰ পৰা দুৰ্গন্ধ ওলায়। আনহাতে এষ্ট্ৰাগণে নিজকে এবাৰ কবি বুলি কৈ শ্যেলীৰ কবিতাও আওৰাইছে। সিহঁত দুয়োটাই গ'ডোৰ বাবে অপেক্ষা কৰি আছে যদিও দুয়োটাই আকৌ আত্মহত্যা কৰাৰ কথাও ভাবে। এষ্ট্ৰাগণে অধৈর্য হৈ গুচি যাব খুজিলেও ভ্লাদিমিৰে মৰমেৰে বুজাই যে সিহঁত গ'ডোৰ বাবে প্ৰতীক্ষা কৰি আছে, সিহঁত এনেকৈ গুচি যাব নোৱাৰে। গ'ডো সিহঁতৰ বাবে আশাৰ বতৰা। কিন্তু গড়ো কোন সিহঁতে চিনি নাপায় অথবা গ'ডো আহিব নে নাহে সেয়াই সিহঁতে নাজানে।

নাটকখনৰ কাহিনী দুটা চৰিত্ৰ হ'ল পজো আৰু লাকী। পজো মালিক আৰু লাকী হ'ল আজ্ঞাবাহী ভৃত্য। পজোৰ হাতত থকা চাবুকডালেৰে সি লাকীক নিয়ন্ত্ৰণ

কৰে। পজোই মাংস খোৱাৰ পিছত লাকীলৈ হাড়বোৰ দিয়ে। পজোৱে যি কৰিবলৈ কয় লাকীয়ে তাকে কৰে। আনকি কোনো কাম নকৰিলে লাকীয়ে তাৰ মূৰৰ পৰা গধুৰ বোজাটোও নমাই নথয়। প্ৰথম অংকত জমিদাৰীসুলভ কৰ্তৃত্বৰে ভৰা পজো দ্বিতীয় অংকত হৈ পৰে অন্ধ। সি পাহৰি যায় সময়ৰ হিচাপ। তাৰ বাবে সময় হৈ পৰে পাৰ্থক্যহীন আৰু সি সম্পূৰ্ণৰূপে লাকীৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল হৈ পৰিছে। প্ৰথম অংকত চিন্তা কৰিব পৰা লাকী দ্বিতীয় অংকত হৈ পৰিছে বোবা। পজোৱে তাৰ ডিঙিত লগাই থোৱা ৰচীডালো দ্বিতীয় অংকত যথেষ্ট চুটি হৈ পৰে। পজো আৰু লাকী চৰিত্ৰ দুটাৰ যি সামান্যতম বিকাশ ঘটিছে তাতেই নাটকখনৰ নাটকীয় শীৰ্ষবিন্দু লক্ষ্য কৰা যায়।

গ'ডোৰ বাৰ্তাবাহক ল'ৰা দুজন হ'ল দুয়ো ককাই-ভাই। সিহঁতে প্ৰতিটো অংকৰ শেষত কেৱল গ'ডো আহিব নোৱাৰা বাৰ্তাটোহে দিয়ে। সেয়েহে ইহঁতক পূৰ্ণ চৰিত্ৰ বুলিব নোৱাৰি।

ৱেইটিং ফৰ গ'ডো নাটকৰ চৰিত্ৰকেইটিৰ নামকৰণলৈ লক্ষ্য কৰিলে দেখা যায় যে মূল চাৰিওটা চৰিত্ৰৰ নাম চাৰিখন দেশৰ পৰাহে যেন লোৱা হৈছে। নামৰ ফালৰ পৰা লক্ষ্য কৰিলে পোৱা যায় ভ্লাদিমিৰ হ'ল ৰাচিয়ান আৰু এষ্ট্ৰাগণ হ'ল ফৰাচী। আকৌ পজো ইটালীয়ান আৰু লাকী হ'ল আমেৰিকান। এবছাৰ্দ নাটকৰ চৰিত্ৰ হিচাপে বেকেটৰ দ্বাৰা সৃষ্ট এই আটাইকেইটি চৰিত্ৰই সফল বুলি ক'ব পাৰি।

৯.৫.৩ ৱেইটিং ফৰ গ'ডোৰ বিষয়বস্তু, গঠন ৰীতি আৰু প্ৰতীক

ৱেইটিং ফৰ গ'ডো হ'ল এখন বিখ্যাত এবছাৰ্দ নাটক যাক লৈ বিভিন্ন সমালোচকে বিভিন্ন মন্তব্য আগবঢ়াই গৈছে। নাটকখনৰ বিষয়বস্তু সম্পৰ্কেও বহু পণ্ডিতে বহু ধৰণৰ ব্যাখ্যা আগবঢ়াই গৈছে। কিন্তু কোনোটো ব্যাখ্যাকে সম্পূৰ্ণভাৱে গ্ৰহণ কৰিব পৰা নাযায়। প্ৰতিটো ব্যাখ্যাই আংশিকভাৱে হ'লেও শুদ্ধ যেনেই অনুমান হয়। নাটকখন পঢ়ি বা চাই দৰ্শক বা পাঠকৰ মনত সততে বিভিন্ন ধৰণৰ প্ৰশ্নৰ উদ্ৰেক হয় যিবোৰৰ উত্তৰ তৎক্ষণাতে কৈ দিব নোৱাৰি। এনে ধৰণৰ মনত জাগ্ৰত হোৱা প্ৰশ্নৰ সমিধানৰ মাজতেই হয়তো লুকাই আছে নাটকখনৰ মূল বিষয়বস্তু। নাটকখনৰ পৰা সততে অহা এনে ধৰণৰ প্ৰশ্ন কিছুমান হ'ল এনে ধৰণৰ—

গ'ডো কোন? তেওঁৰ বাবে ভ্লাদিমিৰ আৰু এষ্ট্ৰাগণ কিয় ৰৈ থাকে? গ'ডোই সিহঁতক কিয় লগ নিদিয়ে? পজো আৰু লাকী কোন? পজোই লাকীক কিয় চাবুকেৰে নিয়ন্ত্ৰণ কৰে? বাৰ্তাবাহক ল'ৰা দুজন কোন? গ'ডোই ল'ৰা দুজনৰ এজনক কিয় মাৰে আৰু আনজনক কিয় নামাৰে? ভ্লাদিমিৰ আৰু এষ্ট্ৰাগণে কিয় বাৰে বাৰে আত্মহত্যা কৰিব খোজে? এষ্ট্ৰাগণক সদায় ৰাতি কোনে আৰু কিয় পিটি থৈ যায়? ইত্যাদি।

এইবোৰ প্ৰশ্নৰ সুসংগত আৰু বিশ্বাসযোগ্য সমিধানৰ মাজতেই হয়তো নিহিত হৈ আছে নাটকখনৰ বিষয়বস্তুৰ সম্যক ধাৰণা। সমালোচকসকলে বিভিন্ন দৃষ্টিকোণৰ পৰা এই নাটকখনক ধৰ্মীয়, দাৰ্শনিক, সমাজতাত্ত্বিক, মাৰ্ক্সবাদী, অস্তিত্ববাদী, নাস্তিকবাদী আদি বিভিন্ন ধৰণে ব্যাখ্যা আগবঢ়াইছে। বহুতেই আকৌ খ্ৰীষ্টান ধৰ্মত নিহিত হৈ থকা মুক্তিৰ ধাৰণা সম্পৰ্কে থকা অনিশ্চয়তাকে *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো*ৰ বিষয়বস্তু বুলি অভিহিত কৰিব খোজে। নাটকখনৰ বিভিন্ন স্থানত উল্লেখ কৰা বাইবেলীয় উদঘাতসমূহলৈ আঙুলিয়াই দি তেওঁলোকে খ্ৰীষ্টিয়ান ধৰ্মত বৰ্ণিত মুক্তিৰ ধাৰণাটো যে প্ৰশ্নাতীত নহয়, বৰঞ্চ তাক যে এক মৰীচিকা বুলিহে আখ্যা দিব পাৰি সেই কথাকেই যেন নাটকখনৰ যোগেদি প্ৰচাৰিত হৈছে।

প্ৰখ্যাত সমালোচক মাৰ্টিন এছলিনেও খ্ৰীষ্টধৰ্মৰ মুক্তিৰ লগত জড়িত অনিশ্চয়তাখিনিকেই এই নাটকৰ বিষয়বস্তু বুলি মত পোষণ কৰিছে। বাইবেলত যীশুখ্ৰীষ্টক ক্ৰুচবিদ্ধ কৰাৰ কথা উল্লেখ আছে। যীশুৰ সোঁফালে এটা আৰু বাওঁফালে এটা চোৰক ক্ৰুছবিদ্ধ কৰা দেখি যীশুৱে হেনো ভগৱানক প্ৰাৰ্থনা কৰি কৈছিল— "হে পিতৃ ! এওঁলোকক ক্ষমা কৰা— কিয়নো এওঁলোকে কি কৰিছে সেয়া তেওঁলোকে নাজানে।" তেতিয়া এটা চোৱে যীশুক নিন্দা কৰি কৈছিল, "আপুনি খ্ৰীষ্ট নহয়নে? তেনেহ'লে নিজৰ লগতে আপুনি আমাকো ৰক্ষা কৰক।" তেতিয়া দ্বিতীয়টো চোৱে তাক ধমক দি কৈছিলে যে সিহঁতে নিজৰ কৰ্মৰ উচিত ফল ভোগ কৰিছে। কিন্তু একো বেয়া কাম নকৰাকৈ যীশু ক্ৰুছবিদ্ধ হ'ব। সি যীশুক অনুৰোধ কৰি কৈছিলে যে তেওঁ যদি নিজৰ ৰাজ্যলৈ যায় তেতিয়া যেন তেওঁ তাক সহায় কৰে। তেতিয়া যীশুৱে তাক আশ্বাস দিছিল যি সি পৰজীৱনত তেওঁৰ সংগী হ'ব। ইয়াৰ পৰা অনুমান হয় যে সেই চোৰ দুটাৰ এটাৰ মুক্তি সম্ভৱ হ'ল আৰু আনটোৰ বিষয়ে একো জনা নগ'ল। খ্ৰীষ্টান ধৰ্মৰ এজন প্ৰখ্যাত সন্ত চেইণ্ট অগাষ্টিনে এই আখ্যানটোকে ব্যাখ্যা কৰি এই বুলি উক্তি দিছিল— "হতাশ নহ'বা, চোৰ দুটাৰ এটাই প্ৰাণ পালে। কোনো কথাকে নিৰ্বিচাৰে ধৰি নল'বা— চোৰ দুটাৰ এটা নৰকলৈ গ'ল।" ছেমুৱেল বেকেটক এবাৰ *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো*ৰ বিষয়ে সোধা প্ৰশ্নৰ উত্তৰত ছেইণ্ট অগাষ্টিনৰ এই কথাষাৰিৰ প্ৰতিয়েই আঙুলিয়াই দিছিল। ইয়াত ভ্লাদিমিৰ আৰু এষ্ট্ৰাগণে যেতিয়া গ'ডোৰ বাবে প্ৰতীক্ষা কৰি তাকে তেতিয়া বাৰে বাৰে সেই চোৰ দুটাৰ কথাকে সকলোৱে মনলৈ আনে। সেইফালৰ পৰা চাবলৈ গ'লে নাটকখনৰ এটা অন্যতম বিষয়বস্তু হিচাপে আমি খ্ৰীষ্টান ধৰ্মৰ মুক্তিৰ ধাৰণা আৰু এই ধাৰণা সম্পৰ্কে থকা অনিশ্চয়তাকে গ্ৰহণ কৰিব পাৰো।

ৱেইটিং ফৰ গ'ডো নাটকৰ গঠন ৰীতিলৈ লক্ষ্য কৰিলে দেখা যায় যে ছেমুৱেল বেকেটে নাটকখনত প্ৰায় প্ৰতিটো ক্ষেত্ৰতে দ্বৈত ৰূপৰ ব্যৱহাৰ কৰিছে। এই দ্বৈত ৰূপ তলত উল্লেখ কৰা দিশকেইটিত প্ৰত্যক্ষ কৰা যায়—

- নাটকখনৰ অংক হ'ল দুটা।
- ভ্লাদিমিৰ আৰু এষ্ট্ৰাগণ যুৱীয়া চৰিত্ৰ। দুয়োজন এটা আনটোৰ পৰিপূৰক। এজনে যদি জীৱনৰ শাৰীৰিক দিশটোক প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে, তেনেহ'লে আনজনে বৌদ্ধিক তথা মানসিক দিশটোক প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে।
- পজো আৰু লাকীও যুৱীয়া চৰিত্ৰ। ইহঁত এজন আনজনৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল।
- বাৰ্তাবাহক ল'ৰাৰ সংখ্যাও দুটা। দুয়োজন ককাই-ভাই। এজনে গ'ডোৰ ভেড়া ৰখে আৰু আনজনে ছাগলী ৰখে।

এই দ্বৈত ৰূপবোৰে ইয়াত বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত পুনৰাবৃত্তিও সূচনা কৰে। চক্ৰাকাৰ জীৱনৰ যান্ত্ৰিকতাৰ বিষয়ে তথা সময়ৰ পাৰ্থক্যহীনতা, পৰিবৰ্তিত সমাজৰ অন্তঃসাৰশূন্যতা আদিৰ বিষয়ে প্ৰকাশ কৰিবলৈকে ইয়াত দ্বৈত ৰূপ তথা পুনৰাবৃত্তিৰ সূচনা কৰিছে। প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় অংকৰ মাজত থকা সাদৃশ্যলৈ চালে দুয়োটা অংক নাটকখনত প্ৰায় পুনৰাবৃত্তি হৈছে বুলি ক'ব পাৰি। দ্বিতীয় অংকৰ আৰম্ভণিৰ গীতটোৱেও চক্ৰাকাৰ জীৱনৰ কথাকে বুজাবলৈ একেখিনি কথাকেই পুনৰাবৃত্তি কৰিছে।

*ৱেইটিং ফৰ গ'ডো*ত মানৱ সমাজৰ বিভিন্ন দিশ ভিন্ ভিন্ প্ৰতীকৰ সহায়ত ফুটাই তুলিবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছে। নাটকখনত ব্যৱহৃত তেনে কেইটিমান প্ৰতীক হ'ল—

- পজো আৰু লাকী হৈছে শোষক আৰু শোষিতৰ প্ৰতীক।
- ভ্লাদিমিৰ আৰু এষ্ট্ৰাগণে আত্মহত্যা কৰিবলৈ চেষ্টা কৰাটো যেন মানুহে হতাশাগ্ৰস্ত জীৱনৰ পৰা পলায়ন কৰিবলৈ বিচৰা প্ৰতীক।
- দ্বিতীয় অধ্যায়ৰ আৰম্ভণিৰ গীতটো চক্ৰাকাৰ জীৱনৰ প্ৰতীক।
- ভ্লাদিমিৰ আৰু এষ্ট্ৰাগণে প্ৰতীক্ষা কৰি থকা 'গ'ডো'জন যেন মানুহৰ এক আশাভৰা অপেক্ষাৰ প্ৰতীক।
- মঞ্চত থকা লঠঙা গছজোপাই মানুহৰ জীৱনৰ শূন্যতা, নিসংগতা আৰু বিচ্ছিন্নতাৰ প্ৰতীকী অৰ্থ বহন কৰিছে।
- প্ৰথম অংকত অন্ধ হোৱা আৰু একেৰাহে কথা ক'ব পৰা লাকী দ্বিতীয় অংকত বোবা হোৱাটোও যেন এটা প্ৰতীক। কাৰণ মানুহৰ জীৱনত একো বস্তুৰেই স্থায়ী নহয়। সংসাৰখনেই পৰিবৰ্তনশীল।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো* নাটকৰ ৰচনা-ৰীতি সম্পৰ্কে চমুকৈ আলোচনা কৰক। (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

৯.৫.৪ এবছার্দ নাটক হিচাপে ৱেইটিং ফৰ গ'ডোৰ সাধাৰণ আলোচনা

এখন অগতানুগতিক নাটক হিচাপে *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো*ৱে নাট্যজগতত এখন অনন্য আসন দখল কৰি আছে। দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধই বিধ্বস্ত কৰি যোৱা মানৱ সমাজত এক প্রতিচ্ছবি সমগ্র নাটকখনতে দেখিবলৈ পোৱা যায়। মানুহৰ জীৱনৰ চিৰ লগৰীয়া হিচাপে হতাশা, দুখ-যন্ত্রণা আদি ইয়াত অংকিত কৰা হৈছে। আকৌ মানুহৰ আশা আৰু কিবা পোৱাৰ বাবে কৰা অপেক্ষাৰ যেন অন্ত নাই। অর্থহীন বুলি জানিলেও মানুহে অপেক্ষা কৰে। ইয়াত ভ্লাদিমিৰ আৰু এষ্ট্রাগণে গ'ডো আহিব বুলি নিশ্চিত নহয় যদিও এটা আশা লৈ সিহঁতে অপেক্ষা কৰিছে। এই চৰিত্র দুটাৰ কথোপকথনে হাস্যৰসৰ সৃষ্টি কৰাৰ লগতে কৰুণ ৰসৰো সৃষ্টি কৰিছে। ইয়াত বাৰে বাৰে উচ্চাৰিত হোৱা সংলাপটো হ'ল "নাথিং হেপেনছ, ন'বডি কামচ্" অর্থাৎ একো নঘটে, কোনো নাহে।

*ৱেইটিং ফৰ গ'ডো*ত এবছার্দ নাটকৰ সকলোবোৰ লক্ষণেই বিৰাজমান। তলত সেই বিষয়ে উল্লেখ কৰা হ'ল—

- এবছার্দ নাটকত বিশেষ একো কাহিনী নাথাকে বা থাকিলেও সি বিচ্ছিন্ন, ঐক্যহীন আৰু আপাতঃ দৃষ্টিত অদ্ভুত আৰু অবাস্তৱ। *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো* নাটকতো এটা সু-গঠিত কাহিনীৰ অভাৱ। দুটা অংকত প্রায় একেবোৰ সংগতিবিহীন দৃশ্যকে ৰূপায়ন কৰা হৈছে।
- এবছার্দ নাটকত চৰিত্রৰ প্রকাশহে হয়, বিকাশ নহয়। ইয়াত সংলাপ বুলিবলৈ যুক্তি তর্ক বর্জিত, অস্বাভাৱিক ভাষাহে ব্যৱহৃত হয়। *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো*ত ছয়টা চৰিত্র ৰূপায়ন কৰা হৈছে যদিও কোনো চৰিত্রই ইয়াত বিকাশ হোৱা নাই। কেৱল লাকী আৰু পজো চৰিত্র দুটি দ্বিতীয় অংকত কিছু পৰিমাণে গতিশীল হৈছে যদিও সি তেনেই সামান্য।
- মানুহৰ অস্তিত্বৰ অসাৰতা আৰু অর্থহীনতা এবছার্দ নাটকৰ মূল বিষয়বস্তু। ইয়াত মানুহৰ অদ্ভুত, অযৌক্তিক আৰু অর্থহীন অৱস্থাক যুক্তি তর্কৰ অৱতাৰণা নকৰাকৈ অর্থহীন ভাষাৰে প্রকাশ কৰাৰ চেষ্টা কৰা হয়। মহাযুদ্ধই জীৱনৰ মূল্যবোধৰ ওপৰত প্রচণ্ডভাৱে আঘাত হনাত পূর্বস্থাপিত সকলো বিশ্বাস, আদর্শ তথা মূল্যবোধ হৈ পৰিল অর্থহীন। আধ্যাত্মিক চিন্তাৰ ওপৰত মানুহৰ আস্থা নাইকিয়া হ'ল আৰু নীৎচেৰ "ঈশ্বৰৰ মৃত্যু হৈছে" বোলা ধাৰণাটোৱেই মানুহৰ মনত থিতাপি ল'লে। তেওঁলোকৰ বাবে সমগ্র জগতখনেই উদ্ভট। *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো* নাটকতো এই সকলো দিশ সুন্দৰভাৱে প্রকাশ পাইছে। মানুহৰ অদ্ভুত, অযৌক্তিক বা অর্থহীন অৱস্থাক অদ্ভুত ভাষাৰে প্রকাশ কৰিছে ভ্লাদিমিৰ, এষ্ট্রাগণ বা পজো-লাকীৰ কথোপকথনৰ যোগেদি। দ্বিতীয় অংকত পজোই কৈছে যে তাৰ বাবে সকলো সময় একেই। কোনোবা দিনা সি অন্ধ হৈছে, কোনোবা দিনা লাকী বোবা হৈছে, কোনোবাদিনা কাৰোবাৰ জন্ম হৈছে আৰু কোনোবা দিনা কাৰোবাৰ মৃত্যু হৈছে। এই সকলোবোৰ তাৰ বাবে পার্থক্যহীন। তাৰ বাবে সকলো দিন, ঘণ্টা, চেকেণ্ড একেই। ইয়াৰ দ্বাৰা এইটোকে

প্রতীয়মান হয় যে এবছার্দ নাটকত জীৱন-মৰণ দুয়োটাই অর্থহীন। এইবোৰৰ কাৰণ বিচাৰি তেওঁলোক হতাশ হয়; ফলত জীৱনৰ অৱস্থিতি হৈ পৰে অদ্ভুত আৰু উদ্ভট।

- আধুনিক জীৱনৰ শূন্যতা, নিঃসংগতা, বিচ্ছিন্নতা, হতাশা তথা জীৱনৰ এক নিঃসহায় আৰু কৰুণ ৰূপ এবছার্দ দর্শনে উদঙাই দিয়ে। *ৱেইটিং ফৰ গ'ডোত* ভ্লাদিমিৰ আৰু এষ্ট্ৰাগণে গ'ডোৰ বাবে অপেক্ষা কৰা, গ'ডোই সিহঁতক লগ ধৰিবলৈ নহা বা এষ্ট্ৰাগণে আগদিনা সকলো ঘটনা পাহৰি যোৱা ঘটনাই মানুহৰ জীৱনৰ শূন্যতা, বিচ্ছিন্নতা আদি দিশবোৰকে আঙুলিয়াই দিছে। ঠিক তেনেকৈ দ্বিতীয় অংকৰ বার্তাবাহক ল'ৰাজনে সি সুখী নে দুখী নজনা কথাটো, পজো অন্ধ আৰু লাকী বোবা হোৱা ঘটনাৰাজিয়ে নিঃসংগ মানুহৰ অসহায় আৰু কৰুণ ৰূপটোকে প্রতিফলিত কৰিছে।
- এবছার্দ নাটকত মানুহৰ জীৱনৰ শূন্যতা, হতাশা, ব্যর্থতা ভৰা কৰুণ জীৱনৰ ছবি প্রকাশ কৰে হাস্য আৰু ব্যংগভাৱে। অর্থহীন, উদ্ভট জীৱনৰ ৰূপ ইয়াত দর্শন কৰা হয় মুখত হাঁহি লৈ, বিষাদৰ ছাঁ লৈ নহয়। *ৱেইটিং ফৰ গ'ডোৰ* চৰিত্রকেইটিত বিশেষকৈ ভ্লাদিমিৰ আৰু এষ্ট্ৰাগণৰ কথা-বতৰা তথা সিহঁতৰ আচৰণৰ অন্তৰালত কৰুণ ছবি এখন থাকিলেও এইবোৰ উপভোগ কৰি দর্শক বা পাঠকে হাস্যৰসো পান কৰে।
- এবছার্দ নাটকৰ আন এটা গুৰুত্বপূর্ণ বিষয় হ'ল ইয়াত এজনৰ মানসিক চিন্তাধাৰা আৰু অভিজ্ঞতাৰ সৈতে আন এজনৰ মানসিক চিন্তাধাৰা আৰু অভিজ্ঞতাৰ কেতিয়াও বিনিময় নহয়। অর্থাৎ মানুহৰ মাজত আন্তৰিক যোগাযোগ কোনোপধ্যে সম্ভৱ নহয়। নৈৰাশ্য আৰু ব্যর্থতাই মানুহৰ জীৱনৰ একমাত্র সংগী। জীৱিত কালত মানুহে কিবা এটা পোৱাৰ আশাত বন্দী হৈ দিন পাৰ কৰে। যিটো আশাত বন্দী হৈ দিন পাৰ কৰে যিটো আশা তেওঁলোকৰ কেতিয়াও পূৰ নহয়। বাস্তৱৰ এনে কৰুণ পৰিস্থিতিৰ প্রতি সচেতন হৈ এনে কৰুণ পৰিস্থিতিক হাঁহিমুখে গ্রহণ কৰিবলৈ মানুহক প্রস্তুত কৰোৱাই হ'ল এবছার্দ নাট্যকাৰসকলৰ মূল উদ্দেশ্য। ছেমুৱেল বেকেটৰ এনে উদ্দেশ্যৰ বাবে কৰা প্রচেষ্টাৰ প্রতিফলন ঘটিছে *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো* নাটকখনৰ যোগেদি। ইয়াত ভ্লাদিমিৰ আৰু এষ্ট্ৰাগণে গ'ডোৰ বাবে সদায় এটা আশাৰে অপেক্ষা কৰি আছে। কিন্তু সিহঁতৰ সেই আশা সফল হোৱা নাই। তথাপি সিহঁতে গ'ডোৰ বাবে অপেক্ষা কৰি আছে। গ'ডোৰ বার্তাবাহক ল'ৰা দুজনক কিন্তু সিহঁতে গ'ডো কিয় নাহে সেই বিষয়ে কোনো প্রশ্ন কৰা নাই বা গ'ডোলৈ কোনো বার্তাও সিহঁতে প্রেৰণ কৰা নাই। কেৱল সিহঁতক লগ পোৱা বুলিহে ক'বলৈ কৈছে। ইয়াৰ দ্বাৰা নিষ্ঠুৰ বাস্তৱক যে সিহঁতে অতি সহজভাৱে গ্রহণ কৰিছে তেনে এটি ভাৱাদর্শকে নাট্যকাৰে ফুটাই তুলিছে।
- এবছার্দ নাট্যকাৰসকলে কোনো কাহিনী, চৰিত্র বা সমস্যাৰ বিষয়ে উত্থাপন নকৰে। তেওঁলোকে কাব্যিক অনুভূতি একোটা ব্যঞ্জনাময়ীভাৱে কিছুমান কাব্যিক প্রতীক চিত্রকল্পৰ যোগেদি নাটকীয় ৰূপ দিবলৈ চেষ্টা কৰে। *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো* নাটকতো ইয়াৰ উদাহৰণ পোৱা যায়। ভ্লাদিমিৰ আৰু এষ্ট্ৰাগণে আহিব বুলি আশাৰে ৰৈ থকা 'গ'ডো'জন হ'ল এনে ধৰণৰ চিত্রকল্পৰ সুন্দৰ উদাহৰণ।

এনেদৰে বিচাৰ কৰি চালে দেখা যায় যে বেকেটৰ *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো* নাটকখনত এবছার্দ নাটকৰ সকলোবোৰ বৈশিষ্ট্যই অতি সুন্দৰভাৱে প্ৰতিফলিত হৈছে। গতানুগতিক নাট্য-ৰীতিৰ বিৰুদ্ধে গৈ অসংলগ্ন আৰু অবাস্তৱ বিষয়বস্তুৰে ৰচনা কৰা ই এখন আচহুৱা নাটক। ইয়াত সচৰাচৰ নাটকৰ দৰে কোনো দুৰ্যোগত পৰা মানৱৰ বীৰত্বসুলভ সহনশীলতাৰ বিপৰীতে দেখা যায় তীব্ৰ অসহায় আৰু হতাশাগ্ৰস্ত মানৱৰ নিঃকৰুণ যন্ত্ৰণা। ইয়াত কাহিনীৰ আৰম্ভণি নাই পৰিসমাপ্তিও নাই। কাৰ্য বা গতি বুলিও বিশেষ একো দেখা নাযায়। হতাশাগ্ৰস্ত হ'লেও মানুহে আশা কৰি অপেক্ষা কৰে কিবা এটা পোৱালৈ। নাটকখনৰ ঘটনা, চৰিত্ৰ আৰু কথোপকথনৰ যোগেদি যন্ত্ৰণা, হতাশা, নিঃসংগতাৰে জৰ্জৰিত মানুহৰ অন্তঃসাৰশূন্য ফোপোলা স্বৰূপটোকে উদঙাই দেখুৱাবলৈ প্ৰয়াস কৰা হৈছে। এবছার্দ ৰীতিৰ মূল উদ্দেশ্য উপস্থাপন কৰাত নাট্যকাৰ সফল হৈছে বুলি ক'ব পৰা যায় আৰু এবছার্দ নাটক হিচাপে ই এখন অতি উৎকৃষ্ট মানদণ্ডৰ নাটক।

৯.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

এই অধ্যায়টিৰ অধ্যয়নৰ মাজেদি আমি—

- প্ৰখ্যাত ফৰাচী নাট্যকাৰ ছেমুৱেল বেকেটৰ জীৱন আৰু সাহিত্য কৃতি সম্পৰ্কে জানিব পাৰিলোঁ।
- পৰম্পৰাগত নাটকৰ প্ৰতিবাদ কল্পে সৃষ্টি হোৱা এবছার্দ নামৰ নাট্য আন্দোলনটি মূলতঃ কি সেই বিষয়ে এই অধ্যায়ৰ যোগেদি জানিব পৰা গ'ল।
- ছেমুৱেল বেকেটৰ *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো* নাটকৰ কাহিনী, চৰিত্ৰ-চিত্ৰণ, বিষয় বস্তু, গঠন-ৰীতি আদি সকলো দিশৰ সম্যক জ্ঞান লাভ কৰিব পৰা গ'ল।
- এবছার্দ নাটকৰ লক্ষণ আৰু বৈশিষ্ট্যসমূহ *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো*ত যি ধৰণে প্ৰকাশ পাইছে সেই বিষয়ে এই অধ্যায়ত উদাহৰণসহ উল্লেখ কৰা হৈছে।
- পৰম্পৰাগত নাটকৰ পৰা আতঁৰি আহি এক নতুন বিষয় বস্তুক লৈ নতুন গঠন ৰীতিৰে *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো* ৰচনা কৰা হৈছে। অপৰম্পৰাগত বিষয় বস্তু এটাৰ মাজেদি ইয়াত এবছার্দিজম (absurdism) ৰ ধাৰণাটো বুজাবলৈ প্ৰয়াস কৰা হৈছে।
- *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো*ৰ উপযুক্ত আলোচনাৰ মাজেদি এবছার্দ দৰ্শনৰ প্ৰবক্তা হিচাপে ছেমুৱেল বেকেটে নাট্য জগতত কেনে স্থান দখল কৰি আছে সেই বিষয়ে এটি ধাৰণা এই অধ্যায়টিৰ পৰা লাভ কৰিলে।

৯.৭ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) ভৰালী শৈলেন (১৯৯৪), *নাট্যকলা ঃ দেশী আৰু বিদেশী*; গুৱাহাটী ঃ বাণী প্ৰকাশ।

২) ভৰালী শৈলেন (১৯৯০), *নাটক আৰু অসমীয়া নাটক;* গুৱাহাটী ঃ বাণী প্ৰকাশ।

৩) মজুমদাৰ, বিমল (২০১১), *সাহিত্যৰ তত্ত্ব আৰু প্ৰয়োগ* ; গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্ৰকাশ।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1) Backett, S. (1996), *Waiting for Godet*; New Jersey, Research & Education Association 61 Ethel Road West Piscatansay.

2) *Bloom H. Samuel Backett's Waiting for Godet;*

3) Rusy, C. (Ed.) : *Waiting for Godet : A Case Book*.

৯.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান (কৱল ৰূপৰেখা)

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ছেমুৱেল বেকেটৰ জন্মস্থান, শিক্ষা-দীক্ষা, মৃত্যু আদিৰ সম্পৰ্কে ... ...তেওঁ ৰচনা কৰা সাহিত্যৰাজিৰ বিষয়ে লিখিব লাগিব।

২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ছেমুৱেল বেকেটে কি নাট্য ৰীতি প্ৰয়োগ কৰি তেওঁৰ নাটকসমূহ ৰচনা কৰিছে... ...তেওঁৰ হাতত প্ৰসাৰতা লাভ কৰা নাট্য দৰ্শনটিৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰিব লাগিব।

৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো*ৰ কাহিনীভাগ যথা সম্ভৱ মিতব্যয়ীভাৱে লিখিব লাগিব।

৪নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো* নাটকখনত বেকেটে কি নাট্য-ৰীতি কেনেদৰে প্ৰয়োগ কৰিছে সেই বিষয়ে চমুকৈ পাঠ্য উদাহৰণৰ সৈতে লিখিব লাগিব।

৯.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো* কোন শ্ৰেণীৰ নাটক? এই শ্ৰেণীৰ নাটকৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ উল্লেখ কৰক।

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো* নাটকৰ বিষয়-বস্তু, গঠন-ৰীতি আৰু ইয়াত ব্যৱহৃত প্ৰতীক, চিত্ৰকল্পৰ বিষয়ে চমুকৈ আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো*ত এবছার্দ দৰ্শন কেনেদৰে প্ৰতিফলিত হৈছে? এই ক্ষেত্ৰত নাট্যকাৰ সফলনে? এই বিষয়ে এটি আলোচনা যুগুত কৰক।

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো*ৰ কাহিনীভাগ আগবঢ়াই নিয়াত কোন কেইটা চৰিত্ৰই গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিছে বুলি ভাবে। চৰিত্ৰকেইটিৰ বিষয়ে চমুকৈ বৰ্ণনা কৰক।

প্ৰশ্ন নং ৫ ঃ এবছার্দ নাটকৰ ধাৰাত *ৱেইটিং ফৰ গ'ডো*ৰ বিষয়ে এটি টোকা প্ৰস্তুত কৰক।

*** ***** ***

প্ৰসঙ্গ পুথি

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) কলিতা, অমৰেন্দ্ৰ (১৯৯৪)ÊÊ*পাশ্চাত্য সাহিত্য;* নলবাৰী ঃ সমন্বয় গ্ৰন্থালয়।

২) নেওগ, মহেশ্বৰ আৰু শৰ্মা, হেমন্ত কুমাৰ; *সাহিত্য সমীক্ষা*।

৩) বৰা, মহেন্দ্ৰ (১৯৯৫); *ৰমন্যাসবাদ*, ডিব্ৰুগড় ঃ বনলতা।

৪) ভট্টাচাৰ্য, তাৰিণীকান্ত (১৯৯৬); *ইবছেনৰ নাট্য প্ৰতিভা;* গুৱাহাটী ঃ অসম প্ৰকাশন পৰিষদ।

৫) ভট্টাচাৰ্য, পৰাক কুমাৰÊÊ*পাশ্চাত্য সাহিত্যৰ আলোক আৰু অসমীয়া সাহিত্য;* গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্ৰকাশন।

৬) মজুমদাৰ, বিমল (২০১১)ÊÊ*সাহিত্যৰ তত্ত্ব আৰু প্ৰয়োগ;* গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্ৰকাশন।

৭) ভৰালী, শৈলেন (১৯৯৩); *উপন্যাস ঃ বিচাৰ আৰু বিশ্লেষণ*; গুৱাহাটী ঃ চন্দ্ৰ প্ৰকাশ।

৮) ভৰালী শৈলেন (১৯৯৪); *নাট্যকলা ঃ দেশী আৰু বিদেশী*; গুৱাহাটী ঃ বাণী প্ৰকাশ।

৯) ভৰালী শৈলেন (১৯৯০); *নাটক আৰু অসমীয়া নাটক;* গুৱাহাটী ঃ বাণী প্ৰকাশ।

১০) শৰ্মা, গোবিন্দ প্ৰসাদ (১৯৯৫); *উপন্যাস আৰু অসমীয়া উপন্যাস;* গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্ৰকাশন।

১১) শৰ্মা, শশী; *সাহিত্যত আধুনিকতা* ।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1. Abrams, M. H. and Harpham, G. (Ed.) (2007); *A Glossary of Literary Terms;* Thomson Wadsworth.
2. Backett, S. (1996), *Waiting for Godet*; New Jersey, Research & Education Association 61 Ethel Road West Piscatansay.
3. Beer, John (2005); William Blake- A Literary Life; Hampshire : Palgrave Macmillan.
4. Bhattacharji, S. (Ed.) (2007); *The Romantics*, Delhi : Doaba Publications.
5. Blake, william (2005). Selected Poems, London: Penguin Classics.
6. *Bloom H. Samuel Backett's Waiting for Godet;*
7. Bloom, Harold (2007); T.S. Eliot's The Weste hand. New York : Infobase Publishing.
8. Bowra, M. (2008); *The Romentic Imagination*, New York : Oxford University Press.

9. Brooke, S. (2007); *The Poetry of Robert Browning;* New Delhi : Atlantic Publishers Pvt. Ltd.
10. Camus, A. (1942), *The Stranger;* (Translated from the French by Stuart Gilbert) New work : Vintage Books.
11. Carter, Ronald and John, Mc Rae (2001): The Routeledge History of Literature in English, Abington: Routeledge.
12. Carter, Ronald, and John Mcray (2001); The Cambridge History of Literature in English : Britain and Ireland New York : Routeledge.
13. Chandler, J. and Maureen N. M. (Ed.) (2008); *British Romantic Poetry;* New York : Cambridge University Press.
14. Cox Jeffrey, N. (Ed.) (2009); *Keats' Poetry and Prose;* New York : Norton and Company.
15. Earnest H.; *The Old Man And The Sea*.
16. Eaves, Morris, (2003); The Cambridge Companion to William Blake; Cambridge; Cambridge University Press.
17. Eliot, T. S. (1969), *The Complete Poems @ Plays;* London : Faber and Faber.
18. Eliot, T.S (2001); The Waste land. Ed. Michael North. New York : Norton.
19. Fjelde, R. (1992) (Trans.); *Henrik Ibsen Four Major Plays;* (Volume-I), United States of America, Signet Classics (Edited).
20. Hinchlffe, A. P. (1979); *Drama Criticism Developments Since Ibsen;* London : The Macmillan Press Ltd.
21. Ibsen, H.; *Pillars of Society* (Translated by R. Farqiharson Sharp).
22. Johnston, B. (2004); *Ibsen's Selected Plays;* New York : W. W. Norton & Company.
23. Kumar Shiv, K. (Ed.) (2007); *British Romantic Poets*, New Delhi : Atlantic Publishers & Distributors (P) Ltd.
24. Long, William S (2007/First Indian Reprint); *English Literature : The History and its Significance;* Surjeet, New Delhi : Publications.
25. Leavis, F.R (2008); New Bearings in English Poetry. London : Faber and Faber.
26. Moody, A. David (1994); The Cambridge Companion to T.S. Eliot. New York : Cambridge UP.

27. Patra, P. K. and Prasad, A. (Ed.) (2006); *Recritiquing Willian Wordsworth*, New Delhi : Sarup & Sons.
28. Rusy, C. (Ed.): *Waiting for Godet : A Case Book*.
29. Raine, Craig (2006); T. S. Eliot, New York : Oxford UP.
30. Rainey, Lawrence (2005); Modernism : An Anthology Malden : Black well.
31. Sampson, G. (2006); *The Concise Cambridge History of English Literature*, U.K. : Cambridge University Press.
32. Sarkar, S. K. (2003); *A campanion to William Wordsworth* (Vol. 1), New Delhi : Atlantic Publishers and Distributors.
33. Symons, Arthur (1924) ; William Blake: London: Martin Secker.
34. Trevelyan, G. M. (1986); *English Social History;* England, Penguin Books Ltd.
35. Varshney, Dr. (1987); T. S. *Eliot, Metaphysical Poets;* Bareilly, Student Store.